

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ESAT KORKMAZ

ENEL HAK

kanda dans

demos

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Esat Korkmaz

ENEL HAK

KANDA DANS

demos[®]

Enel Hak
Kanda Dans

yayıncı: *evren atalay*

yayın yönetmeni: *zeynel atalay*

dizgi: *demos yayınları*

kapak tasarımı: *bahariye alpmann*

1. Basım: *demos yayınları, kasım 2017*

ISBN: 978-9944-387-68-2

Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 11233

© bu kitabın yayın hakları demos yayınları'na aittir.

Basım: *demos copy dijital baskı merkezi*

molla fenari sokak no: 6-a çağaloğlu-istanbul

tel: 0212. 526.60.28 - faks: 0212. 526.61.28

Sertifika No: 11233

demos
yayınları

molla fenari sokak no: 6-a çağaloğlu-istanbul

tel: 0212. 526.60.28 - faks: 0212. 526.61.28

www.demosyayinlari.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ENEL HAK KANDA DANS

Esat Korkmaz

*demos[®]
yayınları*

İstanbul 2017

Esat Korkmaz, 1946'da Manisa/ Demirci'de doğdu. *Orman Fakültesi Fikir Kulübü Yönetim Kurulu* ve son dönem *Devrimci Gençlik Federasyonu (DEV-GENÇ) Genel Yönetim Kurulu* üyeliklerinde bulundu. 12 Mart sonrası *Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKPC)* ve *DEV-GENÇ* davalarından yargılandı. *Devrimci İşçi Birliği* ve *Kazdağı Orman İşçileri Sendikası*'nda yöneticilik yaptı. 1974 siyasal affıyla cezaevinden çıktı. Bir süre *Türkiye Sosyalist İşçi Partisi*'nin (TSİP) Zeytinburnu İlçe Başkanlığı'nda bulundu ve bu partinin yayın organları olan *İlke/ Kitle*'nin yazı kurullarında görev aldı. 1976'da *Orman Fakültesi*'ni bitirerek *Orman Yüksek Mühendisi* oldu; 1980'e değin *Orman Bakanlığı*'nın çeşitli birimlerinde çalıştı. 12 Eylül sonrası siyasal görüşleri nedeniyle görevine son verildi. Askerlik dönüşü *yazar-araştırmacı* olarak *Bâbü'lîde* çalışmaya başladı. *Yurt Ansiklopedisi*, *Büyük Larousse* vb. yayın çalışmalarında, yazarlık ve redaktörlük yaptı. *Nefes* dergisinin genel yayın yönetmenliğinde bulundu ve *Nefes Yayınları*'nı kurdu. '90'ların başında '68 Kuşağı'nın güncesi sayılabilecek *Kafa Tutan Günler-I* ile *Alevilik-Bektaşılık Terimleri Sözlüğü*'nün ilk baskısı yayımlandı. İzleyen yıllarda *Enel Hak* (1995), *Dört Kapı Kırk Makam* (1995), *Alevi Felsefesi* (1997), *İnsan Tanrı* (1997), *Alevilik ve Aydınlanma* (1997), *Alevilere Saldırıları* (1997), *Alevilik Eğitimi Ders Notları* (Fransa-1999), *Anadolu Aleviliği* (Türkiye-2000), *Kafa Tutan Günler-II* (2000), *Şamanizm Terimleri Sözlüğü* (2003), *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü* (2003), *Kafa Tutan Günler-III* (2004), *Pir Sultan Abdal* (2005), *Şeytan Tasarımı Terimleri Sözlüğü* (2006), *Şeyh Bedreddin ve Vâridât* (2006), *Kitap/Yol Rehberi* (2009), *Hiçlik Defterleri (I-II-III-2009)*, *Simgeler Sözlüğü* (2010), *Kızılbaş Aydınlanma* (2010), *Hiçlik Defterleri (IV-V-VI-2010)*, *Katharlar* (2013), *Kızılbaş Ütopa* (2014) ve *Kızılbaşlıkta Üç Firar-Üç Terk* (2014), *Ezidiler* (2015), *Bütün Yönleriyle Alevilik* (2015), *Etimolojik Kızılbaşlık Sözlüğü* (2016), *Şamanizm Esrik Yolculuk* (2016), *Yeni Kudüs* (2017) başlıca kitapları oldu. Arkadaşlarıyla birlikte *Serçeşme Dergisi*'ni çıkardı ve derginin genel yayın yönetmenliğini yaptı. Alevi-Bektaşî zeminde *Düşünce Atölyeleri*'ni kuran ve çok sayıda öğrenci yetiştiren; *Varlık*, *Pir Sultan Abdal*, *Berfin Bahar*, *Yol*, *Nefes*, *Serçeşme* vb. dergilerde makaleleri yayımlanan, *televizyon* programcısı olarak çalışan Esat Korkmaz'ın çeşitli sempozyumlara sunduğu bätünilikle ilgili bilimsel bildirileri vardır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
BÖLÜM I	9
KANDA DANS	11
BÖLÜM II	33
ENEL HAK	35
BÖLÜM III	53
İPE ÇEKİLEN HAK	55
BÖLÜM IV	95
TAVÂSÎN'DEN GERÇEĞE	97
BÖLÜM V	159
(EL ELE, EL HAKK'A)	
HAK'LA HAK OLMAK	161
BÖLÜM VI	167
TANRI VE HAK TASARIMI	169
BÖLÜM VII	277
SON SÖZ	279
KAYNAKÇA	283

ÖNSÖZ

*Mansur Dâr'ında eridik,
ikiliği yok edip bir olduk.
Söylence zemininde özlem olup uçtuk,
talih denen kumarda balkın yanında yer aldık.
Sevindik, sevildik;
gönül ektik, gönül biçtik.*

Zihnini her şeyden arındırdığında, yani soyduğunda, *hiçlik* elde edersin; elde ettiğin *hiçlik*, *karanlık* biçiminde algıladığımız bir *varlık doluluğudur* ve ağacın olanağını içinde taşıyan tohum gibi, bu-dünyanın *olanağını* içinde taşıyan *gizil nesnelliktir*.

Karanlığın amacı *aydınlık* olduğundan Doğa, *aydınlık-karanlıktır*. Kendini *ateşe vererek* Doğayı kuran *Canan*, karanlık söz konusu olduğunda *hiçlik* dünyasını *görünmeze* taşır, bu durumda *sessizliğin sesidir*.

Aydınlık söz konusu olduğunda ise tanrısal özün *görünüşe* taşınmış biçimi olarak algıladığımız *yaşadığımız dünyayı* kurar, bu durumda *sesin sesidir*.

Doğa olan doğana –Sus! der, doğa olmayan doğana kulak verirken canının *kökünden* söküldüğünü hissedersin; olanaksızın olanağının *atom ve atomaltı* parçalarına ya da yaşamın *liflerine* tutunup ömür denen *belâya* atarsın kendini.

Bu çalışma, *Enel Hak* diyerek *aşkın günahı* suçunu işleyen Hallac-ı Mansur'un, *kanda dans* olarak algıladığımız *yaşam deneyimi* üzerinden hareketle *doğa olan doğadan doğa olmayan doğaya* bir yolculuktur ya da *tersi*.

Yolcuya değil, yolculuğa *söz vererek*, Tanrı'yı ve Hakk'ı *tanıma*, Tanrı ve Hak konusundaki *yanlışlara*, vicadanlarımızı *borca* sokmadan tanı koyma çabasıdır.

Hiçliğimizle *nasıl* konuşacağımızı, onu *nasıl* dinleyeceğimizi ve ona *neler* soracağımızı *ezber* ettikten sonra salarız kendimizi, sonucu bizden *saklanan* karanlığa.

İşimizi bitirip geri döndüğümüzde, artık biz de *aynı kişi* değilizdir: Kendimize *rastlayamayız* ve kendimizi bıraktığımız yerde *bulamayız*. Tasalanmaya gerek yok, bir yönüyle bu bir *gelişmişliğin* göstergesidir.

Öyle değil mi?

Yola çıkarken tek zamanın (şimdiki zamanın) çocuğuyduk, döndüğümüzde birikmiş zamanın (*geçmiş zaman*) çocuğu olduk: İki zamanın çocuğu olarak şimdiye *kilitleneceğimize*, kendimizi döllemeyip doğmamış zamanın (*gelecek zaman*) çocuğu olmaya soyunabiliriz artık.

İnsan, hiçliğindeki *görünmez* durumdaki *yaralarını*, görünür duruma getirdiğinde ya bedenine *bir çizik* atar ya da çekilebilir kılarak acısının üzerinde *denetim* kurar. Çünkü yaşam, ancak *acı çekerek* hissedilebilir.

Acının ödülünde buluşmak dileğiyle okuyucularımı selamlıyorum.

Esat Korkmaz

BÖLÜM

I

*Mansur Dâr'ında eridik;
tenden öte can olduk;
can gölgesinde düşündük doğruyu bulduk.
Kulak abdesti alıp bilgiyle yıkandık;
bilgimizi başkalarına aktararak,
başkalarının bilgilerinden beslenerek temizlendik.
Akıl kıblesine yöneldik;
inancın beyni kilitleyen zincirlerini kırdık.*

KANDA DANS

*Mansur Dâr'ında eridik,
devletin ve köktendinciliğin uzağında yeniden dirildik,
ortodoks örf/ahlak dışında üretimden gelen
ahlakın taşıyıcısı olduk;
sorgulandık, yargulandık, asıldık, kesildik
ama yılmadık.*

-*Kendini anlat!* dediğimizde; ister bir bireye, isterse bir topluluğa seslenmiş olalım, durum değişmez: O kişi ya da topluluk, *acısından* başlayarak anlatmaya girer kendini. Günahın ücreti ölümdür, derler ya: Günahla yani ölümlle bağımızı kopardığımızda; *yaşam, yaşayanlardan ibarettir*, algısı *ezberimiz* durumunu almaya başlar.

“Cansız söz yani ezber, kendini(egemenliğini) sürdürmek için canlı sözü ufalar.” Ezberimizi kırmak; yaşama, *yaşayanların* mı yoksa ölenlerin mi daha çok *ihtiyacı* vardır, sorusunun izinde; *yaşam, yaşayanlardan çok ölenlerden ibarettir*, özlü sözünün işaret ettiği yerde *buluşmak* olmalıdır amacımız.

Ezberimiz, yaşadığımız dünyadan *kaynaklandığı* için, duyu organlarımızı *kendi dışına* taşımak ve kendilerine *kendi dışlarından* bakmalarını deneyimlemek durumundayız. Çünkü çoğu kez, içimiz diye birbirimize *dışımızın ezberini* sunarız:

* Nutku Uluğ; *İnanmanın Felsefesi/ Özbakışçı Bir Giriş*, Alan Yayıncılık, Ankara- 2012; s, 8

Dış görüntümüz, iç görüntümüzün *torbası* olarak algılansa da dışımız ezberini içe *dayatır*: Duyu organlarımız bu ezberin *peşine* takılır ve içimizi de dışımız *gibi* görmeye başlar. Bu ezberi kıramadığımız sürece duyu organlarımız, *kendi içine giremez*. Kendi içinin görüntüsünü *bıraktığı yerde* bulamaz ya da *boşuna bekler* içinin görüntüsünü dışarıda.

Bu ezberin *nasıl kırılacağı* sorunu yaşamsaldır: Eğer içinizin *sır görüntüsünü buharlaştırabilerseniz* dış görüntünüzün ezberini *bozabilirsiniz*. Duyu organlarımızın hakikati, *kendi ardında* kayıtlıdır: Dış dünyanın gerçekliği ile duyu organlarımızın ardında kayıtlı bulunan hakikat arasında bir öz ortaklığı vardır; bu ortaklık içimizi anlamamanın *anahtarıdır*.

Duyun organlarımızın *eşiğini* aşabilirsek eğer, bakışımıza *derinlik* kazandırabiliriz: Artık duyu organlarımız *kendini kullanabilir* ya da başkasına *kendini sunabilir*. Duyu organlarımızdan girip birbirimizin içini *lokma* edip yediğimizde ruhlarımız *kendini yakmaya* başlar, iç ısıımız *yükselir*, gönül suyumuz *buharlaştır* ve *denetim dışına* çıkar: Artık düşüncelerimizi *yeniden* biçimlendirebiliriz. Çünkü düşüncelerimize, *içimizi ısıtmadan biçim* veremeyiz, *doğum* yaptıramayız.*

Böylesi bir *sonucu* yakaladığımızda bizler kendimizi *gören* yanımızla değil, *görünmeyen* yanımızla, yani *varlığımızla* değil, *yokluğumuzla* açıklamak durumunda olduğumuzu algılamamız gerektiğinin *ayrımına* varırız. Öyle değil mi? Dünyanın kendisinden geldiği hiçlik, dünyanın olmadığı bir hiçliktir...” Ya da “Birisi sizi sorguya çekerken, varlığa ilişkin soru sorarsa, varlık-olmayanla yanıt verin. Varlık-olmayana ilişkin soru sorarsa, varlıkla yanıt verin...”**

* Korkmaz, Esat; *Hiçlik Defteri-IX*; Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul-2015; s, 50 ve 63-64

Feuerbach, Ludwig; *Hıristiyanlığın Özü-Çev.*: Oğuz Özügül-; Say Yayınları, İstanbul- 2008; s, 83

*** Barthes, Roland; *Göstergeler İmparatorluğu-Çev.*: Tahsin Yücel-; Yapı

Bâtınîlikte *kutsal dans*, 900'lü yılların ikinci yarısında *kurumlaşmış* olmalı. Bu kurumlaşmada Hallac-ı Mansur'un *zincirlenmiş* durumda ölüme giderken yaptığı *raks*, belirleyici olmuştur. İnsan beyninin kolay kolay *unutamayacağı* biçimde katledilen Hallac-ı Mansur'un bu trajik sonu, *sırrın günahının* ve acı veren *aşkın sırrının* açıklanmasının simgesi durumuna gelmiştir. Attâr *sezgiyle* kucaklaşarak Hallac-ı Mansur'un sonunu bize şöyle aktarıyor:

"Katletmek üzere onu alıp götürdüler, çevresinde yüz bin kişi toplandı. Gözünü hepsinin üzerinde dolaştırarak, 'Hak! Hak! Ene'l Hak!' diyordu. Derler ki bu sırada dervişin birisi ona, 'Aşk nedir?' diye sordu. 'Aşkın ne olduğunu bugün, yarın ve öbür gün göreceksin' dedi. O gün katlettiler, ertesi gün ateşe atıp yaktılar. Üçüncü gün külünü rüzgâra verdiler..."

Hallac-ı Mansur'un manevi özgürlüğün *son* adımı olarak algılanan *kan içinde raksı* ya da *kanda dansı* fena-beka deneyimi" olarak sûfi dünyaya taşınmıştır. *Kan içinde raks* ya da *kanda dans* sûfinin, evliyanın, ermişin ya da bilgenin *miracı* kabul edilmiştir. *Miraç* sürecinde, aşk acıya, acı *kanda dansa*, *kanda dans sanata* dönüşmüştür. Bu sanat *icra* edilmeden *ibadet* edilemeyeceği için acı *ibadet* olmuştur.

Kredi Yayınları, 2. Baskı; İstanbul- 2008; s, 75

Aktaran: Schimmel, Annemarie; *İslamın Mistik Boyutları*-Çev.: Ergun Kocabıyık; Kabcacı Yayınevi, İstanbul- 2001; s, 75 ve 185

Fena; sûfi gelenekte, simgesel anlamda, Tanrı'da *yok olma*; ötesinde, ben bilincinin tümüyle *iptal edilmesi* ya da nesne-özne ikileşmesi öncesindeki *saf ve mutlak hakikatin birliği*; diğer taraftan, yalnızca Tanrı'nın *var olduğu*, başka hiçbir şeyin olmadığı ana dönme deneyimini *yaşama hali* olarak bilince-inanca taşınır.

Beka ise genelde bâtınîlikte, özelde Alevilikte simgesel anlamda, geçici evrenin *karşıtı* olan ölümsüz *varlık alanı*, ötesinde, insana özgü bütün niteliklerden ve ilişkilerden *sıyrılarak* tanrısal özde *sürekli olarak kalma* ya da *Tanrı'da baki olma* deneyimini yaşama hali olarak bilince-inanca taşınır. (Korkmaz, Esat; *Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*; Anahtar Kitaplar Yayınevi, Beşinci Baskı; İstanbul- 2016; s, 127-128 ve 235)

Hallac-ı Mansur'un trajik ölümüyle kurumlaşan *kanda dans* geleneğinden beslenen Alevilik, *sanat üretmeden* (burada sanat geleceği kuracak olan acıdır) ve ürettiğin acıyı *tüketmeden* ibadet yapılamayacağını *bükme* bağlamıştır.*

Alevilik üç özelliğiyle öne çıkar: Öncelikle, inanç yanı da olmasına karşın kendisini *bilimsel* olarak ifade etme şansına sahip *ender* kültürlerden biridir. İkincisi, *kadın-erkek eşitliğini* yaşama taşımış *ayrıcalıklı* bir kültürdür. Ve en önemlisi *ibadet* edebilmek için *sanat üretmek-sanat tüketmek* koşul durumundadır; bu özelliğiyle belki de bir *ilktir*.

Bağlama, keman vb, bir müzik aletini çalmak, kutsal dans anlamında *semah dönmek*, *nefes yazmak-nefes okumak*, *nesir dilini şiir tadında sunmak* ya da *dolu* almak ibadetin parçalarıdır. Doğal olarak 12 hizmetten biri durumunda bulunan *semah* öncelik alır. Semah Alevilikte, cemdeki *on iki hizmet* sıralamasında yer alan, cem ve muhabbet toplantılarında *müzik eşliğinde* yapılan *kutsal dansın* adıdır.”

Sûfi gelenekten kaynağını alan ve bu terimin kazanımı durumunda bulunan anlamlar da tarihsel sürecinde Aleviliğe taşınmıştır. Bu bağlamda her şeyden önce semah, *fena-beka deneyimi* sırasında yol erini cezbe durumuna sokan ve Canan olarak algılanan *Tanrısal eğilimin* somut biçimde gerçekleşişidir, yani tanrısal nedenin sonucu olarak tanımlanan *vecd* halinin simgesel dışa vurumudur.

Bu gerçekleşişte ya da dışa vurumda, *tanrısal özleme* bağlı olarak insanın *sır* yanında beliren üzüntü-*acı*, insan be-

* “Gerçek semâ aynı zamanda ‘kan içinde rakştır’, bu, zincirlenmiş bir halde darağacına giderken Hallac’ın raks ettiğine ilişkin menkıbeye bir göndermedir (...); manevi özgürlüğün son adımı çoğu kez zincire vurulmuş bir halde yapılan dans olarak tanımlanır...” (Schimmel, Annemarie; *İslamın Mistik Boyutları*-Çev.: Ergun Kocabıyık-; Kabalcı Yayınevi, İstanbul-2001; s, 185)

Korkmaz, Esat; *Kitap/ Yol Rehberi/ Gülbanklar-Erkânlar*, Demos Yayınları, İstanbul- 2009; s, 31-34 arası

denini *sallanmaya* ve *dönmeye* zorlar. Anlaşılacağı gibi semah, ruhun-canın *gıdası-yiyeceğidir*. Canı-ruhu doğuma hazırlama kapsamında, *kutsal sanatsal* bir çaba içine giren yol eri, kendini kendinden *kurtarmanın* ayırımına vararak *dans* eder; *günahlarını döker*, ölmeden evvel ölerек, yani yaşarken *dirilerek* ölümsüzleşir: Tıpkı *Hallac-ı Mansur* gibi. Doğal olarak doğa da kendi *denetimi dışına* çıkar ve tüm evren *semah döner*. *Hüdaî'nin* nefesi bunun kanıtı durumundadır:

Bütün evren semah döner, / Aşkından güneşler yanar, /
Aslına ermehtir hüner, / Beş vakitle avunmayız. Canımız cana-
nımızdır, / Teni kendi tenimizdir, / Sevgi bizim dinimizdir, /
Başka dine inanmayız.

Hakir görmeyiz insanı, / Cümlemizin birdir canı, / Şiir,
müzik halk lisani, / Çalar söyler usanmayız. *Hüdaî*'yim hüda-
mız var, / Pir elinde bademiz var, / Muhabbetten gıdamız var,
/ Ölüm ölür biz ölmeyiz.

Semah, Alevi dinsel söylence ürünlerinin *sanatsal* biçimlendirilişidir; bu da Ortodoks dinde *sonun* başlangıcı ve felsefi dinin, yani din anlamında *aşkın* doğuma hazırlanmasıdır. Çünkü burada doğaüstü güçlerin *insansal* olarak biçimlendirilişi bu güçleri *insansal* kılmakta, öbür dünyaya ilişkin güçler olmaktan çıkarmaktadır. Demek ki semah, *geleceği kuracak* olan *acı* aracılığıyla mutluluk içgüdüsünü *tatmin* edebilmek için kendini *söylence* dünyasına taşıyan insanın özünün, *görünüş-lerinden* ya da *ortaya çıkışından* başka bir şey değildir.

Biraz daha yakından bakalım: Alevi inanç uygulamasında *Tanrı ile yaşanmış* bir anı yaratmak için O'nu dansa *kaldır-mak* ya da O'nunla *dans etmek* gerekir. Anı, *etten yapılmış* bir ruh'tur, *kıpırdamasını* istersek eğer; Tanrı ile *dans etmemiz* gerekir. Ruhumuz etimizi *terk ederse*, Tanrı ile ilişkimiz *kesilir*, dans yani *ibadet* edemeyiz artık. İnançta semah, Hz. Ali baş-

kanlığında toplanan *Kırklar Meclisi*'nde yapılan semahı anmak için *güncellenerek* gerçekleştirilen bir ibadettir.*

Kırkların Dansı; *ilk semah uygulaması* olarak bilinçte-inançta yerini alır. Kırkların Dansı, *ilk kutsal dans* olarak algılanır: Kırklar, bir üzüm tanesinin suyunu paylaşarak içmiş, içer içmez sır yanları *alev almış*, kavru lan bedenler, Tanrı'nın hareketlerini *deneyimlemeye* koyulmuştur. Bu noktadan bakıldığında Kırkların Dansı, *Kırkların Miracı*'ndan başka bir şey değildir.

Kırkların Cemi'nde, toplumsal akılla *yıkandıktan* sonra gerçekleştirilen bu dans; *kul* durumundan *yorum ve yetenek varlığı* durumuna dönüşen Kırkların, kadın erkek *ayırımına* gitmeden yaşama geçirdikleri teatral nitelikte *ilk toplu davranıştır*. İnanç tanrısına değil, *insan tanrıya* ve onun sorumluluklarına yönelik *toplular tapınmadır* bir bakıma. Kırklar söylencesinin *sanatsal* biçimlendirilişidir; *din* anlamında *aşkın doğuma* hazırlanmasıdır. Çünkü, burada doğaüstü güçlerin *insansal* olarak biçimlendirilişi bu güçleri *insansal* kılmakta, öbür dünyaya ilişkin güçler olmaktan çıkarmaktadır.

Kırkların Dansı başladığında bu *eşikten* önce Tanrı geçmiş; *varlık-ötesi konutunu terk ederek insan denen konutuna yerleşmiştir*. Tanrı'nın peygamberi Muhammet geçmiş, peygamberliği *iptal edilerek* bâtin dünyanın *mürşidine dönüşmüştür*. Tanrı'nın kitabı Muhammet'in *yapıtına*; Tanrı'nın *aklı* (melek Cebrail), *insanın aklına* evrilmiştir.

Diğer taraftan evren yaratılmadan önce var olan Kırkların ruhlarının boşlukta *Tanrı aşkıyla dönmeleri* durumunu; Tanrı karşısında *miraç* coşkusunu, miraç anında ruhta akan ırmağın *dalgalarının balini*; ruhun bâtından zâhire çırpınarak doğuşunu, ayakta yapılan *ibadeti*; Hak-Muhammet-Ali aşkına *pervane*

* Korkmaz, Esat; *Kutsal Dans*, Serçeşme Dergisi; Sayı: 34; İstanbul- Ekim/2007; s, 4

dönmeyi; evren ve dünyanın *dönüşünü*, Ali ile ilişkilendirilen turmanın *uçuş öyküsünü*; ruhun Tanrı'ya, Tanrı ile ve Tanrı'dan *yolculuğunu*; Cebrail'in Tanrı Dergâhı çevresinde yaptığı *uçuşu* simgeler.

Alevilikte *acının sözcüsü* durumundaki *bağlama*, simgesel anlamda, *Telli Kuran* ya da *Konuşan Tel* olarak algılanır; bu biçimde *inanca* taşındığı için de *ibadet* sırasında onun sesine-konuşmasına *ihtiyaç* vardır. İbadet bir bakıma *Konuşan Kuran* durumundaki insan ve *Konuşan Tel* durumundaki *bağlama* aracılığıyla gerçekleştirilir.*

Hallac-ı Mansur'un kanda dans geleneğinden *beslenen* semah Alevilikte, *kutsal bir dans* olarak algılanır. *Vecd* durumunda iken insanı harekete geçiren şeyin *tanrısal güç* olduğuna inanılır. Sûfi geleneği en fazla besleyen kimlikler arasında yer alan *Attâr'a* göre *vecd*, tanrısal özlemle insanın *sır* yanında beliren bir *alevdir*. *Vecd* alevinde *kavrulan* yol insanının bedeni *sevinçten* ya da üzüntüden sallanmaya-dönmeye başlar. *Vecd* durumunda yapılan semah sonucu, kimi sûfiler *bilincini yitirir*; kimi özel durumlarda *bilinç yitirme* durumu yıllarca sürer. Bu süre içinde o sûfiden *ibadet yükümlülükleri* düşer.

Gerçekte dans ve dönme-dönüş hareketleri, uzak geçmişin dinsel etkinliklerinin tümünde vardı: *Mutlak oyun* olarak algılanan bu *kutsal dans*, Yunanlılarda *tanrıların hareketleri* olarak düşünülürdü. Bu kapsamda Apollon ve Dionysos törenlerinde *belirli özellikleri* olan dans hareketleri yapıldı. İlksel top-

* "Alevilik ve Bektaşilikte müzik düşey hareketi tersine çevirmede önemli bir işlev görür. Alevi-Bektaşî yolunda kişi 'adam'lıktan 'âdem'liğe yani asliyetine avdetindeki eğitiminde didaktizmin kuru iticiliğini müzik ile aşabilmektedir. Kişi... icra edilem müzik aracılığıyla vecd ile coşa gelerek âdeta varlığı aşıkâre döken sesi ya da musikiyi yani Hakk'ın 'kün' hitabını duyumsarken bir yandan da müziğe eşlik eden ariflerin ve de âşıkların sözleriyle de o lezzetli irfandan zevk etmekte ve kâm almaktadır..." (Vural, Fatih; *Hüseyin Albayrak ile Söyleşiden*, Serçeşme Dergisi; Sayı: 35; İstanbul- Kasım/ 2007; s, 22)

luluklarda ise dans, *büyüsel* bir niteliğe sahipti: Yağmur yağdırmak, bereket dilemek ya da kazanmak için yapılan ayinler, *dans* belirleyiciydi.

Kutsal dans, namazın-ibadetin vermediği bir *manevi gücü* veren bir *deneyim* olarak algılandığı için sûfilik dışı inanç uygulamalarında yeri *yoktur* ya da *istisnadır*. Örneğin Hristiyan Kilise babaları, *dansın olduğu yerde şeytan vardır*, diyerek kesin bir *yasaklama* tavrı içine girmişlerdir. Ortodoks İslamlık farklı davranmamış, her türlü *müzikli ve ritmik hareketi* yasaklamıştır. Böyle olmakla birlikte kimi Sünni tarikatlarda, özellikle *Mevlevilikte* dinsel dans vardır. Mevlevilik, bu dönüş hareketlerinin kurumlaştığı *tek* Sünni tarikat durumundadır.

Hakk'a yürüme (ölüm) durumunda Alevilikte *iki kalıp kullanımı* vardır: Birisi, *devri daim olsun*, diğeri *devri âsân olsun*. Bu kalıp kullanımlar, *farklı iki gerekçeyi* karşılayacak biçimde söylenir. *Devri âsân* olsun kalıbı, gerekli olgunluk aşamalarına ulaşmadan, yani çocuk yaşta, *engelli* ya da *erken* Hakk'a yürüyen birinin ardından, göçtükten sonra ruhunun dolaşacağı aşamalarda *kolaylık* bulsun; devrini, dönüşünü tamamlasın, anlamında *esenleme* sözü olarak kullanılır.

Devri daim olsun kalıbı ise ölümsüzlük felsefesi gereği, *acının ve ölümün doğumunun sağlanması*, yani Hakk'a yürüyenin sırrına (*bilincine-inancına*) yaşayanlar sahip çıksın, bu yolla zâhirden-bâtına girip çıksın, şimdiden geçmişe-şimdiden geleceğe taşınıp dursun, kültürel çevrimde *kesintisizliği* sağlasın anlamında daha çok *bize düşen bir yükümlülüğü* dile getirmek için kullanılır.

Yaşamı *besleyen* ölümdür: Ölüm olmasaydı, *yaşam* da olmazdı. Demek ki yaşam için ölüm *doğmak* zorunda; diğer taraftan biz biliyoruz ki güzellikler dünyaya şölenle gelmiyor; annemiz *inlemese*, biz *ağlamasak* doğmayacaktık. Öyleyse yaşam için *acı* da *doğmak* zorunda.

Doğa bir *bilgedir* ve *bilgeliğiyle* bu durumu algılar: Yaşama *lokma* olsun diye acının ve ölümün *kaçınılmazlığını*, önsüz-sonsuz bir *yasaya* bağlar.*

Akıl *alete* dönüştü, *zaman* oldu da doğanın *işini* elinden aldı: Karnım *tok*, diyen yaşama aldırıyor, durmadan öldürüyor; ye diyor ye, yaşama.

Yaşam *obez*, yaşam ölümü *besleyemiyor*, ölüm ölmek üzere; ölüm, *teşekkür edeceği* yaşamların özlemi içinde kıvranıyor. Gelecek yaşama *tobum* olmak için mücadelede ölenler; düşmanı tarafından öldürülmektense kendileri ölümü seçenler, ölüme *tat* veriyor ve *geleceği* kuruyor. “En gönüllü ölüm, ölümlerin en güzelidir”, demiyor mu Montaigne? Ya da Şems-i Tebrizî; “-Ey can bana bir görün bitmeden son nefesim, / İşimi çabuk bitir, artık kesilsin sesim!”, diye haykırıyor mu?”

Ölüm, yaşamı *beslemek* için, yaşam *doğmak* için *can çekiyor*. Öyle değil mi? Bu bağlamda biz, annelerimizin inlemesinin ve kendi çılgınlıklarımızın bir ödülüüz.

Yasaklı kültürlerde *acı*, gönül yaşamının *gelişimi* için yaşanması *kaçınılmaz* olan bir durumu anlatır; ötesinde, karşıtlığın *daba akıllı* yanı olarak algılanır ve öğretmen olarak bilince taşınır. *acı*, müşteriye paylaşmaya uygun ve çok çeşitli yaşam biçimlerinin diyaloga geçebileceği son derece etkili bir dildir.”** Thyestes oyununda Seneca’nın belirttiği gibi: “Gerçek

* “Eylem halindeki ölüm doğru söylemi kurar en azından... Ölümle birlikte gelen iyilik, Katolik iyiliği buldu karşısında... İdenin boyunduruğu altındayken suçlu görünür dünyamız. İşte o zaman dünyamızda günahattan ve cehennem azabından geriye saf hiçbir şey kalmaz.... Ölüm saflığını yitirmiştir. Varlığı darbe almıştır, tek doğru ölüm olarak cehennem azabına açılan bir eşikten başka bir şey değildir çünkü artık...” (Bonnefoy, Yves; *Olasılık Dışındaki*-Çev. Ömer Aygün-; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul- 2003; s, 28-29-30)

Şems-i Tebrizî; *Makâlât*- Çev.: Mehmet Nuri Gençosman-; Ataç Yayınları, İstanbul 2009; s, 100

*** Eagleton, Terry; *Tatlı Şiddet/ Trajik Kavramı*-Çev.: Kutlu Tunca-; İstanbul- 2012; s, 17

olan tek şey acıdır; acı dışındaki her şey sadece bir mola an'ıdır ve anlamsızdır...”

Yasaklı kültürler, *bilme kültürü* değil, *değiştirme kültürüdür*. Değiştirme kültürlerinin gerçeği ise doğumun-değişimin-dönüşümün nedeni olan *acıdır*. Bedene, doğaya ve topluma yönelik deneyimlerin *toplamı* bilgisidir; nedeniyle tanımlarsak *acıların toplamı* bilgisidir.

Canımızı ve yaşamımızı nasıl *hiçleştireceğimizi*, acıdan *muaf* tutarak hiçleştirdiğimiz canımızın ve yaşamımızın *sancılar* içinde hiçliğimizden nasıl *doğacağını* deneyimleyemezsek eğer, ölmeden evvel ölüp yaşarken dirilemeyiz: Bu bizim *cahilliğimizi* kanıtlar.”

Öldüğümüzde geriye miras olarak bıraktığımız bilincimizi-inancımızı, *yeniden acı çeker duruma* getirecek *bedenler* bulamazsak eğer, bedenden bedene taşınıp geleceğe atılan bir *işaret fişegi* olamayız.

Bizler kendi hiçliğimize, gelecek yaşamı üretirken, bunun *bedeli* anlamında *ne gibi bir acı* çekeceğimizi öğrenmek için taşınırız. Çünkü hiçliğimize taşınmadan çektiğimiz acı, geleceği kurmaktan *sakınmanın*, yaşamın çelişkilerinden *uzak durmanın* bedeli durumuna gelir de ondan: Bu durum acı çekmenin, mücadelenin ve ölümün *tadının kaçtığını* kanıtlar.

Bize öğretilen *terbiyenin* kabuğunu kırmanın, diyalektik karşıtlığın *acı* yanıyla buluşmanın zamanı gelmiştir artık: Ayrılmanın kalabalığında *azalalım* ya da toplanmışlığın yalnızlığında *çoğalalım* diyorum: Bu durum, yaşamın kaçınılmaz *zorunluluğunu* kanıtlar.

* Aktaran: Eagleton, Terry; *Tath Şiddet/ Trajik Kavrana*-Çev.: Kutlu Tunca; İstanbul- 2012; s, 335

“Hiçliğe ulaşmaya çabalayan bizlerin kendimize şiar edindiğimiz sözü bilirsiniz: Ölmeden önce ölü!” (Lerch, Wolfgang Günter; *Bağdat'ta Ölüm Hallac-ı Mansur*-Çev.: Atilla Dirim-; Yurt Kitap Yayın, 2000- Ankara; Roman, s, 233)

Hiçlik bir *kara-deliktir* yutar bizi: Yaşarken biz *onu*, ölünce o *bizi*. Her iki durumda da *doğum* kaçınılmazdır. Biz yuttuğumuzda doğum *kültürel bir ürün* olarak yaşama taşınırken, o yuttuğunda doğum ürünü bizim *denetimimiz dışında* kalır: Bu durum, yaşarken hiçliğimizle *beslenme* zorunluluğunu kanıtlar.*

Sunulanın dışında bir şey istemeyi *unuttuk* çoktandır. Açıkçası *acımıza* ad koyamıyoruz; acıları adsız bırakmak öğretmenden *yoksun* olmak anlamına gelir: Bu durum, yaşamı *bilmediğimizi* kanıtlar.

Zamanı *geçmişe* taşımak ya da geleceğe *almak*, şimdiki zamanı *ertelemekle* ilintilidir. Şimdiki zamanı ertelemek, yaşamı *ertelemek* anlamına gelir. Yaşam ertelenmezse geçmiş *kucaklanamaz*, gelecek *kurulamaz*.

Demek ki şimdiki zamanı *yok* edip onun yerine geçmeden bizden uzaklaşan geçmiş ya da bize koşan geleceği üretemeyiz. Özetle geçmiş öğretmendir, *bilinmesi* gerekir, gelecek ise *bilinmemesi* gerekir, bilinmediği için de *sır* sahibidir. Eğer gelecek *biliniyorsa* ve bilinen şey *ezberimize* bağlanmışsa bu bizim *ayak bağımızdır*. Bizi yöneten sistem geleceği *bilinir* duruma getirdi; bu *zinciri* kırmak, sistemi güden egemene *başkaldırmalı* ve yeteneklerimi devreye sokarak bilinmeyen geleceğe *salmalıyız* kendimizi; geleceğin sırrını çözerek sistemin ezberi *dışında* yaşamlarımızı *kurmalıyız*. “Gelecek’ bizim için bugünü izleyecek yıl ve on yıllar anlamına geliyorsa, bu zaman diliminin nasıl olacağını hiçbir zaman söyleyemeyiz... Ama ya geleceği bugün bize olacak(lar) diye anlarsak? Bu durumda gelecek, bugünü izleyen değil, tersine bugünün içine sarkan bir şey olur. O zaman da bugün, kendi başına duran,

* “Bölme işlemini yeterince sürdürürsek, sonunda artık daha küçük parçalara ayrılmayacak (daha da küçük) bir parçaya ve hiçe ulaşırız- işte bu hiç, ‘öznedir.’” (Žižek Slavoj; *Sanat ya da Konuşan Kafalar*-Çev.: Mine Yıldırım-; EncorE, İstanbul- 2009; s, 48)

kendi içine kapanmış bir zaman süresi olmaktan çıkar. Bugünün kökü, kaynağı hem geçmişte olmuş olanlardır hem de gelecekte olacaklara maruzdur.... Bu olacakların üzerinde durmasak da ne olduklarını dile getirmesek de onlar bizi sürekli bulur, belirleyici olurlar....

Gelecek zaman (*doğmamış zaman*), geçmiş zaman (ölü zaman) ve şimdiki zaman (*canlı zaman*) ayrımında, şimdiki zaman bir *kılıçtır*, şimdiki zaman dışında yaşam yaşanmadığı için de Hallac-ı Mansur'un izini sürenler *kılıcın üzerinde* yaşamıştır. Şimdiyi inkâr ederek geleceği çağırmak, anımsayarak ölü zamanı *diriltmek* şimdiyi üretmek anlamına geldiği için de Mansur gibi yaşamak isteyenler için zaman bir *kılıç* olmuştur: Zaman kılıcıyla bir darbe vurmuş, gelecekle şimdiyi *ayırmiş*; bir darbe daha vurmuş, geçmişini daha da *geçmişe* göndermiş."

-
- * Martin Heidegger; *Düşüncenin Çağırıldığı*-Çev. ve Yay. Haz.: Ahmet Aydoğan-; Say Yayınları, İstanbul- 2008; s, 101-103'ten
"Zamanın üç bölümünün, geçmiş, şimdi ve geleceğin felsefi bir bilinçteki karşılığı olan hafıza, akıl ve tahayyülden söz ediyorum... Akıl, diğer ikisi tarafından beslenmeksizin soyut ve boş bir formdan başka nedir ki? Çünkü Arendtçi deyişle, geçmiş ve gelecek arasındaki yarıktaki sıkışan 'şimdi', ancak felsefeyedir ki iki hasım arasında hakem konumuna yükselebilir. Bu aklın, kavramlaştırma edimini, bir yandan artık kendisi hakkında tasarrufta bulunamayacağımız, değiştiremeyeceğimiz bir zaman dilimi olan geçmişle, bir yandan da önümüzde uzanan ve işte, bizim tasarrufumuzda olan gelecekle zorunlu sorumluluk ilişkisi içinde olduğunu gösteriyor: Yani 'şimdi', iki tünelin buluşma noktası; biri, herkesçe bilinebilir olan geçmişe uzanan tünel, yani hafıza; diğeri ise, henüz bilinmeyen geleceğe uzanan tünel, yani tahayyül. Geçmişle ilişkide sorumluluk tarih bilinciyle taçlanacaksa, geleceğe karşı sorumluluk da politik bilinçle taçlanacaktır. 'Şimdi' ise her ikisinin de istihdam edilmesi gereken yaşam dünyamızdır!... O halde filozofun sorumluluğu, soruyu ifade ederken de belirtmiş olduğum gibi, iç içe geçmiş 'an'lardan oluşan 'şimdi'yi kavramlaştırmak... bunu yaparken de hafıza ve tahayyülden beslenmek! Bunun benim için karşılığı politik sorumluluktur!... Bu durumda yapmamız gereken, dünyayı dışarıdan temaşa etmek değil, dünyaya ayak basmak olmalı!..." (Kurtuluş Zerrin; *Filozofun Tophuma Karşı Sorumluluğu*, Felsefelogos; 2004/3; Bulut Yayınevi, s, 59-67)

Acı, içimizdedir: İçimiz *karanlıktır*, öyleyse içimizin karanlığı, acımıza *giysidir*. Durmayalım derim: İçimizin eteğine yapışalım; onun *bereketinden* yararlanabilmek için içimizi *soyalım* ve içimizle *yüzleşelim*. Acısını anımsamadan *ağız dolusu gülen* insanlar, bu dünyanın pislikleridir unutmayalım.*

Unutmayalım: “Hep geleceği tasarlamak olmalı bizim işimiz. ‘Geleceği hazırlamak, şimdiyi kurmaktan başka bir şey değildir.’ İnsan yaşadığı güçlükler kadar hatta çektiği acılar kadar insandır, önüne çıkan engeller kadar insandır, bu engelleri aşmakta gösterdiği direniş kadar insandır... Her yerde sonsuzluk vardır. İnsan sonsuzluğa batmış gibidir. İnsan sonsuzluğun içinde insandır... Sonunda her şey bizi götürür, sorumluluk denilen o büyük gücün kapısına bırakır...”**

Zamanın amacı kendini *soymaktır*. Nereye kadar? *Hiçliğe* kadar; zaman ancak hiçliğe kadar kendini soyduğunda *nankör* olmaktan çıkar. Çağımız insanı *tutsak*, şimdiyi *inkâr* edemiyor, zaman kendini soyamıyor; egemenin *düşünde*, kendini *yitirmiş* durumda. Şimdiyi inkâr etmeyi öğrendiğinde, kendi dışına değil kendi içine ödün vermeyi öğrenecektir. Çünkü hiçliğimize *borcumuz* büyüyor. Anımsama anımsanmadığında, geriye sadece şimdi kalır; şimdiden *uzaklaşmayan* şimdi, beyni *zincire vurur* ve hiçbir düşünceye *artık izin vermez*.*** (*)

* “Mevcut bir durum, büyük ölçüde geçmişten oluşur... tarih genellikle sürekliliktir... Onu değiştirmeyi başardığımızda bile, geçmişin yükü zihinlerde hâlâ bir kâbus gibi varlığını sürdürür... Theodor Adorno’nun çok iyi işaret ettiği gibi, ‘bugüne ulaşarak.... - varlığını sürdüren her şey, teolojik olarak acının mutlağı olacaktır.’” (Eagleton, Terry; *Tath Şiddet/ Trajik Kavramı*-Çev.: Kutlu Tunca-; İstanbul- 2012; s, 12-13)

Timuçin, Afşar; *Antoine de Saint-Exupéry’de Sorumluluk Duygusu*; Felsefelogos, 2004/3; Bulut Yayınevi, s, 3637

*** Böylece şimdi sürekli şimdiden uzaklaşmakta ve yeniye öncelik tanımaktadır.” (Husserl’den alıntılan Sayın, Zeynep; *Mithat Şen ve Beden Yazısı I*, İthaki Yayınları; İkinci Baskı, İstanbul- 2003; s, 126-127/ 80 nolu dipnot/Tırmak içi)

Tanrı'nın, kendi *kanıtı* anlamında, varlığın yapısına yerleştirdiği simgeler algılandığında, *gönül doğumu* gerçekleşir; doğum ürünü simge, başlangıçta, yaşamın *titreyen* dudaklarında *sessiz bir işaret*ti, diyebiliriz ki bir bakıma ölüdür: Yaşam çağırıldığında, ölüm *yenilir* ve işaret, *ses* olur. Can ısmarlayınca* değin ses olan işaretin *türkü*sü, dağa-taşa kaydını düşer: Bizler bu kaydı çözmeye çalışırız ki buna *yaşam bilgeliği peşinde koşmak* adı verilir. Yaşam bilgeliği peşinde koşmaya başladığımızda, arzularımızın izinde birbirimize *akararak* düşler kurarız *kırmak* için. Kurduğumuz düşleri *kıramazsak* ruhlarmız, bedenlerimizi *ateşe* verir. Bu *zamani yakmak* anlamında, bir *can pazarıdır*.”

Öyleyse yasaklı kültürlerin bu geleneğine *uyalım*, acıma-za-acılara âşık olalım. Özünde aşkımızı üç biçimde yaşarız; birincisi, zayıf ya da hasta yaşama *acı*ız, yani âşık oluruz, bu aşkımız, *boşgörü* donunda aramızda-çevremizde gezinir-durur. İkincisi militanca davranışa *acı*ız, yani âşık oluruz: Bu aşkımız, yoksulların, ezilenlerin *son kurtuluşunu* ilân eder; fabrikalarda, tarlalarda ya da kenar mahallelerde dolanır-durur. Üçüncüsü ise Tanrı'ya *acı*ız, yani âşık oluruz: İçimizden dışımıza, dışımızdan içimize iner-çıkartırız. Bu iniş-çıkışlarda incelik, acımanın *sanatsal biçimi*” olarak yaşama taşınırken *mizah*, şakanın *acı*sı ya da acının ödülü olarak öne çıkar ve resmi ezberi *bozar*, bozuk düzende *doğruyu ihbar* eder ya da *iyiliği üretmek için kötülüğe koşar*.

* Can ısmarlamak: Ölmek, Hakk'a yürümek.

** en azından kendimizi nasıl ayıklayacağız bu durumdan diye düşünebiliriz...; Ben de yapıyorumdur, kendimi yakaladığımda ensemden vuruyorum kendimi...” (Özcan, Nalan-*Cem Mumcu ile söyleşi*; Radikal Kitap, 4 Mart 2011; s, 12)

“İncelik acımanın ‘sağlıklı (uygar, sanatsal) biçimi gibidir.” (Barthes, Roland; *Bir Aşk Söyleminden Parçalar*-Çev.: Tahsin Yücel-; Metis Yayınları, İstanbul- 1992; s, 57)

Darwin'de ölüm yaşamın, Marx'da ise *sınıf mücadelesi* tarihin kökenidir. Darwin'de ölüm yaşamın *hizmetine* verilir, Marx'da ise sınıf mücadelesi tarihin *hizmetine*. Darwin'de yaşamın *kalitesini* de ölüm belirler; Marx'ta ise tarihin *kalitesini* sınıf mücadelesi. Yasaklı tarih, kendini çıplak olarak ifade edemese de yani *dinsel* olarak sunsa da *sınıflar mücadelesinin* tarihidir; bunu hiçbir zaman gözden *uzak* tutmamak gerekir.

Resmi tarihin sınırlarının *dışına* taşınmadan, oradaki tarih *güncellenmeden* yasaklı tarih *kurtarılamaz*. Diğer taraftan Walter Benjamin'in belirttiği gibi, "Geçmiş bugünden kurtarılmalıdır": Her iki anlayışı birlikte düşündüğümüzde yasaklı tarihi kurtarmak için, resmi tarihin dışına taşınıp oradaki tarihi güncellemek, daha sonra da güncellediğimiz tarihi bugünün *saldırısından* korumak gerektiği anlaşılır.

Yasaklı tarih, *sözlü tarihtir* bir bakıma; bu nedenle *kitaplarda* ya da *kütüphanelerde* değil, adına hafıza dediğimiz *gönül kayıtlarında* gizlidir." Yazma yönteminden çok, sözel zeminde *ezberlenerek* taşınan bir tarihtir bu. Bu nedenle yasaklı tarih ancak *sözlü tarih* çalışmasıyla *bilince* çıkarılabilecektir.

Geçmişin bilgisini yaşamın *hizmetine* vermenin yolu bir yönüyle *yasaklı tarih* çalışmasından geçer. Yasaklı tarih çalışması, yasaklı geçmiş *deneyimleyerek* şimdi yapmadır. De-

* Dellaloğlu Besim-Odman Aslı-Yardımcı Sibel; *Walter Benjmin'le Olağanüstü Haller*, Cogito; Yapı Kredi Yayınları, Üç Aylık Düşünce Dergisi; Sayı: 52; Güz 2007; s, 24-25

"Berenger Sinclair.... 'Okumadınız ve okumayacaksınız da. Katharların doğru tarihi hiçbir tarih kitabında yazmaz ve buranın dışında hiçbir yerde gerçek bir araştırma yapamazsınız. Kathar halkının gerçeği Languedoc'un kızıl kayaları dışında hiçbir yerde değildir... Kathar tarihi hakkındaki kitapların çoğu işkence altında alınmış itiraflara dayanır. Kathar halkının hemen hemen bütün Orta Çağ belgeleri düşmanları tarafından yazılmıştır.

Hiçbir gerçek Kathar çalışması yazıya dökülmemiştir. Gelenekleri, iki bin yıldır bu bölgede aileden aileye geçerek varlığını sürdürmüştür, ama bunlar sıkı sıkıya korunan sözlü geleneklerdir..." (McGowan, Kathleen; *Beklenen*-Özgün adı: The Expected One-Çev.: Perran Fügen Özülkü-; İthaki Yayınları, 3. Basım; İstanbul- 2006; s, 169)

neyimsiz yaşam bir bakıma *tarihsiz* yaşam demektir. Geçmiş *yoktur* o yaşamın. Deneyim yoluyla kendini *dışa* vuran yaşam, geçmişle *bağlantı* kurar; o artık *tarihseldir*. Yaşantılamak, güncellemek bağlamında, bir yaşam deneyimini *yaşamak* anlamına gelir.* Eksikliği yaşam *bağışlamaz*, *boşluk* da tanımaz ne *olup* ne *bitiyor* demeye fırsat bulamadan tarih egemenin *hizmetine* giriverir ya da bizler egemenin hizmetine giren *tarihin hizmetçileri* olup çıkarız. “Geçmiş hiçbir zaman olduğu yerde durup yeniden keşfedilmeyi, aynıyla, olduğu gibi tanınmayı beklemez. Tarih her zaman belli bir şimdi’yle onun geçmişi arasındaki ilişkiyi kurar. Demek ki şimdi’den korkmak eskiyi bulandırmaya yol açıyor. Geçmiş içinde yaşanacak bir şey değildir. Eyleme geçerken içinden bir şeyler çekip çıkarttığımız bir sonuçlar kuyusudur. Geçmişin kültürel açıdan bulandırılması iki katlı bir kayba yol açar. Önce sanat yapıtları gereğinden çok eskilere itilmiş olur. Sonra geçmişten bize eylem olarak tamamlanması gereken daha az sonuç kalmış olur.”**

Önemli olan tarihi egemenin değil, *yaşamın hizmetine* sunmaktır; yine de dikkatli olmak sorumluluğumuzdur, yaşa-

-
- * “Bir şeyi yaşantılamak, konuşma dilindeki kullanıma uygun olarak, bir ‘deneyim’ yaşamış olmak demektir. Bir deneyim yaşamak, bir şeyden geçmek, bir şeye katlanmak ve bunu, onun aracılığıyla değişecek tarzda yapmak demektir. Yaşantılanan, kişinin öngörmediği ya da kestirmede olduğu bir şeydir, beklentilere rağmen meydana gelen bir şeydir. Deneyim, ‘acı çekme’ yoluyla öğrendiğimiz alandır... Ve son olarak, bir deneyimden geçmek hem bireyin dönüşümünü hem de bilinç için yeni bir nesne alanının ortaya çıkışını getirir. Deneyimsiz yaşam imgesi, sonuçta tarihsiz yaşam imgesidir, sanki yaşamın anlamı onun dışsal bitişiğinde yatıyormuş gibi: Ölüm. Deneyim olmaksızın tarihsel yaşam olamaz; ancak deneyim yoluyla dile getirilmiş yaşamlar eksiksiz ve bilinçli olarak tarihsel olabilirler.” (Bernstein J.M.; *Görünüşü Kurtarmak Niye? Metafizik Deneyim ve Etiğin Olabilirliği*-Çev.: Kemal Atakay-; Cogito, Yapı Kredi Yayınları; Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 36; Yaz 2003; s, 225 ve 226)
Berger, John; -ile yapılan BBC televizyon dizisinden- *Görme Biçimleri*-Çev.: Yurdanur Salman-; Metis Yayınları, Dokuzuncu Baskı; İstanbul-2003; s, 11

mın hizmetinde kullanılırken *aşırıya* kaçılırsa yaşam *parçalanır* ve *soysuzlaşır*, sonunda tarihin kendisi de *soysuzlaşır*. Böylesi bir *son* yakalandığında, ölümler yaşayanları bir bir *gömmeye* başlar.

Yasaklı tarih, *yasaklı geçmişin* bilgisidir. Yasaklı tarihsellik ise yasaklı geçmişin şimdileştirilmesidir. Yasaklı topluluklar, tarihlerine *bireysel*, ötesinde *toplumsal* katılım sağlamak istiyorlarsa, geçmiş *şimdinin* bilincinde *yoğurmaları* gerekir. Ancak o zaman *yasaklı bilinç*, henüz *gerçek olmayan gerçeğe* uzanabilir, yani tarih, tarihi *aşabilir*. İşte o zaman *olanaksız isteme* hakkına sahip olabiliriz; olanaksız için ölünebilir artık.*

Yasaklı tarih felsefesi *yorumcudur*, geçmişte olup bitenlerin *nedenlerini* araştırır, ana konusu *toplum* ve *toplumsal yaşamdır*. İnsana özgü bir toplum ve insana özgü bir toplumsal yaşam *kurmayı* amaçlar. Yöntemi ise toplumsal olayları etkileyen nedenler olarak öne çıkan üretici güçlere dayanarak *toplumsal değişmeyi* kanıtlama temellidir.

İnsan dünyasında her şey ancak *geçmişe* götürülerek kavranabilir: Tarihe *zorunlu* olmamız bu nedenledir. O zaman şöyle demek gerekir: Bizde ne kadar tarih varsa, biz *o kadar* insanız; insan tarihine ne ölçüde *düşünerek* bakıyorsa o ölçüde *kendisidir* ya da başkalarının bir *parçasıdır*.

Tarihine *dönemeyenler* insanı, *günlük yaşamın içinde*, onu gözlemleyerek tanımaya çalışırlar. Böylesi durumlarda genellikle *bilgi ile görüntü* birbirine karıştırılır. Çünkü gerçeklik

* "..., başkalarına verdiği zararlar kökleri enfekte edilmemiş yaratıcı bir eylem olamaz..., insanlığın aldığı miras daima kirli bir mirastır, o hem bir bağıştır hem de bir zehir... Bu Ibsen'in genellikle, geçmiş ve şimdiki zaman arasındaki bir kördüğümle dramatize ettiği bir durumdur..., şu anki başarınızın kirli kökleri, vebayı dönüp dolaşıp size geri getirir ya da gelecek adına şu anki gerçekdışılığı ortadan kaldırmak için verilen mücadele, doğum anındaki geleceği boğazlar. Tahakkuk eden borçlar olmaksızın yaşamak imkânsızdır; fakat onları ödemek ya da yok saymak, çoğunlukla ölümcül gibidir." (Eagleton, Terry; *Tatlı Şiddet/ Trajik Kavranı*-Çev.: Kutlu Tunca-; İstanbul- 2012; s, 300)

dediğimiz şey, kimi kez önümüzde somut olarak dursa da çıplak gözle kavranamayacak denli karmaşıktır.

“Tarih, asla gerçekliğin kendiliğinden gelip de içine yansıyacağı veya hemen kendini göstereceği bir ayna değildir. Tarih hiçbir yerde önceden yazılı değildir; satırların arasında gizlenen ve açığa çıkarmanın ya da göstermenin yeterli olacağı bir gerçek değildir; tarih şeylerin içine kazınmış ve sadece aynen anlatmanın yeterli olacağı bir seyir, bir bakış da değildir. Tarih, kelimelerden oluşan bir meseledir. Onu kaydeden, yani onu üreten tarihçinin dışında mevcut değildir. Her tarih bir kurgudur... En yakın tarihimiz bile tıpatıp aynı biçimde, önceden üretilmiş şemalardan, yapısal modellerden, mitlerden hareketle yazılmıştır, yazılmaktadır...”

Tarihsellik mi? Gündelik mi? ikileminde nerede duracağımızı *bilmek* durumundayız: Gerçek anlamda düşünmeyi biz, tarihselin *kıvrımlarından* geçerek öğrenebiliriz. İşıtılmış olan şey, hatta *görölmüş* olan şey değil, *bilincine* varılmış şey *gerçek* bilgidir. Ama diğer taraftan biliyoruz ki hiçbir bilinç, kendi uzanımının ötesine geçebilecek biçimde *bilgi üretmez*; kendi sınırlarını ya da olanaklarını *aşan* bilinç, gerçeklikte *karşılığı olmayan* kurgular üretmek zorunda kalır: Nesnelliği tümüyle *silerek* öznelliği düş-yapının *emrine* vermek gibi.

Gerçekliği biz, bilincimizin *nesnellik ve öznellik* koşullarında yakalarız: Nesnellik öncelikli gibidir, tümüyle insan aklının ürünü olduğu için *olağanüstü* gibi gözükür; ancak, yer yer öznellik daha belirleyicidir, olağanüstü gibi *gözükmez* ama olağanüstülük *oradadır*, doğal olarak *karmaşıktır*, basit olan nesnelliği, ötesinde deneysel veriyi *içinde* gizler. Açık bir dille ifade edersek yasaklı tarih, öznelliği de beraberinde getirir; sanki bu durum nesnellik için bir *engel* gibidir; ancak ne denli

* Dumézil Georges; *Mit ve Destan I/ Hint-Avrupa Halklarının Destanlarında Üç İşlev İdeolojisi*-Çev.: Ali Berktaş; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-2012; s. 18-19; Giriş/ Üç Varmış Üç Yokmuş-Joel H. Grisward-

nesnel olursak olalım öznele, yani *kişiyeye dönmek* öznelleşmek zorundayızdır. Bu nedenle tam nesnelliğe, yani soyutlamaya ulaşabilmek için öznelliği *aralama* gereksinmesi hissederiz.

Bütün yasaklı kültürlerde, *iki kitap iki kültür*, algısı canlıdır: *Sözel kültür* ve yazılı *kültür*, yazılı kültürün kitabı, *somuttur*, sözlü kültürün kitabı ise somut değildir, *hafızadır*. Hafızayı *taşıyan* insandır; hafıza denilen kitap *yüzden* okunduğu için, sözgelimi, Anadolu'nun yasaklı kültürü Alevilikte insan, *okunacak en büyük kitaptır*. Pek çok yasaklı kültür hafıza *boşalması* ya da hafıza *kirlenmesi* nedeniyle *unutulmaya* terk edilirken yasaklı gelenekte durum daha da *ciddidir*.

Mağdurlar-acı çekenler olduğu sürece *yasaklı hareket*, güncellenmeye *yatkınlık* gösterir; ötesinde kendini yasaklı olarak görenlerin geçmiş mücadelesini güncellemesi *zorunludur*. Güncelleme, kendi *mücadele* insanını yaratmak anlamına gelir. Bunun gerçekleştirilememesi durumunda; yasaklı hareket, Ortodoks dinlerin ve egemen sınıfların Ortodoks yargı *denizinde boğulur*.

Yasaklı insan, kendi tarihine ilişkin sorular üretmesi ve ürettiği sorulara *yanıt* bulmak için canla-başla çalışması gerekir: Sorulara yanıtlar verilmeye başladığında yasaklı tarih, *tarihselleşmeye*, şimdinin bilincinde *yoğrulmaya* başlar. Yasaklı tarih artık, *tarihsel koşullar* içinde sunuluyor demektir. Sunumu yaparken geçmişin *saldırıya uğrayan* yerlerinden başlanarak yazılması *kuraldır*.

İşkence her zaman *olağanüstülüğü* içerir; o nedenle kişiye göre *uçar*, kimi kez nesnelliği *bunalıma* sokabilir. Ama bütün bunlara karşın yasaklı tarih, acıyı yaşayanların, yani mücadelenin öznesi durumunda bulunanların tuğla tuğla ördüğü *doğrudan demokrasi* temelli bir tarih yazımıdır; zamanın bize nasıl *koştuğunu* ve onu nasıl *karşıladığımızı* anlatır, bir bakıma. Doğruluğundan emin olunmasa da *sevgi ve saygıyla* ma-

yalandığı için *içtenliğinden* kuşku duyulmaz. Her şeyi *doğru* yaptık demekten çok olayları *doğru anlamayı* yeğler. Doğru anlamaya çalışırken tarihe *boyratça* değil, *insanca* yaklaşır.

Sevginin yerine *kini* koyanlar ya da kendini *yargıç* kabul edenler yasaklı tarih çalışmasına *katılamaz*; merkezde duran ve kinle yolunu bulan kişiler, yasaklı tarih alanına *giremez*. Yasaklı tarihte her ayrıntı, her belge-bilgi, işi tarih olanlara bir *lokmadır*, bu lokmayla doymasını bilenler eminim ki geçmişten *doğru* sonuçlar çıkaracaktır. Ayrıntılar yaşayanlara *aittir*ve tarih *ayrıntılarda* saklıdır, doğal olarak yasaklı tarih *olağanüstülüğünü* bu ayrıntılardan alır.

Tarihe karşı yapılan *baksızlıklar*, yasaklı tarihle *gün yü-züne* çıkarılabilir; *olguyu* ortaya koyarak *nesnel* bir zemin yaratmak temeldir ama bunu öznel olmadan yapamayız. Yasaklı tarih, ortak tarihe *birlikte* sahip çıkma girişimidir; toprağının en *gerçekçi* politikasıdır, siyasetidir. Yasaklı tarih bir *icat* değildir; kafalardaki yazısız tarih bilgisinin *keşfidir*, ayrıntılarla dolu olduğu için *birbirimizin* keşfidir; *doğrudan demokrasinin* keşfidir.

Tümüyle *nesnel bir tarih* yazımı yoktur; böyle bir tarih yazımı *aşırı bir soyutlama* olurdu ve işkencede ölenlerin ya da ateşte yakılanların feryatlarını *gizlerdi*. Ama diğer taraftan tarihe öznelliğin *bin bir* ayrıntısından derlediğimiz bilgilerle *nesnel* bakmak zorundayız, çünkü tarih *etiği* bunu gerektirir. Çalışma sürecinde sadeleştirme kaygısıyla tarih ayrıntılarından *arındırılırsa* olağanüstülüğünü-yaratıcılığını, çocuksuluğunu ve cüretini *yitirir*.

Bedel ödenmeden tarih yazılmaz; demek ki tarih *bedel ödenerek* yazılır, bedel ödeme *acı* demektir; acı *aşırı* soyutlanmaya gelmez, yoksa rakamlardan oluşan *basit* bir geçmiş geleceğe doğru *uzatılmaya* çalışılır.

Kaynaklar, boş bir evde duran *bayaletler* gibidir; yasaklı tarihle *sulanabilirse* sulanıp canlandırılabilirse *bayalet* olmaktan çıkıp aramıza katılabilirler. Hayaletlerin aramıza katılması geçmişle çiftleşmek anlamına gelir ki artık *doğum* kaçınılmazdır.

İnsan, eylemiyle doğaya, doğada olmayanı, yani kendinde olanı *ekleyerek* tarihe yol verir ve kendini *gerçekleştirme* olanağını bulur. Demek ki insanın kendini anlaması-algılaması, yine yazgısını kendisinin çizdiği kendi tarihinden *bağımsız* olamaz. Aydınlanma ya da hümanizm, doğada olandan *farklı* düzenlemeleri gerektirir.*

Yasaklı felsefede hümanizm-aydınlanma bu nedenle *doğaya, insana ve insanın bilme yetisine* yöneldi: “İnsanı tanımlayan temel özellik, Marx’ın da dediği gibi dış dünyayı kendi kafasında tasarımıylayabilmesidir. Bu tasarımıyla düşüncelerle gerçekleşir, hiç kuşkusuz. Bu bakımdan düşünceler tarihini bilmek insanı öğrenmenin ilk adımıdır... Öyleyse gerçek insanlık tarihi, insanı tanımlayan düşünce akışını, bu akışı belirleyen toplumsal üretim tabanıyla birlikte gözler önüne seren tarihtir...”

* Korkmaz, Esat; *Hristiyanlığın Lanetlileri ya da Günah Yaşamın Günahkârları/ Katharlar*, Demos Yayınları, İstanbul- 2013; s, 27-35 arası
Eroğul Cem; *Bir Toplum Bilimleri Araştırması* (Taner Timur’un ‘Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi’ adlı yapıtıyla ilgili değerlendirme); Cumhuriyet Kitap, 5 Nisan 2012; sayı, 1155; s, 6

BÖLÜM

II

*Mansur Dârî'nda eridik;
ehl-i bâtın olduk.
Gönül kıblesine yöneldik;
gönül bilgisiyle gönüllerden taşık
ve Hakk'ın suretine büründük.*

ENEL HAK

*Mansur Dâr'ında eridik;
küçük evren olduk, büyük evreni kanıtladık.
Ali dolusu içtik esridik;
özlem olup uçtuk,
gönül evine kavuştuk, Hak olup konuştuk.
Dem-i Hünkâr'la dirildik;
dem-i hizmet gördük,
dem tuttuk, deme muhabbet ettik.*

Enel Hak, *insan-Tanrı-doğa* üçlüsünün; varoluş çemberinin ikinci yarısını oluşturan *kavs-i uruc* ta' aslına dönmek için yanıp tutuşan insanda somutlanması, dünyalaşması bağlamında Hallac-ı Mansur'un (859-922), kendini aşarak Hakk'a ulaştığını ve Hakk'ın kendisinde *tecelli* ettiğini kanıtlamak için söylediği, *-Ben Hakk'ım*, anlamındaki ünlü sözüdür. "Enelhak sözü sonraki sufiler tarafından şathiyat (ilk bakışta saçma gibi görünen, ancak, analizi yapıldığında anlamlı olduğu anlaşılan söz) olarak kabul edildi. Tasavvuf inancına göre, sufi, içindeki aşırı Allah sevgisi nedeniyle kendisini tutamayıp bu tür sözler söyleyebilir ve bu, onlar için günah sayılmaz."^{*}; "Hallac-ı Mansur'u ölüme götüren, 'ben hakkım' anlamındaki söz. Hallac'ın temelde hulûl inancını benimsediğini öne süren fıkıh ve kelâm bilginleri, bu sözü tanrılık iddiası anlamına gelen açık bir küfür saymışlardır. Daha değişik bir yaklaşımı benimseyen mutasav-

* Korkmaz, Esat; *Anadolu Aleviliği*, Berfin Yayınları, Üçüncü Baskı 2015, s, 35-36

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi; Milliyet, Cilt: 7; s, 3707

vıflar ise bu sözü vahdet-i vücud (varlığın birliği) açısından yorumlama yoluna gitmişlerdir. Hallac-ı Mnsur'un kendisi de suçlamalara karşı, 'Ben hakkım, çünkü ebedi olarak Hak'layım, ondan hiç ayrılmadım' biçiminde bir savunma yapmıştır. Ene'l-hak sözünü böyle bir bağlamda değerlendiren mutasavvıflar açıklama biçimini onaylamamakla birlikte, Hallac-ı Mansur'u temelde gerçek bir Müslüman, bir veli olarak kabul etmişlerdir.”

Kavs, *varoluş çevrimine* göre, varoluş çemberini oluşturan kavs-i nüzul (alçalan eğri) ve kavs-i uruc (yükselen eğri) eğrilerinden her biri. Kavs-i nüzul; varoluş çevrimine göre, varoluş çemberinin ilk yarısını oluşturan, âlem-i gaybdan (kutsal kökenden) âlem-i şuhuda (duyularla algılanabilir, bilgiyle ulaşılabilir varlıklar dünyası) inen varlığın, önce *cansızlar*, sonra *bitkiler*, en sonunda da *hayvanlar* ve *insanlar* biçiminde *görünür* duruma gelirken çizdiği varsayılan yarım-daireye verilen addır.

Kavs-i uruc ise varoluluş çevrimine göre, varoluş çemberinin *ikinci yarısını* oluşturan, aslına dönmek isteyen genelde doğanın, özelde insanın âlem-i şuhuddan, âlem-i gayba yükselirken çizdiği varsayılan yarım dairedir.

Alevilik felsefesinde çevrimin bu ikinci yarısını, yani Hak'tan *en uzak* nokta olarak beliren *doğal element/saf cevberden* çıkıp, yabancılaşma sürecinden *uzaklaşacak/her adımda daha çok Hakk'ın kendisi olacak* biçimde dönüşümler geçirerek kutsal kökenle *buluşmayı* amaçlayan *yükselen eğrinin* hareketi oluşturur.

Varoluş çemberinin yükselen eğrisi bütünüyle *mater-yalizm zemininde/maddeci düşünce temeli* üzerinde yürür; inançta, Tanrısal özün görünüşe çıkan bir *yaratısı* olarak gö-

* *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*; Hürriyet, Cilt: 11; s, 262

r nmesine karşın gerçekte, bu yaratıyla *kutsanmak* zorunda kalınan bir  ncel/yaratıcıdan başka bir şey değildir.

Bir idealizm-materyalizm bileşimi olan Alevilik felsefesinde, alçalan eğrinin *sonu* ve yükselen eğrinin *başlangıcı* olarak beliren doğal element/saf cevher ya da bunun aklı, ruhu; Tanrı'nın da *Tanrılığını yapamayacağı* bir yabancılaşma aşamasını simgeler. Çünkü, doğal element/saf cevher, yabancılaşmanın *son* halkasıdır; *en az* Tanrı'dır.

Felsefi boyutta doğal element/saf cevher *dört  ge* ile temsil edilir: Bunlar *su, hava, ateş ve topraktır*. Bu bağlamda, idealizmden materyalizme *kırılan*, Tanrı'nın bilgisi/yönlendirmesi *dışında* ve kendi yasaları/kuralları *içinde* gelişim/değişim-dönüşümlerle adım adım yabancılaşmadan *uzaklaşan* bir sürecin başlangıcı olur.

Bu süreç Aristoteles'in *potansiyellik-aktüellik* tasarımınn değişik bir anlatımıdır. Varoluş  emberinin yükselen eğrisinin dönüşümleri giderek *soyuttan somuta* doğru evrilir. Her şeyin dünya çevresinde döndüğü algısıyla beslenen ve bir çember yayını izleyen hareketin soyutlanması olarak bilince çıkan zaman sürecinde; dokuz ruh, dokuz akla verilen bilgilerin görüntülerinin belirlediği *tanrısal mek nlar* olarak Atlas, Burçlar, Zühal, Müşteri, Merih, Güneş, Z hre, Utarit ve Ay biçiminde somutlanır. Dokuz gök katından *genelde evrende, özelde ortamda*; nesnel süreci/yaşamı önceleyen nitelikler olarak *sıcaklık, soğukluk; kuruluk ve yaşlık* belirir.

Bu dört  ge ile dört niteliğin ilişkisinden    âlem, yani cansızlar âlemi, bitkiler âlemi ve hayvanlar âlemi ortaya çıkar. Hayvanlar  lemi, çevrimde dokuzuncu ve son çevrim kademesi olarak beliren, derece derece yükselerek Hakk'a ulaşan eksiksiz/olgun/yetkin insanı temsil eden *insan-ı kâmil* aşamasıyla son bulur.

Tanrı kendisini doğal elemente/saf cevhere, yani *su, hava, ateş ve toprağa*, koşutunda *sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve yaşlı-ğa* taşımakla bir bakıma, *varlığını da yadsımış* olur. Demek ki zâhirde Tanrı *yok* Hak *vardır*, bunun *tersi* de doğrudur: Bâtında Tanrı *var* Hak *yoktur*.*

Hallac-ı Mansur *Enel Hak* demekle tektanrıci dinlerin *kör iletişimini* kırmıştır: Ortodoks inançta, inanan konuşur/ yalvarır-yakarır ama metafizik tanrı *sessizdir, cevap vermez*. Bu durum tek taraflı *kör bir iletişim* yaratır. İnananlar da söz konusu kör iletişimin *taşıyıcıları* olup çıkar. Hallac-ı Mansur'un Enel Hak haykırışıyla herkes herkesle her şey her şeyle *konuşur*. Çünkü hepsi *Konuşan* Hak'tır.

Alevilik inancında kâmil insan, artık *varoluş ötesi* bir varlık durumuna gelmiş demektir. Tanrı'ya-Hakk'a doğru *yürüyebilir* ve Tanrı'yla-Hak'la *birleşebilir*. Ruhu, *başka* bir insana geçebilir ya da kendisi ruhunu, bir *hayvana* ödünç olarak verebilir, gerekirse hayvanın bedenini ödünç alır, ruhunu ona *bindirebilir*. Tıpkı şaman gibi.”

Bu kapsamda, Hakk'a ulaştığına inanan ve bunu açıklamak için de *-Enel Hak*, diyen Hallac-ı Mansur, Ortodoks Sün-nilik tarafından *suçlu* bulundu ve çarpmıha gerilip önce elleri

* Korkmaz, Esat; *Alevilik-Bektaşılık Terimleri Sözlüğü*; Anahtar Kitaplar Yayınevi, Beşinci Baskı, İstanbul- 2016, s, 699-702 arası
Diğer taraftan, koruyucu ya da yardımcı ruh durumundaki hayvanlarla ilişkisi iki yönlüdür: Ya koruyucu ya da yardımcı ruh durumundaki hayvanın bedenini ödünç alır ve onu, bedeninden özgürleştirdiği kültürel ruhuna bindirir, gezdirir-dolaştırır. Ya da bedeninden özgürleştirdiği kültürel ruhunu, koruyucu ya da yardımcı ruh durumundaki hayvanın bedene ödünç verir; hayvan ona biner, gezer-dolaşır. Kimi durumlarda ya da çoğunlukla şaman ata ruhlarına, koruyucu ve yardımcı ruhlarla konuşmaz, tam tersine onlar karar verir uygun şaman adayına doğru koşarlar; onu seçerler, yazgıdır bu, bu yazgıya karşı çıkılmaz. (Batukan, Can; *Heidegger ve Deleuze'de Hayvan Sorusuna Giriş*, Cogito/Felsefede Hayvan Sorusu; Üç Aylık Düşünce Dergisi, Yapı Kredi yayınları; Sayı: 80; Bahar 2015; s, 80 ve 82; Korkmaz, Esat; *Şamanizm Esrik Yolculuk*, Berfin Yayınları, İstanbul- 2016, s, 209)

ayakları, ardından başı kesilerek öldürüldü.* İzleyen gün beden parçaları *yakıldı* ve *külleri* Dicle Irmağı'na *savruldu*.

Ortodoks Sünniliğin *tersine* Alevilik Hallac-ı Mansur'u, *en saygın* yere, dâr pirlерinin *ilk sırasına* yerleştirdi. O'nun insan, Hakk'ın, Hak-Tanrı özdeşliği söz konusu olursa Tanrı'nın *hayali* bir görüntüsüdür görüşü, Alevilik felsefesini besleyen *ana kaynak* oldu.

Arapça'da *enâ*, ben; *el*, belirsiz bir adı belirli bir duruma getirmek için bu adın başına konulan *tanımlık*, Hak ise dünyalaşan tanrısal öz anlamında *hakikat*, *gerçek* ya da *aşk* anlamlarına gelir. Tasarımın mantığı gereği Hallac-ı Mansur'un, varoluşa gelenlerin *geçiciliğinden* sıyrılarak Hakk'ın *gerçekliğinde* süreklilik kazandığını vurgulamak için sesli düşünerek dışa vurduğu bu ünlü sözü, *-Ben Hakikatim*, *-Ben Gerçeğim*, *-Ben Aşkı*m, biçimlerinde de söylenebilir. Bu nedenle Hallac-ı Mansur Alevilikte *aşk felsefesinin* kurucu kimliğidir.”

Vahdet-i mevcut belirleyici gönül felsefesinde âlem denilen şey, *aşktır* ya da *aşkın toplamıdır*. Demek ki *aşk*, *Tanrı'dır-Hak'tır*. *Aşkta*n başka Tanrı-Hak yoktur ve Ali aşkın *velisidir*, özdeyişi bunun *kanıtı* durumundadır. Evrenin *hiçlikten* varlığa gelmesine *aşk* neden olmuştur: Âşık olmak, zâhirden bâtına taşınmak anlamında *Tanrı'da* *hiçleşmektir* ya da bâtından zâhire taşınmak anlamında *Hak'ta* *görünüşe taşınmaktır*.”

* Hallac-ı Mansur, darağacına asılarak değil, çarmıha gerilerek öldürüldü; ancak, Hıristiyan ikonografisindeki çarmıha gerilmiş İsa betimlemesinden uzaklaşmak güdüsü sonucu zamanla çarmıh yerine darağacı yerleşti. (Daha geniş bilgi için bkz.: *Hallac-ı Mansur*/ Derleyen: Prof. Dr. Niyazi Öktem/ Ant Yayınları/ Birini Baskı/ İstanbul- 1994)

Korkmaz, Esat; *İnancın Dünyalaşması Enel Hak*, Nefes Dergisi, Sayı: 6, s, 17, İstanbul- 1994; Korkmaz, Esat; *Alevi Süreğinde Bektaşî Yolunda Enel Hak*, Nefes Yayınları, İstanbul- 1995; Korkmaz, Esat; *Alevilik ve Aydınlanma*, Pencere Yayınları, Genişletilmiş İkinci Baskı; İstanbul- 2013, s, 321-324 arası

“Aşk sözünü muhtemelen ilk kullanan Nuri, ‘muhip, aşkından zevk alırken âşık araya mesafe koyar’, diyerek kendini savunmuştur. Bu terim,

Alevilikte aşkın *ikili* bir algısı vardır: Hem *Tanrı-Hak* demektir aşk hem de Tanrı'nın-Hakk'ın *görüşlerinin toplamı*, yani *inanç*. Tanrı'nın-Hakk'ın görüşleri, *kendi bedenine* (doğaya/doğa parçalarına, bu bağlamda bedene) yazıldığı için, Alevilikte inanç, Tanrı'nın-Hakk'ın *bedeninden derlenen bilgi donunda manevi bir sunumdur*.

Hakk'ın bedeni *somut* olduğu için onun görüşlerini *düşünsel ve somut deneyimler* yoluyla elde edebiliriz. Tanrı'nın bedeni somut olmamasına karşın Hakk'ın bedenini kuran *atom ve atomaltı* parçacıklardan oluştuğu için, *görünür* nesnellikten yola çıkar *gizil* nesnellığe taşırız kendimizi ve *karşı akıl* alanında *düşünsel deneyim* yoluyla Tanrı'nın ne düşündüğünü saptayabiliriz.

Hakk'ın bedeni, Newton mekaniğinin tanımladığı *sonsuz büyükler dünyasıdır*, Tanrı'nın bedeni ise kuantum mekaniğinin tanımladığı *sonsuz küçükler dünyasıdır*. Bu nedenle Hakk'ın aklı ile Tanrı'nın aklı *karşıtlık* oluşturur, yani örtüşmez. Tasarımın mantığı gereği, Hakk'ın bedeninden derlediğimiz aklı, *kendi alybine* çevirmeden Tanrı'nın aklıyla *buluşamayız*.

Tanrı-Hak aşk demekse, Tanrı'nın-Hakk'ın bedeninden derlenen aklın *manevi sunumu* inanç ise Alevilik, *aşka âşık olma* ya da *inanca âşık olma sanatıdır* diyebiliriz.

Bu anlamıyla aşk/inanç, *siyah ışık* ile *ten gözünden gizlenmiş, doğuran bir hiçliktir*. Doğuran hiçlik olarak *Tanrı'dır*. Doğuran hiçliğin çocuğu anlamında aşkımızı/inancımızı, *sokaklara, meydanlara, fabrikalara, tarlalara* saldıığımızda, egemenler açısından *günab işlemiş* oluruz; çünkü zalimler için

onunla ilâhi hayatın iç devinimlerini...- açıkça dile getiren Hallac'a miras kaldı ve Fahrüddin Irakî, şiîrsel olarak kelime-i şahadetin sözlerini lâ ilâhe illâl-aşk (aşktan başka Tanrı yoktur) diye değiştirtinceye kadar (...) sonraki sûfi düşüncesini kesin olarak etkilemiştir." (Schimmel, Annemarie; *İslamın Mistik Boyutları*-Çev.: Ergun Kocabıyık-; Kabcacı Yayinevi, İstanbul- 2001; s, 143)

teblike oluşturur. Tehlike doğal olarak kişinin başını *belâya* sokar. Bu günahı coğrafyamızda ilk işleyen *kanda dans gele-neğini başlatan, aşkın/inancın sırrının açıklanacağı yer vaaz kürsüsü değil darağacıdır*, özlü sözünün bağlandığı Hallac-ı Mansur'dur.*

Alevi kültüründe aşk/inanç, *bilmeyle* elde edilen bir *eğilimdir* ve kişiyi aşağıdan, daha *cabil* durumdan yukarıya, daha *bilgili* duruma yükselten *içsel eğilimdir*. Böylesi bir tasarımda aşk/inanç, bir *insanlaşma* ortamıdır; orada insan *kendini* bulur, keşfeder. Başkasına *-bu başkası Tanrı'dır/ Hak'tır-* ulaşmanın yollarını arar bulur. Aşk/inanç, insan olabilmek için *gerçek* bir kaçınılmazlıktır; kendini ve dünyayı yeniden kurmaya çalışan insan için *zorunlu* bir etkinliktir. Gerçek bireyden dünyaya açıldığımız *yerdir* aynı zamanda: Bu anlamda *eşiktir*. Eşik *kut-sallığının* bir gereği olarak aşka/inanca *saygısızlık* yapılmaz, *niyaz edilir*.

Aşk/ınanıcı yaşarken insan, insan olmanın tüm deneyimlerini *sanatsal* bir kalıba döker, *kültürel bir beyecanı* tadar. Sö-zün özü, *insan âşık olmak/inanmak için yaşar* ya da *yaşamak için âşık olur/inanır*.

Hace Bektaş Veli'ye bağlanan hümanizmde (*insancılıkta*) aşk, üç biçimde yaşanır; birincisi, *zayıf* ya da *basta yaşama* acınır, yani âşık olunur; bu aşk, *boşgörü donunda* aramız-da-çevremizde gezinir-durur.

İkincisi *baksızlığa isyan edene* acırız, yani âşık oluruz: Bu aşkımız, yoksulların, ezilenlerin *son kurtuluşunu ilân* eder; fabrikalarda, tarlalarda ya da kenar mahallelerde dolandır-durur.

* "Hallac, kopardığı esrik 'Ben Hakk'ım!' çılgılığıyla 'çizgiden çıktığı' için darağacında ölmeye mahkûm edilen 'Tanrı âşığı' tipinin en yetkin örneği olmuştur." (Massignon, M. Louis; *İslâm'ın Mistik Şebidi Hallâc-ı Mansûr'un Çilesi*; Cilt: I-Çev.: Dr. İsmet Birkan-; Ardiç Yayınları, Ankara- 2006; 1914 Basımının Önsözü; s, 9)

Üçüncüsü içimizdeki *Tanrı'ya acırız*, yani âşık oluruz: İçimizden dışımıza, dışımızdan içimize girip çıkarız.

Böyle âşık olup böyle yaşamazsak hoşgörü *ortadan kalkar*, ezilenlerin *kurtuluşu ertelenir*, içimizdeki Tanrı geride *ta-nık* kalmasın diye öldürülür.

Aleviliğin anayasası olarak algılanan *varlığa geliş* ya da *varoluş tasarımı*nda, anlattıklarımızı kanıtlayan bir *açılım* vardır. *Mutlak güzellik* (cemal-i mutlak) ve *mutlak olgunluk* (kemâl-i mutlak) durumunda bulunan Tanrı, *gizli bir hazine* iken, yani *doğuran biçiliğin* olanağı iken *bilinmeyi* sevmiş, kendi güzelliğine âşık olmuş ve kendi güzelliğini *görmek* istemiş; *deneyimleyince* ayna hükmünde *kendini varlığa taşımıştır*. Tanrı'nın kendini görme ve gösterme arzusuna *aşk-ı mutlak* adı verilir. Canlı-cansız her şey, *aşk-ı mutlak nedeniyle* vardır; her şey *aşk-ı mutlak nedeniyle hareket eder-döner-sallanır*.

Böyle olduğu için Alevilere göre bâtinî tasavvuf, *din-i aşk* (aşk dini) olarak tanımlanır. *Ehl-i aşk* sahibi Aleviler, bu dünyanın *nesnel sınırlarının aşılmasıyla* ulaşılacağına inanılan *aşk âleminin* yolcularıdır. Tasarımının mantığı gereği olarak âşık olarak algılanan *can*, aşk olarak algılanan *Canan*'ın çevresinde bir *pervane gibi döner* durur.

İnanç-aşk ya da *aşkın-inancın örgütlü biçimi*, deneyimden fışkıran *hayret ve heyecandır*, hayret ve heyecanın doğum ürünü anlamında *kurtarıcı bâtinî bilinçtir*. Deneyimin ürünü olarak algılandığı için aşk-inanç başlangıçta da belirttiğimiz gibi *neden değil, sonuçtur*. Bu nedenle Alevi insanı, *yaratıcı tanrıyı ve onun dünya görüşü anlamında metafiziği inkâr eder* ve *kötülük kaynağı* olarak onunla mücadeleyi *yükümlülük* görür.

Tektanrıci inancın bizi nerelere *sürüklediği* ölçü alındığında, metafizik, *ucuz bir içki* olarak öne çıkar. Bağımlısı durumuna gelip *insanlığını inancına bağladın* mı bir kere, sonucu

önceden *belli* bir yıkımın içine taşırsın kendini; çok geçmez insanlığını *tüketirsin*. Tüketime koşut, kendi gelişimine kendi elinle *engel* koyarsın; başka türlü düşüneni-inananı ötekileştirir, ötekileştirdiğinden adaleti ve saygıyı *esirgersin*.*

Vicdanımızın sesi *dışarıdan* özellikle *yukarıdan* geldiği sürece, kendimizle *buluşamayız*: Çünkü metafizik insanı, *Tanrı sarhoşu* yapar. *Tersi* gerçekleşir de vicdanımızın sesi *içeriden-gönül evinden* gelmeye başladığında ise göksel ve yersel egemene *isyan* eder, kendi öfkemizin ışığıyla aydınlanırsın.

İsyanımızın aydınlığında Öbür-Dünya ile ilgilenen *teolojinin* ne gibi bir *belâ* olduğunu anlarız; teolojinin sırrı *antropolojide* buluşur, insanı ve toplumu merkeze alırsın; Bu-Dünya işleriyle *ilgilenmeye* başlarız.

Yaşamın soluğuyla dolu bir Alevilikte, her zaman *umut* vardır ve bu umut *isyanla-sorgulamayla* bağlantılıdır: Böylesi bir koşulda, *gülümseme* ya da *gülme*, sistemin sahteliğini imha edecek olan şiddeti ateşleyen bir *davranışa* dönüşür.”

- * “Dinin ve diğer dünya görüşlerinin sebep olabildikleri en büyük tehlike, bunlara inanan ve bağlanan kişilerin insaniyetini tüketmesidir.. Kutsal bir hamle yapayım diye insanlığını inancına vakfeden kimse, sonuçları çok vahim olan bir teşebbüste bulunmuştur... ‘mutlak’ olanı ve ‘mükemmel’ olanı buldum sevinciyle insaniyetini, imanı ile kapatırsa, geriye kalan ömrü süresince tekâmülünü durdurmuş olur... Tekâmülden kendisini, kendi eliyle alıkoyan dindarın diğer vahim olan tavrı, kendisi gibi inanan ve yaşamayanı, hakikatten ve erdemlilikten uzak görmesi ve onu ötekileştirmesidir. Bundan daha vahim olanı, bu ötekileştirdiği insanlara adaleti, insafı ve saygıyı esirgemesidir... İnsaniyetini imanı ile özdeşleştiren inançlının, inançlarını revize etme imkânı kalmamıştır...” (Ceylan Yasin; *Dindarlık ve Kişilik*, Radikal İki; 27.05.2012; s, 9)

“Bâtinî inanç, neden değil sonuçtur: İnancın kuralları, düşünülerek ve deneyim yapılarak Tanrı’nın bedeninden derlenir. Çünkü inanç kuralları, Tanrı’nın bedeninde gizlidir. Tanrı’nın bedeni somutlar dünyasıdır. Somutlar dünyasında bilinç akımı denilen şey, bedenden bedene ya da nesneden nesneye akan şeydir; inanç akmaz, inanç akan bilincin sonucudur; o nereye koşarsa inanç da oradadır. Ortodoks dinlerde, tümüyle nesnel bir çalışma yapabilmenin olanaklı olmadığını bilmemiz gerekir. Nesnel çalışma yapılamıyorsa ruhlar uyanmaz; ruhlarımızın uyanması için düşüncemiz-inancımız etimizin eyleminin gerekçesi olması gerekir; ancak

Aşk ı yaşarken insan, insan olmanın tüm deneyimlerini *sanatsal* bir kalıba dökerek ve kültürel bir *beyecanı* tadarak yaşar. Aşk, insanın sır yanını *açığa* çıkartmakla birlikte kendisinin de hep bir *sır yanı* bulunur: Örtülü bir ateştir; sır olmaktan çıkarıp *açığa* taş ırsan soğur. Eğer âş ıksan birine onun sesinde, kendi sesinin *tınısını* duyars ın: Bu birbirinize kokunuzu-anınızı *eklemek* anlamına gelir. Aşk hem *tan ıdık* hem de *kutsaldır* artık; birbirlerine kendi *neşelerini* verdikleri için, ödünç neşelerle, yani başkalarının yaptıkları ya da söyledikleri karş ısında atılan *kabkabalara* yaşam ı yürütmek anlamsızlaş ır.

Hakikat ya da *gerçek*, tanrısal âlemin gücü içinde erimeye koşut olarak, Tanrı'nın-Hakk'ın Yol erinden *ben* özelliklerini alarak yerine *kendi* özelliklerini koymasıyla elde edilen *bir olma* olgusunu anlatır. Aşk ise tanrısal sevginin insanı *egemenliği* altına alması sürecinde, Hallac-ı Mansur'da oldu ğ u gibi, *sevenin sevilende kendini yok etmesidir*. Bu duruma yükselen Yol eri, artık *kâmil insandır*; onda senler-benler karış ıp kaynaş ır, *bir* olur.

Hakikat, *gerçek* ya da *aşk* olgusunun yaşanmasıyla *inanç dünyalaş ır*; bunun doğ al bir sonucu olarak Tanrı *yeryüzüne* *iner* ve yeryüzü *Hakk'ın bedenine* dönüşür. İnsan-Tanrı-doğ a üçlüsünden oluş an birlik insanda; İnsan Tanrı'nın *konusan dili*, *söyleyen ağız*ıdır. Bu nedenle insanla Tanrı-insanla Hak eş *varlık* düzeyindedir ve insan *Konusan Tanrı-Konusan Hak*tır, anlamında *görünüş* alanına çıkar.

böylesi bir durumda, yani maddi yanımızla bağlant ı kurulduğ unda ruhlarımız uyanır. Ruhumuz bedenimiz, bedenimiz ruhumuz için bir zil sesidir; ötesinde birbiri için berekettir. Embriyon halindeyken doğ mayı diledin, bu aslında Sessiz-Tanrı'nın iste ğ i idi. Dile ğ in gerçekleş ti doğ dun; bu da Sessiz-Tanrı'nın buyruğ u idi. Yol doğ umunda, anne karnına dönmeyi, ağızdan doğ mayı diledin; bu Konuş an-Tanrı'nın iste ğ i idi; iste ğ in gerçekleş ti doğ dun, bu da Konuş an-Tanrı'nın buyruğ u idi." (Korkmaz, Esat; *Kan Dolambacında Saklambaç Oynayanlar ya da Aydın Düş manlığını Yol'un Gere ğ i Sayanlar*, Serçeş me Dergisi, Sayı: 43; İstanbul- Haziran/2008; s, 6-7)

Hakikat, gerçek ya da aşk olgusu yaşanırken, yani *inanç dünyalaşırken*, kişi düzeyinde, *ikilik* duygusunun aşılması ve *birlik* duygusuna ulaşılması için amansız bir *savaşım* içine girilir.

İkilik duygusu, Tanrı'nın varlığı gerçeğini *saklayan* bir örtü durumundadır. Bu örtü nedeniyle insan kendisini Tanrı'dan-Hak'tan *ayrı* hisseder ve çevresine de öyle bakar. Ancak bu, *görüntüdeki* bir ayrılıktır. Özünde *insan ve evren, bâtın anlamında Tanrı'nın-zâhir anlamında Hakk'ın görünümlerinden başka bir şey değildir*. İnsan kendi içinde, çıktığı kaynakla yeniden birleşmeye çalışan bir *varoluş* kıvılcımı taşır. Gerçek varlıkta birlik durumuna *ulaşma eğilimi*, kendisini kendi be-niyle *savaşım*a iter. Bu savaşım *ben*, birlik durumunun ola-naklı olabilmesi için *aşk gücüyle* aşılır. Kişi ikilikten kurtulup *birlik* durumuna ulaşırken bir tür *hicrete* çıkar. Yani nefsinden sıyrılarak *gönüle*, gönülden *sırra*, sırdan *ruha*, ruhtan *Hakk'a* göç eder.

İnsanın tanrısal gerçeklere ulaştığı yer olarak *gönül*, Tanrı'nın *evi* anlamında *insanda somutlanırken*; gönül, kalbin yönelme yeri anlamında *çerağ*, post, *mürşit*; Tanrı sözünü anlamaya ve bunun gereğini yerine getirmeye yönelme yeri anlamında *çerağ tahtı* ve nefis olarak algılanan tenin yönelme yeri anlamında *meydan taşı* dünyalaşır.

Aleviler felsefelerinin-öğretilerinin *biçimlenme* sürecinde, görüşlerine kaynak olarak yücelttikleri *Hallac-ı Mansur'u*; *dünyalaşan inançlarının* toplumsallaştırıldığı yerle, yani *meydanla* özdeş kılınarak ölümsüzleştirdiler. Dâr ya da Dâr-ı Mansur adı altında bir *kurum* yaratarak Ortodoks Sünni dünyanın *uzağında* ve şeriat yaptırımlarının *dışında* yüzyıllar boyu yaşamının *yolunu-yordamını* buldular.

Alevilikte *dâr*, inanca ilişkin tapınmanın *toplumsallaştırıldığı*, bireysel-toplumsal sorunların *tartışıldığı* ve çözüme

kavuşturulduğu, yani kullanım biçimine göre işlev kazanan *bireysel-toplumsal* bir olgudur. Bu olgunun *yaşama geçirildiği* bir kurumdur. Genelde *insan-Tanrı-doğa* özelde *Hak-Muhammet-Ali* üçlüsünün *birlendiği* insanın, insanlaşan Tanrı'nın tapınma, saziyla, sözüyle, müziği ve dansıyla birlik ve beraberlik içinde yiyip içme, muhabbet ederek *kusurdan, günah*tan arınma, kendine ve toplum görevlerini yerine getirme, bu yolla iyi *insan olma yeri-kurumudur*.*

Fazla söze gerek yok: Âşık Hüdâî seslensin bize ve aşk konusunu mühürlesin:

Ben âşığım, meşrebimi sormayın; / Meşrebim aşk, mezhebim aşk, dinim aşk. / Aşkım inancımdır ayrı görmeyin; / İnancım aşk, imanım aşk, yönüm aşk.

Aşkta, hıçkırıklarda yaşatılan *acıdan* daha *acı*, kahkahalarda yaşatılan *sevinçten* daha *mutluluk* verici bir şey vardır. Başlangıçta *olan* ve her şeyde *sonuçlanan* bu şey, yaşamdan daha *acayip*, ölümden daha *derin* bir *düş* yaratan *uyanıklıktır* belki de: Bu olsa olsa *aşkın sırrı* olabilir.

Aşk, acıyla *hiçlikten* doğan ve acıyla *hiçliğe* uğurlanan bir *hiçlik çocuğudur*. Bu bağlamda hiçlik, *mekânsız bir mekândır* ya da kıyısı olmayan *sonsuz bir denizdir*.

Sırrın günahını açıklayanlar *Tanrı, İsa, Hallac-ı Mansur* ve *Nesimi*'dir. Tanrı, kendine âşık olarak İlk Günah'ı işledi: Günahı işlerken kendini *ikiye* ayırdı; bir yarısını *dışı*, diğer yarısını *erkek* yaptı; kendi kendisiyle *sevişti*, Hakk'a *gebe* kaldı ve Hakk'ı *doğurdu*.

Sırrı açıklamak *bedel* ister; Tanrı da bu bedeli öder, metafizik dondaki varlığına *son* verir, yani öldürür. Öldürür öl-

* Korkmaz, Esat; *Bütün Yönleriyle Alevilik*, Demos Yayınları, İstanbul-2015, s, 156-159 arası; Korkmaz, Esat; *İnancın Dünyalaşması/ Enel Hak; Nefes*, Sayı: 6; İstanbul- 1994; s, 17

dürmez kendini *olanaksız* hiçlikten *olanaklı* (doğuran) hiçliğe taşır; bundan sonraki yaşamını artık olanaklı hiçliğin *kimliklendirilmiş* biçimi olan *Hak* ve *Hakk'ın olanakları* içinde sürdürecektir.

Alevi felsefesi, *Tanrı-doğa-insan* ilişkisini: Tanrı'dan çıkıp yeniden Tanrı'ya *dönen* bir çevrim üzerinde açıklar. Tanrı'nın kendi özünden fışkıran, taşan ışığın *dönüşümler* geçirerek ve bu yolla kendi kendine *yabancılaşarak* evrende, gözle görülebilir *biçimler* aldığını savunur.

Tanrı, maddenin, hareketin, hareket soyutlaması olarak zamanın var olmasından önceki *mutlak yokluk/hiçlik* durumunda, kendi kendisinin tanrısı iken, insanlar için düşünülmesi/algılanması *güç bir öze* sahipti. Mutlak yoklukta/hiçlikte, yokluğu/hiçliği *tartışmak anlamsız* olduğuna göre, bu aşamada bir Tanrı varlığından söz etmek Alevi felsefesi açısından üretici değildir. Çünkü Tanrı bu konumda, kendi kendisinin *bilincinde*, kendi içindeki sonsuz olanakların, yeteneklerin ve güçlerin *ayrımında* değildir.

Çevrimin hareket ettirici ilkesi olan *güzelliğin görülmeye eğilimi* sonucu Tanrı, sonu olmayan bir yokluğun/hiçliğin içinde kendine bakacak göz ve vecde gelecek bir *gönül* istedi; işte ışıksal taşma bu gereklilikle başladı. Bu gerekliliğin belirmesi ile mutlak yokluk/hiçlik, *olanaklı yokluk/hiçlik* durumuna dönüştü. Tanrı, kendi kendisiyle *ilk kez* yabancılaştı; kendi bilincine *ilk kez* vardı, evrenin, bütün ruhsal ve maddesel şeylerin yaratılması için gerekli kaynağı içinde taşıdığının ayırdına *ilk kez* ulaştı. Kişilik kazandı; önce *Tanrı* iken şimdi *Hak, Hakkat, Gerçek* ve *Aşk* oldu.*

* Korkmaz, Esat; *Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*; Anahtar Kitaplar Yayınevi, Beşinci Baskı; İstanbul- 2016; s, 699-700; Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2010; s, 1246-1247; Korkmaz, Esat; *Anadolu Aleviliği*, Berfin Yayınları; Üçüncü Baskı, İstanbul-2015; s, 34-35

Kutsal olanı görmek için ya gözlerimizi *kapamak* ya da *kör* olmak zorundayız. Halil Cibran'a kulak verelim: "Çoğu kez İsa bizler gibi et ve kemikten bir adam mıydı beyinlerimizdeki bedensiz bir düşünce mi, yoksa insanın görüşünü ziyaret eden bir fikir mi diye düşündüğüm olmuştur. Çoğu kez bana O, uykudan daha derin bir uykuda ve tüm gün doğumlarından daha duru bir gün doğumunda, sayısız erkek ve kadının aynı anda gördüğü bir düş gibi gelir. Ve sanki bu düşü bir-birimize aktarırken O'nu gerçekten olagelmiş bir hakikatmiş gibi kavramaya başladık ve O'na düşlemlerimizin bedenini ve dileklerimizin sesini verirken, kendi tözümüzün tözü halinde biçimlendirdik..."

İsa, *-Ben Tanrı'nın oğluyum*, diyerek sırrı açıklar: Açıkladığı sırrın günahının bedeli olarak da kendini *kurban* eder. Hallac-ı Mansur, *Enel Hak*, diyerek *sırrın günahını* açıklar, bedeli anlamında vücudu parçalara ayrılarak öldürülür. Nesimi Hallac-ı Mansur geleneğini sürdürür yani *sırrın günahını* açıklar, bedeli anlamında derisi yüzülerek öldürülür.

Sırrı açıklamakla suçlanan *ilk bâtinî* Hz. İsa'dır: Bedeli olarak kendini *kurban* olarak adamıştır. Hz. İsa'nın dışa vurduğu *sır*, Tanrı'nın oğlu olduğunu söylemesi, insanı, *kutsal* kökenli ilan etmesi, *insan merkezli* öğretinin temellerinin atılmasına neden olmuştur. Hallac-ı Mansur'un ve Seyyid Nesimi'nin *Enel Hak* çığlığı, Hz. İsa'nın Tanrı'nın oğlu olması savının, İslam dünyasında bâtinî-heterodoksi zemine *uyarlanmış* seçenek anlatımından başka bir şey değildir.

Tanrısal özün görünüşe taşınması, *tanrısal merhametin* gözyaşlarıdır: "Tanrı, insan yüzünden insan olmamıştır; insani zaruret, gereksinim-...- cisimleşmenin nedeniydi. Merhametten dolayı tanrı insan oldu; yani o gerçek insan olmadan önce

* Cibran Halil; *İnsanoğlu İsa*-Çev.: Deniz Carey-; Anahtar Kitaplar Yayınevi, İkinci Baskı; İstanbul- 2000; s, 73

kendi içinde zaten insani bir tanrıydı; çünkü insanların gereksinimleri, çektikleri sefalet onun yüreğine işliyordu. Cisimleşme tanrısal merhametin gözyaşıydı, yani insan gibi hisseden, bu yüzden özsel olarak insan olan bir özün görünmesiydi.... İnsanlaşan tanrı sadece tanrılaşan insanın görünmesidir; zira tanrıyı insan düzeyine indirmek zorunlu olarak insanın tanrı düzeyine yüceltilmesinden önce gelir...”

Nasıl Hallac-ı Mansur *ilâhi aşk şebidi* olarak algılanıyorsa İsa da sûfiler için örnek zahit ve *saf Tanrı aşığı* idi: Dağdaki Vaiz, İsa simgesiydi; O ve bakire annesi, yani Kutsal Ruh’un *temiz kabı*, dünyasal kaygılarla bozulmamış bir kadın ve ilâhi buyrukla doğan Tanrı’nın oğlu, *manevi yaşamın örneği* oldu.

Geçmişte sırrı açıklamak *takiye* geleneği gereği yasaktı: *Zina* suçu işlemiş gibi algılanıyordu. Çünkü açıklanan sır, açıklayana *mermi* olarak dönüyordu. Artık sırrı açıklamama geleneği *sona* erdi; tam tersine açıklamak bir *yükümlülük* oldu. Bu noktada bir gerçeğin *altını çizmek* gerekiyor: Aleviliğin kendi sırrı dışında düşmanlarının da *sırrı* var. Açıktır ki bu sırrı açıklamak da *yükümlülüğümüz* oldu artık. Önce bu sırrı açıklayalım ve *Sır Gülbangma* kulak verelim:

-Aşk ile...

Ali Mehdi donunda Gök’ten indiği için Kıyamet koptu: Ahiret gelip Dünya’nın üzerine konduğu için hem Cennet hem de Cehennem iptal oldu. Ezenlerin Öte-Dünya’ya havale ettiği sır, bu iptalle açığa çıktı ve bizi yönetenler için tehlike oluşturan aşkın günahına dönüştü. Aşkın günahını açıklamak bir Yol zorunluluğu durumuna geldiği için de sırrı açıklamama andı yürürlükten kalktı.

Artık doğru düşünmek-doğru konuşmak-doğru davranmak üçlemesine binmek; üç firarın, öte-dünyadan firar et-

* Feuerbach, *Ludwig; Hristiyanlığın Özü-Çev.*: Oğuz Özügül-; Say Yayınları, İstanbul- 2008; s, 91

mek yükümünü yaşama taşımak, Ahirete gönderilip sır edilen bu-dünya eşitsizliklerini haykırmak, kendilerini yargılayacak mahkemeyi zalimlere göstermek, anımsamayı sırtımızda taşımak zamanı gelmiştir.

Yol'a hizmetli olmak, bu-dünya eşitsizliklerini, acı çekenlerle taraf olarak taşımak, hesabı bu-dünyada göreceğiz haberiniz olsun, demektir. Geçmişin geleceği biziz, bizim geleceğimiz neden olmasın, diye bağırmaktır; zaman zaten bize koşuyor, önemli olan geleceği kovalamak değil mi? diye sormaktır. Boşuna söylememiş pirlerimiz, Yaşamı anlamak için geriye dön, yaşamak için ise geleceğe bak; gelecekte yaşamak için yaşarken öl-diril, diye.

Yol yükümlülüklerimizi yerine getirmemizde ibadet ve hizmet pirlerimiz yardımlarını bizlerden esirgemesin. Dil bizden, nefes Hünkâr'dan olsun. Gerçeğe Hû! Eyvallah!

Aşkta *sır sahibi olmak*, *bedeni iptal* etmek anlamına gelir: Böylesi bir deneyimi yaşadığı anda şaman *organsız bir insan* ya da *organlı bir hayvandır* artık. Söylencesel mistik katılım, mistik ölüm ve mistik parçalanma bunun *kanıtı* durumundadır.

Bedeni iptal etmek, *mistik katılım* ve *mistik ölüm* deneyimleriyle güncellenebilir: Mistik katılım, başlangıç mitlerinde, simgesel anlamda, ilksel insanların algısı olarak dışa vuran, *kendini doğadan ayırt etmeme* ya da *doğa içine gömülü kabul etme* durumunu betimler.

Mistik ölüme gelince *mistik ölüm*, yine başlangıç mitlelerinde simgesel anlamda, *yaşarken dirilebilmek* için içrek bir deneyimle *doğum-önsesine taşınma* durumunu anlatır. *Filozof-taşı tasarımı* konuyu açıklamak anşamında çarpıcıdır: Filozof-taşı, tasarımda, simgesel anlamda *yaşayan taş* demektir. Herhangi bir metali *sıvı* durumuna getirmek gerekir: Sıvı hali

* Korkmaz, Esat; *Kitap/ Yol Rehberi/ Gülbanklar-Erkânlar*, Demos Yayınları, İstanbul- 2009; s, 283

öncelikle *başlangıçta* vardı; yeniden yaratılmak istenirse bir taşı-metali öldürmek gerekir; öldürmek yeniden *doğurtmak*, ölümsüzleşmek, yani *altın durumuna* gelmek demektir. İşte burada devreye *filozof-taşı* girer. Batılı simyacılar simgeciliklerini Hristiyan tasavvufuna *taşıldılar*. Maddenin ölümü, aynı zamanda o maddenin kurtarılmasını sağlayan İsa'nın ölümü ile *kutsandı*. İsa-Filozof taşı koşutluğunu şöyle dile getiriyorlardı: Maddenin ölümünün yani maddenin *yeniden doğumunun* gerçekleşebilmesi için, kendi ruhlarının da *yeniden doğması* gerekiyordu. İçrek bir deneyim geçirerek ruhlarının *mistik ölümünü* sağlamaya çalıştılar; böylece Tanrı'da cezbeli bir yaşam sürebilmeleri için yeniden doğmaları *olanaklı* duruma gelecekti. Bir bakıma İsa örneğini izlemek istiyorlardı: İsa ölümü yenmek için ölümü yaşamış, daha doğrusu bu deneyimi kabul etmişti. İsa'ya tapım tinsel bir yaşama biçimi için olmanın ötesinde, maddesel işlemlerin *akışını düzenlemek* içindi de. Tohum yere düşüp ölmezse tohum *dirilip* ağaç olamaz: Bu hem *madde* hem de *ruh* için geçerlidir.”

Başlangıç mitlerinde, simgesel olarak, bedenin *ruha* dönüşebilmesi için öğretmen olarak algılanan acının nedeni anlamında bedenin *parçalara* ayrılması durumu, *mistik parçalanma* adını alır. İlksel insanlar, çağımız insanından *farklı* bir dünya deneyimine sahipti: Simgesel algıya göre dünya hem *canlı* hem de *açık* idi. Yani bir nesne, asla yalnızca *kendisi* değildi; örneğin bir şey, *başka bir şeyin* simgesi ya da zarfı-donu olarak algılanıyordu. Bu kapsamda ekilen-sürülen toprak sadece bir *toprak* parçası değildi; aynı zamanda Yeryüzü Ana'nın *bedeni* idi. Benzer biçimde bel bir *fallus* idi; ama aynı zamanda bir *tarım aletiydi*. İnsanın aletle iş yapması hem bir *iş* idi hem de Yeryüzü Ana ile girişilen bir *cinsel ilişkiydi*.

* Korkmaz, Esat; *Hiçlik Defteri I*, Anahtar Kitaplar Yayınevi; İstanbul- 2009; s, 25; Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi; İstanbul- 2010; s, 442-444 arası

Simya tasarımlarında maddeye, Tanrı'ya *nasıl* davranılıyorsa öyle *davranılır*. Maden cevherleri çile çekerler, ölürler ve başka bir donda *doğarlar*, özetle *değişirler-dönüşürler*. Eğer bir kimlik bedenini *ruha* dönüştürmek istiyorsa, bedeni *parçalara* ayrılmalı, kafası kesilmeli, derisi yüzülmeli ve ateşte yakılmalıdır: Burada sıralananlar bir *mistik parçalanmanın* ayrıntılarıdır.

Maden filizleri ve metaller *canlı* olduklarından *rahme* düşerler, doğarlar, büyürler ve evlenirler. Örneğin *kükürt ile cıvanın* birleşimi bir evlilik simgesidir. Açıktır ki madde burada *dramın ve çilenin* erginleyici anlamını taşımaya başlar. *Erginleyici sınavlar* ruhsal düzlemde özgürlüğe, aydınlığa ve ölümsüzlüğe götürürken maddi düzlemde dönüşe dönüş *filozof-taşma* götürür.

İşkencenin-çilenin simgesel olarak kimyasal işlemlerle ifade edilmesine Arap tasavvuf erlerinde rastlanır: Cafer-i Sadık'ın *Abdî*nde ölü bedenlerin, yeniden dirilebilmeleri için *ateşle* ve çile çekirme sanatının bütün hünerleriyle *ışkence görmesi* gerektiğini okuyoruz. Çünkü çile ya da ölüm olmadan *ebedi yaşam* elde edilemezdi. Bâtınîlikte *ışkence-çile sürekli ölüm ile birlikte* anılır. Ölmeden evvel ölmek ya da *yaşarken dirilmek için bu koşuldur*.

BÖLÜM

III

*Mansur Dârî'nda eridik;
üreten olduk, yaratan olduk;
üreteni yaratanı koruduk.
Tabuları yıktık; düşünceye, eyleme kanallar açtık;
o kanaldan halkı kurtuluşa taşımak için yürüdük.*

İPE ÇEKİLEN HAK

*Mansur Dâr'ında eridik;
benliğimizden sıyrıldık toplumsal ben olduk.
İnancımızın, düşüncemizin nesnel sınırlarını aştık,
toplumsala büründük.
Toplumun inancı-düşünesi olduk,
demokratik-siyasal özlemi olduk.
Egemene başkaldırdık, olması gerekeni yaşama geçirdik.*

Bâtınî algıda *tasavvuf*, bir *eğitim miracı* olarak tanımlanır; ham-ervahlıktan kurtulup *kâmil insan* olmayı amaçlar. Amacın izinde sûfiler bireysel ya da toplu olarak *marifette, aşkla, zühtle* ya da *vecdle* eğitim *miracını* tamamlamaya çalıştılar. *Mirac* sırasında *düşünsel deneyimi, yaşam deneyimine* dönüştürerek *deneyimin dilini* oluşturdular: Böylece, *bilme kültüründen değişirme kültürüne* atlamış oldular; anlatım zenginliğine, tasavvufi deneyimden süzülüp gelen bir *derinlik* kazandırdılar.

Anlaşılacağı gibi ilk sûfiler *saf* Tanrı-Hak aşığıydılar: Nerede geceleyeceğini bilmeksizin dolaşan, *yersiz-yurtsuz* gezgincilerdi bir bakıma. “Zahitlik en büyük başarısını, Abbasi İmparatorluğu’nun kuzeydoğusundaki Horasan’da elde etti. Dokuzuncu yüzyıl Horasan zahitlerinden birine dayandırılan şu söz, bu eşsiz topluluğun tipik zihniyetini gayet iyi anlatır: ‘En yüce şerefe ulaşmak isteyen şu yedi şeyi diğer yedi şeye tercih etsin. Fakirliği zenginliğe, açlığı tokluğa, aşağıda olmayı

yükseklerde olmaya, zilleti izzete, tevazuu kibre, hüznü neşeye, ölümü hayata.””

İlk İslam imparatorluğunu kuran Arap hanedanı, hanedan adını Kureyş kabilesinin, Ümeyye bin Abdüşşems'e bağlı kolundan alır. Bu kol, *Süfyani* ve *Mervani* olmak üzere ikiye ayrılır. İmparatorluğa önce Süfyani koldan, daha sonra Mervani koldan gelenler *egemen* oldu. Hanedan egemenliğini bir süre *doğuda*, sonra da *batıda* sürdürdü.

Doğu Emevi Halifeliği'nin (661-750) kurucusu *Muaviye bin Ebu Süfyan*'dır: Suriye valiliğine atanan Muaviye, burada güçlendi ve kendisine bağlı bir ordu kurdu. Amcası Osman'ı öldürenleri cezalandıramadığını ileri sürerek halife seçilen Hz. Ali'ye *biat* etmedi. Ali-Muaviye arasındaki çatışma, Hz. Ali'nin Suriye valiliğine başka birini *ataması*, Muaviye'nin bu atamayı *tanımaması* ile *sıcak* noktalara taşındı.

Sonuçta *Sıffin Savaşı* yapıldı: Yenilmesi kaçınılmaz gibi görünen Muaviye, *zor* akla gelir bir *bileye* başvurdu; askerlerinin mızraklarına *Kuran yapraklarını* taktırarak saldırttı, askerler Kuran yapraklarına karşı savaşmak *istemedi*; yaşanan *kararsızlık* ortamında galibi belirlemek, *bakemlerin kararına* kaldı; kararı lehine çıkartınca Muaviye savaştan *yengiyle* çıkmış oldu.

Muaviye'nin hilesine kanan Hz. Ali'ye yoğun eleştiriler getiren *Hariciler*, ayrıldı ve bir *iç kavga* başladı. Durumu fırsat bilen Muaviye Mısır eyaletini ele geçirdi. Hz. Ali'nin öldürülmesi üzerine Kudüs'te resmen *Halife* ilan edildi (661). Dicle'nin doğusundaki eyaletleri egemenliği altına alarak İslam Devleti'ni bir *imparatorluk* durumuna getirdi. Amaçlarından biri imparatorlukta *kararlılığı* sağlamaktı; bunun için seçime dayalı halifeliği, *babadan oğula* geçen bir sistem durumuna

* Schimmel, Annemarie; *İslamın Mistik Boyutları*-Çev.: Ergun Kocabıyık-; Kabalcı Yayınevi, İstanbul- 2001; s, 49

getirmek istedi. Arap geleneğine *ters* düşen bu sistemi sonunda devreye soktu ve oğlu Yezit'i *veliaht* ilan ettirdi.

Muaviye'nin ölümü üzerine yerine geçen Yezit, Arap geleneğine *ters* düşen veliahtlığı nedeniyle halifeliği kabul görmedi. Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin, babasının yerine halife olma *hakkına* dayanarak harekete geçti: Ancak Kerbelâ'da kuvvetleri ile birlikte *yok* edildi. Kerbelâ olayı, Emevi halifeliğinin yıkılmasını sağlayacak olan sonuçları üretmekte gecikmedi. Yezit'in ölümünden sonra oğlu Muaviye (II) halife oldu: kabile başkaldırıları *yoğunlaştı*; Suriye, Irak ve Arabistan arasındaki çıkar savaşı sıcak noktalara tırmandı. Muaviye'nin (II) yerine geçen Mervan bin Hakem (684-685), yaşlı olmasına karşın Suriye'de egemenliği sağladı. Yerine oğlu Abdülmelik (685-705) geçti ve İmparatorluğun birliğini sağladı. O'nu izleyen Velit (I) (705-715), babasının fetihlerini sürdürdü. Yerine geçen kardeşi Süleyman (715-717), Velit'in izinden gitti. Halifelik makamına geçen yeğeni Ömer bin Abdülaziz (717-720), siyasal ve dinsel geleneği uzlaştırmaya çalıştı. Yerine yeğeni Yezit (II) bin Abdülmelik (720-724) geçti: Savaşçı ve baskıcı bir siyaset izledi. Horasan ve imparatorluğun kimi bölgelerinde baş gösteren *ayaklanmalar* güçlülkle bastırılabilirdi. Yönetim yetkisinin valilere bırakılmasıyla eşitsizlik ve zulüm *dayanılmaz* boyutlara taşındı. Şam'ı terk ederek çöl kenti Rusafe'ye çekilen Hişam bin Abdülmelik (724-743) halifeliği yeniden toparladı. Uzlaşmacı bir siyaset izleyen Hişam bin Abdülmelik'in yerine Velit (II) geçti: Yetersizliği nedeniyle imparatorluk kısa zamanda bir *kargaşa* içine düştü; *kabile kavgaları* yoğunlaştı, Şii muhalefet, egemenliği *tehdit eder* duruma geldi. Velit (II) bir ayaklanmayla *tahttan indirildi ve öldürüldü*. Ardılları Yezit (III) (744) ve İbrahim (744) ayaklanmaları önleyemedi. Hariciler Kufe'yi *ele geçirdi*. Durum karşısında halk umudunu Mervan'a bağlamıştı: Bunu fırsat bilen Mervan kendini *halife* ilan etti (744). Ayaklan-

maları bastırmaya girişti: Sonunda Abbasiler adına başkaldıran *Ebu Müslim*'in Horasan ordusuyla çarpışmak zorunda kaldı: 747/ 748'de başlayan savaş, Mervan (II)'nin öldürülmesiyle son buldu (750). İktidarı ele geçiren Abbasiler Emevileri *kılıçtan geçirdi*. Batıdaki Endülüs Emeviliği ise Abbasilerin kılıcından kurtulan ve Kuzey Afrika'ya kaçan Hişam'ın torunu Abdurrahman tarafından sürdürüldü. 756'da başlayan Endülüs Emeviliği 1031 yılında son buldu.*

Abbasi Hanedan adını, Peygamber' in amcası *Abbas bin Abdülmuttalip*'ten alır. Bu soydan gelenler başlangıçta *Ali ve soyunu desteklediler*. Ali'nin halifeliğine karşı çıkan Muaviye Emevi hanedanını kurunca, Emevilere karşı olanlar Ali'nin çocuklarının çevresinde toplanarak *mücadelelerini* sürdürdüler. Emevilere karşı mücadeleye önderlik eden Muhammet bin Ali, Kufe'yi kendisine propaganda merkezi yaptı. Ebu İkrime'yi Horasan'a gönderdi: Kısa zamanda Horasan, Toharistan, Sogd gibi Türklerin de yoğun olarak bulunduğu ülkelerde Abbasi yanlıları çoğaldı. Muhammet bin Ali'nin ölümünden (742) sonra yerine oğlu İbrahim geçti ve Ebu Müslüm'ü *Horasan'a* gönderdi. Durumdan ustaca yararlanan Ebu Müslüm, çok geçmeden bölgeyi Emevi yanlılarından *temizledi*.

Doğu'da bu olaylar yaşanırken İbrahim, son Emevi haliyesi Mervan (II) tarafından *tutuklanıp* öldürüldü. Mervan (II) kuvvetlerinin Zap Irmağı yakınlarında yok edilmesi üzerine yerine oğlu Ebülabbas geçmek istediye de (750-754) başarılı olamadı. Ebu Müslüm'ün yarattığı olanaklarla Abbas soyundan Mansur (754-775) iktidarı ele geçirdi ve ilk iş olarak kendisini iktidara taşıyan Ebu Müslüm'ü *idam ettirdi*. Daha sonra *acımasız* davranışlarıyla tanınan Mehdi başa geçti (775-785); O'nu

* Korkmaz, Esat; *Ezidiler/ Melek Tavus'un Talibsiz Halkı/ Kırmızı Ezid'in Kuzuları*; Anahtar Kitaplar yayınevi, İstanbul- 2015, s, 113-117 arası; Korkmaz, Esat; *Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*; Anahtar Kitaplar Yayınları, Genişletilmiş Dördüncü Baskı; İstanbul- 2005; s, 221-222

oğlu Harunurreşit izledi (786-809). Ölümünden sonra oğulları arasında *halifelik kavgası* başladı: Emin'i (809-813) Iraklılar, Memun'u (813-833) ise İranlılar destekledi. Memun'un kazanması bir bakıma İranlıların Araplara karşı zaferiydi. Memun'un 827'de *Mutezile* görüşünü *resmileştirmesi*, sünnet ehli arasında *tepkilere* neden oldu. Ardından Türklerin etkin duruma yükseldiği Mutasım dönemi (833-842) yaşandı. Vasık zamanında (842-847) Türklerin başkentteki gücü daha da arttı. Mütevekkil (847-861) Memun'un resmileştirdiği Mutezile görüşünü *yasakladı*. Ölümünden sonraki dokuz yıl içinde (861-870) dört halife değişti. Daha sonra önce Mutemit (870-892), ardından Mutezit (892-902) halife oldu. Sonra sırasıyla Müktefi (902-908); Muktedir (908-932); Kahir (932-934) ve Razi (934-940) iktidara geçti; ancak Abbasi hanedanının *zayıflamasına* engel olamadılar. Silik halifeler birbirini izledi. Nasır (1180-1225) Irak Selçuklularının güçten düşmesi, Mısır ve Şam Eyyubilerinin bütün olanaklarıyla *baçlılarla* uğraşması ve doğuda Harizmşahların Moğol tehdidi altında bulunması durumlarından yararlanarak halifeliğe eski gücünü kazandırmaya çalıştıysa da bir varlık gösteremedi. Son halife Mutasım (1242-1258), Moğol hükümdarı Hulagu tarafından öldürüldü. Böylece Abbasi hanedanı *son bulmuş* oldu (1258).

Şii-Sünni çatışması, Emevi dönemiyle birlikte ve Emevi-Haşimi kabile soy rekabeti zemininde; ekonomik açıdan Medine-Şam, kişisel açıdan Ali-Muaviye anlaşmazlığı üzerine yapılandı. Muhammet dönemi İslamlık ülküsüyle beslenen kabile soy ağırlıklı Arabistan devlet anlayışıyla, Bizans-Sasani deneyimleriyle beslenen kabileler üstü kabile soy ağırlıklı Suriye devlet anlayışı yaşama taşındı; çatışma, aralarındaki siyasal mücadelenin tırmanmasıyla boyutlandı. Tarihi iyi insanlarla kötü insanlar; sapmış olanlarla sapmamış olanlar arasındaki kişisel mücadelelere indirgeyen kimi araştırmacılar yanıldı. Onların

savlarının tersine Emevi ve Abbasi dönemleri; Asr-ı Saadet'ten sapmanın, sivil topluma karşı devletin olağanüstü büyümesinin bir yansıması olan resmi toplumun ağır basmasının değil, temeli doğrudan Muhammet tarafından atılan yayılmacılığa bağlı İslam devletinin, zorunlu ve geçici olarak oluşturduğu Medine toplumunu aşarak girdiği, doğal gelişmesinin ürünüdürler.*

Kuran'dan kaynaklanan İslam düşüncesi, *inanca ağırlık* verdiğinden, akıl ilkelerine dayalı felsefe *kuşatma* altına alındı. Başlangıçta yalnız *Aristotelesçi* bir görüşe bağlanan felsefe, Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd ve sürdürümcülerinin elinde, *inançla aklı bağdaştırmaya* çalışan bir öğreti niteliğine büründü; aklın önemi vurgulanmakla birlikte *inanın etkisi* de onaylandı.

Daha sonra *Platon'dan, Yeni-Platonculuktan* esinlenme yoğunlaştı. Bu kanalda tasavvuf yolunu seçen Gazeli, Muhyiddin Arabi ve sürdürümcülerinin elinde felsefe; aklı, *derin bir tanrısal sevgiden* kaynaklanan *inancın denetimine* veren bir öğreti niteliğine büründü. Bu öğretiye göre, sevgi ve inan ışığından kaynaklanmayan bir aklın *başarıya* ulaşması söz konusu değildi.”

* a.g.e; s, 11-12-13

“Hiristiyan âleminde irfan savunucusu Gnostiklerin sufilik üzerindeki tesirinin daha somut, daha derin olduğu söylenebilir. Gnostik etkinin, eski İranî inançların İslam kültürüne sirayet ettiği bir döneme rastlaması ilginçtir. İki ayrı bölgeden esen inançsal/felsefi rüzgârın, İslam'dan çok önceki devirlerde birbiriyle teması ve harmanlanmasından söz edilebilir. Şöyle ki gerek Suriye gerekse İran'daki arkaik inançlar Stoacı, Pisagorcü/Eflatuncu, Zerdüşti ve hatta Budist düşüncelere şu yahut bu oranda karıştılar; yepyeni bir kalıba girdiler. Sentezin sonuçları özellikle gnostisizmin öğelerini yoğun biçimde yansıtan Maniheizm (Mani inancı)'de görüldü.” (Bulut Faik; *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan sabbah Gerçeği*; Berfin Yayınları, İstanbul- 2000; s, 139-141); “Á l'âge de vingt-quatre ans, d'autres révélations le paussent à rompre avec sa communauté d'origine pour se proclamer l'apôtre suprême de la Lumière et du salut, l'ultime continuateur de Zoroastre, Bouddha et Jésus.” (*Les Cathares/Texes redigés avec la collaboration de: Julie Roux-Perino. Conseil historique: Anne Brenon; MSM, s, 11)*

Bu arada *Demokritos*'un atomcu anlayışı yeşermeye başladı; Eski İran ve Hint düşüncesinden de beslenerek yayıldı. Salt *felsefeye* dayanan ve *akıl ilkelerine* bağlanan bu öğreti *Mutezile* akımı biçiminde yapılandı. Vasıl b. Ata ve sürdürücülerinin elinde bu öğreti, *maddeci* bir açılımı yaygınlaştırdı. İnancın karşısına *aklı* koyarak, *dinden bağımsız* düşünce akımlarının yapılanıp biçimlenmesine *olanak* sağladı.*

Koşulların bereketi nedeniyle bölgeyi de kucaklayan coğrafyada sûfi öğretmenlerin liderliğinde *teoloji ve teolojinin sırrı* konuları canlılık kazandı. Kuran'a göre hem *ateşten* yaratılmış bir cin hem de *kovulmuş* bir melek olan Şeytan, bâtinî tasavvuf zemininde sûfilerce *meleklerin öğretmeni* olarak algılanmıştır.

Açıktır ki bâtinî zeminde Şeytan hiçbir zaman *mutlak kötü*, *sadece kötü* ya da önsüz-sonsuz kötü olamamıştır: Şeytan Tanrı'nın *yarattığı* bir varlıktır ya da O'nun denetiminde olan *gerekli* bir araçtır. Bu nedenle kimi sûfi çevrelerde Şeytan'a *eski itibarını yeniden kazandırma*, girişimleri oldu: Bu girişimi ilk başlatan *Hallac-ı Mansur* gibi görünüyor. Hallac'a göre dünyada yalnızca iki gerçek *muvaahhit* (Tanrı'nın birliğine inanan) vardır: *Muhammet ve Şeytan*. Muhammet, *ilahi lütfun* hazine-darı iken Şeytan *ilahi gazabın* hazinedarı oldu. Tektanrıci dinlerin şeytanını *inkâr* eden, çoktanrıci dönemde, diyalektik düşünmenin *zorunlu* bir yanı olarak öne çıkarılan ve öğretmen olarak algılanan Şeytan'a *itibar* kazandırma girişimleri Hallac-ı Mansur'la başladığı için Mansur, kimi seçenek söylencelerde Ezidilerin *soy atası* olarak inanca taşınır.

“Kimi tasavvufi çevrelerde Şeytan'a eski itibarını yeniden kazandırma gibi bazı girişimlerde bulunulmuştur. Bu düşünceyi ortaya atan ilk kişi Hallac gibi görünüyor. Şeytan, Âdem'in yaratılmasından önce binlerce yıl Allah'a hizmet etmekle övünür.

* Korkmaz, Esat; *İnsan Tanrı*, Pencere Yayınları; Genişletilmiş İkinci Baskı, İstanbul- 2014; s, 74-75

Ateşten yaratılmış olmaktan duyduğu gurur yüzünden, Allah'ın çamurdan yarattığı Âdem'e secde etmesi konusundaki buyruğunu reddeder. Hallac, dünyada yalnızca iki gerçek muvahhit tanır: Muhammed ve Şeytan; ancak Muhammed ilâhi lütfun hazinedarındır, oysa İblis ilâhi gazabın hazinedarı olmuştur.”

Bâtını tasavvufta, *tevhit ustası* olarak algılanan meleklerin öğretmenidir ya da müritlerin-taliplerin öğretmeni olarak algılanan *pir-mürşittir*. Ötesinde, tanrısal özde ölmezliğin sınırına ulaşılması durumunda beliren ve sevenle sevilenin birliğini anlatan Âşık-Maşuk ikilemesinin birinci kimliğidir ya da irade ile emir arasına sıkıştırılmış, insanın *gelecek yazgısının* habercisi olarak algılanan, üzüntü kaynağı temel kimliktir. Son olarak tennin eğiliminin kimliklendirilmiş biçimi olarak algılanan *nefstir*.”

İlâhi lütuf ile *ilâhi gazap* zıtların birliği anlamında bir bütünlük oluşturduğundan, biri anlaşılmadan diğeri anlaşılamaz, ikilikte teklik, teklikte ikilik anlayışı gereği *tevhit* anlayışı aynı zamanda Şeytan'a bağlanır.

Tevhit, bütün varlık türlerinin Tanrı'da *bir* olduğuna inanma; Tanrı'dan başka varlık tanımama, Tanrı'nın birliği, anlamında kullanılır. Alevilik törenlerinin temel kurallarından *biri* durumunda olan; Tanrı'nın *birliğini*, Ali'nin Tanrı'nın *velisi* olduğunu vurgulayan ve cemlerde müzik eşliğinde söylenen şiir, *tevhit* adını alır.”

* Schimmel, Annemarie; *İslamın Mistik Boyutları*-Çev.: Ergun Kocabıyık; Kabalcı Yayınevi, İstanbul- 2001; s, 194
Korkmaz, Esat; *Şeytan Tasarımı Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi; İstanbul- 2006, s, 634-635

*** Tervhidin üç aşaması vardır: *Telkin*; şariat kapısından tarikat kapısına *gir-me* olarak, İlbas; tarikat kapısından marifet kapısına *gir-me* olarak *Abadiyet* ise marifet kapısından hakikat kapısına *gir-me* olarak algılanır. Cemde sıralı erkân olarak tevhitte üç tevhit ya da yedi mısradan oluşan *bir tevhit* okunur.

Tevhit: (1)

Hak-Muhammet Pirim Ali/ Amana geldim amana/ Hünkâr
Hacı Bektaş Veli/ Amana geldim amana

Fatma Ana'yı ararım/ Yüz sürmek kavlim kararım/ Hata
ettim günahkârım/ Amana geldim amana

Şah Hasan şehitler başı/ Şah Hüseyin garındaşı/ Sel sel
oldu gözüm yaşı/ Amana geldim amana

Zeynel Bakır Cafer Kazım/ Musa Ali Rıza'ya/ Cümlesine
var niyazım/ Amana geldim amana

Taki Naki Şah Askeri/ Divandan geliyor yolu/ Mürvet
Ali'nin Kanberi/ Amana geldim amana

Aman Kul Himmet'im aman/ İmam Mehdi sahip zaman/
Yardım eyleye On İki İmam/ Amana geldim amana

(Tevhit: (2)

Medet ey Allah'ım medet/ Gel dertlere derman eyle/ Ye-
tiş ya Ali Muhammet/ Gel dertlere derman eyle

Hasan, Hüseyin aşkına/ Yardım ederler düşküne/ Zeynel
Abidin aşkına/ Gel dertlere derman eyle

İmam Bakır'ın katına/ Cafer'in ilm-i zatına/ Kazım Musa
Rıza hürmetine/ Gel dertlere derman eyle

Şah Taki'yem bah Naki'yem/ Askeri'yem kemteriyem/ Pi-
rim sana yalvarırım/ Gel dertlere derman eyle

Var Allah'tan dilek dile/ Mehdi sahip zaman gele/ Dede-
moğlu secde kıla/ Gel dertlere derman eyle

(Tevhit: 3)

Ağlar gezerim cihanda/ Ali diye Ali diye/ Çağırırım
Muhammet'e/ Ali diye Ali diye

Bektaş Veli'de hal var/ Fatmana'da bir hayel var/ Gece
gündüz Hakk'a yalvar/ Ali diye Ali diye

Hasan, Hüseyin inleşir/ Gökte melekler çağrışır/ Sinem-
de bülbül ötüşür/ Ali diye Ali diye

Zeynel zindanlarda yatar/ Bakır Cafer zehir yutar/ Kumru
dost dost diye öter/ Ali diye Ali diye

Musa-yı Kazım'la coştuk/ İmam Rıza'ya ulaştık/ Şah'ın
sevdasına düştük/ Ali diye Ali diye

Taki, Naki bu dediler/ Askeri'ye Hû dediler/ Mehdi çağır-
dı Yediler/ Ali diye Ali diye

Kul Himmet'im katar katar/ Gevher alır gevher satar/
Arş-ı Âlâ'da bir kuş öter/ Ali diye Ali diye

ya da

Bu sırada cem erenleri hep bir ağızdan *yedi mısradan*
oluşan aşağıdaki tevhidi üç kez okuyarak, alınlarını yere ko-
yup secdeye varırlar:

La ilahe illallah, / Ali mürşit Ali şah, / Ali HayderAli şah, /
Ali esed Ali şah, /Ali şir'dir Ali şah, / Eyvallah Şah'ım eyvallah,
/ La ilahe illallah.

Diyalektik karşıtlığın *yaratıcı yanını sahiplenme* Ezidilik-
te çok *cürettidir*. Bu nedenle Hallac-ı Mansur *kutsanır*. Ezidi-
ler, Şeytan'a tapanlar olarak suçlandığından *korunma güdüsü*
öne alınmıştır diyebiliriz: Melek Tavus adı, *tektanrıci dinlerin*
Şeytanını çağrıştırdığından, bu adın sık kullanımından *sakınıl-*
mış, yerine özdeşi ya da dönüşüm ürünü Êzîd-Îzid terimi kulla-
nılmıştır. Anlaşılabacağı gibi Êzîd-Îzid, Melek Tavus'un *dönüşüm*
adıdır: Özdeş kullanım olduğu için Laleş'teki *Melek Tavus Ma-*
bedî'nin diğer adı Êzîd ya da Îzid Mabedi'dir. Êzid ya da Îzid,
Melek Tavus'ta olduğu gibi Yedi Kutsal Meleğin başkanıdır ve
Altı Melek O'nun buyruğu altındadır. Kimi kayıtlarda Êzîd ya
da Îzid, Melek tavus'un yeryüzündeki temsilcisi Şeyh Adi ile de
özdeşleştirilir.*

Hallac-ı Mansur'a yönelik kutsama Ezidi *söylencelerine*
yansımıştır: Hallac-ı Mansur ölüme mahkûm edilir: Birinci gün

* Kreyenbroek, Philip G.; *Ezidilik/ Arka Planı, Dinî Âdetleri ve Metinsel*
Geleceği-Çev.: Amed Gökçen/Damla Tanal-; İstanbul Bilgi Üniversitesi
Yayınları, İstanbul- 2014; s, 95-96

çarmıha gerilir, ikinci gün bedeni *parçalara* ayrılır, üçüncü gün beden parçaları *yakılır* ve *külleri* Dicle'ye *savrulur*. Aradan uzun uzun yıllar geçer; bakire bir Ezidi kızı *susar*, Dicle'den su içmek için eğilir; eğilince ağzından *köpük* gelir, bakar ki Dicle de *köpürmektedir*. Dicle'nin suyunu içer ve *gebe* kalır. Dokuz ay on gün sonra *doğurur*. Doğan çocuk, Ezidilerin *soy atasıdır*. Özellikle doğa tapımının belirleyici olduğu söylencelerde *köpük*, ya yeni bir *can* yaratmak için *sevişme* isteğinin ya da döllenmiş doğanın *gebelik* belirtisidir. Laleş'te bulunan *Hallac-ı Mansur makamı*, sanki söylencedeki önemini vurgular gibidir.*

Benzer bir söylence, Ezidiliğin *kaynak* kültürü *Zerdüşt-lükte* de vardır: Zerdüşt ölünce erkeklik tohumları *Kasava Gölü*'nde saklanır. *Bakire* üç Zerdüştü kız, biner yıl aralıklarla susarlar ve Kasava Gölü'nden su içmek isterler; eğildiklerinde bir de bakarlar ki Göl *köpürmektedir*, içerler ve gebe kalırlar; böylece üç bakire kızıdan üç kurtarıcı doğar. Birinci kurtarıcı olarak dindarlığın iyileştiricisi *Ukhsyat-Ereta*; ikinci kurtarıcı, duanın iyileştiricisi *Ukhsyat-Nemah* ve üçüncü kurtarıcı, dindarlığın ödül dağıtıcısı *Astvat-Ereta*'dır."

-
- * Korkmaz, Esat; *Ezidiler/ Melek Tavus'un Talibsiz Halkı/ Kırmızı Ezid'in Kuzuları*; Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2015, s, 118; "Hallac-ı Mansur, Şeytan'ı yüceltir. Ona göre, iyiyi tanımak için, kötüyü bilmek gerekir. Şeytan, insanları bu yönde eğitmektedir. Yezidiler, Mansur'a büyük saygı duyarlar. Yezidilerin bir inancına göre: 'Hallac-ı Mansur idam edildiğinde ruhu, bedeninden ayrıldı ve suların üzerinde uçmaya koyuldu. Rastlantı sonucu, kızkardeşi, su almaya geldi; testisini Dicle'nin suyundan doldurdu, erkek kardeşinin bu testiye girdiğini farketmedi; eve döndüğünde susadı ve bu testiden su içti. Böylece Mansur'un ruhu, onun bedenine girdi; önce onun erkek kardeşi iken, şimdi oğlu oldu. Bu olaydan dolayı Yezidiler, ağız tülbentle kapalı olmadıkça hiçbir dar ağızlı kaba su doldurup bundan içmezler." (*Six Months In a Syrian Monastery*; by Oswald H. Parry, B. A. /London; Horace-Cox. 1895/; s, 372'den aktaran Yaşar Günenç; Hallac-ı Mansur; *Tavasın Enel Hak*-Çev.: Yaşar Günenç-; Yaba Yayınları, 6. Baskı, İstanbul- 2012, s, 9)
- Korkmaz, Esat; *Zerdüşt-lük Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2004; s, 99

Şeytan'ın bu *trajik* durumu, kimi sûfilerde üzüntü yarattı; çünkü onun durumu bir anlamda, insanın bu dünyada *başına gelecek zorlukların* bir habercisiydi; insan, ötesinde insanlık, sıkıntılı-acılı *geleceğini* görüyordu Şeytan'ın yazgısında.* Gazali, bütün varlık türlerinin Tanrı'da *bir* olduğuna inanma, Tanrı'dan başka varlık *tanımama* anlamına gelen, *-Tevhidi Şeytan'dan öğrenmeyen kâfirdir*, deme cüretini gösterdi. Şeytan'ı *ululama* anlamına gelen bu özdeyiş, Sünnileri çileden çıkardı.

Böyle olmakla birlikte bâtinî gelenekte, bu geleneği sürdüren sûfilerde *derin* yankı uyandırdı. Geleneğin önemli isimlerinden *Attar*, Gazali'nin özdeyişinin izinde Tanrı tarafından lanetlenen Şeytan'ı *onur* zeminine taşıdı ve onu kusursuz bir *muvaahhit*, kusursuz bir âşık olarak gördü. Hallac'ın tavrını güncelleyerek şöyle söylüyordu Attar; *-Senin tarafından lanetlenmek, yüzümü Sen'den başka bir yere çevirmekten bin kez daha iyidir benim için."*

Attar'da Şeytan, bâtinîlikte, tanrısal özde ölmezliğin sınırına ulaşılması durumunda beliren, sevenle sevilenin birliğini, anlatan âşık-maşuk ikilemesinin önemli bir *halkası* durumundadır: Âşık olarak Şeytan burada Maşuk'un her dilediğini *yerine* getirir; Maşuk'un istediği ebedi ayrılığı, özlemini duyduğu vuslata(kavuşma) *tercih* eder.

* Schimmel, Annemarie; *İslamın Mistik Boyutları*-Çev.: Ergun Kocabıyık-; Kabalcı Yayınevi, İstanbul- 2001; s, 194
a.g.e; s, 195; "Şeyh Adî'nin kötülük ve özellikle de Şeytan konularındaki öğretileri meselesi elbette ki Ezidiliği araştıranlar için ilgi çekici olmuştur. Bilindiği üzere, 10.yüzyıldan itibaren bu konudaki görüşleri sıradan Müslümanlarınkinden radikal bir biçimde farklı olan Sufiler ortaya çıkmıştır. Al Hallac (öl. 921) İblis'in Tanrı'dan daha tektanrıci olduğunu iddia etmiştir. Şeyh Adî'nin çağdaşı olan ve kimi zaman 'Şeytan'ın eski konumuna dönmesinin klasik temsilcisi' olarak kabul edilen Ahmad al-Gazali, 'tevhidi Şeytan'dan öğrenmeyen kişi kâfirdir', demiştir. Ayrıca İranlı büyük şair Feridüddin Atar(öl.1220) da Şeytan'dan(devil) onaylayıcı bir dille bahsetmiştir..." (Kreyenbroek, Philip G.; *Ezidilik/ Arka Planı, Dinî Âdetleri ve Metinsel Geleneği*-Çev.: Amed Gökçen/Damla Tanal-; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul- 2014; s, 49)

Zâhiri tasavvufu kullanan mutasavvıflar ise Şeytan'ı *farklı* tasarımılamışlardır: Onlara göre Şeytan, Âdem'e secde etmeyi *yadsıma*la yalnızca *itaatsizlik* etmemiş aynı zamanda *sevgi eksikliğinden* kaynaklanan bir eyleme girmiştir. Bâtînî dünyaya en yakın noktada duran *Sünni tarikat* Mevleviliğin kurucusu Rumi, gerçeği göremediği için Şeytan'ı *tek gözlü* olarak algıliyordu: O'na göre Şeytan, Âdem'in yalnızca *topraktan* yapılmış biçimini gördü ve *-Ben ondan daha hayırlıyım*, dedi; ateşin toprağa üstünlüğüyle böbürlendi. Allah'ın, O'na kendi nefesinden üflediği ve onu kendi suretinde yarattığı kesin gerçeğini *gözden kaçırdı*.

Rumi'nin izini süren İkhâl, yer yer hâtını betimlemelerle örtüşen bir bakış getirir: O'na göre Şeytan, *sevgiden yoksun* olduğu için *tek gözlüdür* ve *Zibniye inancının* bir temsilcisidir. Zihniye inancında, yani *Doğu entelektüalizminde* zihin dünyevi, *sınırlı akıl* olarak algılanır. Bu nedenle Şeytan bir âşik, bir *muvaahhit* ve bir *entelektüeldir*, ötesinde esenliğe çıkmak için *mahvedilmeye* özlem duyan, *ayartıcı* ve *yok edici* kötülüğün ruhudur; bu kötülük ruhu, kâmil insan tarafından *yenilgiye* uğratılacaktır. İşte o zaman Şeytan, insanın kendisinden *daha güçlü* olduğunu anlayacak ve insana secde edecektir.*

Önemi nedeniyle Şeytan'ın bir öyküsünü verelim: Boy-nuzları, kuyruğu ve elinde tırmığı olan *sakallı* yaratık, yüzyılı aşkın süredir en sık kullanılan bir Şeytan *imgesi* oldu. Şeytan'a ilişkin düşüncelerimizin genelde üç kaynağı vardır: a) Yeni Ahit yorumları; b) Romantik edebiyat geleneği; c) Şeytan'a tapım geleneği. Hemen hepimizin canlandırdığı bir imge olarak

* Schimmel, Annemarie; *İslamın Mistik Boyutları*-Çev.: Ergun Kocabıyık; Kabalcı Yayınevi, İstanbul- 2001; s, 195-196; Korkmaz, Esat; *Şeytan tasarımı Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi; İstanbul- 2006; s, 648-650 arası

Şeytan, IX. yüzyılda ortaya çıktı ama XIV. yüzyıla kadar bizim bugün bildiğimiz Şeytan *değildi*.*

Temel Hıristiyan edebiyatı için yapılan çizimlerde ve çizgiromanlarda Şeytan'ın elinde çoğu kez bir çatal ya da bir *tırmık* vardır. Bu aletin, *Poseidon'un üç çatallı mızrağından* geldiğini biliyoruz. Poseidon'un üç çatallı mızrağının kökeni ise Eski Babil'in iklim tanrısı *Adad*'ın üçlü şimşegidir. IX. yüzyılda, yani ilk kez ortaya çıktığında elinde üç çatallı tırmık tutan Şeytan, sonraları uzunca bir süre bu aleti *kullanmaz*; Rönesans'a değin nadiren üç çatallı tırmıkla betimlenir. Ortaçağ boyunca Şeytan'ın tercih ettiği alet, *dört tırnaklı demirdir*. Şeytan'la özdeşleşen savaş aleti olarak üç çatallı mızraktan dört tırnaklı demire *geçiş*, iki önemli tarihsel ve toplumsal olgu nedeniyledir: Birincisi, *klasik sanata* duyulan ilginin azalması; ikincisi, sapkınlara yapılan işkencelerde *tırnaklı demirin* ya da çatallı çengelin yaygın olarak kullanılması. Mitolojik anlatımların diline uyacak olursak tırnaklı demir Şeytan'a, lanetlilere işkence ederken Tanrı'yla yaptığı *iş-birliğini* kanıtlasın diye verildi. Demek ki bu tasarımlarda Şeytan Tanrı'nın *düşmanı değil, O'nun suç ortağıdır*.”

* Godwin kısa aralıklarla, William Pitt'in hayatını anlatan bir eser, Whig davasını destekleyen iki broşür, bir edebi öykünmeler derlemesi ve üç kısa roman yazdı. Vaazlarından bir an önce kurtulmak hevesiyle, *Sketches of History* (Tarih Eskizleri, 1784) adı altında bir seçki yayımladı. İncil'deki Tanrı'nın bir 'teorik' devlette bir 'siyasal yasa koyucu' gibi davrandığı, ancak bir 'tiran olma hakkı'na sahip olmadığı gözleminde bulundu.... Godwin bu konuda Milton'un *Paradise Lost*'taki (Kayıp Cennet) Şeytan anlatısından derin biçimde etkilenmişti. Buna göre Şeytan, daha sonra yazdığına göre, kendi yaratıcısına, yaratmış olduğu aşırı eşitsizliğin yeterli bir nedeni olmadığı için isyan eden 'oldukça erdemli bir varlık' idi. Kovulduktan sonra da isyan etmeyi sürdürmüştü, çünkü 'zihnindeki akıl ve adalet duygusu, kaba güç "duygusundan daha güçlüydü."' (Marshall, Peter; *Anarşizmin Tarihi/ İmkânsız İstemek*-Çev.: Yavuz Alagon-; İmge Kitabevi, İstanbul- 2003; *Klasik Anarşist Düşünürler: William Godwin: Düzen Âştığı*; s, 285)

“Şeytan. İlk Günah. İyi insan. İsteseydiniz Zorba'nın gözdesi olurdunuz;

Başlangıçta *farklılıklar* içermekle birlikte sonraları Şeytan *yerine* kullanılan ya da özdeş duruma gelen iki terim daha vardır: Bunlar *Demon* (Daimon) ve İblis'tir. Önceleri demon tanrılarla insanlar arasında *aracı* bir ruhtu; bu anlamıyla çoğu kez ölen bir kahramanın ruhuydu. Platon, demonu *bu* anlamıyla kullandı. Sokrates, iyi, bilge adamları *iblisler* diye adlandırır. Shakespear'de ise iblis, aynı zamanda *insan dehasıdır*. Ama diğer taraftan demon ve daimonion köktü, *bükmeden ruh* anlamına da geliyordu. Ne var ki Yeni Ahit ve ilk Babaların çoğu tarafından, terimin *bu anlamı* geliştirildi. İkinci ve üçüncü yüzyıllarda Hıristiyanlığın Helenleştirilmiş İskenderiyeli savunucuları ne iyi ne de kötü olan iblisleri *kötü, düşmüş melekler* olarak yorumladılar. Bu kapsamda *Pagan tanrıları kötü iblisler* idi; yani, Şeytanlar. Pagan tanrılara tapımın *kınanmasını* sağlamak için bu yola başvurmamak zorundaydılar. Gelişen tasarım, sanata, bilimlere ve toplumsal algılara *yeni bir yön* verdi.

Kitabı Mukaddes'in Çıkış kitabında, insanlar Musa'nın dağdan inmesini beklerken usanıp sıkıldılar; Harun'dan altın ziynetlerine biçim verip bir *Altın Buzağı* yapmasını istediler. Harun bunu yaptı; hep birilikte Altın Buzağı'nın önünde diz çöküp ona taptılar. Musa buna çok kızdı; *On Emir* yazıtlarını parçaladı, Altın Buzağı'yı *yaktı, un ufak etti*; küllerini ya da tozlarını, sonradan zorla İsraililere içireceği *suya attı*. Sonraları

Tanrı'yı sevmek, ona inanmaktan daha zordur. Tersine, Şeytan'a inanmak onu sevmekten daha zordur bu yüzyılın insanlarına..." (Baudelaire Charles; *Kötülük Çiçekleri*-Çev.: Sait Maden-; Çekirdek Yayınları, İkinci Baskı; İstanbul- 1998; s, 329; "Bazen kendi kendime, Tanrı'nın görüntüsünü bozmak amacıyla dinleri esinleyenin Şeytan olup olmadığını düşünüyorum" (Maalouf, Amin; *Işık Bahçeleri*-Çev.: Esin Talu-Çelikkani-; Telos Yayıncılık; Beşinci Baskı; İstanbul- 2001; s, 91; "Tanrı ve Şeytan, akıl ve akıldışı, gerçek ve yalan etrafında dolanan düşünceler, düşünme yeteneğine sahip hiçbir insana yabancı değildir" (Lerch, Wolfgang Günter; *Bağdat'ta Ölüm Hallac-ı Mansur*-Çev.: Atilla Dirim-; Yurt Kitap Yayın, 2000- Ankara; Roman; s, 160)

(XI. ve XII. yüzyıllarda) Altın Buzağı, Pagan *putuna* dönüştü ve Şeytanlaştı.*

Yeni Ahit, bu karmaşaya kendince bir çözüm getirdi: Mar-kos Şeytan'a *Diabolos* değil, *Satanas* dedi. Ve İbranice Satan terimi Yunanca'ya kimi kez *Diabolos* kimi kez de Aramice *Satanas* olarak çevrildi. Anlam olarak birbirlerinin *yerine* kullanılır duruma geldi.

Lucifer, Şeytan'ın adı olarak Kitabı Mukaddes'te *yoktur*. Lucifer, özünde, hiç kimsenin adı değildir; ışık getiren anlamına gelmektedir. Güneş doğmadan önce beliren *sabah yıldızıdır* O; *Venüs gezegenidir*. Terimin bu anlamıyla Lucifer, ışığın kimliklendirilmiş biçimi olarak her şeye *can veren*, ötesinde *dirilişi yöneten* yüce ruhları bir araya getiren kişidir; cahil dünyanın karanlığına doğru *parlayan* yüce bir ruhtur. Ancak Dante'nin Cehennemi'nde *Lucifer*, Satan'la özdeşleşir ve *korkunç bir canavara* dönüşür.”

* “Şeytan tanrının, olanaksız tanrının nostaljisidir, bu nedenle de tam da tanrı kadar, olanaklıdır.” (Lyotard Jean-François; *Şeytan Adorno*-Çev.: Orçun Türkay-; Cogito, Yapı Kredi Yayınları; Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 36; Yaz 2003; s. 117)

“Yeni Ahit'in şeytani, krallığı bu dünyaya ait olmayan İsa'ya karşıt olarak, bu uzay (kosmos) ve zaman(aion) dünyasının prensidir. İblis, bir ölçüde maddenin efendisidir ve tane karşıt olarak, etten ve kemiktendir...Onüçüncü yüzyılda zirvesine ulaşan ve onsekizinci yüzyıla kadar popüler kalan Yahudi büyü/mistisizm hareketinin yazını kabala'lar, Şeytan'a hahamlardan daha çok ilgi gösterirler. Yunan felsefesinden, Gnostisizimden ve Hristiyanlıktan etkilenen kabalalar, bütün şeylerin, her birinin bir sonrakinden düşük olduğu bir dizi çıkma biçiminde ilahi varlıktan geldiğini düşündüler. Başlangıçta Tanrı hem iyi hem kötüydü: Sağ eli sevgi ve merhametti, sol eli gazap ve yıkımdı. Tanrı kişiliğinin yıkıcı yanı iyi yanından koptu ve Şeytan olarak bilindi... Kilise babaları Şeytan'ı baştan çıkmış bir melek olarak tanımlama yönünde hareket ettiler... Melek çözümü, iyi ve kadiri mutlak bir Tanrı'yı kozmik bir kötüyle uzlaştırmayı başaramıyor ve temel kavramsal seçenekler olduğu gibi duruyordu: (1) Tanrı hem iyi hem kötüdür; hep iyi değildir, (2) İki tanrı vardır, biri iyi öteki kötü: Tanrı hep-güçlü değildir; (3) Tanrı hep-güçlü olduğu kadar toptan iyidir de. Hristiyanlık ilk iki seçeneği reddetti ve bütün güçlükleriyle birlikte üçüncüyü benimsedi. Hristiyanlık, Şeytan'ı Tanrı'ya tabi bir varlık olarak

tanımlamasına karşın, Şeytan'ın Rab ile kozmik bir mücadeleye kilitlendiğine inanmaya devam etti. Hristiyanlar, Rab ile Şeytan arasındaki İbrani mücadeleyi İsa ile Şeytan ve İsa ile Deccal arasında bir mücadeleye çevirdiler... Hristiyanlık, ılımlı bir düalist dindir. Şeytan, İsa'nın işine karşı koyacak kadar büyük güce sahiptir; fakat gücü her zaman sınırlıdır ve Tanrı tarafından denetimde tutulur... Hristiyan düalizmi, Yahudi düalizminden, özellikle de Essen düşüncesinden ve apokaliptik düşünceden kaynaklanır. Yahudi düalizmindeki en güçlü öge, insan ruhu için ya da insan ruhunun içinde ahlaksal iyi ile kötü arasında bir mücadeleyle ifade edilen etik bir düalizmdir. Yahudi ve Hristiyan düşüncesi, Yunan kozmik düalizminden (tin ile madde arasında Orpheuşçu/Platoncu karşıtlık) ve İran kozmolojik düalizminden (bir aydınlık tını ile bir karanlık tını arasındaki mücadele) de etkilenmiştir... Paul'den etkilenen ve John'un eserleriyle benzerlikler gösteren Ignatius, şeytanı 'bu çağın yöneticisi' olarak görüyordu. Eski ve yeni devirler arasındaki, bu dünyanın krallığı ile Tanrı'nın krallığı arasındaki çatışmayla ilgili temel bir varsayımda bulunuyordu. Bu şimdiki çağ ya da devir, diye yazıyordu, kötülük devridir. Âdem ile Havva'nın baştan çıkmasından bu yana kötülük egemen olmuştur. Ne var ki bu eski devrin gücü, Enkarnasyonla sarsılmıştır ve sonunda, İsa'nın ikinci gelişiyile dağılacaktır... Karanlığın güçlerinin lideri Şeytan'ın, sapkınları kiliseye karşı savaşa soktuğu düşüncesi çağlar boyunca önemli olmuştur. Eğer dünya aydınlık ile karanlık arasında kozmik bir savaşın muharebe alanıysa ve eğer kilise, İsa'nın liderliği altındaki aydınlığın cemaati, karanlığın cemaatiyle mutlak bir savaştaysa, muharebede merhamet göstermemelidir; zira top yekün kötülükle savaşmaktadır. Apostolik babalar, bu öğretiyi mantıksal sonucu olan şiddete taşımazlar. Onlara göre cevap pasif direnişte ve şehitliktedir. Fakat ötekiler, daha sonra öğretiyi sapkınlara, Yahudilere, paganlara, Müslümanlara ve cadılara karşı sert önlemleri haklılaştırmak için kullandılar. Kilisenin daha sonraki hoşgörüsüzlüğünün çoğu, Yeni Ahit'in, dünyanın İsa ile İblis arasındaki kapışma konusu olduğuna dair öncülüğünü temel alan bu kavramdan kaynaklandı. .. Barnabas, İsrail'in kurtulan kalıntısının-...- yerini ekklesia, Hristiyan cemaati aldığını savunuyordu. Eski Ahit'te Rab, milletler arasından İsrailileri, İsraililer arasından da Şeriat'a sadık kalanları seçer. Fakat Hristiyanlıkta kurtuluş Tevrat'tan İsa'ya geçer ve kilise, İsrail'in kurtulan kalıntısının yerini alır. Ignatius gibi Barnabas da iki yol ya da iki krallık arasındaki mücadeleyi öğretisinin merkezine yerleştiriyordu. Şimdiki çağ, kötülük çağıdır ve Şeytan'ın pençesindedir. Enkarnasyonla zayıflamış olmasına karşın İblis, İsa'nın olması yakın ikinci gelişine kadar şimdiki çağ üzerindeki hükmünü sürdürür... Barnabas'ın 'siyah' ve 'siyahlık' terimlerini kullanmasının dolaysız kaynakları Yahudi, Ebionit ve Yunandır. Bunların gerisinde Mazda'cı Ehrimen'in karanlığın düşüncesi ve Ehrimen'in arkasında da bir kötülük simgesi olarak siyahlığın dünya çapında, neredeyse evrensel kullanımı vardır... Şeytan için ortaya çıkan sonuç şöyle-

Lucifer-Şeytan özdeşleşmesi', kaynağını İşaya'dan alır: İşaya (14: 12)'da konu, Cennet'ten nasıl *düştün*, Lucifer, sabahın oğlu! tümcesiyle işlenir. Burada sözü edilen doğaldır ki tektanrıcılığın bize tanıttığı Şeytan *değildir*. Olsa olsa mitsel anlamda Ölüler Ülkesi'ne gönderilen hırslı ve zalim bir Babil kralının *yenilgisi* betimlenmektedir. İşaya'nın sözleri *dört* aşamada, *dört* farklı biçimde yorumlandı ve bu yorumlarla Lucifer Şeytan'laştı: a) Zalim bir kral, parlayan bir yıldızla simgelendi; b) İbrani-ce parlak olan anlamına gelen Helel sözcüğü Latince'ye Sabah Yıldızı, yani Lucifer olarak çevrildi; c) Yıldızla simgelenen za-

dir: Şeytan bir ilke değildir; Şeytan Tanrı'nın gücünü sınırlamaz; Şeytan bir yaratıktır; Şeytan'ın iş görmesine Tanrı izin verir; Şeytan'ın kozmosta bizim kavrayamayacağımız bir amacı vardır; Şeytan Tanrı'nın ve bizim düşmanımızdır ve bütün gücümüzle ona direnmeliyiz..." (Russell Jeffrey Burton; *İblis*-Çev.: Ahmet Fethi-; Kabalcı Yayınevi; İstanbul- 2000; s, 25-27-29-30-31-32-34-37-39-40-41 ve 267)

"Erken dönem babalar arasında birbiriyle bağdaşmayan, çoğunlukla yan yana savunulan iki görüş vardı: Bir yanda Tanrı'nın bizim için Lucifer'e bir kurtulmalık ödemeyi tercih ettiği ileri sürülüyordu. Yeterli değerde tek bedel İsa'ydı; fakat İsa gerçekten Şeytan'a verilemezdi. Demek ki Şeytan aldatıldı; çünkü İsa'nın ilâhiliğinin farkında olmayan Şeytan önerilen bedeli şevkle aldı ve günahsız bir kişiyi elde etmek aslen adil olması için, adil olmayan bu hareketle yalnızca İsa'yı değil, insanlık üzerindeki bütün haklarını da kaybetti. Kurtulmalık teorisinde Tanrı İsa'yı Şeytan'a verir; fakat babalar, insanlığın İsa'yı Tanrı'ya verdiği kurban teorisini de savundular. Kurban teorisinde Şeytan'ın fazla rolü yoktur. İnsanlar Tanrı'dan uzaklaştılar ve ona bir kurban vermeliydiler. Kurban günahla lekelenmemiş olmalıdır; insanlar günahla bozulmuş oldukları için, hiçbir sıradan insan uygun bir kurban olamazdı. Babalar gibi erken Ortaçağ yazarları da çelişkileri çözemediler ve bazen, birbiriyle bağdaşmayan iki savı keyiflerince birbirine bağlamaya devam ederek sorundan kaçtılar..." (Russell Jeffrey Burton; *Lucifer/ Ortaçağda Şeytan*-Çev.: Ahmet Fethi-; Kabalcı Yayınevi; İstanbul- 2001; s, 132); "Hıristiyanlık ilk dönemlerinde Avrupa'ya yayılmaya başladığı zaman kilise kendisini güçlü hissettiği anda eski dinleri yasaklamış, eski tanrıları da derhal Şeytan ilan etmiştir... Eski Roma'nın ışık tanrısı olan Lucifer, şeytan ilan edilmiş ve adı da birçok yerde şeytanın özel ismi haline gelmiştir..." (Kısa, Bülent; *Bilinmeyen Yönleriyle Satanizm*, s. 22'den aktaran Elvin Azar; Azar Elvin; *Seks Tanrıları*; Berfin Yayınları; İstanbul- 2006; s, 83)

lim kral Şeytan'la özdeşleştirildi; d) Ve Lucifer, Şeytan'ın diğer adı oldu.

Bu nedenle III. yüzyıl teoloğu Origenes, Şeytan denilen varlık ve melekleri hakkındaki gerçeği, onun Şeytan olmadan önce kim olduğunu ya da *nasıl Şeytan olduğunu* kavramayan kötülüğün kaynağını bilemez, diyordu. Eğer Şeytan'ı Tanrı *yarattıysa* ve Şeytan doğuştan *kötüyse*, o zaman *kötülüğü de Tanrı yaratmış* demektir. Spinoza'nın belirttiği gibi Şeytan *kötü* olarak doğduysa, *günah işlediği* söylenebilir imi? Günah işlemek, Şeytan'ın *kötülük* yapmak zorunda kalmış olduğunu kanıtlar. Tersî söz konusuysa Tanrı Şeytan'ı *yaratmadıysa*, o zaman Tanrı her şeye *kadir* değildir. Böylesi bir durum bizi *Zerdüştlük, Manicilik* ve *Anadolu Aleviliğinin* tasarımlarına taşır: İyilik-kötülük önsüz-sonsuzdur ve sonucu önceden kestirelemeyen bir çatışma içindedirler.

Sorun V. yüzyılın Hristiyan babalarınca da yoğun biçimde tartışıldı: Onlara göre evet Tanrı Şeytan'ı *yaratmıştı*, ama Şeytan yaratıldığında *kötü* değildi. Ancak o, *kötü olmayı* seçti. Bu nedenle Tanrı, hâlâ her şeye *kadirdir*, doğal olarak kötülüğün *sorumlusu* değildir. V. yüzyılın önde gelen Hristiyan düşünürlerinden Augustinus'un tasarımları bu konuda belirleyici oldu: Başlangıçta, diye yazıyor Augustinus, bütün melekler, bilgelik ve mutluluk içinde yaşasınlar, amacıyla yaratılmış *nurdan* varlıklardı; ancak kimi melekler bu aydınlığa *yüz çevirdiler*. Yuhanna'nın, Şeytan başlangıçtan beri *günah* işledi, diye yazdığını kabul etmekle birlikte Augustinus, kutsal kitabın sözlerini *farklı* yorumlar: Bunun yaradılışının başlangıcından beri değil, *günahın başlangıcından* beri günah işledi, biçiminde *anlamak* gerekir yargısını öne sürdü.

Şeytan, *düşmüş* bir melek olduğuna göre bir *günahı* olmalıydı: Konu çok tartışıldı ve bu günahın *kibir* olduğu konusunda ortak payda belirdi: Augustinus'a göre başlangıçta .O,

Tanrı'nın bir gözdesiydi, meleklerin en parlağıydı, ama ne var ki yaratıcısına boyun eğmeyi *yadsıdı*; Cennet bahçesindeki sevinci kısa sürdü, *kibri* yüzünden Tanrı'ya *sırt* çevirdi; zevke ve zorbalığın ihtişamına döndü, *kul olmaktansa kulları yönetmeyi tercih etti*.

Sonraları Şeytan'ın günahı konusunda ortak payda olarak beliren *kibir*, yara aldı: Satan ve asi meleklerin yönettiği bir Cehennem olan *Ateş Tamusu* tasarımı ilk kez Enoş'ta ortaya çıkmış görünür: Enoş tasarımının etkisi yüzlerce yıl sürdü; ancak sonraları Enoş'un kimi bölümleri teologlar tarafından nahoş bulundu ve Enoş tasarımları dışarıda bırakıldı; Enoş'un boşluğu *Tekvin* tasarımlarıyla dolduruldu: İnsanlar yeryüzünde çoğalmaya başladığında ve onların kız çocukları doğduğunda, Tanrı'nın oğulları, insanların *güzel kızlarını* gördüler ve kendi seçtiklerini *eşleri* olarak aldılar. O günlerde yeryüzünde *devler* vardı; üstelik bundan sonra Tanrı'nın oğulları insanların kızlarıyla birlikte olduğunda kızlar onların çocuklarını doğurdu ve bu çocuklar *güçlü* insanlar oldu.... Tekvin kaynaklı yorum göre Şeytan'ın günahı *kibir* değildi; Şeytan'ın günahı *cinsel şehvet*ti. İblisler ve şeytanlar, bu şehvetli meleklerle kadınlar arasındaki cinsel *birleşmenin* ürünüydü. İlk Kilise Babaları'ndan birçoğunca yapılan bu etkili yorum, Enoş'un Kitab-ı Mukaddes'ten çıkarılmasının bir nedeniydi. Hristiyanlığın Grek savunucusu Athenagoras (177) tasarımı şu şekilde sunuyordu: İnsanlar da melekler de iyiyle kötü arasında *seçim yapma özgürlüğüne* sahipti. Ne var ki geçmişte kimi melekler şehvetle *bâkireleri* arzuladılar, bedensel zevklerin *kölesi* oldular; bâkirelerle ilişkiye girdiler ve bu ilişkiden sonraları yeryüzünde *dev* donunda görünüşe taşınacak olan *rublar* peydahlandı. Bu devlerin ruhlarıyla birlikte Cennet'ten düşen melekler, gökyüzüne ve yeryüzüne *dadandılar*, onlar, dünyada başıboş dolaşan *iblislerdi*.

Sapkınlıkla suçlanan İskenderiyeli Clemens, Enoş kaynaklı bir tasarım geliştirdi: Tasarıma göre Yunanlılar, eski Yunan felsefesindeki hakikatleri İbranilerden çaldı: Yunanlılar da İbraniler de hakikatle yanlış *karıştırır*; bu karışıklığın kaynağı da Şeytan'dır. Sonuç olarak diye savlıyor Clemens, felsefedeki bütün *hakikatler düşmüş meleklerden* gelir.

Ateşli bir tartışmacı olarak tanınan Tertullianus (155-200), Enoş kaynaklı tasarımlar üretti: O'na göre, insanların kızlarıyla cinsel ilişkiye giren Cennet'e ait melekler, birçok *gizli hüneri* açığa çıkardı.

Kefaret öğretisi, Kilise'nin en çok tartıştığı konulardan biri oldu; ancak, resmi olarak hiçbir zaman özlü bir biçimde tanımlanamadı. Pek çok teoloğun inancına göre, Âdem *günah işledi* ve bunun karşılığında Şeytan'ın krallığında *köle* olarak yaşamaya mahkûm edildi. Bir köle ancak efendisine *para verilerek* özgürlüğüne kavuşturulabilirdi. Tanrı, insanoğlunu özgürleştirmek istedi, tersi durumda planı *bozulacaktı*. Tanrı âdil olduğu için köle durumundaki insanoğlunu, efendi durumundaki Şeytan'dan *zorla* alamazdı. Bu nedenle Tanrı, Mesih'in doğumunu *gizli* tutarak Şeytan'ı *kandırılmaya* karar verdi. Mesih büyüdüğünde, Şeytan onun ne kadar mükemmel bir insan olduğunu *farketti*. Ve O'nu, kendi krallığı için istedi. İnsanoğlu karşılığında Mesih'in ölümünü kabul etti. Mesih çarmıha gerildikten sonra Şeytan bunun karşılığını almaya geldi; ne var ki *tuzağa* düşürüldüğünü gördü. İnsan olan Mesih, İsa'nın kutsallığının kancasını taşıyan bir *insan yemdi*. Sonuçta insanoğlu, Şeytan'ın *zincirlerinden* kurtuldu; çünkü, İsa, Şeytan'ın haklarına karşılık *kurban* edildi. Böylece İsa, insanoğlunun günahlarının *kefareti*ni ödemiş oldu.

XI. yüzyılda Skolastisizm'in kurucusu Anselmus, bu tasarıma şiddetle *karşı* çıktı: O'na göre, Satan'a ödenmesi gereken *hiçbir bedel* yoktu; ama Tanrı'ya ödenmesi gereken bir *borç*

vardı. Anselmus'un, Tanrı'ya ödenmesi gereken *borç kuramı*, eğitilmiş papazlar arasında genel kabul gördü. Anselmus, Şeytan'ın insanoğluna âdil olarak eziyet ettiğini ileri sürer; çünkü, Tanrı'nın buna *izin vermesi âdildir* ve insanoğlunun bunun *acısını çekmesi de âdildir*.

Anselmus gibi Şeytan haklarını yadsıyan Petrus Abelardus (1079-1142), efendisi ona bu hakkı vermedikçe Şeytan'ın ne gibi bir *hakkı* olabilir? diye soruyordu. O'na göre efendisi bunu yapmazdı; çünkü, Şeytan'ın insanoğlu üzerinde haklara sahip olması bütününü *adaletsizlik* olurdu. Soruyordu Abelardus, Madem Âdem'in günahı, kefareti ancak İsa'nın ölümüyle ödenecek kadar büyük bir günahtı; peki İsa'ya karşı işlenen *cinayet*in kefareti ne olacak? Abelardus'un kefareti kuramı *etik* bir tasarımdı: *Acıları ve ölümüyle* İsa, bizi kendisine daha güçlü bir sevgi bağıyla bağlar.

Bu gelenek uzantısında Şeytan'ın gücü önemli ölçüde *azaltıldı*; Tanrı'ya olan borç, Satan'a ödenmesi gereken bedelin *yerini* aldı.

Şeytan *neye benziyordu?* sorusuna gelince: Şeytan betimlemelerinin kimileri boynuzlu, kimileri boynuzsuzdur; kimileri kuyruklu, kimileri kuyruksuzdur; kimileri kanatlı, kimileri kanatsızdır; kimileri postlu, kimileri postsuzdur; kimileri bir köpeğin yüzüne sahiptir, kimileri bir kedinin. Genelde *grotesk bir hayvanla* ya da *cinsellik çağrıştıran bir davranış* içinde bulunan bir *ejderle* karşılaşırız. Ya birisinin kulağına bir şeyler *fısıldayan* ya da birisinin ağzından çıkan boynuzlu, kimi kez pençeli *yarı-insan küçük bir yaratıktır* Şeytan. Yeri gelir, aynanın önünde kendine çeki düzen veren bir bayana *kötü kötü* bakan iğrenç bir mahlûk olur çıkar.

Açıkçası bu şeytan betimlemelerinin kimileri *ucube* yaratıklara benzer, kimileri acınacak durumda bir *zavallıdır*, kimileri kötü, kimileri kötü olmaktan çok *gülmünçtür*. Ancak bütün

bu betimlemelerde Şeytan'ı, Tanrı'nın *düşmanı* olarak göremeyiz; Şeytan olarak yorumlayabileceğimiz yaratıklar vardır karşımızda. Bunlar uygulamada insan yaşamının ya da toplumsal yaşamın her alanına bulaşan *mikroplardır*. Mikrop algısının ötesinde Şeytan'ın kendisi iki ana rolde ortaya çıkar: a) Şeytan ilk olarak Mikael'in savaştığı ejderdir; Mahşer'de altilir; destekçileri canavarlardır. b) Kıyamet Günü'nde Tanrı'nın verdiği işi yapan bir görevlidir; burada Şeytan düşman değildir, günahkârları cezalandırır; ilahi güçlerle büyük bir uyum içinde çalışır.*

Şeytan'ı çizme konusunda ressamalar gerçekten de *zorlandılar*. Çünkü, ressamalara esin oluşturacak *edebi* bir gelenek yoktu Şeytan konusunda. Diğer taraftan *genel kabul gören* bir Şeytan imgesi de geliştirilebilmiş değildi; doğal olarak Şeytan ikonografisi de *değişip* durdu. Seçeneksiz Hristiyan ressamalar, teolojik yorumların izinde *klasik kaynaklara* yöneldiler: Ve şeytanlaştıracakları *Pan*'ı buldular. Genç Pan, tersine dönüşümle *yaşlanır* ve Şeytan olarak çıkar karşımıza: Çoğu kez şehvetli, kimi kez *akıllıdır*, *yarı-insan*, *yarı-keçi*, genellikle *büyük penisli*, *keçi kulaklı* ve *gür sakallıdır*. Satyrler, yani mitolojide doğayı simgeleyen, belden üstü insan, belden aşağısı at ya da teke biçiminde tasarımılanan *cinlerle* ve eski Roma dininin hayvanlar tanrısı *Faunus*'la özdeşleştirilir: Satyrler ve faunusların da Pan gibi *keçi kulakları*, *keçi kuyruğu*, *çatal toynakları*, *boynuzları* ve *kıllı vücutları* vardı. İşaya'nın, yıkılmış Babil kentini *kıllıların dans ettiği* yer olarak tanımlaması, satyrlere gönder-

* “Şeytan, genellikle insanlığın yozlaşmasının ve budalalığının alaycı bir eğretilmesi olarak yazında, güzel sanatlarda ve müzikte yaygın biçimde yararlanılan bir figür durumunu aldı. Yirminci yüzyılda yaşanan soykırımların ve savaşların doğurduğu dehşet, kökten kötülüğe duyulan ciddi felsefi ilginin yeniden canlanmasına neden oldu ve bunun sonucu olarak da Şeytan bir kez daha modern teoloji için ciddi bir konu olarak ortaya çıktı.” (Russell Jeffrey Burton; *Mephistopheles/ Modern Dünyada Şeytan*-Çev.: Nuri Plümer-; Kabalci Yayınevi, İstanbul- 2001; Önsöz, s, 8)

me olarak algılandı: Kılı ya da keçi, Şeytan olarak çevrildi. Bu nedenle Şeytan'ın beş genel özelliği olarak anılan boynuzları, toynakları, kulakları, kuyruğu ve bedeninin kılı alt kısmı, kaynağını *klasik Pan*'dan alır. Artık Pan ya Şeytan'ın ta *kendisi* ya da O'nun sadık bir *hizmetkârıdır*.

XII. yüzyıldan başlayarak Şeytan'la özdeşleştirilen bir *Vahşi Adam* geleneği yaratıldı: Vahşi adamlar ormanlarda yaşarlardı; *cinsel* bakımdan saldırgandılar, *kıllarla kaplı* vücutları vardı ve *ağır bir asa* taşarlardı.

Pan ya da Vahşi Adam tasarımlarıyla çelişki oluşturan Şeytan betimlemeleri de yok değildir: Kimi kez çıplak ve çoğunlukla *siyah*tır Şeytan. Şeytan'ın siyah olması temizliği/saflığı simgeleyen beyazla *karşıtlık* oluşturmalarının ötesinde ilk tasarımlarda Mısırlı, Nübyeli ya da Etiyopyalı *siyah derili insanla-rın* esin olarak alınmasındandır.

Şeytan'ın çıplak betimlenmesine gelince: Cinsel çağrışımların ötesinde çıplaklık bir *aşağılamayı* çağrıştırır. 900'lerden sonraki dört yüzyıl boyunca çıplak görülenler Âdem ile *Havva* ve bir de Şeytan oldu. Âdem ile Havva çıplak yaratılmıştı; oysa Şeytan çıplak oldu. Bu *evrensel bir aşağılamayı* simgeliyordu. Hristiyanların gözünde Pagan tanrılarının Şeytan olduğuna inanılıyordu; Pagan tanrılarsa çıplaktı, doğal olarak Şeytan da çıplak olmak durumundaydı.

Kimi betimlemelerde Şeytan, cinsel organlardan *yoksundur*. İsa'nın *insanlığı* vurgulanınca bunun bir *kanıtı* anlamında Mesih'in cinsel organlarını *gösteren bir resim* türü doğdu. Cin-

* "Rönesans sanatında, İsa'nın cinselliğinin çok sayıda ve çarpıcı örneklerinden dem vuran Leo Steinberg olgunun çifte doğasını anlatma öz-nini göstermiştir: 'Böyle bakıldığında, İsa'nın cinsel organının gösterilmesi Tanrı'yı 'insanlaştırma arzusunun' teminatı olarak çıkar karşımıza.'" -L Steinberg, *La esxualite de Christ dans l'art de la renaissance et son refoulement moderne*, Paris, Gallimard, 1987, s. 33- (Gagnebin Murielle; *Psikanalitik Bir Estetik İçin*-Çev.: Simla Ongan-; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul- 2011; s 23-51 nolu dipnot-)

sel organlar Mesih'i *insanlaştırmıştı* bir bakıma; bu durumda Şeytan'a cinsel organ eklenince o da *insanlaşabilirdi*. Bundan sakınmak için Şeytan, *cinsel organlarından mahrum* bırakıldı.

Çıplak resmedilmesine karşın Şeytan ender olarak *ana-dan doğma* betimlenir: Genellikle değişik bir *etek* giyer. Bu etek, toplumdan *dışlanan*, medenileşmemiş *vahşi* bir varlığı kanıtlar gibidir. Hiçbir Mısır ya da Roma eserinde bu eteğe *kaynaklık* edecek betime rastlayamıyoruz. M.Ö. 3000 yıllarına tarihlenen Sümer eserlerinde *kaynak* olabilecek kıyafetler görüyoruz. Olasılıkla Şeytan'ın eteği, satyr oyunlarını betimleyen *Yunan* resimlerinden geliyor. Çünkü bu betimlemelerde satyrler, falluslarıyla Kilise'yi *dehşete düşüren* bir şeyi temsil ediyorlardı. Kısa pantolonlar ise satyrlerin *vahşi* ve *terbiye edilmemiş cinsel davranışlarının* bir göstergesiydi.

Sonuçta çıplak Şeytan üç biçimde betimlendi: a) Bütünüyle çıplak, b) Mağara adamı eteğiyle ve c) Kürkle kaplanmış olarak.

Şimdi artık Şeytan, hayvan derisinden tüylü *kısa pantolonlu* ya da *kısa etekli, kıllı vücutlu, açık ağızlı ve büyük, çıkık dişli*; çoğu kez *gür ve aleve benzeyen saçlıdır*. En önemli organları *toynakları* ya da *pençeleri, kuyruk, boyunuzlar, yarasa kanatlarına benzeyen kanatlarıdır*.

Şeytan'ın birçok özelliğinin kaynağı *Bes* olarak gösterilir: Mısır'da büyük saygı gören bu *cüce tanrı*, doğumun koruyucusu ve kötülüğe *karşı* bir tılsımdı. Çirkin olarak betimlenen Bes'in *dik penisi* vardı; başında sekiz kutsal kobra taşımaktaydı. Olasılıkla bu tanrı, Hristiyanlar tarafından *yanlış* yorumlandı ve Şeytan'la özdeşleştirildi.

Şeytan'ın çıplaklığıyla uyumluluk gösteren alev alev kabarık saçları, medeni yaşamdan *dışlandığının* bir kanıtıdır ve olasılıkla kaynağını Doğu'dan, barbarların *yağlı, taranmamış saçlarından* esin almıştır.

Cehennnem'de şeytanlar çoğu kez *kanatsız* olarak gösterilir. Ancak Cennet'ten kovulduklarında *kanatlanırlar*. IX. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar satan ve şeytanlarda kısa ve iç içe geçmiş, *siyah tüylü* kanatlar vardır. XIV. yüzyıldan başlayarak meleklerin *açık renk, beyaz ve alımlı renkli* kanatlarıyla tam bir *karşıtlık* oluşturacak biçimde *kemikli siyah yarasa kanatları* belirir. Kimi araştırmacılar kemikli siyah kanatların, Çin tasarımlarındaki *iblislerin* kanatlarından esinlendiğini söyler.

Hıristiyan sanatında 500-800 arasında, kimi bilginlerin Şeytan'ın resimleri olarak yorumladığı birkaç örnek dışında Şeytan betimlemesi *yoktu*. Şeytan ilk kez, IX. yüzyılda *Pan'ın yüzüyle* ve *mağara adamı* eteğiyle ortaya çıktı; Cennet'ten kovulmuş kirlenmiş bir ruhtu, genellikle *ejder* biçiminde tasarımılandı. Ortaçağ'da Şeytan'ın *boynuzları, toynakları* ya da *pençeleri, kuyruğu* ve *tırnaklı demiri* vardır. Çoğunlukla *kanatsızdır*, kanatları olduğunda *melek kanatlıdır*. XIV. yüzyıl boyunca melek kanatları *yarasa kanatlarına* dönüşür. Toynaklar *Pan'dan* gelir; pençeler ise mitolojide *kadın yüzü, geniş kanatlı, sivri çeneli bir tür yırtıcı kuş olan Harpyalardan* ya da Sasani sanatındaki çeşitli *canavar betimlemelerinden* gelir.

Cebennem hükümdarı olarak Şeytan betimlemesi ile ilk Şeytan betimlemeleri arasında bir *bağlantı yoktur*. Şeytan kendi krallığında şişman, çıplak, çirkin siyah bir gorildir. Çoğunlukla *kanatları, boynuzları, toynakları* ya da *kuyruğu da yoktur*.

Kuran'da Şeytan, Yaratıcı'nın *hizmetkârı* olarak değil, *ye-minli düşmanı* olarak tanımlanır: Tanım ölçü alındığında İslami Şeytan açılımları, Eski Ahit'ten çok *Yeni Ahit'ten* etkilenmiştir denilebilir.

Muhammet'in öğretisi son derece *sadedir*. Yarımada kabilelerinin geleneğine uyumlu bir *etiği* dışa vurur. Doğal olarak o gününün Arap Yarımadası'nda *karmaşık şeytan tasarımlarına* gereksinim yoktu. Her şeyin üstünde Allah'ın gücü, görkemi ve

sonsuz iyiliği *büküm* sürer; bunu *yadsımak* ya da *bilmezden gelmek* Şeytan'a teslim olmaktır.

Kuran'a göre hem *ateşten* yaratılmış bir *cin* hem de *kovulmuş* bir *melek* olan Şeytan, bâtinî tasavvuf zemininde sûfilerce *meleklerin öğretmeni* olarak algılanmıştır; bu kapsamda. XVII. yüzyıla tarihlenen Seyyid Sultan tarafından Bengal dilinde yazılmış İblisnamede; bir zamanlar öğretmenleri olduğu için meleklerle Şeytan'a *saygı* göstermelerinin buyurulduğu, *yargısı* öne çıkarılır.

Bâtinî tasavvuf felsefesinde Şeytan, *aşağı ilke* olarak algılanan *tenle* ve tenin eğilimi anlamında *nefsle* özdeşleştirilmesine karşın, insan üzerinde *mutlak bir güce sahip değildir*. Âdem'e yaptığı gibi insanlara *yalan* söyleyip onları ayartabilir. Ne var ki insan, Şeytan'ın kurnazlıklarına *karşı koyma olanağına* sahiptir. Açıktır ki bâtinî zeminde Şeytan hiçbir zaman *mutlak kötü*, *sadece kötü* ya da önsüz-sonsuz kötü olmamıştır: Şeytan Tanrı'nın *yarattığı* bir varlıktır ya da O'nun denetiminde olan *gerekli bir araçtır*.^{*}

Şeytan'ın öyküsünden sonra yine *bıraktığımız yere tarihlenelim*. Muhallif zahitçe tutum ölçü alındığında *Mansur öncesi-nin* ilk akla ilk gelen ismi *Hasan-ı Basrî*'dir (ölm. 728). Ölçülü ve ileri görüşlü bir kimlik olan Hasan-ı Basrî “Ey Âdemoğlu!”, diyordu; ‘yapayalnız öleceksin, yapayalnız gireceksin mezara, yapayalnız dirileceksin ve yapayalnız hesap vereceksin!’ Öyleyse bu yalancı dünyaya neden tamah etmeli? ‘Bu dünyaya

* Korkmaz Esat; *Şeytan Tasarımı Terimleri Sözlüğü*; Anahtar Kitaplar Yayınevi; İstanbul- 2006; s, 634-654 arası; Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*; Anahtar Kitaplar Yayınevi; İstanbul- 2010; s, 1122-1134 arası; Russel, Jeffrey Burton; *İblis/ Erken Dönem Hristiyan Geleneği*-Çev.: Ahmet Fethi; Kabalcı Yayınevi; İstanbul- 2000; s, 11-28 arası; Russel, Jeffrey Burton; *Lucifer/ Ortaçağ'da Şeytan*-Çev.: Ahmet Fethi; Kabalcı Yayınevi; İstanbul- 2001; s, 24-55 arası; Russel, Jeffrey Burton; *Mephistopheles/ Modern Dünyada Şeytan* -Çev.: Nuri Plümer-; Kabalcı Yayınevi; İstanbul- 2001; s, 451-459 arası.

hiç gelmemişsin gibi ahreti ise hiç terk etmeyecekmişsin gibi düşün.' Onun bu sözleri, İran, Türk ve Peştü tasavvufi şiirlerinde de yankılanacaktı.” Hasan-ı Basrî ve izleyicileri, *idealist geleneğe karşı gerçekçi bir eleştiri* eğilimini başlatmışlardır. Gönül dünyasının izinde dünyayla ilgili şeylerden *bağlarını* koparıyor ve Peygambere bağlanan, *-Benim bildiğimi bilseydiniz daha az güler, daha çok ağlardınız*, sözünü içselleştiriyor ve sürekli ağlıyorlardı. Hasan-ı Basrî'nin idealleri müritleri aracılığıyla Suriye'ye taşınmıştır. Artık gerçeğin dili, *deneyimin dili* olmuş; tasavvufi deneyimden süzülüp gelen bir *derinlik* yaşama taşınmıştır. Yaşama taşınan bu derinlik, Hallac'ın şiirlerinde *olağanüstü* soyutlamalara esin oluşturmuştur. *Hasan b. Adi* ile özdeşleştirildiğine göre Ezidiler açısından da önemi büyüktür.

Emevilerin sonu ile Abbasilerin ilk dönemi, imparatorluğun *genişleme* evresidir: Bu evrede Müslümanlar, *farklı kültür ve gelenekleri* temsil eden topluluklarla ilişkiye girmiştir. Başkentin Şam'dan *Bağdat'a* taşındığı yıllarda, taşınılan coğrafyada *Zerdüş*t etkisinin gücü belirgindir. Zerdüştlüğün etkisiyle İran mitolojisi, *zayıf* Arap geleneğinin *yerine* geçer. Ortadoğu'da yaygın *Maniheizm*, sûfilerin ilgisini çekmeye başlar. *Mandener*(Sabiîler) ve *Yahgudiler*, küçük ancak etkin gruplar durumundadırlar. Irak'ta ve Lübnan dağlarında yaşayan Hristiyanlarla *sonuç üreten* ilişkilere girilmiş; ilişki zemininde İsa, örnek zahit olarak algılanmaya başlamıştır. Yersiz-yurtsuz bir gezgin olan İsa, sûfilerce *alçakgönüllülüğün*, merhamet ve *buzurun* önemini anlatan bir öğretmen konumuna taşınır. O ve bâkire annesi, *kutsal figürler* olarak öne çıkar.

Oniki İmamlar'ın altıncı sırasını dolduran *Caferü's Sadık* (ölm. 765), tasavvufun başlangıç döneminin önemli kimliklerinden biri oldu: Caferü's Sadık'a ait Kur'an tefsiri, O'nun

* Schimmel, Annemarie; *İslamın Mistik Boyutları*-Çev.: Ergun Kocabıyık-; Kabalcı Yayınevi, İstanbul- 2001; s, 45

bâtınîlik konusundaki *derinliğini* kanıtlar. Kuran'ın *dört farklı* yönünden söz eder: *Meal*, avam için; *ima*, havas için; *latif* değiniler, evliya için ve *bakikatler*, peygamberler için. Caferü's Sadık ile birlikte, deneyimin dili *aşkın diline* dönüşmeye başlamıştır: Bu durum, Rabia'dan önce, gerçek bir aşk tasavvufu yönünde atılan *ilk adımlar* olarak algılanmalıdır.*

Hallac çizgisinin kaynak kimliklerinden birisi İbrahim b. Ethem (ölm: 790)'dir. Cüneyd onun için *tasavvufun anabtarıdır*, demiştir. İbrahim b. Ethem, sûfi gelenekte gerçek fakirlik ve tevekkülün *başat örneği* kabul edilir. Belh'te doğdu ve oradaki prenslere yaraşır yaşamını terk etti. Çünkü ona göre servet yurdu Belh, soylu bir zahit için yaşanılacak bir yer değildi.

Suriye'ye gitti ve geçimini sağlamak için ölünceye değin tarlalarda çalıştı. Ona göre insan kendi emeğiyle yaşamalı, aşırı tüketimden ve gösterişten kaçarak *azla* yetinmeli, yoksullara *yardım* etmeliydi. Sûfililiğin *sevgi, barış ve kardeşliğe* dayanması gerektiğini savunan İbrahim b. Ethem tasavvufun şeriata *yeni bir içerik* kazandırdığını öne sürmüş ve tasavvufla şeriatin *kaynaşmasından* oluşan yeni bir yaşam biçiminin öncüsü olmuştur.

Zührt makamlarını *ilk sınıflandıran* kimliğin İbrahim b. Ethem olduğu kabul görür: Bâtınî tasavvufun *temelini* oluşturan ve toplumsal tarihin tanıklık ettiği en cüretli en kıvrak üçlemelerden biri durumunda bulunan, *Bu-Dünyayı terk et, Öbür-Dünyayı terk et, hiç durma terk ettiğin yeri de terk et* üçlemesiyle dile getirilen üç terk tasarımı ona bağlanır.

Terk *yasaklı kültürde*, simgesel anlamda, *yola bağlanarak* tutkulardan, geçici isteklerden sıyrılma ya da tutkularından arınarak, geçici isteklerinden sıyrılarak *kendi özünü bilme*, anlamında kullanılır. Tasarım, bâtinî tasavvufun kurumlaşma döneminin başat ismi İbrahim b. Ethem'e (öl. 790) bağlanır.

* a.g.e; s, 54

Üçlemeye IX. yüzyılı önceleyen değil de bu tarihi *sonralayan* kaynaklarda sıkça rastlanması, *başka bir kimlik* tarafından söylendiğini çağırıştırır. Ancak İbrahim b. Ethem, bâtinî tasavvufun yapılanma döneminin *bağlanma* kimliğidir; zaman geriye sarılmış, üçleme, bu kimliğe bağlanmıştır denilebilir.* “İyi bir şair ve derin bir şeyh olan Niyâzî Mısıfî’nin (ölm. 1697) şerhi, geleneksel tefsir yöntemine iyi bir giriş sunar: Hakikate ulaşmanın aleti ise şudur: terk-i dünya, terk-i ukba (cenneti ve nimetlerini terk etmek) ve terk-i hestî(kendi varlığını terk edip Hak’da fani olmak)..”” Üç türlü terk vardır: *Terk-i dünya*; simgesel anlamda, üç terk sıralamasında ilk sırada yer alan, geçici olarak algılanan dünyaya, dünya nimetlerine bağlanmama aşaması. *Terk-i ukba*; simgesel anlamda, üç terk sıralamasında ikinci sırada yer alan, bu dünya gibi geçici olarak algılanan ahirete, Cennet’in vereceği mutluluğa bağlanmama aşaması. *Terk-i terk*; Simgesel anlamda, üç terk sıralamasında son sırada yer alan, geçici olarak algılanan ve terkedilen bu dünyanın ötesinde ahiretin de terk edilmesiyle ulaşılan, kişinin özünde Tanrı ışığından başka bir varlığın bulunmaması aşaması: Hak’tan halka göç.”

İbrahim b. Ethem’den sonra Hallac-ı Mansur’un aşk felsefesinin kurucu kimliklerinden biri olan *Rabia-i Adeviye* (ölm. 801) anılmaya değerdir. Tasavvufun oluşum döneminde yaşayan en büyük *kadın* mutasavvıftır. Kutsallığın yalnızlığına bürünmüş, aşkla özlemle tutuşmuş, Tanrı birliğinde *yok olmuş* lekesiz bir *Meryem* idi o. Rabia azat edilmiş bir köleydi; hiç evlenmedi ve kendisini bütünüyle Tanrı’ya adadı. Ona gelinceye değin sûfi gelenek *Cehennem korkusu ve Cennet özlemiyle* yaşıyordu. Cehennem’den *kurtulup* Cennet’e *ulaşma* sûfilerin

* a.g.e; s, 51

** a.g.e; s, 326

*** Korkmaz, Esat; *Kızılbaşlıkta Üç Firar Üç Terk*, Demos Yayınları, İstanbul-2014, s, 53-54

temel amacıydı. Rabia bu yaklaşımı *değiştirdi*: Ona göre Cehennem ve Cennet, Tanrı ile mutasavvıf arasında *iki engeldi*; bu nedenle Cennet'i *ateşe vermek* ve Cehennem'in *ateşini söndürmek* gerekiyordu. Çünkü ancak o zaman kimin gerçekten Tanrı için ibadet edeceği ortaya çıkacaktı. Onun getirdiği bu yeni yaklaşım, tasavvufi yaşamda *köklü bir değişime* yol açtı; *aşka âşık olma* sanatı onunla filiz verdi.*

Tasavvuf dendiğinde simge durumuna gelen ilk veli *Bâyezîd Bistâmî* dir (ölm. 874), denilebilir: İlk dönem İran tasavvufunda önemli bir yere sahip olan Bistâmî denli, çağdaşlarını ve izleyen kuşakları *etkilemiş* sûfi sayısı çok azdır. Bistâmî, 'ben'i; geriye en küçük bir şey kalmayacak şekilde tümüyle *yok etmeyi* amaçlamıştır. Bu nedenle *tasavvufi deneyimi* yine ilk açıklayan O olmuştur: Deneyim *sırasında*, dudaklarından dökülen sözleri, umutsuz bir özlemle yanıp tutuşur. *Büyürlü gerçekçiliğin* temsilcisidir ve *büyürlü bir güzelliğe* sahiptir.

Tasavvufun başlangıç döneminin kutbu, Bağdat sûfilerinin tartışmasız üstadı *Ebû'l-Kasım Cüneyd* idi: İran'da Nihavend'te doğmuş, Bağdat'a yerleşmiştir. Cünayd'in öğretisi ağırlıklı olarak *kendinden geçmeye* (sekr) değil, *ayıklık* (sahv) üzerinedir. Cüneyd'e karşıt olarak Bâyezîd Bistâmî, insanî sıfatları *siliyor* ve insanı *kendi dışına* taşıyarak taptığının içinde *eritiyordu*; tasavvufi *sarhoşluğu* savunuyordu. Buna karşın Cüneyd ve izleyicileri, 'ikinci ayıklığı' en yüksek ve yeğlenecek makam olarak görüyorlardı; vecd sarhoşluğundan sonra insan *Hak* ile birlikte olduğunun bilincine varıyor ve *Hak'ta* yeni bir *yaşam* başlıyordu. Tasavvufi deneyim ve düşüncenin *akılcılaştırılamayacağını* ileri süren Cüneyd, irşat edilmemişlerin huzurunda, imanın *sırlarının açıklanmasının* çok tehlikeli sonuçlar

* Schimmel, Annemarie; *İşlâmın Mistik Boyutları*-Çev.: Ergun Kocabıyık; Kabalcı Yayınevi, İstanbul- 2001; s, 53; *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Hürriyet, Cilt: 26; s, 106; *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Milliyet, Cilt: 19; ř, 9662

doğuracağını biliyordu. Bu nedenle *aşkın ve tevhidin sırrını* açıklayan *aşk şehidi* Hallac-ı Mansur'u *reddetmişti*.*

922 yılında Bağdat'ta idam edilen şehit-mistik Hallac-Mansur, sonra gelen sûfi kuşaklar için *bağlanma kaynağı* olmuştur: Tanrı aşkının sonuçlarını ve Tanrı'ya boyun eğişin *sır* anlamını, *yaşam deneyimi* durumuna getirmiştir; Cüneyd'in tehlike gördüğü tehlikeyi *çiğneyerek* bu sırrı *vaaz etmeyi*, bu sır içinde yaşamayı ve uğruna ölmeyi amaç edinmiştir. Sünni dünyanın bu *baş zındığı*, yasaklı kültürler açısından, acı çekmenin örnek kimliği olarak öne çıkarılmıştır. Alevilik O'na hak ettiği değeri yüklemiş ve *dâr pirlerinin ilk sırasına* yerleştirmiştir.

Dâr Alevilik, *Hallac-ı Mansur'un asıldığı direk* anlamında *darağacıdır*; Yol'la ilgili törenlerin yapıldığı meydan ya da meydan odasının *orta yeri*; *Dâr-ı Mansur* adını alır. Dâr ya da Dâr-ı Mansur, *Enel Hak* diyen Hallac-ı Mansur'un anısına, tekkeye, dergâha *bağlanmanın* ve Yol uğruna *canını feda etmenin* bir simgesi olarak algılanır. Bir hizmetin konusu olan ya da bir hizmeti yerine getirmek isteyen her can, önce buraya gelir, ayaklarını mühürler, kollarını göğüste çapraz tutar, başını hafif sağa kesik biçimde öne eğer ve *teslim olur*. Bu duruş, *Dâr-ı Mansur* olarak adlandırılır. Diğer dâr pirlerine gelince, bunlar; Yol'u için sırtından bıçaklanarak öldürülen ve yüzüstü yere kapanma duruşuyla temsil edilen *Fazlullah Hurûfi* ile derisi yüzülerek öldürülen ve dizüstü duruşuyla temsil edilen *Seyyid Nesimi*, Yol'u için Kerbelâ'da canını veren ve ayak mühürleme duruşuyla temsil edilen *Hz. Hüseyin*'dir."

Hallac-ı Mansur 858 yılında İran'da doğdu; çocukluğu ve ilk gençliği pamuk tarımı yapılan *Vasit* ile *Tüster* kentlerinde geçti ve baba mesleği *ballaçlığı* sürdürdü. İlk gençliğinin

* Schimmel, Annemarie; *İslamın Mistik Boyutları*-Çev.: Ergun Kocabıyık-; Kabalcı Yayınevi, İstanbul- 2001; s, 70-71
Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar yayınevi; İstanbul- 2010; s, 280-281

son yıllarında bağlandığı *Sehl et-Tüsterî*’yle Basra’ya gitti. Daha sonra Bağdat’a geçti; *Amr el-Mekkî* ve *Cüneyd*’in müritlerinden biri oldu.

Yakınları da ona *düşmanlık* yapmaya başladı: Kayın pe-deri, Hallac’ı *kurnaz bir büyücü* ve *sefil bir kâfir* olarak gör-meye başladı. Bu arada ilk hac yolculuğuna çıktı ve Mekke’de bir yıl kaldı: Bu süre içinde *katı bir züht* yaşamı sürdürdü. *Söylencesel* anlatıma göre, Mekke’den Bağdat’a dönünce şeyhi Cüneyd’in kapısını çalar. Üstadı *-Kim o?* diye sorunca, aldığı yanıt *-Ene’l-Hak, Ben Mutlak Hakikatim* olur. “Bu cümle, tüm sûfi iddialarının en ünlüsü haline gelecektir. Aslında, bu söz Hallac’ın *Kitabu’t-Tavâsîn* adlı kitabının bir bölümünde geçer ve muhtemelen bu kaynaktan alınmıştır. Bu bölümde Hallac, Firavun ve İblis’le birlikte kendi iddiasını ele alır; Firavun, Ku-ran’a göre, ‘Ben sizin en yüce Rabbinizim’ (Sure 79:24), İblis de ‘Ben ondan (Âdem) hayırlıyım’ (Sure 7:12) demişti; Hallac’ın kendi iddiası ise ‘Ben Mutlak Hakikatim’ olmuştur. Bu sözler daha sonraki mutasavvıfların, Firavunun ‘Ben’i ile âşık misti-ğin ‘Ben’i olmak üzere iki ayrı ‘ben’ hakkında derin düşün-celere dalmalarına neden olmuştur; çözümü ilâhî bir keşf ile verilmiştir: ‘Firavun yalnızca kendini görmüş ve Ben’i yitirmiş, Hallac ise Ben’i görmüş ve kendini yitirmişti” , yani Mısır hü-kümdarının ‘Ben’i kâfirliğin, Hallac’ınki ise ilahi lütfun ifadesi olmuştur.””

Cüneyd, eski müridi için kararını vermişti; onu *temelsiz dini iddialar* yaymakla suçladı. Cüneyd’in suçlamalarına ek olarak Amr el-Mekkî ve cemaatinin *düşmanca* tavırları yük-

* *İslamın Mistik Boyutları* kitabının çevirisini yapan Ergun Kocabıyık’ın haklı olarak belirttiği gibi kaynağın Türkçe baskısında bu alıntılar biraz farklıdır: ‘Firavun bencillğe düştü, sadece kendisini gördü ve bizi unuttu. Hüseyin Mansur ise sadece bizi gördü, kendisini yok etti’. (Schimmel, Annemarie; *İslamın Mistik Boyutları*-Çev.: Ergun Kocabıyık-; Kabbacı Ya-yınevi, İstanbul- 2001; çevirenin notu, s, 77/ sayfa dibi)

a.g.e; s, 77-78

seliŖe geçince Hallac baŖkentten ayrılmak zorunda kaldı. Ve beŖ yıl surecek bir seyahate çıktı; ardından *Horasan*'a yerleŖti. Halkla muhabbetleri etkili olunca kalplerin derinliklerinin hallacı anlamına gelen *Hallac-ı Esrar* unvanını alır.

Hallac-ı Mansur ikinci hac ziyaretine çıktı; anlatılanlara gore 400 muridi ona eŖlik etti. Ziyaretin sonunda bir *gemiye binerek* Hindistan seyahatine baŖladı (1905). *Cuceraftan Sind*e gemiŖ, oradan ayrılarak *AŖađı İnds Vadisini* dolaŖmıŖtır. Hindistan'ın *kuzey sınırlarına*, *Horasan ve Türkistan*'a uzanmıŖ, sonunda *Turfan*'a ulaŖmıŖtır. Seyahati sırasında, *Kuzey Sind ve Multan*'ı da yoneten *Karmatilerle* iliŖkiler kurduğu için Bağdat hukmetinin *kuŖkularını* zerine ekmiŖtir. Siyasi ve dini zeminde muhalefeti *tetiklediği* kanısı yaygınlaŖmaya baŖlamıŖtır.

KuŖatma altına alındığını hisseden Mansur, bir kez daha hacca gider; iki yıl kalır. DnŖte Bağdat'ta bir ev satın alır ve *züht yaŖamı* surdrmeye baŖlar. Züht yaŖamı surdryordu ama aynı zamanda, *daba iyi bir yonetim ve daba adil vergilendirme* için sesini yukseltme yoluna gider. Halifenin yonetme gücünün neredeyse *tükendiği* bir dönemde bu dŖnceler gerçekten çok tehlikeliydi. Hallac-ı Mansur'un tetiklediği *manevi canlanmanın* halk üzerindeki etkisinin toplumsal-siyasal yapı üzerinde *karŖılık* bulacağından kuŖku yoktu.'

Mekke'de Arafat'ta, "kendisini herkesin aŖađılamasını Tanrı'dan diledi. Bağdat'ta, 'kendi cemaati uğruna lanetlenmiŖ olarak ölmek' istediğini açıkça dile getirdi: 'Ey Müslümanlar, beni Tanrı'dan kurtarınız.', 'Tanrı benim kanımı size helal etmiŖtir; beni öldürünüz!' diye çağrıda bulunmaya baŖlayınca yazgısı ne çıktı..'""

• a.g.e; s, 75-88 arası

Hallac-ı Mansur; *Tavasın-ev.*: YaŖar Gnen-; Yaba Yayınları, 6. Baskı, İstanbül- 2012, *Mansur'un TanrılaŖma ve ŖeytanlaŖma Seriveni/* YaŖar Gnen, s, 8

Hallac, 912 yılının sonunda, *Sus* kenti yakınlarında tutuklandı: Üç gün süreyle bir direğe bağlanıp *teşbir* edildi; ardından *hapse* atıldı. Bağlılarının önemli makamlarda bulunması, toplumsal bir *kalkışmadan* çekinilmesi nedeniyle hemen *idam* edilemedi: Irak'ın en yüksek hâkiminin baskıya dayanamayarak ölüm fermanını imzalamasıyla 26 Mart 922 yılında idam cezası infaz edilebildi. İdam gerekçesi, *mucizeler* göstermesi, Tanrı'nın gücünü ele geçirip *kötü amaçla* kullanması, Tanrı ile insan arasında *aşk bağlantısı* kurulabileceğini öne sürmesiydi.

Söylencesel anlatımlara göre, ayakları zincirli Hallac, idam yerine raks ederek ve tasavvufi sarhoşluğunu anlatan bir rubai okuyarak gitmiş; bu sırada halk onu taşlamaya başlamış, arkadaşları Şibli ise taş atmaya eli varmamış ve bir gül atmış. Hallac iç çekerek duruma tepkisini göstermiş: Niçin iç çektiği sorulunca, onlar (taşlayanlar) ne yaptıklarını bilmiyorlar onun için de mazurdurlar. Onun (Şibli'nin) yaptığı gücüme gitti. Zira o biliyor, bunu yapmamalıydı, demiştir.

Bu sahneyi halk unutmak istememiş ve kim bilir belki de yüzyıllar sonra Pir Sultan Abdal'ın ölüm sahnesine taşınmıştır. Öfkesini yenemez ve bir buyruk daha verir Hızır Paşa: Halkın, Pir Sultan'ı taşlamasını ister; taşlamayanların öldürüleceğini bildirir. Herkes bir taş alıp atar; ancak, bu taşlardan hiçbiri Pir Sultan'a dokunmaz. Halkın arasında bulunan ve Pir Sultan'ın musahibi olan Ali Baba, ne yapacağını bilemez. Ama, sonunda korkudan buyruğa uymak zorunda kalır. Ne var ki pirine taş atmaya eli varmaz; gizlice bir gül atar. Pir Sultan kendisine gül atan musahibini görür; çok üzülür ve acısını şöyle dile getirir:

Pir Sultan Abdal'ım göğe ağmaz,
Hak'tan emrolmazsa irahmet yağmaz,
Şu ellerin taşı hiç bana değmez,
İlle dostun gülü yaralar beni.*

* Pehlivan, battal; *Pir Sultan Abdal*, Demos Yayınları, İstanbul- 2012, s. 204-205

Hallac'ın elleri ayakları kesilmiş, çarmıha gerilmiş ya da darağacına çekilmiştir. Güçlü olasılıkla Hıristiyan ikonografisinde çarmıha gerilmiş İsa betimiyle örtüşmesi uygun bulunmamış ve çarmıh yerine darağacı geçmiştir. Ardından boynu vurulmuş ve vücudu yakılarak külleri Dicle Nehri'ne savrulmuştur.

Yaşamı boyunca söylemi ve davranışlarıyla bu sonun hazırlığını yapmıştı Hallac: Öldürün beni ey sadık dostlarım; çünkü öldürülmemdedir benim hayatım, diye haykırıyor muydu? İşte arzuladığı son gelip çatmıştı.

Etkisi, sağken olduğundan *daba güçlü* bir biçimde hissedilmeye başladı: Ezidilerin *kutsal* önderi Şeyh Adi'nin Dicle kıyılarına geldiği zaman diliminde bile, Hallac'ın *dirilip* geleceğini bekleyenlerin sayısı az değildi.*

İran'ın doğu illeri tasavvufi eğilimler için her zaman *verimli bir tarla* olmuştur: Ezidilerin kurucu kimliği Şeyh Adi'nin gençlik yıllarında bu verimli tarladan yetişen *iki sûfi* öne çıkar: *Kuseyrî ve Ensarî*. Kuseyrî, iktidardaki Selçukluların *dinsel yandaşı Eş'ariliği*" savunurken Ensarî, *Hanbelî*" mezhebini sa-

* "Al-Hallâc, Bistamlı Bayazid ve Rabi'a gibi tipik Sufi kişilikleri, geleneksel Ezidi metinlerinde kahraman figürleri olarak yer almaktadır.... Sufi geleceğinde 'gizem, kalbin en uçtaki kısmı' anlamına gelen sır kelimesi, Ezidi metinlerinde genellikle Yedi Kutsal Varlığın üyelerinin gizemli doğası için kullanılırken, şeyh ve pîr gibi ifadeler de İslâm'da karşılığı olmayan ve soydan gelen 'din adamları' sınıfının üyeleri için kullanılmaktadır." (Kreyenbroek, Philip G.; *Ezidilik/ Arka Planı, Dinî Âdetleri ve Metinsel Geleneği*-Çev.: Amed Gökçen/Damla Tanal-; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul- 2014; s, 55)

Kelam yöntemini benimseyen Ehl-i Sünnet içinde İmam Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin (ölm. 935) kurduğu itikadi mezhep. Kırk yaşına kadar Mutezile mezhebini benimseyen Eş'ari, hocasıyla yaşadığı bir tartışma sonunda Mutezile mezhebinden ayrılmış (912) ve kendini Ehl-i Sünnet dışı mezheplere karşı mücadeleye adanmıştır. (*Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*; Milliyet, Cilt: 8; s, 3838)

*** İmam Ahmed bin Muhammed bin Hanbel'in (ölm. 855) kurduğu mezhep; ibadet ve hukuk alanında, Ehl-i Sünnet'i oluşturan dört ana mezhepten sonuncusu. Şafilikten sonra kurulmuştur ve yöntem bakımından bu mezhebe yakındır. Fıkıh mezhepleri arasında dinsel dogmalara en

vunuyordu. Adi'nin gençlik yıllarında Kadiri Tarikatı'nın' kurucusu olan ve birlikte eğitim gördüğü *Abdülkadir Geylânî* de bu mezhebin temsilcilerinden biriydi.

Ensarî, Selçuklu yönetiminin sıkıntılarını yaşarken rejimle iş-birliği yapan ve yazılarıyla onu destekleyen bir Eş'ari kelamcısı ortaya çıktı: Bu kimlik *Ebû Hâmid el-Gazâlî* idi. Gazâlî, Tus kentinde, Selçukluların Bağdat'ı ele geçirmelerinden üç yıl sonra dünyaya geldi (1058). Öğretmeni Cüneyd (ölm. 1083) oldu. Selçuklu veziri Nizamülmülk, Gazâlî'yi Bağdat'taki Nizamiye Medresesi'ne *müderris* olarak atadı. 1090'ların ortalarına doğru sağlığı bozulunca müderrislik görevini bıraktı ve kendini tümüyle *manevi yaşama* adadı.

XI. yüzyılın sonuyla XII. yüzyılın başlarında yaşamış olan Ebu Hamid el-Gazali *rehberliğinde* bir grup öğretmen, Bağdat'ta sûfilik konularına *açılım* getirdi. Müritler sûfilerden dersler almak için *korunaklı* yerlerde toplanıyor ve tartışıyor. Şeyh olarak tanınan sûfiler, yünden örülmüş hırkalarıyla sûfi mistisizminin *taşıyıcısı* durumundaydılar. Şeyh Adi b. Musafir, ilk gençlik yıllarını Bağdat'ta geçirdi; el-Gazali ve diğer sûfilerden *dersler* aldı. Sonraları Kadiri tarikatının kurucusu olacak olan Kürt kökenli *Abdülkadir el-Geylani*, birlikte eğitim gördüğü arkadaşları arasındaydı.”

çok ağırlık veren ve akla en az yer ayıran mezhep kabul edilir. (*Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*; Milliyet, Cilt: 10; s, 5007)

Abdülkadir Geylani'nin kurduğu tarikat: Tarikatın silsilesi, Hz. Muhammed'den başlatılıp Abdülkadir Geylani'ye ulaştırılır. Yetiştirdiği müritleri İran, Yemen, Hicaz, Şam ve Mısır'da Kadiri Tarikatı'nı egemen kılmak için canla başla çalıştı. (*Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*; Milliyet, Cilt: 12; s, 6169)

“Şeyh ‘Adi, hayatının ilk kısmını, o dönemin ünlü mutasavvıflarıyla tanıştığı Bağdat kentinde geçirmiştir. Orada Ebu Necib Abdülkadir es Sühreverdi'yle, Gazali kardeşlerle, kendisiyle birlikte öğrenci olan ve daha sonra 509 yılında kendisiyle birlikte Mekke'ye giderek hacı olan Abdülkadir el Cilani ile tanışmıştır. ‘Adi'nin hocalarının isimleri bizlere kadar gelmiştir. İlk önce Hammed ed Dabbas, Kuzey Irak'a geçtiğinde kendisine hırka veren ‘Okeyl el Manbici ve Ebul Vafa el Hülvani. Bunun dışında

Ortam bereketli olduğu için çok geçmeden Şeyh Adi de üstat olur: Çevresine mürit de toplamaya başlamıştır artık. Kimi vakanüvisler O'na sûfi gelenekte yaygın olarak kullanılan bazı olağanüstülükler yükler: Peygamberlik, *hizmet* yoluyla elde edilebilseydi, bu aşamaya şeyh Adi b. Musafir ulaşırđı; Şeyh Adi, annesinin karnında iken O'nun döneminin bütün velilerinden üstün olduğunu gösteren *kimi işaretlelerin* belirmesi vb. gibi.* Şeyh Adi'ye bağlanan şu mısralar bunun kanıtı gibidir: “Ve ben(Tanrı'nın) tüm kulları arasından Sultan oldum/ Dünyanın tüm kralları boyun eğerek bana gelir.../ Tanrı'nın tüm insanları etrafımda tavaf eder/ Ve Kâbe'ye gelince, o hac için bana gelir.../ ”” “Yezit'in imametine inanışın Kürt Adawilelerinin temel karakteristiğı olduğu düşünölmekteydi, öyle ki ba-

Hamid el Endulusi adında birisinden de ders almıştır...” (Leskot, Roger; *Yezidiler/ Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*-Çev.: Ayşe Meral-; Avesya Yayınları, Üçüncü Baskı; İstanbul- 2014; s, 20-21; “Gençlik ve eğitim yıllarını Bağdat'ta geçiren Şeyh Adi, burada Ebu'l-Vefa, Ahmet Rufai, Kadiri tarikatının kurucusu Abdölkadir Ceylani ve Gazali kardeşler gibi dönemin büyük mutasavvıfları ve din bilginleriyle dostluklar kurmuştur.” (*Yezidiler/Dini Müzik-Halk Müziğı*; Kalan Müzik Yapım, İstanbul- 2008; s, 8-9); “Şeyh Adi, gençliğinin bir kısmını aynı zamanda Abdölkadir Geylani'nin de öğretmeni olan sufi hocası Hammad al-Dabbas ile çalıştığı Bağdat'ta geçirmiştir. Muhtemelen orada Abu Nacib 'Abd al-Qadir al-Suhrawardi ile Abu Hamid ve Ahmad Gazali kardeşler gibi önde gelen figürleri de tanımıştır.... Orada eğitimine 'Uqay al-Mambici, Ebu'l-Vefa el-Hulvani ve diğerlerinin gözetimi altında devam etmiştir. Şeyh Adi ve Abdölkadir Geylani'nin 1116'da birlikte Mekke'ye hacca gitmiş olduğu yönünde Bahcat al-Asrar'da yer alan ifade büyük ölçüde genel kabul görmektedir.” (Kreyenbroek, Philip G.; *Ezidilik/ Arka Planı, Dinî Âdetleri ve Metinsel Geleneğı*-Çevirenler: Amed Gökçen-Damla Tanal-; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul- 2014; s, 31-32; Torî, *Bir Kürt Düşüncesi Yezidilik ve Yezidiler*, Berfin yayınları, İstanbul- 2000; s, 87-88)

Leskot, Roger; *Yezidiler/ Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*-Çev.: Ayşe Meral-; Avesya Yayınları, Üçüncü Baskı; İstanbul- 2014; s, 21

Kreyenbroek, Philip G.; *Ezidilik/ Arka Planı, Dinî Âdetleri ve Metinsel Geleneğı*-Çev.: Amed Gökçen/Damla Tanal-; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul- 2014; s, 50

zıları ona bir peygamber olarak hitap etmekteydi. İlk Ezidiler bu türden aşırılıklara daha sonra Şeyh Adi'nin kendisi ve onun haleflerine hürmeti de eklemiştir...”

Türklerin batıya doğru ilerlemesiyle *vahdet-i vücud* ve *vahdet-i mevcud* sûfi tasavvuf anlayışının, çevre bölgelere *yayılması* hızlandı. 1071'i izleyen dönemde, Türkler; Malatya, Kayseri ve Konya'yı ele geçirdi ve Bizans güçleri, Küçük Asya'nın batı kıyılarına sürüldü; bunu, Türk boylarının toplu göçleri izledi. Tarih 1075'i gösterdiğinde Türkler, *Halep ve Şam*'ı ele geçirip Fatımileri Baalbek'ten, doğal olarak *Bekaa Vadisi*'nden çekip attılar.

Yüzyıl *kendi geleceğine* kapanırken Şeyh Adi b. Musafir, *eğitim* gördüğü Bağdat'tan *ayrıldı* ve *Laleş*'e çekildi; burada bulunan bir Hristiyan manastırının harabesine yerleşti; çünkü Bağdat, *riskli* tasavvuf bilgisini taşıyanlar açısından hiç de *güvenli* bir bölge değildi artık.

* a.g.e; s, 54

BÖLÜM

IV

*Mansur Dâr'nda eridik;
isyan olduk yürüdük,
düşünce olduk inancımıza büründük.
Horlandık, ezildik ama insan olduk, insan sayıldık.*

TAVÂSÎN'DEN GERÇEĞE

*Mansur Dâr'ında eridik; eridik bir nokta olduk.
Bağımsızlaşıp insanın insana, insanın topluma ve çevreye
saygısını belirtmek üzere Tanrı olduk-Hak olduk.
Tanrı'yı-Hakk'ı sorgulama görüntüsü altında
kendimizi eleştirdik; gerektiğinde meydanda özür okuduk.*

Tâsîn, Hallac-ı Mansur'un kitabı *Kitabu't-Tavâsîn*'in her bir bölümünün adı olan ve *ilahi celâl ve güç* simgesi olarak algılanan ve Kuran'daki *Neml Suresi*'nin başındaki *gizemli harflerin* okunuşuyla elde edildiği kabul edilen sözcüktür.

Hallac-ı Mansur, *tutukluluk* günlerinde yazdığı *Kitâbü't Tavâsîn* adlı yapıtı, *aşk ve tasavvuf* konularındaki görüşlerini öğrenmek açısından son derece önemlidir. *Tâ* ve *sîn* harflerinin okunuşuyla elde ettiği *tâsîn* sözcüğünden (çoğulu *tavâsîn*) yola çıkarak kitabına bu adı vermiştir. Kitap, on *tâsînden* oluşmaktadır: Bunlar *peygamberlik ışığı üzerine, kavrayış üzerine, arınmışlık üzerine, daire üzerine, nokta üzerine, sonsuz zaman öncesi ve çift anlamlılık üzerine, tanrısal irade üzerine, tekliğin duyurulması üzerine, tevhidde kendine dönük bilinçler üzerine, biçimlerden kopma üzerine* biçiminde sıralanmaktadır.

Peygamberlik Işığı Üzerine I. *Tâsîn*: *Peygamberlik Işığı Üzerine* adını taşıyan I. *Tâsîn*de, karanlığın, yani gizil nesnelliğin çocuğu olarak algılanan ışık üzerinde durur ve bu ışığı *peygamberlik ışığı* ile özdeşleştirir. "Bir ışık çıktı, Görünmez'in

Nur'undan. Çıktı ve diğer ışıklara egemen oldu.” Bu cümlede *gözardı* edilmemesi gereken bir gerçek sırlı: *Karanlığın nuru* gibi. Görünür âlemin ışığı, aydınlık biçiminde algıladığımız ışık enerjisi iken görünmez âlemin ışığı, karanlık biçiminde algıladığımız *karanlık enerjidir*. Görünmez âlem bu enerjiyle *aydınlanır*.

Nur (ışık), *Tanrı* simgesidir: Tanrı simgesi olmanın ötesinde nur (ışık), ışık saçan *kandil* ya da kandil olarak *Muhammet* simgesidir. Nübüvvet nuru önceki peygamberlerden Muhammet'e miras kalmış ve O'nu ışık saçan bir *kaynağa* dönüştürmüştür. Çünkü ışık, simgesel anlamda, dünyevi yaşamın karanlığını değiştiren bir *ilâhi işarettir*.

Kuran'a göre ışık, simgesel olarak hem Muhammet'in *doğumunun* işareti hem de Tanrı'dan inen *vahyin* işaretidir. Bâtınlığın *kaynak kimlikleri* durumundaki kimi sûfiler, tümüyle bir ışık felsefesi geliştirdiler: Sühreverdi'nin geliştirdiği felsefeye aynı zamanda hikmet'ül-ışrâk (*aydınlanma felsefesi*) adı da verilir. Geliştirdiği felsefenin *bedelini* yaşamıyla ödeyen (1191'de öldürüldü) Sühreverdi'ye göre *varlık nurdur* ve bu *nur*, melekler aracılığıyla insana ulaşır. İnsan madde tarafından hapsedildiği *karanlık kuyudan* çıkıp nura yönelmesi gerekir. İnsan kendisini böylesi bir noktaya taşıdığında kalbi *ilâhi nuru* yansıtan ve onu başkalarına gösteren *lekesiz bir aynaya* (nur insanına) dönüşür.

Simgesel anlamda ışığın en belirgin *tecellisi* Güneş'tir: Ne var ki tektanrı dinlerde özellikle İslamiyet'te *Güneş*, çoktanrıcılıkta *tapım* konusu yapıldığı için olumsuzlanır. Tanrı Güneş'i ve Ay'ı da yaratan öncel *metafizik* bir güç olarak algılandığından Güneş ve Ay'ı *simge* olarak öne çıkarmak Tanrı'ya *ortak koşmak* biçiminde algılanır. Tam da bu nedenle *namaz vakit-*

* Hallac-ı Mansur; *Tavasin/ Enel Hak*-Çev.: Yaşar Günenç-; Yaba Yayınları, 6. Baskı, İstanbul- 2012, s, 15

lerinin saptanmasında Güneş tapımı ile ilişkiden *sakınılmak* istenmiştir: Sabah namazı Güneş *doğmadan önce*, akşam namazı *Güneş battıktan* sonra kılınır. Yine de Güneş Ortodoks İslamlıkta *ilâhi olanın* ya da *Peygamber'in aydınlığının* simgesi durumundadır.

Bu kapsamda Muhammet bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: *-Ben güneşim, sahabem ise yıldızlar gibidir.* Bunun da ötesinde birer ışık kaynağı olarak yıldızlar, Güneş battıktan sonra yaşayanların *rebberidir*. Örneğin Sünni tasavvuf geleneğinde *geceye yemin olsun* ilâhi yeminindeki *gece*, Hz. Muhammet'in *saçlarını*; *kuşluk vakti güneşi* özdeyişindeki *güneş*, Hz. Muhammet'in *yüzünü* simgeler.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi böyle olmakla birlikte *Ay*, İslami yaşamda Güneş'ten daha önemlidir: Hallac-ı Mansur'un "Bir aydı o; diğer ayların içinde ışık saçarak kendini açığa vuran, ayların sultanıydı. Evi, Göğün en yüce katında bir yıldız.", sözleri bunun kanıtıdır.' *Ay*, ışığı ile *zamani* gösteren bir simgedir aynı zamanda. Sûfi gelenekte *Ay*, *güzellik ve neşe* simgesidir. Ötesinde *Ay*'ın parlaklığı sevgiliye yapılan övgüyü algılatır. Bu nedenle *Ay*'ın ilk hali görüldüğünde 28 günlük *Ay* zamanının iyi geçmesi için *dua*, *gûlbank* ya da şiir okumak gelenektendir.

Ay ile Arap alfabesi arasında kimi ilişkilendirmeler vardır: Alfabedeki 28 harf, kameri ayın 28 gününü simgeler. Kuran'a göre Peygamber kendisinden önceki 28 peygamberi adlarıyla anar; bu konumuyla Peygamber, *Ay döngüsünün* simgesel tamamlayıcı kimliğidir. Peygamber'in isimlerinden birisi Olan *Tâhâ*'nın sayısal değerinin dolunayın sayısal değeri olan 14 sayısıyla örtüşmesi boşuna değildir. Bütün bunların ötesinde *Ay*, Tanrı'nın her şeye yansıyan ulaşılmaz *cemalinin* bir simgesi durumundadır.

* a.g.e; s, 15

Tasavvuf kültüründe *görünüŖe* taşınan, yani *bâtın* durumdan *zâbir* durumuna taşınan her Ŗey simgesel anlamda bir *ayet* olarak algılanır: Bu kapsamda, yıldızlar da birer *ayettir* ve insanlığa *hizmet* ederler. Simgesel olarak *yol gösteren işaretler* biçiminde algılanan yıldızlar astronomide ve denizcilikte olağanüstü önem kazanmışlardır. Bu kapsamda söz gelimi Venüs, *sevimli müzisyeni*, Jüpiter *büyük talibi*, Satürn özellikle Hint geleneğinde *gök muhafızını* simgeler olmuştur. Gökyüzü ise açık olarak *ilâhi aşkınlığın* simgesi durumundaydı.

Renk simgeselliği açısından siyah *Satürn*'ü, yeşil *Cennet'i-Peygamberi*, yeşil giyinenler *melekleri* ya da *velileri*, yeşil sarık bağlayanlar *Peygamber soyundan gelenleri* simgeler. Yine yeşil, kutsal mitolojide Zümrüt Dağı'nda *tecelli* eden, siyahın ardındaki *ezeli ve ebedi güzelliğin* simgesi durumundadır. Lacivert, *riyazetin*, *matemin* simgesidir. Kırmızı, *kan*, *yaşam ve sağlıkla* ilişkilendirilir; bu kapsamda insanı *kötü* olana karşı *koruyucu güç* simgesidir; bereket simgesi *duvağın* rengidir, ilâhi azamet işaretleri olarak algılanan *kırmızı şarap*, *ateş ve kırmızı gülün* ve İlâhi Azamet Hırkası'nın renk simgesi olarak öne çıkar. Sarı renk *zayıflık* ya da kanı çekilmiş *zayıf âşık* simgesi durumundadır. *Balsarısı*, Ortaçağ Yahudilerinin giysi rengiydi. Nasıl algılasak algılayalım: Farklı renkler, *görünüŖe* taşınan *ilâhi ışığın* simgesel *yansımalarından* başka bir Ŗey değildir. Çokrenklilik *döngüsü*, Allah'ın boyası'nda kendi özgün *tekerenkliliğine* geri döner ki bu durum sûfi kültürde *tevhidin son aşaması* olarak tanımlanır.

Tasavvuf geleneğinde yaşamın soluğu ışık, eli de *rüzgârdır*. Soluk, başlangıç tasarımlarında; evreni *canlandıran*, *dönüştüren*, *yoğunlaştığında* biçim bulan, yani evrenin *dokusunu* oluşturan gücü. Ötesinde *yerçekimi*, *ısı ve ışık*, göğün soluğu olarak algılanıyordu. Göğün soluğu *eyleme* geçtiğinde *rüzgâr* ya da *fırtına* oluyordu. Özellikle Asya tasarımlarında

canlılığını koruyan bu anlayışta var olan her şey, göğün soluğuyla *kabarıyor, soluyor, sıkışıyor* ya da *açılıyordu*. Tasarımın açılımından da anlaşılacağı gibi soluk, mekânın içinde yer almıyordu tam tersine *mekânı kendi içinde* taşıyordu. Daha açık bir anlatımla *tanrısal nedendi* soluk. Ortamın *eylemli halini* soluk olarak algıladığımızda *ten*, bedensel organları sarıp sarmalayan-bir arada tutan şeydir. Ağacın içinde *yaprağa duran su* gibi tenin gözeneklerinden dışarıya salınan-dışarıdan alınan *soluk bedene durur*. Bedenin delik deşik kabı durumunda bulunan *ten soluğu*, yani bedendeki enerjinin dönüşüm kimliği olan soluğu, deliklerini açarak ya da kapatarak *korur*. Hallac-ı Mansur I Nolu Tâsîn'de özellikle, "Tanrı onu 'okumaz yazmaz' diye adlandırdı; çünkü o, soluğunu 'h' çıkarmaya adanmıştı: Onun 'h' diye soluk alıp verışı, öbürlerinin soluklarından üstün; onun varlığı, varolmayandan üstün; onun adı, Kelâm'dan üstün, çünkü daha önce var oldu." sözleriyle bu gerçeği vurgular.

Yine *hermetik* gelenekte ışık, *ruhtur*. Ruhlar, Gökyüzü'nden koparak Yeryüzü'ne doğru *düşmeye* başlarlar. Büyük ışıktan karanlığa doğru gerçekleşen bu düşüş bir *sınav*dır: Karanlık madde olduğundan *ruh* Yeryüzü'ne düşerek maddeyle *birleşir*. Eğer ruh, maddeye *boyun eğip sınavı* yitirirse tanrısal ışık ondan ayrılıp çıktığı kaynağa *geri döner*. Ruh, *karanlıkta* kalır, karanlığın içinde eriyip *tükenir*. Sınavı *başarıyla* veren ruhlar ise yedi kat göğe yükselip ölümsüzlüğe kavuşurlar."

Kavrayış Üzerine II. Tâsîn: Hallac-ı Mansur Kavrayış Üzerine adlı II. Tâsîn'de, "Yaratılmış olanların kavrayışı, gerçeklikle ilişkili değildir; gerçeklik de yaratılmış olanlarla ilişkili değil-

* a.g.e; s, 15 ve 16

İşıkla ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2010, s, 590-595 arası

dir.... Gerçeğin algılanması bu denli güçtür ama Gerçekliğin gerçekliğinin algılanması bundan kat kat güçtür...” diyor.*

Konunun daha rahat anlaşılmasını sağlamak için sûfi gelenekte canlı olan ve Aleviliğe de taşınmış bulunan üç firar tasarruuna bir göz atalım:

İnançtan Firar: Tanrılar ve insanlar *yokken* bu evrende acaba ne vardı? sorusunun peşinde koşan kişiye *dinsel kurallar yetmez*. Demek ki bu soru ilk *felsefi anlayışı* dışı vurur.

İlk felsefi düşünce *nerede ve ne zaman* başlamıştır? sorusunun cevabı şu olabilir: İnsan nerede kendi düşüncesini öne alarak *dinsel inancına başkaldırmışsa* ve inancının *dışına* çıkmak gereksinimini hissetmişse orada felsefi düşünce *başlamış* demektir.

Ortodoks algı belirleyici kafamızdaki inançla *besaplaşabilmek* için, ondan *firar edip* karşıdan ona bakmak, onu *zâhir aklın* sonuçlarıyla *sorgulamak ve parçalamak* yükümlülüğü ile karşı karşıyayız.

Zâhirin akli, *nedenden sonuca* değil, *sonuçtan nedene* (tikelden-tümele) gitmekten hoşlanır: *Tümevarımcıdır* açıkçası. Taşımakta olduğumuz inanç ise *tümenden-gelimcidir*, *nedenden sonuca doğru koşar.*”

* Hallac-ı Mansur; *Tavasın*-Çev.: Yaşar Günenç-; Yaba Yayınları, 6. Baskı, İstanbul- 2012, s, 20

“Tümelin tikelden çıktığı tezi doğruysa, olanaklı deneyim koşullarının yalnızca tikeller aracılığıyla ortaya çıkabileceğini kabul etmek gerekecektir.” (Bernstein J.M.; *Görünüşi Kurtarmak Niye? Metafizik Deneyim ve Etiğin Olabilirliği*-Çev.: Kemal Atakay- Cogito; Yapı Kredi Yayınları, Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 36; Yaz 2003; s, 223); “Tikel genelin içinde varolmak durumundadır, onun dışında bir varoluş tikel için olanaklı değildir. Ancak söz konusu özerkliği sayesinde tikel, genel içinde, ona teslim olmadan kendi varlığını koruyabilir ve geneli kendi tercihleri yönünde değişime zorlayabilir.” (Dellaloğlu Besim F; *Bir Giriş: Adorno Yüz Yaşında*; Adorno: Kitle, Melankoli, Felsefe; Cogito, Yapı Kredi Yayınları; Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 36; Yaz 2003; s, 18)

Egemenle *taraf* olan inanç, *metafizik Tanrı'nın aklıdır*, o bir yere koşmaz, bir yere gitmez; değişmeyen-dönüşmeyen önsüz-sonsuz bir *ilke* ya da *ilkeler bütünüdür*. Birey bilincimizi, toplumsal bilincimizi ötelere de onun yerini, metafizik Tanrı'nın *dünya görüşüyle* doldurursak *yandık* demektir: “Dinin ve diğer dünya görüşlerinin sebep olabildikleri en büyük tehlike, bunlara inanan ve bağlanan kişilerin insaniyetini tüketmesidir... Kutsal bir hamle yapayım diye insanlığını inancına vakfeden kimse, sonuçları çok vahim olan bir teşebbüste bulunmuştur... İnsan olarak bizde mevcut olan melekelerimiz, mutlak ve değişmez olanı algılayamaz, kavrayamaz. Kendimiz zamana tabi olduğumuz için, sahip olduğumuz ve olacağımız tüm bilgiler zamansaldır. Yani eksiktir, zaman içinde tedricen tamamlanmaya doğru gider. Bu sebeple mükemmel ve değişmez bilgiler yabancıları olduğumuz şeylerdir. Sahip olduğumuz tüm bilgiler eksiktir... Tekâmül etmemiz için bir eksikten, daha az eksikçe ilerlememiz gerekir..., ‘mutlak’ olanı ve ‘mükemmel’ olanı buldum sevinciyle insaniyetini, imanı ile kapatırsa, geriye kalan ömrü süresince tekâmülünü durdurmuş olur.....”

Zâhirin akli der ki *inanç koşar*, ama akıl nereye gidiyorsa *oraya koşar* ve aklın sonuçlarını *karşılama için örgütlenir*. Örneğin tohumun içindeki akıl *ağaç* olmak için; yumurtanın içindeki akıl *civciv* olmak için koştuğundan, o da hemen civcivi ve ağacı *kutsayacak* biçimde bir *koşu* içerisine girer. Doğal olarak bunun *tersi* de doğrudur: Ağaç *tohum*, civciv *yumurta* olmak için koşuya başlayınca inanç hemen *harekete* geçer; yumurtayı ve tohumu *kucaklar*. Tanrı bu eğilimin *dışına* çıkmaz; böylesi bir özgürlük yoktur: Seyh Bedreddin *Vâridât* adlı kitabının 3. paragrafında bu durumu çarpıcı biçimde açıklar;

* Ceylan Yasin; *Dindarlık ve Kişilik*, Radikal İki; 27.05.2012; S, 9

“Tanrı buyruğu, onun özü gereğidir; sözle, harflerle, Arapça ya da başka bir dille açıklanacak türden değildir...”

Görüldüğü gibi burada *inanç*, hiçbir koşulda zâhirî aklın *sınırları dışına* çıkamaz; böylesi bir yetenekten yoksun olduğu için, istese de bunun *altından kalkamaz*.”

Alevilik öncelikle, *inanç* yanı da olmasına karşın kendisini *bilimsel* olarak ifade etme şansına sahip *ender* kültürlerden biridir. Özünde bâtinî inancın, *kör bir yanı* yoktur; bâtından gelen *algıya* ya da bâtin kaynaklı *sezgiye* kalbin-gönlün verdiği bir *onaydır*. Bu onay nedeniyle *doğru* denilen şey, bedende *kök* salar. O zaman inanmak, öğrenmekle elde edilen bir *kazanıma* dönüşür; buradaki öğrenmenin öğrencisi olabilmek için bilgiyle *esriyebilmek* koşuldur. “İnanan kişi, tamamlanmamış olanda tamlığı bilir ve onu Yokluk olarak tasavvur eder... Varlığı ve Yokluğu şimdinin karşısına koyar.””

Yalnızca duyu organlarının algılamasıyla *yetinen* insanlar, nesnel alanın *görünüşüne* aldanır ve tanrısal gerçekliğe *ulaşamazlar*. Tanrı hem zâhirin hem de bâtinin *sahibidir*. Tanrı *bilinmeyenin bilinmesini* sağlamak için kendini *görünüşe* taşır ama üzerini de *hakikat* ile örter. Örtünün *kilidini* açacak anahtar, âşık tarafından *aşk* gücüyle *aşk* denizinin içinde ele geçirilmek durumundadır.

Alevilik her şeyden önce bir *bilgelik felsefesi-bilgelik öğretisidir*, doğal olarak *yaşam bilgeliği peşinde koşma* uğraşı biçiminde tanımlanabilir. Bilgelik geleneğinde artık *takiye* dönemi

* Korkmaz, Esat; *Seyh Bedreddin ve Vâridât*: Anahtar Kitaplar Yayınevi: Üçüncü Baskı; İstanbul- 2010; s, 101

“Gene de belirtildiği gibi, en yüksek iyi idesi kabul edilemez, çünkü bu idenin araçları (Tanrı ile ruhun ölümsüzlüğü) ve her tür duygusallığın dışında yer alması, akla karşı bir hakarettir.” (Bernstein J.M.; *Görünüşü Kurtarmak Niye? Metafizik Deneyim ve Etiğin Olabilirliği*-Çev.: Kemal Atakay-; Cogito, Yapı Kredi Yayınları; Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 36; Yaz 2003; s, 216)

*** Irigaray, Luce; *Başlangıçta Kadın Vardı*-Çev.: İlknur Özallı-Melike Odabaş-; Pinhan Yayınları, İstanbul- 2014; s, 39

kapandırmıştır: Bu, kuşatılmışlık karşısında sözlerimize *susturucu* takmamak; *Melâmeti* anlayışı yaşama taşımak bağlamında *belâyâ karşı bile* olarak algılanan *dualarla* metafizik tanrıyı *sorgulamak* anlamına gelir. Sorgulama sonunda inancımızdan *fırar eder*, zâhirin akıl alanına *koşarız*; inancımızı *parçalar* *yeniden kurarız*.

Açık değil mi? Alevi olmak ölüme, Cennet ve Cehennem'e *bağlı* olmayan, kötüler için *teblike* taşıyan bir âşık kâmil olmaktır. *Teblike yoluna girme*, kendini yetiştirme-toplumu kurtarma çabasına giren bir yol erinin *haldeki durumunu* simgeler. Bu bizim canımızla *oynayabildiğimizi*, yani *düşünsel deneyim* yaparak görünmeyeni apaçık *görebildiğimizi* kanıtlar. *Tersi* durumda, Yol dilinin terimleri, *yabancılaşma* girdabında *kökten-dinciliğe* uyarlanabilecek anlamlar edinerek özgünlüğünden hızla uzaklaşmaya başlar. Bu bizi, kendi sonumuza taşıyan bir *körlük durumu* olarak algılanmalıdır.

Bir yol ayrımındadır denilebilir:

*-Ya akıldan inanca atlayıp aklını inancıyla kilitleyecek; bu yolla aydınlanma zeminini bütünüyle terk edecek. Dünyasının nesnel sınırlarını her geçen gün biraz daha daraltarak, ruhbanlık aracılığıyla devlete yamanacak, egemen yargıya teslim olacak; ilerici toplumsal dünyadan ayrılacak, bu toprağın demokratinı, aydınını, devrimcisini önce yumuşak bir taraf olmaya itecek, sonra da seyirci durumuna düşürecek. Sorumluluğunu tamamlamış olmanın rahatlığı içinde ve kesinlikle iyi-niyetli olarak Ortodoks Sünnilikten ödünç aldığı Cennetine varmanın-ulaşmanın dünyasal hesaplarını yapacak.

*-Ya da inançtan akla atlayıp inancını aklıyla keşfedecek-üretecek. Aydınlanma dünyasını hiçbir biçimde terk etmeyecek. Dünyasının nesnel sınırlarını sürekli genişleterek emeğin çizdiği toplumsal alana çağdaş bir düşüncenin-tavrın taşıyıcısı olarak adımını atacak. Akıl ve toplum örgütlenmesi

zemininde, devletin ve egemen yargının karşı kanalında ilerici toplumsal güçlerle buluşacak, bu toprağın demokrati, aydını ve devrimcisiyle birlikte kavga edecek; onlara katkı verecek, onlardan katkı alacak; bu dünyada hesaplaşacak, Cennet'i bu dünyada yaratacak.*

Bu da yetmez: Örgütlü inanç *dindir* ve egemenle taraftır. Egemenin dünya görüşü durumunda bulunan bu örgütlü kutsallığı nasıl parçalayacağız, *tersine* dönüşümünü nasıl gerçekleştireceğiz? sorularına yanıt bulamazsak söylediğimiz-yaptığımız her şey *boşa* düşer.

Biz biliyoruz ki *birikmiş emek* onu yaratandan *uzaklaştıkça* ve sahibini *boğmaya* yeltendikçe toplumsal bilinç *yabancılaşır*, *din* durumuna dönüşür. O zaman yapacağımız şey *açıktır*. Örgütlü inanç bağlamında *dinden bireye değil, toplumsal iş sürecine atlayacağız, yani canlı emeğe değil onun geçmişine-birikmiş biçimine taşınacağız*. Yani dinden, üretim araçlarına firar edeceğiz.

Birikmiş emek her şeyden önce üretim araçları olduğuna göre bunlar üzerinde *denetim* kurmaya başladığımızda *din parçalanacaktır*. Parçalanarak bireylerde *vahdet-i mevcut* bilinci-inancı durumuna dönüşecek ve din olmaktan çıkarak *tersine dönüşümle bâtinî felsefe biçiminde yapılanacaktır*."

* "Alevilik-Bektaşilik bir yol ayrımındadır denilebilir. Aleviler-Bektaşiler, kendi kaderlerini kendileri çezeceklerdir: Kendilerine yönelik düşmanlıklara karşı konumlanarak, kendilerinden umulan beklentilere yanıt vermek üzere hazırlanarak çezeceklerdir kaderlerini. Ya akıldan inanca atlayıp akıllarını inançlarıyla kilitleyecekler; bu yolla metafizik aydınlanma zeminini bütünüyle terk edecekler. Ya da inançtan akla atlayıp inançlarını akılla kutsayacaklar; aklın izin verdiği ölçüde kendi metafiziklerini besleyecekler, metafizik aydınlanma dünyasını hiçbir biçimde terk etmeyecekler; " (Korkmaz, Esat; *Alevi Süreğinde Bektaşî Yolunda Enel Hak*, Nefes Yayınları; İstanbul- 1995; s, 6)

"Feuerbach için din, pratik bir fonksiyona sahiptir. Din, doğayı insanın kontrol etmesini hedefler ve doğanın insanın mutluluk tepisine hizmet etmesini sağlamaya çalışır. Din bunu, doğanın etkilerini (...) eylem ve

Alevilikte insanın aklının ve doğanın aklının eğilimleri ya da sonuçları *inanç eğilimleri* ya da *inanç kuralları* olarak algılandığı için inancın ne olduğu, inanç yükümlerinin neler olacağı ancak *düşünülerek* keşfedilebilir; bu *keşif* kendini *ruhun uyanması* biçiminde dışa vurur.

Demek ki inanç olgusu bir *keşif* olgusudur; doğal olarak Tanrı da *düşünme yoluyla keşfedilip* bilince-inanca taşına-

doğanın ürünlerini (...), doğanın verdikleri yapmakla sağlamak istemektedir. 'Bundan dolayı insanın doğaya bağımlılığı (...) aslında dinin nedeni ve başlangıcı. Ama bu bağımlılıktan kurtulma hem akılcı ve hem de akıl dışı anlamda, dinin son amacı. Ya da doğanın tanrılığı belki dinin temeli ama insanın tanrılığı dinin som amacı.' İnsan akıldan hareketle, doğanın kültürleştirilmesiyle yine doğanın vahşetinden, kör tesadüflerinden korunan mutlu, güzel bir yaşama varmak istemektedir. Yine insan güzel, mutlu bir yaşama varmak için kültürsüzlükten hareket etmekte, bunu dinle başarmayı denemektedir. Doğayı insan amaçları ve istekleri için uygun hale getirmenin amacı, insanlık tarihinin başlangıcıdır ve bu dindir. Doğa karşısında kendini çaresiz hisseden insan; korktuğu, kendini bağımlı gördüğü nesne karşısında yalvarmayla, kurbanlar sunmayla kendini korumaya çalışmanın dışında bir şey yapama-maktadır. Ya da dinin dindışı formu olan büyücülükle, büyücünün kendinde olduğunu kabul ettiği ve kullanmayı denediği doğaya egemen olan güçleri dindar insan, kendi dışında bir nesneye yerleştirir. Öte yandan da dua ve büyücülüğün de birleştiği tapınmalarla insan, tanrıların istencini, insanların beklentilerini yerine getirmeye zorlamaya çalışır. Böylece dua ve kurban, çaresiz insanın doğayı, kendi istekleri doğrultusunda zorlamaya ve çaresizlik durumundan kurtarmaya çalışmasının aracıdır... İnsan bu sayısız kötüyü dinle ortadan kaldıra-bileceğini düşünebildiği için Feuerbach, 'Bu yüzden din, insanın çocuksu özüdür ya da dinde insan bir çocuktur', yargısına varacaktır.... Tanrı, en yüksek hakikat olarak kabul edilen insanın özüdür. 'Tanrısal varlık, insansal özden başka bir şey değildir ya da daha doğrusu insanın özüdür' İnsan kendi özünü belirler ve bu belirlemeyle Tanrı'yı da belirler. İnsanın Tanrı'yı düşündüğü bu belirleme insan için hakikattir ve bu yüzden de aynı zamanda en yüksek varoluştur ya da varoluşun kendisidir. Be nedenle Tanrı, varolan gerçek varlıktır." (Özbek, Sinan; *Feuerbach'ın Din Anlayışı*, Felsefelogos 3; 1998/ 2; s, 42)

"Heiler her fırsatta Friedrich von Hügel'in, 'ruh maddi şeylerle bağlantı kurduğunda uyanır', saptamasına gönderme yapmaktan hoşlanırdı. Bu, en yüce manevi tecrübenin duyuşsal bir nesne... tarafından harekete geçirilebileceğini ifade eder..." (Schimmel, Annemarie; *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*-Çev.: Ekrem Demirli-; Kabalcı Yayınevi, İstanbul- 2004; s, 13)

caktır.* Böylesi bir süreci yaşamaya başladığımızda, “felsefe ve inancın da aslında ayrılmaz olduklarını keşfedeceğiz. O halde bizden istenen, insan gelişiminin yeni bir aşamasına, sanatın, felsefenin ve dinin, bildiğimizden farklı, başka bir anlamda donatıldığı ve farklı bir şekilde uygulandığı yeni bir çağa adım atmamızdır.””

Açıkladığımız nedenlerle düşüncemizi *aşan* bir inancımız olamaz; *tersinden* söylersek inancımızın, düşüncemizin nesnel *sınırlarını aşma yeteneği/olanağı* yoktur.

Bir yasaklı kültür insanı, toprağın özelinde bir Alevi, kendisini böylesi bir noktaya taşıdığına felsefesinin ve öğretisinin *birinci evrensel ilkesini haykırır*. Dünya, dünyanın *bilgisiyle*, beden, bedenin *bilgisiyle* açıklanmalıdır.

Dünyayı ya da bedeni açıklamak için, dünyanın ve bedenin *dışında*, bir yerlerde önsüz-sonsuz olarak varlığını sürdürdüğü kabul edilen bir Tanrı'nın görüşüne-davranışına *ihtiyaç* yoktur. “Nasıl ki Doğayı anlamak için, doğanın dışından getirdiğimiz bilgilere başvurmanın, bizi yanıltmaktan başka yararı yoksa Kutsal yazıların içeriğini anlamak için de bu yazıların

-
- * “Bâtınilikte ‘bilinç akımı’ denilen şey, bedenden bedene ya da nesneden nesneye ‘akan’ şeydir; ‘inanç akmaz’, inanç ‘akan bilincin sonucudur’; o nereye ‘koşarsa’ inanç da oradadır.... Ortodoks dinlerde, tümüyle nesnel bir çalışma yapabilmenin olanaklı olmadığını bilmemiz gerekir. Nesnel çalışma yapılamıyorsa ruhlar ‘uyanmaz’; ruhlarımızın uyanması için düşüncemiz-inancımız etimizin eyleminin ‘gerekçesi’ olması gerekir; ancak böylesi bir durumda, yani ‘maddi’ yanımızla bağlantı kurulduğunda ruhlarımız ‘uyanır’ Ruhumuz bedenimiz, bedenimiz ruhumuz için bir ‘zil’ sesidir; ötesinde birbiri için ‘berekettir’ Embriyon halindeyken doğmayı diledin, bu aslında Sessiz-Tanrı'nın ‘isteği’ idi; dileğin gerçekleşti doğdun, bu da Sessiz-Tanrı'nın ‘buyruğu’ idi... Yol doğumunda, ‘anne karnına dönmeyi, ağızdan doğmayı’ diledin; bu Konuşan-Tanrı'nın ‘isteği’ idi; isteğin gerçekleşti doğdun, bu da Konuşan-Tanrı'nın ‘buyruğu’ idi.” (Korkmaz, Esat; *Kan Dolambacında Saklambaç Oynayanlar ya da Aydın Düşmanlığını Yol'un Gereği Sayanlar*, Serçeşme Dergisi, Sayı: 43; İstanbul- Haziran/ 2008; s, 6-7)

Ingaray, Luce; *Başlangıçta Kadın Vardı*-Çev.: İlknur Özallı-Melike Odabaş-; Pinhan Yayınları, İstanbul- 2014; s, 31

dışından bilgilere başvurmanın bir yararı yoktu...” Öyleyse dünyayı, dünyanın bilgisiyle açıklayabilmek için. Metafizik Tanrı’nın öldürülmesi gerekiyor: Bütün meraklıların en meraklısı olan bu meraklının, bu densizin, bu bağışlayıcının ölmesi gerekiyordu. O beni durmadan görüp durdu; böylesi bir tanıktan öcümü almak istedim, yoksa ben, kendim, yaşamı terketmek zorundayım. Her şeyi, insanı bile gören tanrı: Bu Tanrı ölmek zorundaydı! İnsan böylesi bir tanığın yaşamasına tahammül edemez’.””

Bu ilke aynı zamanda *diyalektik ve tarihi materyalizmin* de temel ilkesidir. Çünkü bilmekle yetinmiyor *deneyim* yapıyor: “Bir şeyi yaşantılamak, konuşma dilindeki kullanıma uygun olarak, bir ‘deneyim’ yaşamış olmak demektir. Bir deneyim yaşamak, bir şeyden geçmek, bir şeye katlanmak ve bunu, onun aracılığıyla değişecek tarzda yapmak demektir.””

Bu nedenle *Alevi aydınlanması* doğaya, insana ve insanın bilme yetisine yöneldi. Doğanın *aklı* ve insanın *aklı* üzerinde yapılanarak âdil toplum tartışmaları kapsamında, ezilenleri *esenliğe* çıkartacak *sınıfların-özel mülkiyetin ve devletin* olmadığı bir *kâmil toplum* tasarımını geliştirdi.

Kızılbaş felsefede iki üçleme öne çıkar:

1. Tanrı-Evren(Doğa)-İnsan ve
2. Hak-Muhammet-Ali.

* Fransez, Moris; *Spinoza'nın Tao'su/Akıllı İnançtan İnançlı Akla*; Yol Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.; İstanbul- 2004, s, 48
Deleuze Gilles; *Üstinsan: Diyalektiğe Karşı-Çev.*: Turhan Ilgaz-; Cogito, Üç Aylık Düşünce Dergisi; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul- 2001; Sayı: 25; s, 114

*** Bernstein J.M.; *Görünüşü Kurtarmak Niye? Metafizik Deneyim ve Etiğin Olabilirliği-Çev.*: Kemal Atakay-; Cogito, Yapı Kredi Yayınları; Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 36; Yaz 2003; s, 225

Birinci üçleme *doğa-tanrıçılığın* ya da *doğasal diyalektiğin*; ikinci üçleme ise *insan-tanrıçılığın* ya da *toplumsal diyalektiğin* bir dışa vurumudur.*

Yine birinci üçlemede evren; *erkek* ilke, *aktif* ilke olarak algılanan ve *tez* olarak beliren *akl-ı küll* ile *dışı* ilke, *pasif* ilke olarak algılanan ve *antitez* olarak beliren *nefs-i küll* arasındaki çatışmadan doğar. Çatışma sonunda akl-ı küll ile nefis-i küll *zıtların birliği* bağlamında bir *denge*, *birlik* ya da özdeşlik kurduğunda insan bir *sentez* varlığı olarak ortaya çıkar.

Burada ortaya çıkan insan, evrenin (âlemi ekber) *kanıtı* anlamında bir *küçük âlemdir* (âlem-i sugra), yani *Doğa-Tanrı*'dır; buradaki Doğa-Tanrı, *doğanın tanrısı* değil, *doğrudan doğadır*; insan donunda kimlik edinmiş *doğa sözcüsü doğadır*.

İkinci üçlemede insan; *erkek* ilke, *aktif* ilke olarak algılanan ve *tez* olarak beliren *aşk* ile *dışı* ilke, *pasif* ilke olarak algılanan ve *antitez* olarak beliren *nefis* arasındaki çatışmadan doğar. Aşk ve nefis *zıtların birliği* bağlamında bir *denge*, *birlik* ya da özdeşlik kurduğunda bîatını kimlikli birey bir *sentez* varlığı olarak ortaya çıkar. Burada ortaya çıkan bîatını kimlikli birey, Tanrı'nın *kanıtı* anlamında bir akıl varlığı olarak yine bir akıl varlığı olan Tanrı'yı da önceleyen bir İnsan-Tanrı'dır; buradaki İnsan-tanrı, *insanın tanrısı* değil, *doğrudan insandır*. Bu nedenle her iki üçleme, Tanrı'dan başlayıp insanla son buluyor gözükse de gerçekte *insandan başlayıp Tanrı'da son bulur*. Yani evrenin de doğanın da Tanrı'nın da *kanıtı* insandır."

* "Tüm felsefi düşüncenin temeli doğal, somut, duyuya yetenekli bir varlık olan insan olmalıdır. O, toplumsal bir varlıktır da ve gerçek doğası da sevgidir(amour). Bencillik üzerine kurulan toplum, dinsel yabancılaşma sonucundan başka bir şey değildir. Eğer toplum, insanın Tanrı'ya aktarmış olduğu gerçek özüne denk düşecekse, sevgi üzerine kurulacaktır." (Marx Karl; 1844 *El Yazmaları/ Ekonomi Politik ve Felsefe*-Çev.: Kenan Somer-; Sol Yayınları, Dördüncü Baskı; Ankara- 2011; E. Bottigelli; Sunuş, s, 24)

Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi; İstanbul-2010; s, 1229

Tam da bu nedenle bir Alevinin, *başlangıçtaki* amacı ne olursa olsun, varacağı yer açık ve kesindir: *Tanrısız bir doğaya ve Tanrısız bir insana* ulaşmak ister. Bu *ezberimiz* durumundaki ateizm değildir: Ezberimiz durumundaki ateizm, insana benzemeyen Tanrı'yı *inkâr* etmekle yetinir; yeri *boş* kalır. Yaşam *boşluk tanımaz* ne oluyor ne bitiyor demeye fırsat bulamadan inkâr ettiği Tanrı'nın görüşleri o boşluğa *doluverir*. Toprağımın sosyalistlerinin-komünistlerinin, *ateist yaşayıp, camiden gömülmeleri* bu yüzdendir.

Aleviler ise insana benzemeyen Tanrı'yı *inkâr etmekle yetinmez*; yerini *insanla-doğayla* doldurur; daha doğrusu kendine ve doğaya *yer açmak* için Tanrı'yı *inkâr* eder; insanı *Konuşan Tanrı*, doğayı *Sessiz Tanrı* yapar. Açıkçası doğrudan Tanrı kabul ettiği *insanı ve doğayı* öne alarak onlara *musallat* olan Metafizik Tanrı'yı *iptal eder* hem insanı hem de doğayı özgürleştirir.

Geleceğin ateizmi, insanı tersine dönüşümle tekrar inkâr ettiği Tanrı'ya *kul* yapan ateizm değil, insanı ve doğayı özgürleştiren ateizm olacaktır.

Zâbirin Aklından Firar: Üç Firarın ikinci halkası; *zâbirin aklından firardır*, şöyle tanımlanır: Birinci evrensel ilkeyle dünya, dünyanın; beden, bedenin *bilgisiyle açıklanır*, diye haykırdık. Haykırdık haykırmasına ama bir de şöyle düşünelim: Dünya ya da bedenimiz *benüz ortada yok iken* dünyaya ve bedene ilişkin bilgi (zâhirin aklı) *olamaz*. Öyleyse dünya ve beden, kendisine ilişkin bilgidен *daha yetkindir*. Yetkin olana *yönelerek* eksikli olan ya da olabilir olandan *uzaklaşmak* için *zâbirin aklından firar etmek* zorunludur.*

* "Sorun, akıldan vazgeçmek değil(...), onu kendi aleyhine döndürmek ve onu başka türlü gerçekleştirmektir; bu ise yalnızca bildiğimiz akıldan vazgeçerek başarılabilir..." (Eagleton, Terry; *Tatlı Şiddet/ Trajik Kavramı*-Çev.: Kutlu Tunca-; İstanbul- 2012; s, 282)

Akıldan firarın *kazanımları*, bizi-bizleri *zincirlerimizden* kurtarır: Öncelikle inançtan firar ile ulaştığın evrensel ilkenin *sorgulanmasını* sağlar. Sorgulanmayla birlikte aklın eleştirisi, bir akıl hareketi olan *aydınlanmanın eleştirisi* yapılmış olur. Bugün temel sorunlarımızdan birisi, sorgulayamadığımız için *zincirimiz* durumuna gelen akıldır. “Ama ‘aydınlanma’yı tikel bir tarihsel fenomen değil, genel anlamda tarihin diyalektiği olarak düşündükleri ve bu diyalektiği de aklın diyalektiği olarak gördükleri için aydınlanma eleştirilerini özellikle bir akıl eleştirisi olarak geliştiriyorlar..... Aydınlanma eleştirisinde, Horkheimer ile Adorno’nun yaptığı eleştiri, aydınlanmayı tümünden reddetmiyor. Onlar, aydınlanmanın bir yönüyle ‘ilerlemeci’, bir yönüyle ‘insanları küçültmesi ve yönetilebilir duruma getirmesi’ tarzındaki ‘ikili karakteri’nden söz eder... Aydınlanma totaliterdir. Onun nesnelere karşı tutumu, diktatörün insana karşı tutumuna benzer. İlerlemeci olan başlıca olumlu yönüyle aydınlanma, halka söylenmiş olan yalanların ifşa edilmesidir. Aydınlanma, gelişen düşünmenin en geniş anlamında, başlangıçtan bu yana insanlardan korkuyu kaldırmak ve onları kendilerinin efendisi durumuna getirmek amacını gütmüştür. Aydınlanmanın programı, dünyayı gizlerden kurtarmaktı. Mitleri parçalayacak, ham hayalleri bilgi vasıtasıyla alaşağı edecekti. Ama sonunda kendisi de bir mit oldu. Aydınlanma miti, her mitte olduğu gibi hem karanlık hem aydınlatıcıdır. İnsanların tamamen ihanetine uğramaması için aydınlanma, aklını başına toplamalıdır.”

Gerçekten de aydınlanma *aklını başına almalıdır*. Nedeni açık; “Aydınlanma üç şeyi denetim altına almaya çalıştı, ama üçünü de denetim altına almaya çalışırken tahrip etti. Bir tane si doğa. Araçsal akıl, doğayı denetim altına almaya çalışırken

* Dellaloğlu Besim F-Soykan Ömer Naci- Keskin Ferda; *Adorno ve Yapıtı*, Cogito; Yapı Kredi Yayınları, Üç Aylık Düşünce Dergisi; Sayı: 36; Yaz 2003; s, 37-38-39

tahrip etti. İkincisi toplum, onu hâkimiyet altına alabilmek için, toplumdaki çeşitlilik ortadan kaldırıldı ve dolayısıyla totaliter bir toplum modeli çıktı ortaya. Ve nihayet kendimiz, yaptığı çalışmalar insanın bütün o zenginliğini ortadan kaldırdı. Sonunda totaliter bir kimlik, totaliter bir kendilik çıktı. Bu insanın kendisini de tahrip etmesi demek...”

Emperyal güçler halkları, egemenlere karşı *ortak bir iradeyi* dışa vuran bir güç olmaktan çıkardı; *kalabalık* durumuna getirdi ve orada *tecride* aldı. Devletler *Ortodoks kültüre* yatırım yaptı, diğer inanç-düşünce ve felsefeleri *tecride* aldı; ana etnik gruplar, *kendi kanına yatırım* yaptı, diğer etnik yapıları *tecride* aldı. Sistem kadını erkeğin *evrenselliğinde*, erkeği de *sistemin amacında tecride* aldı: Bununla yetinmedi tümümüzü, unutmanın-unutulmanın dipsiz kuyusuna *fırlatıp* attı.

Tecritin yarattığı *korku*, zihnimizi *felç eden* bir yaralanma türü, bir yara izi, tenimizde duygusuzlaşmış bir sertliktir: Yara, iz ya da sertlik *tedavi* edilmezse önümüze *umudun tükendiği durak* çıkar; bu bizim *kör* noktamızdır.

Günümüzde ilerlemenin sonucu adı konmamış bir *aptallıktır*. Bu aptallık, bizi bugün birbirimizden *ayırır*; çare olarak devreye sokulan *iletişim* ise bizleri birbirimize benzetip *tektip* kıldı. Nereden bakarsak bakalım, *kolektif bir tecrit* söz konusudur.

Özetle genel özeli doğurdu, besleyip *büyüttü*: Unutmanın-unutulmanın cangılında hepimiz *tecritteyiz* şimdi. Unutan kişi, unutilan da olur çoğu kez: Tecrit korkusu *bilince* çağırırsa eğer unutilanla ilişki *zorunluluk* olup çıkar. Çünkü bizler de tıpkı onlar gibi *aynı ilişkilerin*, *aynı boşa çıkan umutların* kurbanlarıyız: Geleceği *galipler* değil, *kurbanlar* üretecektir, bunu unutmayalım.

* a.g.e; s, 51-52

Küresel kültür bir vaatten çok, bir *tehdittir* artık: Önce *arzu*, ardından *talebi*, sonra da *insanı* tektipleştirmeyi amaçlar; amacın her gerçekleşinde, *insan olmak insana ağrı vermeye* başlar. *Tektipleşen* insanlar *tektip arzu*, *tektip tüketerek* parçası oldukları *tektip bir dünya* üretirler: Üretilir üretilmez eğlence çalışmanın *uzantısına*, trajedi sabır amaçlı *teselliye*, sanat sisteme uyarlanmayı davet eden *telkine* dönüşür.

Böylesi bir toplumsal sistemde kurtuluşumuz için yabancılaşmış topluma *ikinci bir yabancılaşma* uygulamak durumundayız. Uyguladığımız yabancılaşmayla yabancılaşmış toplumdan soyutlandığımızda, *olanaksızın içine taşınan gerçekle iletişime* geçebiliriz.

Aleviliğin anayasası olan *varoluş* tasarımı, *ikili* bir yabancılaşma yaşanarak Hallac-ı Mansur'un *Enel Hak* dediği *gerçeklik* yakalanır: Birinci yabancılaşmayla Tanrı'nın çocukları denilen *hava, su, toprak ve ateşe* taşınır. İkinci yabancılaşmayla ise hava, su, toprak ve ateşten özgürleşilerek Tanrı olunur.

Somut kavuşmaların gerçekleşmediği ya da anıların çağrılanmadığı yerde, anımsama *beklenti* olur: Beklentinin özlemi *rüyadır*; olanaksızın *dili* yani.

İşte şu önümüzde duran şey, karşımda duran *sen*, o ya da *onlar*, dert olmaya başladığında, gerçek olanaklı olanın içinden *olanaksızın içine* kaçır. Olanaksızın içine kaçan gerçek, şimdiki zaman tarafından *satın alınamaz*: Satın alınamayan bu gerçek geleceğimizi *güvenceye* alır ve *günün saldırısından* bizi korur.

Alevilikte *yabancılaşmaya yabancılaşma* uygulayarak bilince aktarılan *Mehdi* inancı, Cennet'i Yeryüzünde kurmayı amaçlayan bir *beklenti rüyasıdır*. *Gerçekçi ol, olanaksızı iste*, dediğimizde bir bakıma bunu anlatmak isteriz.

Zâhirin aklından firar etmek, ışıklı dünyanın aklından, daha açık bir anlatımla ışık saçarak kendini tüketen somutlar dünyasının *aklından* uzaklaşmak anlamını taşır.

Firar gerçekleştiğinde ulaşılan yer, *karanlığım*, yine daha açık bir anlatımla *karanlık saçarak kendini tüketen, görünmeyen* (bâtın) *varlık doluluğunun aklıdır*. Buraya ulaşıldığında var olanın değil, *var olacak olanın* varlığını kuracak akılla kucaklaşmış olur.*

Evrende görünmeyen varlıklar, görünen varlıklara göre oran olarak çok *daha yüksek* olduğundan, *zâhiri belirleyen bâtındır* denilebilir. Bu gerçekten yola çıkıldığında yasaklı kültür insanı, toprağının Alevisi; firarın ikinci halkasının sonunda *ikinci evrensel ilkesini* haykırır: *Dünya-beden içeriden yönetilir*. Dünyanın, ötesinde bedenin yönetilmesi için, dünyanın ve bedenin dışında bir yerlerde ikâmet ettiği düşünülen Tanrı'nın *görüştüne-davranışına ihtiyaç yoktur*. "Tanrı, evreni dışından değil, içinden yönetir. Tanrı, belirgin yasalarla, tüm varlıkların içinde düzenli, sürekli ve kararlı bir biçimde etkindir. Tanrı ya da doğa, evrendeki tüm şeylerin içinde etkin olan 'içkin yasanın' ta kendisidir.... Tanrının gerçek yasaları, kutsal kitaplarda yazılı olanlar değildir. Tanrının, insanların boyun eğmeyebileceği yasaları olamaz. Tanrının karşı konulamaz, şaşmaz ve istisna tanımaz, gerçek yasaları Evrenin kitabında ve matematik lisanında yazılıdır. İnsanın özgürleşmesi, bu içkin yasayı anlamasına ve bunu sürekli olarak bilincinde tutmasına, yaşamına entegre etmesine bağlıdır.... Spinozacı ilkeler şunlardı: Varolan her şeye İçkin Yasa egemendir. Dünyanın hiçbir 'aşkın' boyutu yoktur. Her şeyi, her davranışı belirleyen İçkin Yasa, tek değer

* "Şu hâlde bir felsefenin birinci adımı, şeyleri bilinçten def etmek ve onunla dünya arasındaki gerçek ilişkiyi yeniden kurmak, yani, bilincin dünyayı konumlandırıran bilinç olduğunu göstermektir..." (Sartre, Jean-Paul; *Varlık ve Hiçlik/ Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*-Çev.: Turhan Ilgaz-Gaye Çankaya Eksen-; İthaki Yayınları, İstanbul- 2009; s, 26)

ve ölçü kaynağıdır. Bunu kabul ve yaşamına entegre etmek, insanın erginleşmesinin başlangıcı ve önkoşuludur. Realitenin 'aşkın' bir boyutunun olmaması, Dünyanın dışından değil de içinden yönetilmekte olması, onu daha az ilginç ya da daha az esrarengiz yapmaz. Tersine, Evrenin tümünde kararlı ve gerçekten de esrarengiz bir biçimde tutarlılıkla çalışan Tanrısal güç, herhangi bir dinsel metnin dile getiremeyeceği kadar görkemlidir...”

Birinci ve ikinci firar nedeniyle yasaklı kültür insanları, toprağın özelinde Aleviler, *doğaötesinden-doğaüstünden* geldiği varsayılan her türden kutsal/yarı-kutsal metni-çağırını düşünmeksizin *inkâr eder. Doğaüstü nihilisttirler*. Durup bir de Marx'a kulak verelim: “Tanrı doğaüstü bir varlık değildir, gerçeklikte insan tarafından, kendi doğasının en iyi öğelerinin kendi dışına atılmasıdır(projection). Tanrı, insanın gerçek açıklamasıdır(révélation) ama onu egemenliği altına alır ve gerçekte onun yabancılaşmasıdır. Demek ki Feuerbach, Hegel'den yabancılaşma sürecini, ama onu tersine çevirerek alıyordu. İnsan kendi öz doğasını kendi dışındaki nesnelerde nesnelleştirir. Ama kendini açığa vururken, sadece nesneler yaratmakla kalmaz; bu nesneler bağımsız, yabancı bir duruma gelir, ona karşı çıkar ve onu egemenlik altına alır. İnsan kendi zenginliğini Tanrı'da dışlaştırmış ve Tanrı'yı ne kadar zenginleştirmişse kendisi o kadar yoksullaşmıştır.”” Bu anlayış bir bakıma Spinoza'yı *günceller*.”

* Fransez, Moris; *Spinoza'nın Tao'su/Akıllı İnançtan İnançlı Akla*; Yol Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.; İstanbul- 2004, s, 343-345

Marx Karl; *1844 El Yazmaları/ Ekonomi Politik ve Felsefe*-Çev.: Kenan Somer-; Sol Yayınları, Dördüncü Baskı; Ankara- 2011; E. Bottigelli; Sunus, s, 23

“Ama buradan, felsefe tarihinin en gelişkin içkinlik düşüncesine varır Spinoza. İçkinlik, evrenin dışında aşkın bir tanrıyı reddeden bir anlayış değil sadece; her bir şeyin, genel ve yargılayıcı söylemlerin tahakkümünden kurtulması, yalnız kendi tekil varolma çabasıyla görünür olmasıdır...”
(*Spinoza-Blyenbergh/ Kötülük Mektupları*-Yay. Haz.: Alber Nahum-Gaye

Bâtından Zâhire Fırar: Zâhirden fırarın sonunda, *karanlık biçiminde* algılanan bir varlık doluluğu ile buluşmuştuk. Bu varlık doluluğunun akli, somuta taşınacak olan *varlığı kuran akıldır*. Varlığı kuran aklın amacı *zâhire taşınmak* olduğu için, bu amaca uygun biçimde *bâtından zâhire fırar edilir*. Ve üç fırar süreci *tamamlanmış* olur. Sürecin tamamlanmasıyla anlama-algılama yeteneğimizin *tedavisi* başlar.' Bu fırarı gerçekle-

Çankaya/ Çev.: Alber Nahum-; Norgunk Yayıncılık, İstanbul- 2008; Sunuş, s, 25)

" her şeyden önce, şeyleri kolaylıkla ve yanılgıya düşmeden kavrayabilmemiz için anlama yeteneğimizi tedavi etmenin ve saflaştırmanın bir yolunu bulmalıyız.... Bir sürü şeye bağımlıyım. Bana sürekli bir mutluluk vermediklerini bilmeme rağmen, bir sürü şeyin peşinden gitmezlik edemiyorum. Doğamı (...) düzeltemiyorum. Peki, doğamı düzeltmek ne anlama geliyor ki? İrademi düzeltmek mi? Oysa iradem dediğim şeyin sadece bir sözcükten ibaret olduğunu biliyorum. Benim içimde, beni bir şeyler istemeye iten bir güç var ve benim bu güç üzerinde fazla bir egemenliğim yok.... Yani işin özünde, doğamı düzeltmek derken... onu anlamaya çalışmaktan öteye gidemez.... Aslında doğamı tanımak, bir yerde, onu değiştirmek anlamına da gelir. Çünkü doğam hakkında elde edeceğim bilgi, benim dışımda, ölü bir fikir olmayacak, beni değiştiren bir fikir olacaktır... Yani, doğamı iyileştirmek anlamına gelecektir.... Yapmam gereken ilk iş, anlama yeteneğimi (...) iyileştirmek, şeyleri oldukları gibi anlamasını sağlamaktır. Anlama yeteneğimi iyileştirmek için ise işe zihnimin 'dış dünya' ile ilk buluşma noktası olan algılama mekanizmamı gözden geçirmekle başlamam gerekecektir.... Spinoza'ya göre, tüm algılarımız dört tipe indirgenebilir... 1) Bazı şeyleri algılayışımız 'kulaktan dolma'dır; örneğin, doğduğum günü bu tip bir algılama sonucu bilirim. 2) ..., muğlak bir deneyim sonucu elde edilen, yani anlığın belirlemediği bir algılamadır; örneğin, öleceğimi muğlak bir deneyim sonucu bilirim: Bana benzeyen başkalarının da öldüğünü gördüğüm için ben de öleceğimi ileri sürerim. Bu iki algılama biçimiyle olayların, algıladığımız şeylerin sadece arazları(ilinekleri) hakkında bilgi edinebiliriz. 3) şeylerin nedenlerini kavrayabiliriz: Eldeki bir sonuçtan, nedenini çıkarırsınız. 4)... şeylerin özlerini algılarız. Eğer sadece gerçeği arıyordıysak, üçüncü tip yani rasyonel, bilimsel algılama ile yetinebilirdik. Ama öncelikli arayışımız bilgili olmak değil, yaşama bilgece bakmak olduğu için, bizi kökten değişime uğratacak, bizi bilge kılacak olan 4.tür algılamayı gerçekleştirmenin yolunu bulmalıyız. Bu 4.tür (...) algılama, rasyonel algılamının ötesinde, karşılaştığımız her şeyin ve her olayın altında Evrenin tümünü belirleyen o bengi ve sonsuz varlığın işleyişini izlediğimiz bir algılama düzenidir. Spinoza, işte bu dördüncü (...) tip bilginin ne olduğu ve nasıl

tirmenin *zorluğu* ortadadır: Çünkü duyu organlarımızın *ezberi*, ışık saçarak kendini tüketen somutlar dünyasını *algılayabilir* ancak; karanlık saçarak kendini tüketen gizil nesnellik dünyasının, yani bânının kapısı bu *ezbere kapalıdır*. Devreye *içgüdü* temelli, *bilinçdışı* güvenceli *sezginin* girmesi gerekir: duyu, istenç dışı gelen bir emosyon değil, tıpkı düşünce gibi rasyonel, yani düzene sokan bir işlev, buna karşılık sezgi ise irrasyonel, yalnızca algılayan bir işlevdir. Sezgi, ‘önsezi’ olarak, istençli bir aksiyonun ürünü değil, iç ve dış durumlara bağımlı, istenç dışı bir olaydır. Sezgi daha çok ruhsal değil de fiziksel nedenlerden ileri gelen, objektif uyaranlara bağlı irrasyonel bir olgu, duyumsal bir algılama gibidir. O halde, bilincin yönelim için kullandığı yardımcı araçlar gerçekte dört işlevden ibarettir: Duyum (yani duyumsal algılama) bir şeylerin var olduğunu, düşünce bunun ne olduğunu, duyu bunun hoş ya da nahoş olduğunu söyler ve sezgi de onun nereden gelip nereye gittiğini belirtir.” Sezginin izinde karanlıkla birlikte *yolculuğa çıkıp*

elde edilebileceğini anlatmaya niyetlidir. bu oldukça zor bir uğraştır... Spinoza'nın sözünü ettiği bilgi türü, ‘sezgisel bilgi’dir ve bunun nasıl bir şey olduğunu anlatmak da anlatılanı anlamak da kolay iş değildir. Zorluk şuradadır: Bir şeyi sezgi yoluyla anlamak için, hiç olmazsa bir an için, alışlagelmiş usavurma biçimlerinden kurtulmuş olmak gerekir. Sezgisel anlamamanın, bilimsel anlama ile bir benzerliği olmadığı gibi, inançla edinilen kanaate de benzemez. Kendine has bir bilgilenme türüdür ve bir şey, sezgi ile anlaşıldığında, bilindiği bilinir... şeylerin özü hakkında edinilecek bilgi, tek bir taneye indirgenebilir: Tanrı fikri. Her şeyin özü olan, her şeyin varolacaksa nasıl varolacağını belirleyen güç, Tanrı’dır ve sezgi ile edinilmesi gereken, her şeyin içinde bu şaşmaz, değişmez gücün işleyişinin farkındalığıdır. Sezginin ne olduğunu anlamak için belki de bu farkındalık sözcüğü anahtar sözcüktür. Gerçekten de yapmamız gereken, Spinoza'nın Tanrı adını yakıştırdığı bengi varlık hakkında daha fazla bilgiye sahip olmak değil, Tanrı fikrinin, yani olayların oluşmasının altında yatan zorunluluğun giderek daha fazla farkında olmaktır, o kadar...” (Fransez, Moris; *Spinoza'nın Tao'su/Akıllı İnançtan İnançlı Akla*; Yol Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.; İstanbul- 2004; s, 113-116)

Jung, Carl G.; *İnsan ve Sembolleri*-Çev.: Ali Nahit Babaoğlu-; Okuyan Us, 4. Baskı; İstanbul- 2009; Sayfa: 61

varlıkla birlikte ışık olarak doğduğumuzda, üç firar çevrimini *sonlandırmış, zihnimizi tedavi etmiş* oluruz. Bu durum, *karanlığın ölümü*, ışığın doğumdur; çevrim önsüzden sonsuza aktığına göre bunu, ışığın ölümü karanlığın doğumu *izleyecektir*.^{*}

Aleviler karanlıkla birlikte yolculuğa çıkıp ışık olarak doğup ışıklı dünyanın bir parçası durumuna geldiklerinde, yani üç firar çevrimini tamamladıklarında, üçüncü evrensel ilkelelerini haykırmışlardır: *Gerçeği* (bâtını) örten gerçektir (zâhirdir). Bu gerçek (zâhir) *aralanmadan*, asıl gerçeğe (bâtına) *ulaşma* olanağı yoktur.

Zâhir, yani somutlar dünyasında, her varlığın bir de *görünmeyen yanı* vardır. Sadece görünenle *yetinilirse* evren yasaları olarak algılayabileceğimiz Tanrı'nın *aklıyla buluşulamaz*. Durumu biraz daha yakından görelim: Eğer düşüncemiz, somutun zincirlerinin bir *balkası* durumundaysa, biz herhangi bir *varlığı soyamayız*. Bu durum, soyutlama yeteneğimizin *gelişmediğini* gösterir. Canımızın *eylemli donu* olan bedenimizi soyup *içimize* giremeyiz. Doğal olarak canımızı *avucumuzun içine* almayı hiçbir zaman gerçekleştiremeyeceğiz. Ama olanaksızla buluşabilmek için gerçeği örten gerçeği *aralamak* durumundayız.

Gerçeği örten gerçektir, algısının izinde *düşünsel bir yolculuğa* çıktığımızda, *karanlığı örten karanlık* (bâtını örten bâtın), *aydınlığı örten aydınlık* (zâhiri örten zâhir)'tır algısına ulaşırız: Aydınlığın *sırrını* biliyoruz; *nedeni* saçtığı ışığın yasası ile gözümüzün görme yasasının *aynı* olmasıdır.

Karanlığa gelince onun *sırrını tam olarak bilemiyoruz*: *Karanlığı örten karanlık örtü*, ancak karanlık ışıktaki *görmekle* kaldırılabilir. *Karanlık ışıktaki ten gözümüz iptal* olduğu için, *kara renkle belirgin içimizin örtüsünü de kaldıramıyoruz*. İçi-

* “Hiçlik kendini öldürdü, kâinat onun yarasıdır.” (Eagleton, Terry; *Tatlı Şiddet/ Trajik Kavranı*-Çev.: Kutlu Tunca-; İstanbul- 2012; s, 345)

mize *dış muamelesi* yaptığımız için, aydınlığın ezberini içimize *dayatıyoruz*.

Bu ezberi *kırmak* için ne yapmalıyız? sorusu *vahdet-i mevcutçu* tasavvuf bilgisinde yaşamsaldır: Karanlığın (bâtın) sırrıyla yasa ortaklığı olan *bir başka* göze ihtiyacımız var. Bu göz, *düşüncedir*; düşüncemizi göz yaptığımızda, karanlığın *sır* alanında gezinmeye başlarız; aydınlığı *yurtar*, karanlığı *kururuz*. Kurduğumuzda içimizdeki gönül suyunun renginin *mavi* olmadığını hemen anlarız.*

Gerçeği *aralamayı* başardığımızda, gerçeği yöneten soyut yasalar -ki Tanrı'nın yasalarıdır- düşüncemize *düşer*. Artık *evrenin dili* çözülmüştür.

Evrendeki tüm olay, olgu ve süreçler arasındaki çeşitli ilişkilerin oluşturduğu maddesel bağımlılığa bilim dilinde *evrensel bağımlılık* adı verilir. Bu bağımlılık evrenin, birbirinden koparılamaz parçalardan oluşan bir evrensel *bütünlük* olduğunu kanıtlar. Evrenin sürekliliği ve düzenliliği, bu birliğin ve bütünlüğün ürünüdür.

Evrensel bağımlılık; insan bilincinden *bağımsız* ve *nesnel bir bağımlılıktır*. Metafizik idealist ya da tektanrıci dinlerin savlarına karşın gerçekte bu düzen *hiç bozulmadı ve bozulmayacaktır*.

Alevi felsefesinde evrensel bağımlılık, *sonuç-neden* bağımlılığı ya da *zâhir-bâtın* bağımlılığı biçiminde açıklanır. *Sonuç* ya da *zâhir* her zaman bir *somutluktur*. Gönül bilgisinde somutluk olarak *madde*, bilinçten bağımsız olarak var olan ve duyumlarla algılanarak bilince taşınan tüm *nesnel gerçekliği* anlatan felsefi bir kavramdır. Düşünceci maddeciliğin bu tanımı, metafizik idealizmin yanlış tasarımlarından doğan *yanılgıları* ortadan kaldırdı: Böylece sonsuz çeşitlilikteki somut

* Korkmaz, Esat; *Hiçlik Defteri* -VI-; Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul-2011; s, 11

biçimler dışında *değişmez madde anlayışı temelinden yıkıldı*. Bâtını felsefede madde ne yaratılabilir ne de yok edilebilir; sürekli olarak değişerek bir durumdan (bâtından) bir başka duruma(zâhire) *dönüşür*.

Hareket maddenin bir *varlık biçimidir*. Hiçbir zaman ve hiçbir yerde *hareketsiz madde olamayacağı* gibi, hiçbir zaman ve hiçbir yerde *maddesiz hareket de olamaz*. Bize duyumlarımızla iletilen bu nesnel gerçeklik *sonsuz ve bitimsizdir*, bilgimizi, sonsuzca ve tükenmeksizin *yenileyecektir*.

Ten gözü-gönül gözü bilgilenme sürecinin *iki kanalı* olarak algılanır: Doğal ve kendiliğinden bir süreçte asıl olan *ten gözüyle* görmedir. İncelenen nesne ten gözünden *yitip* matematik formüllere dönüştüğünde, *diyalektik bilgiden* yoksun olanlar maddenin *yok* olduğunu sanır; yani *bâtını* göremez. Gönül gözü ya da düşünce gözünü *işlevli* kılanlar bu sanıyı *yıkar* ve zâhirin karşısına *dönüşümü* olarak algılanan ve bâtın olarak tanımlanan *gizil nesnelliği düşüncede görünüşe* taşırlar; yani *düşüncede görmeye* başlarlar.

Bu bağımlılık-karşıtlık gereği Hallac-ı Mansur'un *izinde* buluşan Aleviler metafizik idealizmin tersine:

1) Doğayı; nesne ve olayların rastlantısal bir yığını olarak değil, birbirine organik bağla bağlı ve bağımlı nesne ve olayların bir bütünü olarak görür.

2) Doğanın; hareketsizlik ve değişmezlik içinde değil, her an değişip yenileşen ve gelişen bir süreç içinde olduğunu ileri sürer.

3) Gelişme sürecinin; basit bir büyüme süreci olmadığını, niceliksel değişmelerden niteliksel değişmelere sıçramalarla geçen bir süreç olduğunu savunur.

4) Gelişmenin; alttan üste doğru sarmal bir gelişim izleyerek gerçekleştiğini, nesne ve olayların içindeki çelişmelerden doğduğunu savlar.

Arınmışlık Üzerine III. Tâsîn: Hallac-ı Mansur, *Arınmışlık Üzerine* adını taşıyan III. Tâsîn'de şu açıklamalara yer verir: "Gerçeklik, çok gizlidir, açıklanamaz; ona giden yollar dar, yolcunun karşısına doymaz ateşler, engin çöller çıkar. Yabancı, işte bu patikalardan geçer. Durak'larda görüp yaşadıklarını anlatır. Bunlar, kırk Durak'lardır: '1) Yöntem (adab), 2) korku (raheb), 3) yorulma (nasab), 4) arama (taleb), 5) şaşırma (aceb), 6) yıkılma (ateb), 7) esrime (tarab), 8) tutku (şereh), 9) doğruluk (nezeh), 10) içtenlik (sıdk), 11) yoldaşlık (rıfk), 12) özgürleşme (ıtk), 13) gösterme (tasvih), 14) dinginlik (tervşh), 15) anlama (temyiz), 16) tanık olma (şuhud), 17) oluş(vucud), 18) sayım (ıdd), 19) çabalama (kedd), 20) eski duruma dönme (rada), 21) yayılma (imtidad), 22) hazırlanma (i'idad), 23) kendini yalıtma (infirad), 24) bağlanma (imkiyad), 25) çekim (murad), 26) görüntü (huzur), 27) uygulama (riyazed), 28) dikkat (hıyatat), 29) yitirilen şeyler için üzülmeye (iftikad), 30) direnme (istşlad), 31) dikkate alma (tedebbür), 32) hayret (tahayyur), 33) düşünme (tafakkur), 34) sabır (tasabbur), 35) yorumlama (taabbur), 36) onaylamama (rafd), 37) güçlü eleştiri (nakd), 38) uyma (riayet), 39) işaret alma (hidayet), 40) başlangıç (bidayet)

Son durak, *arınmış ve gönlü temiz* insanların ulaşabileceği Durak'tır. Her Durak'ta *iki ayrı bilgi* vardır; bu bilginin bir bölümü *algılanabilir*, diğer bölümü *algılanamaz*."

Aleviliğin *varoluş çevriminde* de *yirmi durak* ya da *aşama*, tanrısal kaynaktan uzaklaşmayla belirgin alçalan eğrinin üzerinde, diğer *yirmi durak* ya da *aşama*, tanrısal kaynağa yaklaşmayla belirgin *yükselen eğrinin* üzerinde betimlenir.

Alçalan eğride *arınma*, tanrısal *niteliğin azalması* ve hava, su, toprak ve ateşin *doğumunu* hazırlar: Doğum ürünü *Hak*tır. Yükselen eğride arınma, Hak olarak kimliklendirilen

* Hallac-ı Mansur; *Tavasîn / Enel Hak* Çev.: Yaşar Günenç-; Yaba Yayınları, 6. Baskı, İstanbul- 2012, s. 23-24-25

hava, su, toprak ve ateşin niteliklerinden *sıyrılan* bir süreci tanımlar: Hak'tan Tanrı'ya *dönüşüm* gerçekleşir.

Diğer taraftan bâtinî inançta *arınma*, nefisle mücadeleden *zaferle çıkmakla* sağlanır: İnsanda her türlü kötülüğü yapmaya yatkın duygu hali olarak algılanan nefis, en *büyük düşman* kabul edilir. Bu bağlamda en büyük savaş, insanın kendi içinde *kendi nefisine* karşı verdiği savaştır. Gaza ya da cihat denince, insanın *kendini terbiye* etmesi anlaşılır. İnsan nefisini *yedi aşamada* terbiye eder:

a) Nefs-i emmare; insanı günaha, kötülüğe ve şehvete zorlayan duygu durumu; hiç eğitilmemiş, eğitim görmemiş nefis.

b) Nefs-i levvame; az da olsa eğitilmiş, eğitim görmüş nefis.

c) Nefs-i mülhime; eğitilmiş/eğitim görmüş olmakla birlikte yeterince olgunlaşmamış; iyilik ve kötülüğe yönelik duygu durumlarının birlikte yaşandığı nefis.

d) Nefs-i mutmaine; iyiliğe/gerçeğe/güzelliğe yönelik duygu durumlarının ağırlıkta olduğu nefis.

e) Nefs-i raziye; Tanrı'dan gelen/geldiğine inanılan her şeyi hoşnutlukla karşılayan nefis.

f) Nefs-i merziye; terbiye edilip olgunlaşmış, Tanrı'nın sevgisini kazanmış nefis.

g) Nefs-i kâmile; bütünüyle olgunlaşmış, arınmış, en üst aşamada bulunan nefis.*

Daire Üzerine IV. Tâsîn: Hallac-ı Mansur *Daire Üzerine* adını taşıyan *IV. Tâsîn*'de şunları söylüyor; “Birinci kapı, Doğru'nun dairesine ulaşan kimseyi simgeler. İkinci kapı, oraya ulaşan, ama girdikten sonra kapalı bir kapıyla karşılaşan ki-

* Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi; İstanbul-2010; s, 912-913; Korkmaz, Esat; *Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, Beşinci Baskı, İstanbul- 2016, s, 515-516

şiyi simgeler. Üçüncü kapı ise Doğru'nun Doğruluk çölünde yolunu yitiren kişiyi simgeler... En içteki dairenin kıpısı yoktur; onun merkezi olan nokta, Doğru'dur. Doğru, görünen ve görünmeyen her şeyi kapsar, biçimleri hoş görmez... Daireye bakan, ona içinden değil de dışından bakar... Bu yüzden, Gerçeklik biliminin bilgisine erişemez...”

Şimdi tekrar daireye dönelim: Daire, Çin kültüründe, simgesel anlamda, Yeryüzü'nü örten ve yuvarlak biçimli tasarımılanan Gökyüzüdür. Ezoterik tasarımlarda, simgesel anlamda, her şeyin kaynağı durumundaki yüce tanrıdır. Maya mitolojisinde, simgesel anlamda, her şeye hayat veren Güneş'tir.

Daire, bâtinî kültürde *varoluş dairesi* olarak bilince-inanca taşınır: Eyleme geçen Tanrı'dan ışık donunda fışkıran, taşan özün *maddi* ya da *manevi* varlıklar durumunda *var olması* hali varoluştur. Varoluş çemberi: Tanrı'dan fışkıran, taşan özün aklı-evvelden âlem-i şühuda inerken çizdiği düşünülen *kavs-i nüzul* ile âlem-i şühuddan çıktığı kaynağa (Tanrı'ya) yükselirken çizdiği düşünülen *kavs-i uruc* eğrilerinden oluşan *dairedir*. Varoluş çevrimi: Varoluş çemberi üzerinde kendini dışa vuran, tektanrıci dinlerin *yaradılış* tasarımına karşı bir *başkaldırı* niteliğinde olan, doğanın canının ışık biçiminde eyleme geçmesiyle *görünen* ya da *görünmeyen* varlıkların belirmesi halidir.”

Ezidilikte daire *kutsaldır*, çünkü Şeyh Adi, Laleş Vadisi'nde toprağa bir *daire* çizmiş ve bu daire bizim *yurdumuzdur* demiştir. “Selamlama Yeri'nin doğusunda kalan Meşet Dağı'nda Şeyh Adi Divanı (Dîwana Sex Adi) vardır: Divan'ın girişinin doğuya bakan kısmında, içinde bir kaynağın yer aldığı daire biçimli bir yapının varlığına inanılır. Şeyh ve bağlıları, Bağ-

* Hallac-ı Mansur; *Tavasın / Enel Hak* Çev.: Yaşar Günenç-; Yaba Yayınları, 6. Baskı, İstanbul- 2012, s, 27-28
Korkmaz, Esat; *Alevilik-Bektaşılık Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, Beşinci Baskı, İstanbul- 2016, s, 699

dat'tan geldiklerinde burada oturup muhabbet yapmışlardır.”; biçimindeki söylence daire kutsallığının *kanıtı* gibidir.

Hallac-ı Mansur, daireler üzerinden *eğitim miracını* tanımlamaya çalışır: *Ham ervah* durumda iken *en dış* daireden içeri giren kişi, eğitim miracını tamamlama yönünde davranır- sa içte kalan dairenin kapısı *açılır*. Tersî durumunda kapı *kapa- lıdır*. En içteki dairenin kapısı *yoktur*, orta noktası *Doğru* diye tanımladığı *Tanrı*'dır. Demek ki amaç Tanrı'ya *ulaşmak* olarak söylenebilir.

Hallac-ı Mansur'u birinci dâr piri kabul eden Alevilikte *eğitim miracı* her şeyin *temelidir*. Şimdi bu önemli konuyu ayrıntılandıralım.

Miraç, Arapça, *yukarıya çıkma, yükselme* anlamındadır ve Ortodoks algıda, Hz. Muhammet'in bedeniyle göklere yükse- lerek *Tanrı katına çıkmasını* ya da Hz. Muhammet'in birinci göğe yükselirken bindiği *doğauüstü varlığı* tanımlar. Bâtınî kül- türde, Hz. Muhammet'in, kendi aklıyla (*Cebraîl*) bâtının ayır- mına varması; bâtının ayırımına varacak biçimde bir düşünsel yolculuğa çıkması ve mürşit aşamasına ulaşması; kendi aklının sonuçlarına koşacak biçimde seyahat etmesi biçiminde tanım- lanır ve *Muhammet miracı* olarak algılanır. Bir sufi, yetişmiş ol- manın, ham ervahlıktan kâmil insan durumuna gelmenin kanıtı anlamında bir iç yolculuk yaparak *Enel Hak* noktasına çıkması biçiminde tanımlanır ve *sufî miracı* olarak algılanır. Hak yüzü- nü görme anlamında algılanan ikrar verme, nasip alma olarak tanımlanır ve *talip miracı* olarak algılanır. Görgüden geçerek ikrar tazeleme, ruhsal açıdan temizlenme olarak tanımlanır ve *talip miracı* olarak algılanır. Bir talibin eğitim sürecine girerek eğitilmesine koşut bir makamdan diğer makama yükselmesi olarak tanımlanır ve *talip miracı* olarak algılanır.

* Korkmaz, Esat; *Ezidiler, Melek Tavus'un Talihsiz Halkı/ Kırmızı Ezd'in Kuzuları*; Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2015, s, 252

Kırklar Cemi, şeriatçı inançta, yani Ortodoks Sünnilikte tasarım olarak *yoktur*, buna karşın, Kırklar Cemi'ni önceleyen *Miraç yolculuğu* vardır ve bu bir tasarım değil, *somut* olarak gerçekleşmiş bir *olay*, *olgudur*. Muhammet'in Tanrı'nın peygamberi olma durumunu *pekiştiren*, her şeyin kanıtının *Tanrı* olduğu algısını öne çıkaran *somut bir mucizedir*. Sünni inanç ve kaynaklarına göre, Hz. Muhammet peygamberliğinin X. yılında (619), Arap aylarından Recebin 27. gecesi Tanrı'nın bir *mucizesi* olarak evinden alınıp önce Kudüs'teki Mescidi Aksa'ya götürülür; sonra da tanrısal mekâna, *göklere* yükseltilir. Mucizenin Kudüs'e kadar olan ilk bölümü İsra adını alır. Bu bölüm Kuran'ın aynı adı taşıyan suresinin ilk ayetinde şöyle anlatılır: "Bir gece kendisine delillerimizden bir bölümünü gösterelim diye kulunu (Muhammet) Mescidi Haram'dan çevresini kutlu kıldığımız Mescidi Aksa'ya götüren Allah'ın şanı çok yücedir"

Miraç mucizesinin Kudüs'ten sonraki aşamaları *hadislerle* açıklanmış olmasına karşın, *değişik görüşler* de yok değildir. Daha çok ehl-i sünnet bilginlerinin oluşturduğu çoğunluğun görüşüne göre, İsra ve Miraç yalnızca ruhsal bir *olay* ya da *düş* değil, Hz. Muhammet'in *uyanık* olarak hem *ruhsal* hem de *bedensel* varlığı ile yaşadığı bir *mucizedir*. Köktendinciler ise İsra mucizesinin Kuran'da *yer aldığını*, bu nedenle Miraç mucizesini *kökten* reddedenlerin *dinden çıkmış* sayılacaklarını ileri sürerler.

Miraç olayının Kudüs'e kadar olan bölümü Kuran'da *kesin* olarak bildirilmekle birlikte, Kudüs'ten göklere yükselme aşamaları *hadislerde* yer alır. Hz. Muhammet'in göklerden sonra Arş'ı, Cennet ve Cehennem'i, buralarda bulunanların durumlarını tanımladığı hadisleri ise az sayıdaki *ravilerce* (Hz. Muhammet'in yaptıklarını, söylediklerini ya doğrudan Hz. Peygamber'e ya da ilk Müslümanlara dayanarak aktaran kimse)

anlatılır. Bu nedenle ılımlı Sünni İslamlıkta Mirac'ın Kudüs'ten sonraki aşamaları da *doğru* kabul edilmekle birlikte, sadece *hadislere* dayandığından, bu bölümlere inanmayanlar *dinden çıkmış* sayılmaz.

Hadislerde verilen bilgilere göre bu olay şöyle gerçekleşmiştir: Hz. Muhammet evinde ya da Kâbe'nin avlusunda uyurken, *Cebrail* yanına gelir; göğsünü yararak kalbini *yıkar*, sonra *Burak'a* bindirerek bir anda Kudüs'e götürür. Hz. Muhammet burada öteki birçok peygamberin ruhlarıyla karşılaşır ve Mescidi Aksa'da onlara *imamlık* yaparak iki rekât namaz kıldırır. Namaz bittikten sonra Cebrail ile birlikte *Miraç* denilen bir araçla *Birinci Göğe* yükselir. Buradan *Yedinci Göğe* kadar *meleklerin* yardımıyla; Sidret ül-münteha'ya kadar *Cebrail'in* yardımıyla daha öteye ise *Refref* adlı bir araçla gider. Sonunda, Refref'ten de ayrılarak tek başına *Tanrı huzuruna* ulaşır.

Hz. Muhammet, konuyla ilgili hadislerinde yedi kat göklerde karşılaştığı peygamberler, onlarla yaptığı görüşmeler ve *Mirac'ın* son aşamalarında ulaştığı *tanrısal tecelliler* hakkında geniş bilgiler verir.

Ehl-i sünnet bilginlerine göre, bu gecede Hz. Muhammet ümmetine üç armağan sunulur:

1) Bakara Suresi'nin son iki ayeti bu gece Hz. Muhammet'e bildirilir;

2) Hz. Muhammet'e, Tanrı'ya ortak koşan ya da O'nun varlığını tanımayanların dışında kalan tüm ümmetinin Cennet'e gireceği müjdelendir;

3) Ortodoks Sünni İslamın en başta gelen ibadeti olan beş vakit namaz bu gece farz kılınır; bu namazları inanç ve bağlılıkla kılan müminlerin elli vakit kılmışçasına sevap kazanacakları ve namaz kılmakla bir tür *Miraç* yapmış gibi onur ve değer kazanacakları Tanrı diliyle açıklanır; bu nedenle namaz hadiste, *müminin miracı* olarak algılanır.

Alevi felsefesinde ise *Kırklar Cemi* ve onu önceleyen *Miraç yolculuğu*, akıl-mantık alanı *dışında* tümüyle bir *söylence*dir, yani *akıl yürütme* yoluyla ulaşılan bir tasarımdır. Muhammet'i de Ali'yi de sonralayan ve felsefe-davranış boyutunda yapılanıp biçimlenen Alevi kimliğinin *geriye dönüşle* yarattığı kutsal bir kurgudur.

Alevi felsefesi, *söylence* zemini *dışında* *mucize* kabul etmez. Çünkü, *somut* olarak, *nesnel* olarak gerçekleştiğine inanılan *mucize*, sorgulamanın *dışında* kalır da ondan. Sorgulamanın *dışında* kalan ya da kendini sorgulatmayan her inanç olgusu ancak *dogma* olabilir. Alevi felsefesine gelince burada *mucize* bir *akıl sorunudur*, akıl yürütmeye *akıl dışı* alana taşınarak yaratılan bir *akıl olgusu* olarak öne çıkarılır.

Bir gün *Cebrail*, Hz. Muhammet'e Hakk'ın *davetini* bildirir ve O'na *Miraç* yolculuğunda *rehberlik* eder. Sema'da, yolculuk sırasında, önlerine bir *arслан* çıkar ve kükremeye başlar. Muhammet, ne yapacağını şaşırmış durumdadır. O anda bir ses;

-Ey Muhammet, *yüzüğünü arslanın ağzına ver!*, der.
Muhammet, söyleneni yapar; yüzüğünü, arslanın ağzına verir.
Arslan, yüzüğü alınca sakinleşir.

Muhammet, yoluna devam eder; göğün, en yüksek katına ulaşır. Sonunda Hak *tecelli* eder ve Hakk'ın *yüzünü görür*, dost dostla *kavuşur*. Dost dostla sessiz ve sözsüz olarak *doksan bir sır* söyleşir. Bunlardan *otuz bini şariat* olur, *insanlara iner*, kalan *altmış bini ise Ali'de sır olur*.

Cennet'te Muhammet'e *bal, süt ve elmadan* oluşan bir yemek gelir. Bunlar özellikle seçilmiş yiyeceklerdir. İnsan için sütün ve balın yüz yararı vardır; buna elma da eklenince yararı *bin bir* olur. Balın peteği insanın *mayası*; sütün sağıldığı meme insanın *ana rahmi*, elmanın kabuğu ise *insanın derisi* kabul

edilir. Tanrı süte *sevgiyi*, bala *aşkı*, elmaya ise *dostluğu* bağışladı: üçünü de *Cennet ürünü* olarak insanlara yolladı.

Muhammet, Miraç'tan *dönerken* kentte bir kubbe ilgisini çeker; yürüyüp kapısına varır, kapıyı çalar. İçeriden bir ses;

- *Kimsin, niçin geldin?* diye sorar. Hz. Muhammet;

- *Ben peygamberim. Açın içeri gireyim. Erenlerin güzel yüzünü göreyim!* karşılığını verir. Bu kez içeriden;

- *Bizim aramıza peygamber sığmaz. Var peygamberliğini ümmetine yap*, yanıtı gelir. Bunun üzerine Muhammet, kapıdan ayrılır. Tam gideceği sırada Tanrı dile gelir ve;

- *Ey Muhammet, o kapıya var!* buyurur. Muhammet, Tanrı'nın buyruğu üzerine yeniden o kapıya varır; kapıyı çalar. İçeriden;

- *Kim o*, diye bir ses duyulur. Muhammet;

- *Ben peygamberim. Açın içeri gireyim. Mübarek yüzlerinizi göreyim*, der. Bu kez içerideki ses;

- *Bizim aramıza peygamber sığmaz. Ayrıca bizim peygambere de gereksinimimiz yok*, karşılığını verir.

Tanrı elçisi umarsız geri döner; makamına varıp sakinleşmeyi diler. Uzaklaşırken Tanrı yeniden dile gelir;

- *Ey Muhammet geri dön. Nereye gidiyorsun? Var o kapıyı arala*, o meclise dahil ol! buyurur. Muhammet, Tanrı'nın buyruğuna uyar. Yine o kapıya varır; kapının halkasına el vurur. İçeriden;

- *Kimsin?* diye ses geldiğinde;

- *Yoktan var olmuş bir yoksul oğluyum. Sizi görmeye geldim. Girmeme izin var mı?* diye sorar. O an kapı açılır;

- *Merhaba! Hoş geldin, kadem getirdin. Gelişin kutlu olsun, ey kapılar açarı!* diyerek kendisini karşılarlar. Tanrı'nın elçisi;

- *Kutsal kapı, hayırlar kapısı açıldı. Esirgeyen ve bağışlayan Tanrı'nın adıyla*, deyip, önce sağ ayağını basarak içeri girer.

İçeride otuz dokuz can oturmaktadır; *yirmi ikisi erkek, on yedisi kadındır*. Muhammet'in içeri girdiğini görünce hepsi kıyama dururlar; O'na yer gösterirler. Muhammet, geçip Ali'nin yanına oturur, ama O'nun Hz. Ali olduğunu *anlayamaz*. Derken;

- *Bunlar kimler? Büyükleri hangisi, küçükleri hangisi?* diye düşünmeye başlar. Sonunda dayanamaz ve;

- *Sizler kimlersiniz? Size kim derler?* diye bir soru yöneltir.

- *Bizler Kırklar'ız, karşılığını verirler*. Muhammet;

- *Peki sizin ulunuz kim, küçüğünüz kim? Ben anlayabilmiş değilim?* deyince;

- *Bizim ulumuz da uludur, küçüğümüz de uludur*. Bizim *kırkımız bir, birimiz kırktır* yanıtını verirler. Muhammet'in;

- *Ama biriniz eksik, o birinize ne oldu?* sorusuna içeridekiler;

- *O birimiz Selman'dır; taşraya, parsaya çıktı. Hem niçin soruyorsun? Selman da buradadır*. O'nu aramızda say, derler.

Hz. Muhammet, Kırklar'dan bunu *kanıtlamalarını* ister. O an Hz. Ali, mübarek kolunu uzatır. Kırklar'dan biri destur çekip Hz. Ali'nin koluna bıçakla bir *kesik* atar; kolu, *kan revan içinde* kalır. Bu sırada diğer otuz dokuz canın kolundan *kan akmaya* başlar. Bir *damla kan* da pencereden gelip meydana dökülür; bu kan taşrada, parsada bulunan *Selman*'in kolunun kanıdır.

Sonra Kırklar'dan biri Hz. Ali'nin *kolunu bağlar*, kanı *diner*. O an tüm diğer canların da *kanı durur*. Bu sırada devşirmeden dönen Selman, getirdiği bir üzüm tanesini Hz. Muhammet'in önüne koyar ve;

- *Ey yoksullar hizmetkârı, bir hizmet et de bu üzüm tanesini paylaşır!* der. Muhammet kendi kendine;

- *Bunlar kırk kişi, üzüm ise bir tane. Bu bir tane üzümü kırk kişiye nasıl bölüştüreyim?* diyerek kararsızlığa düşer. Bunu gören Tanrı Cebrail'e;

- *Sevgili Muhammet zorda kaldı. Tez yetiş, Cennet'ten bir nur tabak al, ilet. O üzüm tanesini bu tabağın içinde ezip şerbet etsin, Kırklar'a paylaştırıp içirsin,* buyurur. Cebrail, Cennet'ten bir nur tabak alır; Tanrı elçisinin huzuruna gelir, Tanrı'nın selamını arz edip o tabağı Muhammet' in önüne koyar;

- *Şerbet eyle, ya Muhammet!* der.

Kırklar, üzüm tanesini ne yapacak, nasıl paylaştıracak diye seyrederken birden Hz. Muhammet'in önünde, *nurdan bir tabak* belirmediğini görürler. Tabak güneş gibi balkır. Muhammet, tabağın içine *bir damla su* koyar; sonra mübarek parmağıyla o üzüm tanesini ezip şerbet eder; Kırklar'a sunar. Kırklar, şerbetten içer; tümü *mest* olur. Ayağa kalkar, *Ya Allah* diyerek dest verirler. Üryan büryan semaha dururlar. Muhammet de bunlarla birlikte *semaha girer*. Semah sırasında Hz. Muhammet'in başından mübarek *imamesi* düşer. Kırklar, imameyi alıp *kırk parça* ederler. Herbir parçayı biri alarak kırk parçayı kırk kişi, bağlayıp *tennure* yaparlar.

Sohbet/semah sona erdikten sonra Muhammet bunlara *pirlerini* ve *rehberlerini* sorar. Kırklar;

-*Pirimiz Şah-ı Merdan Ali'dir ve rehberimiz Cebrail'dir,* derler.

Bu yanıt üzerine Muhammet, Hz. Ali'nin *Kırklar Meclisi*'nde olduğunu anlar. Ali, Muhammet'e doğru yürür; Ali'nin yaklaştığını gören Muhammet, tecella ve temanna ile O'na *yer* gösterir. Kırklar da Hz. Muhammet'e katılır; saygıyla eğilip O'na *yol açarlar*. Bu sırada Hz. Muhammet Hz. Ali'nin parmağında, *Mirac'a* giderken arslanın ağzına verdiği *yüzüğü* görür.

Bu *Miraç* ve *Kırklar Cemi* söylenceleri *iki önemli mesaj* verir: Birincisi Ali, *bâtın dünyanın piri*dir. İkincisi, Alevilik *peygamberli bir kültür değil*, öğretmenli, yani pirli-mürşitli okullu bir felsefe-öğreti ve inançtır. Peygamberin yerini öğretmenler doldurur. Öğretmenlerin de öğretmenleri anlamında *başöğretmen* olarak *dört dâr piri* tanımlanmıştır. Dört dâr pirinin ilk sırasını *Hallac-ı Mansur* doldurur.

Diğer taraftan, görgü ceminde cem erenleri, *görülen* canlara;

-*Miracınız kutlu olsun!* diyerek aynı dilekte bulunurlar. Kadınlar eşlerinin belindeki tıg bentleri çözer; dede, son gülbangını okur:

- Bismişah. Allah Allah...

Erenler demi safasına vara, münkirler cezada kala; müminler selamete ere, insan olmayanlar lanet ola.

Gerçeğe Hû!

Sonra görgüsü yapılan canlar meydana *niyaz edip* geri geri çekilerek yerlerine giderler. Böylece iki çift musahip, mürşit huzurunda ve toplum önünde *görgüden geçmiş*, suçları *açıklanmış* ya da suçsuzluğu *onanmış*, borcu ödenmiş olur. Ödenemeyenler gayb erenlerinin affına sığınarak *bağışlanır*, görülenler *aklanır*, gönül *rahathlığına* kavuşur.

Mirac'ın *iki türlü* tasarımı vardır: *Ortodoks tasarım* ve *bâtını tasarım*. Ortodoks miraç tasarımı; Hz. Muhammet'in *bedeniyle* katıldığı bir Tanrı yolculuğu üzerine yapılandırılır. Kaynağını, akıl alanında *olanaksız* olan bir mucizeden alır. Bâtını tasarıma gelince; ham ervahlıktan kâmil insan durumuna gelmenin bir *kanıtı* anlamında bir *gönül yolculuğu* olarak algılanır. Kaynağı, kişinin *yetişmişliğidir*.

Bu bağlamda Alevilikte bir *sufi miracından* söz edilir. Sufi miracına ulaşma yolunda her aşama ise talibin geçmek zorunda olduğu *basamaklar* olarak algılanır. Yani, bir *talip miracı*

da söz konusudur. Yola girme, görgüden geçme vb. bir *talip miracıdır*.

Hz. Muhammed'in miraç yolculuğunu ve dönüşünde Kırklar Meclisi'ne katılışını anlatan şiirsel mistik anlatıya *miraçlama* adı verilir. Bu anlatı sırasında dönülen semah; *miraçlama semahıdır*.

Miraçlama okunurken; *Muhammet ayağa durdu* dizesi söylenirken hep birlikte ayağa kalkılır. *Cümlesi de secde kıldı* dizesi söylenirken herkes yere secde edip doğrulur. *Muhammet secdeye koydu yüzün/Hakk'a teslim etti özün* dizeleri okunurken, herkes yere eğilir. *Cebrail getirdi üzüm* dizesi söylenirken, halkanın ortasına bir avuç üzüm atılır. Kırklar'ın lokması olarak algılanan üzüm taneleri toplanıp engür şerbeti adına yenir. *Mümin müslim üryan büryan* dizesi söylenirken cem topluluğundaki ehl-i kâmil bacılardan üçü ya da bir erkek bir bacı semaha kalkar. Art arda üç semah dönülür.

Buraya kadar eğitim miracının *birinci bölümünü* anlatmış olduk. Şimdi de eğitim miracının *ikinci bölümünü* oluşturam üç terk tasarımını irdeleyelim:

Terk-İ Dünya: Bâtınîliğin kurumlaşması, doğa bilimlerinin tanrıbilimden *ayrılıp* bağımsız gelişme göstermeye başlamasıyla gerçekleşti. Süreçte tanrıbilim, daha önce parçası durumunda bulunan (çünkü evrenbilim alanı, metafizik alana bağımlıydı) doğayı *reddedince*, ortaya çıkan boşluk *bâtınî eğilimli* hümanistler tarafından *yeniden* yorumlandı. Ne var ki *bâtınî yabancılaşma* sürecinde, hakikate ulaşmanın olmazsa olmazı *terk-i dünya tasarımı*, asıl anlamından *uzaklaşmıştır*.*

* "..., dünyadaki tüm ezoterik disiplinler tarafından ısrarla öne sürülen ve hakikate ulaşma yolunda 'olmazsa olmaz' derecede bir öneme sahip olan 'dünyadan soyunmak/ terk-i dünya' kavramı, yüzyıllar içinde bulanarak birçok çevre tarafından esas anlamından sapmış bir biçimde kullanılmaya ve uygulanmaya başlamıştır." (Algan, Refik; *Ezoterizme Genel Bir Bakış*, Cogito; Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 46; Bahar- 2006; s, 128)

Bâtınîliğin kurumlaşma sürecinde hem Doğu'da hem de Batı'da, *benzer* gelişmeler gözlemlendi. Tektanrıci dinlere göre bâtinî yapılanmalar, özerk adacıklar oluşturmaya başladı: Bâtınîlik henüz ortada yokken böylesi bir özerkleşme *zorunlu* değildi. "Çünkü bu referansların ele aldığı sorunlar hâkim paradigmler içinde gömülüydü, yani, tanrıbilimle genel olarak uyuşmuş durumdaydı. Bu sorunlar, esas olarak, metafizikle evrenbilim arasındaki bağlantı ile ilişkilidir; evrenbilim alanı (...), metafiziksel (...) alana bağımlı olduğu sürece, bu bağlantıyla uğraşan çeşitli söylemler tanrıbilim için sorun oluşturmuyordu. fakat Doğa bilimleri tanrıbilimden ayrılır ayrılmaz, kendi başlarına gelişmeye başladılar (...) Tanrıbilim bir zamanlar kendi parçası olan şeyi reddedince, terk edilmiş koskoca bir alan çıktı ortaya. Bu alan çabucak yeniden kuruldu, ezoterik eğilimli hümanistler tarafından dışarıdan (yani, tanrıbilim dışından) 'yeniden yorumlandı.'"

Gelişmenin feodal aşamasında rahipler, *okuma-yazma* olanağına sahip neredeyse tek topluluk durumundaydı: Doğal olarak *entelektüel* kültür tekelini ellerinde tutuyorlardı. Daha doğrusu, kültürün kendisi, her şeyden önce *dinbilimsel* ya da *tanrıbilimsel* bir nitelik taşıyordu: Bütün bilimler, özellikle siyaset ve hukuk, birer tanrıbilim *kolları* idi ve tanrıbilimde *geçerli* ilkelere göre hükmünü yürütüyordu. Kilise dogmaları, kabul gören İncil cümleleri, birer *siyasal belge* idi ve yargı katında *yasa* gücüne sahipti. Hukuk bağımsızlığını kazandıktan sonra bile uzunca bir süre, tanrıbilimin *tasallutundan* kendini kurtaramadı."

* Faivre, Antoine/Voss, Karen-Claire; *Batı Ezoterizmi ve Dinler Bilimi*, Cogito; Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 46; Bahar- 2006; s, 145-146
"Kaba bir buluş olan matbaa, halihazırda çok da uzağımızda olmayan top, kısmen daha önceleri de bilinen pusula. Bu üç buluş ne değişikliklere yol açmadı ki: biri bilimde, diğeri savaşta ve üçüncüsü maliye, ticaret ve denizcilikte! Bence bunlar tamamen rastlantı eseri insanın ayağına takılan buluşlardı." (Adorno, Theodor W.- Horkheimer, Max; *Aydınlan-*

Feodal egemenliğin *onaylayıcısı* durumunda bulunan Kilise, konumu gereği, entelektüel çalışma alanında tanrıbilimin egemenliğini *elinde* tutuyordu. Bir bakıma feodalizmle *yazgı ortaklığı* vardı. Durum böyle olunca, genelde, feodalizme karşı her *başkaldırı*, Kilise'ye karşı da *başkaldırı* oldu. Kilise kendisine başkaldıran, toplumsal-siyasal tüm devrimci hareketleri, zaman yitirmeden, *tanrıbilimsel sapkınlıklar* olarak suçlayacaktı. Ve öyle de oldu.*

Sahip oldukları ayrıcalıklar tarafından şımartılan Ortaçağ'ın feodal kutsal ideolojisinin temsilcisi durumunda bulunan Katolik Kilisesi din adamları, *seküler* işlerde de egemendiler; hatta kimi kez kralla-imparatorla *at yarıştırıyorlardı*." Ama bütün bunlara karşın, tarihsel gelişimin doğal bir sonucu olarak ellerinden kimi entelektüel olanaklar *alınmıştı*. Ticaret genişlemiş, matbaa bulunmuş; kuramsal açıdan herkes okuma *olanağına*

manın Diyalektiği-Çev.: Nihat Ülner-Elif Öztarhan Karadoğan-; Kabalcı Yayınevi, İstanbul- 2010; s, 19)

"Sonuç şu oldu ki gelişmenin tüm ilkel evrelerindeki gibi rahipler, entelektüel kültür tekeli ellerine aldılar ve kültürün kendisi de her şeyden önce dinbilimsel bir nitelik kazandı. Rahiplerin elleri arasında, siyaset ve hukuk bilimi, tüm öteki bilimler gibi yalın tanrıbilim kolları olarak kaldılar ve tanrıbilimde yürürlükte olan ilkelere göre incelendiler. Kilise dogmaları, aynı zamanda siyasal belitler idiler ve kutsal kitap tümceleri de tüm mahkemelerde yasa gücüne sahipti. Hatta bağımsız bir hukukçular sınıfı oluştuktan sonra bile, hukuk bilimi daha uzun süre tanrıbilimin egemenliği altında kaldı. Ve tüm entelektüel çalışma alanında tanrıbilimin bu egemenliği, aynı zamanda feodal egemenliğin en genel bireşimi ve onaylaması olan kilisenin durumunun da zorunlu sonucu idi. Buna göre, genellikle feodalizme karşı yöneltilen tüm saldırıların, her şeyden önce kiliseye karşı saldırılar olacakları, toplumsal ve siyasal tüm devrimci öğretilerin aynı zamanda ve her şeyden önce tanrıbilimsel sapkınlıklar olacakları açıktır. Varolan toplumsal koşullara dokunabilmek için onların kutsal niteliklerini kaldırmak gerekiyordu." (Engels Friedrich; *Köylüler Savaşı*-Çev.: Kenan Somer-; Sol Yayınları, Üçüncü Baskı; Ankara- 1999; s, 47)

"Avrupa Ortaçağlarında din inancının egemen kavramları kısır ve cılız, temsilcileri ise semirmiş zorba rahiplerdi..." (Nutku Uluğ; *İnanmanın Fel-sefesi/ Özbakışçı Bir Giriş*, Alan Yayıncılık; Ankara- 2012; s, 59)

kavuşmuştu. Süreç içinde Kilise din adamlarının okuma-yazma tekeline *son* verildi; ötesinde entelektüel kültür ellerinden çekilip alındı. Bu durum onları çılgına çeviriyordu.*

Halk bilgeliğinde *terk-i dünya*, eğitim miracının *sonuna* yaklaşan yol erinin, doğadan ve toplumdan *uzaklaşarak* ya bir ormanın *kuytu* köşesine ya bir *mağaraya* ya da bir yapının *seçilmiş bölümüne-odasına* kapanarak daha önce öğrendiklerini *gözden geçirme*, kendini dinleyerek *gerçeği arama*, biçiminde uygulanır. Ve bu uygulama çile olarak algılanır, daha doğrusu eğitimin *mühürlenme* aşamasıdır.

Kızılbaşlıkta *terk-i dünya* uygulaması, yani çile, 40 günlük bir süreyi kapsar ve halk takviminde *Büyük Çile* olarak adlandırılan, işlerin en az olduğu 21 Aralık-30 Ocak arası gerçekleştirilir. Bu 40 günlük süre *erbain* adını aldığı için, çile çıkarmak *erbain çıkarmak* olarak da bilinir.

Mürşit, çileye girecek dervişin elinden tutar ve onu çileevine götürür. Hücre biçimindeki çileevinde, ibadet araçları *dışında*, hiçbir şey bulunmaz. Yemek ve su, *dışarıdan* getirilir. Çile süresince derviş, Tanrı'ya *saygısızlık* etmemek için, oturduğu yerde ve alnını *sert* bir zemin üzerine koyarak uyur. Uyku dışındaki tüm zamanını öğrendiklerini *içselleştirmek* çabasıyla geçirir: Zorunlu olmadıkça dışarıya çıkmaz ve kimseyle *konuşmaz*. Çile sonunda mürşit, çileevine giderek dervişten çile boyunca gördüğü *rüyaları* dinler; çilesini tamamlayan derviş *yıkanır, çamaşır değiştirir*, bu durumu *kutsamak* için *tığlanan* kurbanın etinin suyundan pişirilen çorbayı içer, etinden yer.

* “Ortaçağ feodal ideoloji temsilcisi olan din adamları zümresi(clérge), tarihsel altüst oluştan daha az etkilenmiyordu. Matbaanın bulunması ve ticaret gereksinimlerinin genişlemesi, bu zümrenin elinden yalnızca okuma-yazma tekeline değil, ama yüksek kültür tekeline de almıştı.” (Engels Friedrich; *Köylüler Savaşı*-Çev.: Kenan Somer-; Sol Yayınları, Üçüncü Baskı; Ankara- 1999; s, 35); (Brenon, Anne; *Le Vrai Visage du Catharisme*, La Louve Éditions; p, 31-32)

Görüldüğü gibi bu uygulama, bir tür çileciliktir; ancak bu çilecilik, doğaya ve ek-doğa olarak algılanan toplumsal dünyaya *aykırı* davranmak değil, haksızlığa uyulmasını sağlayan bir disiplin aracı hiç değil. Peki, öyleyse ne? Ham ervahlıktan kâmil duruma gelebilmek için bir eğitim sürecine giren insanın, dünyasal isteklere(*nefis*) karşı dayanıklılığını arttırabilmek için geçici olarak başvurulmuş *eğitim yöntemi*dir sadece.

Bu dünyayı terketme diğer yandan *kötü koşullarda* ya da *baskı altında* yönetenler hesabına bir *eyleme*, *davranışa* katılmayı *yadsıma* olarak anlaşılır; böylesi bir terk süreci ezilmekte olan kitlelerin maddi istekleriyle *uyum* sağlar. Terk-i dünyanın bu aşamasında, çok özel bir durum devreye girer: Yol eri, kâmilidir artık; kime karşı, nasıl kavga vereceğini bilmektedir. En büyük düşmanı *nefsidir*, daha doğrusu nefsiyle özdeşleştirdiği *zalimdir*.

Vardığı sonucu, Kerbelâ üzerinden *güncelleme* yaparak somuta taşır: *Ehlibeyt ve Ehlibeyt soyundan gelenleri sevmeyi, onları sevenleri de sevmeyi*, biçiminde tanımlanan *tevella ilkesini*, insanseverlik zemininden bireyin temel insan haklarına kavuşacağı, toplumun kendi kendini yöneteceği, herkesin üretime katılacağı ve üründen hakça pay alacağı bir toplum için mücadele aşamasına evrilir. Evrilir evriltmez, *dostlarına tanı koyar*.

Ehlibeyt'e, Ehlibeyt soyundan gelenlere ve bunları sevenlere düşmanlık gösterenleri, fenalık edenleri sevmeyi, bunları sevenleri de sevmeyi onlardan uzak durma. İlk üç halifeye, onlara saygı gösterenlere sevgisizlik, tikslenme ve nefret duyma, biçiminde tanımlanan *teberra ilkesini*, nefret zemininden insana yönelik baskıya, aşağılanmaya, sömürüye karşı verilen mücadele aşamasına evrilerek zalimin zalimliğini sevmeyi, onları sevenleri de sevmeyi, anlayışına taşır. Tasır taşımaz *düşmanlarına tanı koyar*.

Böylesi bir güncellemeyle nefisini *terbiye* etmek zalimi, ezeni, egemeni *terbiye* etmek demektir. Öyleyse terk-i dünya uygulaması, Alevi hareketin bir *siyasallaşma* aracıdır.

Alevilik, ezilenlerin *ezenler gibi* düşünmeme-inanmama ihtiyacından doğmuştur; toplumsal bir *zorunluluk* nedeniyle ortaya çıkmış, yapılanıp biçimlenmiştir: Yazgısını, ezilenlerin *esenliğe* çıkarılması üzerine kurmuştur; olanağını bu amaç için kullanmıştır. İşte tam da bu nedenle bu toprağın tanıdığı en *gerçekçi siyaset* ya da *politika* Alevi tarihidir. Bu tarih:

*Doğrudan demokrasi zemininde halkın demokrasisini politikasının/siyasetinin değişmez biçimi olarak algılayarak toplumcu aydınlanmanın-toplumcu insancılığın harika bir felsefesini yaratmıştır.

*Yanılıklı doğadan, yani insanın aklından, yanılıksız doğaya, yani doğanın aklına atlamanın etik-estetik bir anlatım yolu olarak düşünceye-inanca taşıdığı sevgiyi-aşkı, özgürlüğün tek olası temeli ve toplumsal yaşamın tek etik harcı olarak yaşama geçirmiştir.

Ve haykırmıştır:

*Doğa, insan ve toplum özgürleştirilmelidir; doğrudan demokrasi zemininde halkın demokrasisi, insanlığın kurtuluş düşüne, kâmil toplum düşüne bağlanmalıdır.

Ve haykırmıştır:

*Kendini bil buyruğunun izinde her Alevi, tektanrı dinlerin kurduğu ve temel inanç yasası olarak beyinlere taşıdığı doğa yasalarından farklı her türden insan doğası yasasını inkâr etmekle yükümlüdür. Bunu gerçekleştiremezse tanıma bedeli karşılığı Sünnilikten ödünç aldığı değerlerle kendini toplum-

sallaştırmaya çalışır; etik değerleri öne alınmış bir Sünniliği Alevilik diye pazarlama yoluna gider.

Kızılbaş tarih geçmişte bu yükümlülükleri yerine getirmiş, yani toplumsallaşmış; toplumsallığıyla siyaseti *terbiye etmiş*, siyasal olanla-toplumsal olanın birbirine *kesintisiz taşınmasını* sağlamıştır.

Ve haykırmıştır:

* İnsan, toplum ve doğa, yaratıcı-yokedici tanrının tasallutundan kurtarılmalıdır. Kendini yitiren insanın yeniden kendini bulma, toplumu kurtuluşa taşımanın nesnel yasalarını yakalama çabasını yaşadığımız ana ve geleceğe taşımak zorundadır.*

Diğer taraftan *terk-i dünya* ile bir başka gerçek *güncellenir*. Tanrısal öz olarak algılanan ruh; tek tek bireylerde bedenleşmekle ya da doğa parçaları biçiminde *nesnelleşmekle* kaynağından *uzaklaşmış*, kendi kendisiyle çelişkili bir durum içine girmiştir. Özelde insanın, genelde doğanın *dirilik* kazandırıcı bir parçasıdır artık; ancak *tutsaktır*. İşte kişi *terk-i dünya* aşamasını yaşama geçirmekle yine *doğduğu kaynağa* yönelmeye başlar. Yönelmeye paralel olarak *doğal olandan* sıyrılır, *doğaya benzemeyen* bir aşamaya çıkarak kendi *kendisiyle çelişkisine son verir*. Çelişkisine son verdiğinde doğaya benzememek bağlamında somut beden kimliğinin ötesinde duyu organlarınca algılanamayan ancak yine *nesnel olan bâtını evrenin* bir parçası durumuna gelir. Bunu yaparken doğa parçalarını da kendi *somut nesne* kimliklerinin ötesinde onu yaratan öze indirger. Yani hem kendisini hem de doğayı *simgelerle* ifade ederek *kendini bilmek ve doğayı bilmek* zemininde düşünce üretmeye başlamış, kendisini ve doğayı özgürleştirmiş olur.

* Daha geniş bilgi için bkz.: Korkmaz, Esat; *Kitap/Yol Rehberi/ Gülbanklar-erkânlar*, Demos Yayınları, İstanbul- 2009; s, 141-160

Bu-Dünya'yı *soyma*, zâhirden bâtına *göçme* eylemidir; sürekli bir soyma söz konusu olduğu için de terk-i dünya aynı zamanda *Bu-Dünya'yı giyinmedir*. Zâhir Bu-Dünya, bâtın Öbür-Dünya'dır; demek ki terk-i dünya, Bu-Dünya'dan Öbür-Dünya'ya, Öbür-Dünya'dan Bu-Dünya'ya *seyahattir*. Alevilikte, *açık nesnelliğin terk edilmesiyle* elde edilen *kazanım* olarak algılanır.

Anlatımın *mantığı* gereği, marifete ulaşmak isteyen her Alevi, *Bu-Dünya'yı soyarak* kendini tanrısal âlem olarak algılayan *bâtına* taşımak zorundadır.

Bu nedenle bâtını bir eğilim içerisine giren bir Alevinin temelde üç yükümlülüğü vardır:

a) Soyuttan somuta yönelme zemininde; genel kabul gören ya da kutsal sayılan bir metinden/sözden bağımsız yorum yapma.

b) Akıl yürütme yoluyla; soyutun içeriği ile somutun özü arasında akılın gereklerini yerine getirerek yorum yapma.

c) Kutsal metinlerin zâhir anlamlarını dışlama ve iç anlam üzerinde yoğunlaşma.

Bu nedenle Aleviler:

a) Her şeyin bir dış yüzü yanında bir de iç yüzü vardır, savını önkoşul kabul ederler.

b) Önkoşul gereği biçime değil öze bakarak yorum yaparlar; biçim görüntü ve kabuktur, öz ise candır. Kabuk ve can olmadan somutluktan söz edilemez; kabuk, canın eylemidir.

c) Düşünce özgürlüğünden gerçeğin ışığı çıkar, ilkesini temel aldıklarından kişiyi ve doğayı özgürleştirmeye çalışırlar.

Terk-İ Ukba: Terk-i ukba (Öbür-Dünya'yı terketme): Bu dünya gibi geçici olarak algılanan ahirete, Cennet'in mutluluğuna *bağlanmama* aşamasıdır. Alevi inancında bu dünya *geçicidir*, bu dünyada gerçekleştirilemeyen özlemlerin, dilekle-

rin gerçekleştirilmesi için hayal yoluyla kurgulanan, düşlenen öbür dünya da *geçicidir*.

Çünkü aslı *geçiciyse* izlenimleri de *geçici* olmak zorundadır; aslı yok olursa izlenimleri de yok olacaktır. Kişi *terk-i dünya* aşamasını yaşama geçirirken, yani kendi ruhunu/bilincini kendi *beden* kimliğinden ya da doğayı kendi *nesne* kimliklerinden özgürleştirirken, beden ve nesne kimlikler ölçü alınarak kurgulanan öbür dünya kurgusundan özgürleşir. Kaldı ki özlemlerin, dileklerin yerine getirilmesi, haksızlıkların ortadan kaldırılması için öbür dünya olarak algılanan bir *düş evrenine* de gerek yoktur.

Cennet yaratılacaksa *bu dünyada yaratılmalıdır*. Alevi inançta öbür dünya denilen şey nesneden ya da bedensel olandan sıyrılan ve çok ince bir ışık gücü olarak algılanan *rubların oluşturduğu* evrendir. Tanrısal âlemin *akıl* ya da *ruh* dünyası da diyebiliriz buna. Öte yandan, gövdeye dirilik kazandıran *ruh*, tanrısal öz ve bu öze *bindirilen* geçici ve değişken duyguların oluşturduğu bir birikimdir; bir toplamdır, bu anlamda bir *bilinçtir*. Kişiliğin yoğunlaştığı odak olarak algılanan *ben* ise bu toplamın, birikimin bir *ifade* biçimidir. Duyulardan çıkan yargılar *yanılmalara* yol açtığından görünen evrenin, ötesinde görünen evren veri alınarak yaratılan görünmeyen düş evreninin *gerçek* olduğu *sanısını* yaratır. Oysa görünen evren ve düş evreni gelip geçicidir; gerçek değildir, yani *yoktur*.

Başlangıçtan beri var olan ve yok olmayacak olan tek güç *düşüncedir*, yokluğu yani görünmeyeni *algılamak* da varlığı *görünüşe çıkarmak* da onun içindedir. Düşünce ince bir ışık gücü olduğuna göre tek gerçek sürekli bir *akış* içindeki *enerjidir*. Alevilikte ölmek yoktur: Ruh, bir bedenden diğer bir bedene *taşınmaktadır*. Aslında taşınan ruh, *bilinç* ya da *can* olarak algılanan bir *enerji akışından* başka bir şey değildir. Hakk'a yürüme bu enerjinin bir *gövdeden* başka bir *gövdeye*

geçişidir; bir gövdenin başka bir gövdedeki *enerjiyi* alışıdır. İnsan bu durumdan *yararlanmalıdır*. Bir madde olan gövdenin erki, enerjisi *boşalmadan*, onu yeni bir erkle, enerjiyle daha açık bir anlatımla bilinçle *doldurarak* diriliği sürdürme olanağını yakalamalıdır. Işıktan *doğmuştu*; geçici olan bu dünyayı ve yine geçici olan öbür dünyayı *terk* ederek sonunda *salt ışık* durumuna dönüşmelidir.

Doğal olarak Cennet ve Cehennemin *iptal* edilebilmesi için ölümsüzlük felsefesinde buluşup hem yaşarken hem de Hakk'a yürüdükten sonra *dirilmek* gerekir. Yaşarken dirilebilmek için *yeni bilgi* edinmek, bilgilenererek kabını *genişletmek* koşuldur: Koşul yerine getirildiğinde, bilgili kimlikle *doğulur*, cahil kimlik *boğulur*. Bu durum ne kadar *sık* yinelenirse, kişi kendini o denli *iyi yetiştirmiş* olur. Özetle, ölmeden evvel ölüp yaşarken dirilmiştir artık. Ölüm çağrılmış, kulağına ölmeyeceği *fısıldanmıştır*. Ölüm, yaşama *bağarmaktan* vazgeçmiş ve ona *teşekkür* etmiştir.

Hakk'a yürüdükten sonra dirilmek, *bizim elimizde* değildir: Geride kalanlar *diriltecektir* Hakk'a yürüyeni. Ölüm anında can bedeni terk eder ve *Canan'a* doğru koşar: Bütünden ayrılıp doğum dediğimiz eylemle *bedene durmuştu*, şimdi ise bedenden ayrılıp *bütüne* kavuşur. Bu nedenle Alevilikte cenaze erkânı bir yönüyle canı, Canan'a *uğurlama* törenidir.

Diğer taraftan bâtinî tasavvufta toprak, *-Ben acıktım!* dediğinde ölüm olayı gerçekleşir biçiminde bir genel kabul vardır: Kabul gereği, canın terk ettiği *beden*, yani *ceset*, acıkan toprağa *lokma* olarak sunulur. Toprak *karnını* doyurur; ondan çiçek yapar, hayvan yapar, insan yapar.

Geride bir şey kalır mı? diye düşünülmüş: Geride Hakk'a yürüyenin *bilinci-inancı* kalır, denmiş. Hakk'a yürüyenin bilinci-inancı başlangıçta *bedensizdir*; ancak bir bedende *sır* edilebilir. Sır edilinceye kadar, *sır açıktadır*, yani çıplaktır ve *-Beden! Beden!* diye ağlar durur.

Her Alevinin *temel yükümlülüğü* onu ağlatmamaktır; zaman yitirmeden Hakk'a yürüyenin bilincine-inancına *sahip* çıkmasıdır. Hakk'a yürüyenin bilincine-inancına sahip çıkan, onun *yeni bedenidir*. Böylece dondan dona, zarftan zarfa, kalıptan kalıba taşınarak Hakk'a yürüdükten sonra da *sürekli dirilme* gerçekleşmiş, ölümsüzlük yakalanmıştır.

Hem yaşarken hem de Hakk'a yürüdükten sonra ölümsüzlük yakalandığı için, öldükten sonra *gidilecek* bir yere, yani Cennet'e de Cehennem'e de bir *ihtiyaç* yoktur artık. Daha doğrusu Cennet ve Cehennem Bu-Dünyaya *taşınmıştır*, bize düşen görev, Bu-Dünya'da Cehennem yaratıcılarına *karşı* Cenneti yaratmak isteyenleri örgütlemek ve yaşama *müdahale* etmektir.

Terk-i Terk: Terk-i terk: Terk-i dünya ve terk-i ukba sonucu ulaşılan yerin *terkedilmesi*; Hak'tan halka *dönülmesi* aşamasıdır. Terk-i terk aşamasında insan artık kendini *Hallac-ı Mansur'un tanımladığı Enel Hak noktasına* taşımıştır. Dünyalaşan tanrısal öz anlamında *Hakikat*, *Gerçek* ya da *Aşk*'tir artık o.

Terk-i terk aşamasına gelmiş yol eri, *sırra* ermiş mana adamıdır. Bireysel *kurtuluşunu* tamamlamıştır, yani terk aşamalarından geçerek ham ervahlıktan kurtulmuş, olgun, yetkin insan durumuna gelmiştir. Yoklukta *varlığa* ulaşmış, ölmeden evvel ölmüştür.

Üçüncü terk aşamasının gereği olarak kendi kurtuluşunu sağladığı bu noktadan *yolculuğa* çıkacaktır. Hak'tan halka *dönecek*, halk içinde *Hak*'la bir olacaktır. Kendini *araç* olarak öne sürerek toplumu *kurtuluşa* taşıyacak bir öncü sûfidir artık; yani *kâmil toplumu kuracak olan hizmetli*.

Nokta Üzerine V. Tâsîn: *Daire ve nokta tâsînlerinde* Hallac, Dairenin ortasındaki nokta *hakikatin ta kendisi*, der. "Bundan daha güzel olanı, Öncesiz Nokta hakkında konuşmaktır; Kaynak'tır o; ne büyür ne küçülür, ne yok olur" *

* Hallac-ı Mansur; *Tavasın / Enel Hak*-Çev.: Yaşar Günenç-; Yaba Yayınları,

Nokta, sûfi kültürde, gerçek birliği, tüm çokluğun özünü; Besmele'nin Ba'sının altındaki nokta anlamında Hz. Alî'yi ya da gizli iken görünmek isteyip *ana rahmine düşen* insanın durumunu ötesinde her şeyin türediği *yer* ya da her şeyin *toplamını* simgeler.

İnanca göre evrenin ve bütün insanlığın gizi *harflerdedir*, otuz iki harf, *eliften* çıkar; elifin öncesi de Hz. Ali olarak algılanan *Besmele'nin Ba'sının altındaki noktadır*. Yine insan, ana rahminde iken bir *noktadır*; doğar, *elifolur*.

Varoluş tasarımı bağlamında, nokta, başlangıçta, *eni-boyu* ve *derinliği* olmayan, doğal olarak zamanla ölçülemediği için yani değişmeyen-dönüşmeyen bir *hiçliktir*. Derken *hareket* etmeye başlar: Noktalar yan yana gelir çizgileri; çizgiler yan yana gelir *yüzeyleri*, yüzeyler yan yana gelir *cisimleri* oluşturur. Benzer biçimde noktalar yan yana gelir *harfleri*; harfler yan yana gelir *sözcükleri*, sözcükler yan yana gelir *bilinci-inancı* oluşturur. Her iki durumda da oluşum *sonsuzla değin* sürüp gider. Madde âleminin varlığı bir *noktadan* başlamış ya da varlıkların oluşumu bir *noktaya* indirgenmiş olur.'

Hallac'ın harflere ilişkin tasarımlarının kaynağı *Anadolu-Yunan İlkçağı*'na dayanır, *Kabala* geleneğinde boyutlanır. Daha sonraları Hurûfilik tarafından *köklü br felsefeye* dayanır. Hallac-ı Mansur'da olduğu gibi Hurûfilikte de harfler, tanrısal *sırları gizleyen*; anlamlandırılmasıyla *tanrısal sırların çözümüne* aracılık eden simgesel işaretlerdir.

Hurûfilik, *Fazlullah Hurûfî*'nin kurduğu, Tanrı'yı, insanı ve genel olarak varlığı *harfler* ve *sayılarla* açıklayan tarikat.

Hurûfilik, öncelikle *harflerin* önemi ve onların *sayılarla* ilişkisi üzerinde durur: İnançlarını ve yükümlülüklerini Arap

6. Baskı, İstanbul- 2012, s, 30

Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul-2010, s, 1155-1156; Schimmel, Annemarie; *İslamın Mistik Boyutları*-Çev.: Ergun Kocabıyık-; Kabalcı Yayınevi, İstanbul- 2001; s, 81ve 403

abecesinin 28 harfi ve Fars abecesinin 32 harfiyle yorumlar. Hurûfilere göre tanrısai sırlar harf ve sayılarda *gizlidir*, harf ve sayıların gerçek anlamları *açığa* çıkarılabilirse tanrısai sırlar çözüme kavuşturulmuş olur.

Hurûfilik anlayışında Tanrı, *harflerle seslerden* oluşur; bu kapsamda varlığın özünü kuran *harflerle seslerdir*, harflerin içerdığı *seslerin görünüş alanına* çıkmasıyla *varlık türleri* oluşur.

Ses insanda söz olarak gerçekleşir; harfler dile aktarılınca söz niteliği kazanır, bu durumda ses aracılığıyla harflerin *mana âleminde madde âlemine geçmesi* olarak algılanır ve oluş böylece gerçekleşir.

Evrenin özeti olması nedeniyle insanın yüzü *hakikatın aynasıdır*. İnsanın yüzündeki doğuştan gelen *yedi çizgi* (hutut-ı ebiye) yedi göğü; yine yüzündeki sonradan oluşan *yedi çizgi* (hutut-ı ümmiye) yeri temsil eder. Bu on dört çizgiyle bu çizgilerin insan yüzünde bulundukları on dört yerin toplamı *yirmi sekizdir*, yirmi sekiz harf Tanrı'yı gösterir, insanda görünen ve *konusan Tanrı*'dır.

Hurûfilikte, bütün varlıklar *insana*, bütün insanlar ise *peygamber* ve *imama* bağlıdır. Nasıl peygamberlik Hz. Muhammet'le *en yüce* ve en son *noktaya* ulaşmışsa tıpkı bunun gibi imamlık da Hz. Ali'yle *olgunluğa* ulaşmıştır; Hz. Ali'nin soyundan gelenler bu olgunluğu *sürdürür*.

İmam Hasan Askeri, zâhir imamların *sonuncusudur*, ondan sonra *gayb* dönemine girilir, gizli imam dönemi (gayb dönemi) *Mehdi*'yle başlar ve Mehdi de *Fazulullah Hurûfi*dir.

XIV. yy'ın sonlarında ortaya çıkan Hurûfilik, İran, Azerbaycan, Irak, Anadolu ve Rumeli'de *taban* buldu; İran'da *siyasal* güçlüklerle karşılaşan Hurûfiler, Osmanlı topraklarına *sığındı*. Fazulullah'ın baş halifesi *Bektaşî Tekkesi*'ne sığınarak, tarikatını buradan *yönlendirmeye* çalıştı.

Harf simgeselliği kapsamında Kuran'ın yirmidokuz surresinin başında yer alan bağımsız harfler (*hurûf-i mukataa*) sûfileri, yorum yapma konusunda *tetiklemiştir*. Bakara Suresi'nin başlangıcında yer alan *a-l-m* (elif-lâm-mîm) harfleri, tek bir sözcük gibi okunduğunda *elem* anlamında algılanır. Yine *a-l-m* harf üçlemesinden *elif*Allah'ın, *mîm* Muhammed'in, *lâm* ise Kuran'ın Peygamber'e vahyedilmesini sağlayan *Cebraîl*'in simgesidir. Böyle yorumlanmasının bir gereği olarak Rûmî, bu harf üçlemesini *Musa'nın Sopasma* benzetir. Benzer biçimde *Tâhâ Suresi*'nin başındaki *tâ* ve *bâ* harfleri yorumlanır; *tâ* tüm temizliği, *bâ* ise varlığa gelen tüm yapıları simgeler. *Neml Suresi*'nin başında yer alan *tâ* ve *sîn* harfleri de kimi tasavvuf erlerine göre *safılığı* ve *rablığı* simgeler.

Açık söylemek gerekirse sûfiler çoğunluk Arap alfabesinin ilk harfi olan *elife* yönelmiştir; ince ve dik bir çizgiden oluşan elif *maşukun* ince-uzun endamını simgeler olmuştur. Ama aynı zamanda maşuk, *Tanrı*'dır. Bu nedenle elifi bilmek, *ilâhi abadiyeti* bilmek anlamına geldi. Yani elifi hatırlayan, *başka* bir harfleri ya da *başka* harflerden oluşan *sözcükleri* bilmesi gerekmiyordu. Elif, *tüm varlığı* içine almıştı; ilk ve en *ulu* harfti o, her şeyi birbirine *bağlayan* ancak bu şeylerden de *ayrı* duran *Tanrı*'yı simgeliyordu. Muhâsibî'ye bağlanan bir söylence de elifin durumu-konumu *sûfi dille* saptanır: Tanrı tüm harfleri *elif* suretinde yaratır, sonra da onları *boyun eğmeye* özendirir; ne var ki sadece elif, *yaratıldığı biçimi* ve *görüntüyü* korur. Diğerleri boyun eğdikleri için, çeşitli biçimler alırlar. Elif, *sağlıklı* harf, ilâhi harf, öteki harfler ise *hastalıklı* harf, elife *benzeyen* harftir. Bu söylence, Tanrı-Âdem ilişkisine bir *göndermedir* aynı zamanda: Elif *Tanrı* idi; Tanrı Âdem'i *kendi suretinde* yarattı, ne var ki Tanrı'nın suretinde yaratılan Âdem, buyruğa *karşı* geldi, elif dışında kalan harfler gibi ilâhi saflığını *yitirdi*. Atâr, elifin konumunu-durumunu *seçenek* bir tasarımda şöy-

le açıklar: Bütün harfler eliften *türemiştir*, elif bükülünce *dal*, başka türlü bükülünce *re*, iki ucu bükülünce *be*, atnalı biçimini alınca *nûn* olur. Benzer biçimde diğer harfler eliften *türer*.

Bu örneklerden sonra şöylesi bir tanımlama yapabiliriz: *Elif*, Ortodoks tasavvufta, yani Sünni gelenekte *akla aşkınlığın*, heterodoks ve bâtinî tasavvufta, yani Alevî gelenekte *duyulara aşkınlığın* simgesidir. Aşkınlık simgesi olarak öne çıkarılınca, görünüşe *taşınmamış* tanrısallığı kucaklayan *birliğin batırlatıcısı* olur. *Seyri sülûk* yolculuğuna çıkan sûfilerin, yani Hal-lac-ı Mansur'un *Enel Hak* noktasına taşınıp *manevi özgürlüğe* erişenlerin, bu yolla *günahlarını silenlerin* simgesi durumuna gelir *elif*: Tam da bu nedenle bu noktaya taşınan sûfiler, elif gibi *hakikat ortasındadırlar*.

Elif-üçleme ilişkisini öne sürenler de oldu: Onuncu yüzyılın ortalarında yaşayan Deylemî'ye göre elif, hem *bir* hem de üç idi; birlikte üçlüğün, üçlükte *teklüğün* simgesi durumundaydı. Elifi oluşturan harflerin sayısal değerlerinin simgeselliği üzerinde durularak *kamıtanma* yoluna gidilmiştir. Elifi oluşturan harflerin *sayısal değerlerinin* (e= 1, l= 30 ve f= 80) toplamı 111'dir. Burada e (=1) *Tanrı'yı* ya da *Hakk'ı*, l (=30) *doğayı* ya da *Muhammed'i* ve f (=80) ise *insan* ya da *Ali'yi* simgeler.

Lam-elif (l-a), sûfileri tetikleyen önemli bir *ikilemedir*: *Lâ*, Kelime-i Şahadet'in başında yer alan *olumsuzluk* edatı sözcük gibi algılandığında, *yok* yerine geçer, yani *yokluğu* simgeler. Ötesinde biçimi nedeniyle Hz. Ali'nin kılıcı zülfikâr'ın (*lâ kılıcı*) ve makasın (*lâ makası*) simgesi durumundadır. Sûfi, *lâ* kılıcı ya da *lâ* makasını kullanarak kendini Tanrı'dan gayri her şeyden *arındırır*. *Lâm-elif* iki harften oluşuyorsa da sûfi yorumda *tek harf* gibi algılanır ve aynı anda hem *bir* ehem de *iki* olan *kucaklaşmış âşıkları* simgeler. *Lâ kılıcı* ile Tanrı'dan gayri her şeyi *tasfiye etme* mücadelesine giren sûfi, *illâya*, yani *yalnızca Tanrı'ya* ulaşmak için yukarı doğru yükselmek zorundadır; bu da *lânın* önüne bir *elif* koyarak gerçekleştirilir.

Sûfi gelenekte, *mîm-elif* ilişkisinin özel bir yeri olmuştur: *Mîm*, Muhammed'i, *elif* ise Tanrı'yı simgeler. Örneğin Pencap tasavvuf geleneğinde, sayısal değeri kırk olan *m*, Tanrı'nın zatının peygamberin kişiliği aracılığıyla tecelli ettiği *yaratılmışlık şalıdır*. *Enâ Ahmed bilâ mîm* (Ben m'siz Ahmed'im-ya da- Ben m'siz Ahad'ım, Ben m'siz Bir'im) kudsi hadisi ölçü alındığında inançta *m*, Tanrı ile Muhammed arasındaki tek *engeldir*. Yine tasavvufta *m*, sudûr felsefesinde külli akıldan insana doğru inişin ve insandan Tanrı'ya yükselişin *kırk aşamasını* (sayısal değeri kırk olduğu için) simgeleyen harftir. Bu konuda, tasavvuf geleneğinin en cüretli tasarımlarından birisi Ahmed Sihrindî (1564-1624)'ye aittir: O, ilm-i nübüvvet kuramında *iki ayrı Muhammetten* söz eder. Biri *kişileştirilmiş, ete-kemiğe* büründürülmüş Muhammet, diğeri, buna karşıt olarak *melekî* kimlikle *kişileştirilmiş* Muhammet. Muhammet adındaki *iki m* harfi, bu iki Muhammed'i simgeler. Tasarıma göre birinci binyıl boyunca *ilk m*, tanrısallık harfi *elife* yer açmak için ortadan *kaybolur* ve *ikinci m* nur olarak varlığa gelir. Muhammed'in Ahmed'e dönüşümü, ikinci binyıllık süreçte *Ahmed*, yani Tanrı-Ahmed Sihrindî ilişkisini öne çıkarır. Kayyûm anlayışı böylesi bir öne çıkarışın ürünü durumundadır: *Elim, Allah'ın elinin vekilidir*, diyen Sihrindî bir bakıma kendini *Kayyûm* olarak anıştırır. O'na göre Tanrı'nın ve elçisinin en yüksek temsilcisi olan Kayyûm, *kutup*tan da yüksek bir aşamada bulunur ve varlığa gelmiş her şeyi *hareket* halinde tutar. Bu bağlamda *Kayyûm*, kimi sûfilerce *rahmanî nefes* (nefes-i Rahman), *ilâhî isimlerin mübrû* (hâtemü'l-esmâ-i ilâhî) ya da *evrensel ruh* (ruh-i külli) ile bir tutulur.

Bâtınî tasarımların taşıyıcısı durumunda bulunan Alevi geleneğinde, Muhammedî nurun varlığa gelmesini simgeleyen *mîm duası* bulunmaktadır.

Arap alfabesinin ikinci harfi *b*dir: Varlığa gelen dünyanın tasavvufi *kavranışını* simgeler; ötesinde, simgesel anlamda, varlığa gelişin *ilk eylemi* durumundadır. Kuran'ın açılışında yer alan *besmelenin b'sının* altında bulunan *nokta*, varlığa gelen evrenin hareketinin *başlangıç yeri* olarak kabul edilir. Bu anlamıyla *nokta*, elifin eksiksiz-kusursuz birliğinden sonra gelen *farklılaştırma gücünü* de simgeler.

Diğer taraftan *nokta*, Sünni sûfi gelenekte Peygamber'in, bâtını sûfi gelenekte, *-Ben b'nın altındaki noktayım*, diyen Hz. Ali'nin simgesi durumundadır. Elif, *Besmelenin b'sının* altında bulunan ve İmam Ali'yi simgeleyen *noktadan*, diğer harfler *eliften* türer; tıpkı hunun gibi bütün varlıklar da *Tanrı'dan* zuhur eder. Nasıl elif, bütün harflerin *ilkiyse* Tanrı da bütün varlıkların *ilkidir*. Bütün harflerin elifte *görüldüğü* gibi bütün varlıklar *Tanrı'da* görülür.

İnsan gizli iken görünmek isteyince *nokta* olup ana rahmine düşer; dokuz ay on gün sonra dünyaya gelerek, *elif* olur: Vücut, bir bütün olarak *Besmeleyi*; gövde *Besmelenin b'sını*; baş *b'nın altındaki noktayı* simgeler.

Kimi sûfiler, *b'nın biçimi* ile bağlantılı tasarımlar geliştirdi: *Allah harfleri yarattığında b secdeye vardı*, diye düşünüldü; yaratılmışlığın ya da varlığa gelişin harfi olarak *b*, Tanrı'nın nitelendirilmemiş ilâhî birliğine doğru *iki büküm* secde etti algısıyla inanca taşındı. Senâî, Kuran'ın *b* ile başlayıp *s* ile bittiğini, bu iki harfin Farsça'da *bes* (kâfi) anlamına geldiğini belirtir. Yorumunu, Kuran'ın ezelden-ebede *yeterli* olduğunun kanıtı olarak öne sürer.

Tarihsel sürecinde *karşı tasarımlar* da *elif* ile ilişkilendirilmiştir: Bu kapsamda *elif* Şeytan'ın harfidir. Çünkü, *elif*, Tanrı'dan başka bir şeye-kimliğe, yani Âdem'e secde etmeyi *yadsımaştır*.

Allah sözcüğünün son harfi ve *büve* (O) sözcüğünün ilk harfi olan *bye* sûfiler çok önem vermiştir: Örneğin İbn Arabî, *ilâhi hüviyet* (mutlak varlık)'i, kırmızı bir halı üzerinde duran, parlak bir ışık içindeki *b* harfi biçiminde tasarımılamıştır. Tanrı'nın bir *harf biçiminde* düşünülmesi, *tasvirin yasaklandığı* bir dinde sûfice çıkıştan başka bir şey değildir. *Harf* resmin yerine geçmektedir; *bat sanatının* olağanüstü gelişimi biraz da bu anlayış gereğidir. Tam da bu nedenle *harfler*, sûfi gelenekte, Tanrı'nın *olanaklı* en yüksek düzeydeki *tecellisi* olarak algılanırlar.

Baklî, *lâm*, kendi aşkı içinde kendi aşkı aracılığı ile âşığa dönüşen *Maşuk'a* benzetir; böyle düşünmekle içinde *iki l harfi* bulunan *Allah* sözcüğü anıştırılmak istenir. Mevlâna, bu algıyı, İki yanımı iki dünyadan boşalttım/ h gibi *Allah'ın l'sinin yanına oturdum*, dizeleriyle olağanüstü biçimde dışa vurur. İbn Arabî geleneğini Sünni sûfi zeminde sürdüren Nakşbendî Nâsır Muhammed Andâlîb (18. yy/ Delhi) sürdürür. O'na göre *Allah* sözcüğünün biçimi kalp levhasına ışık renginde yazılmıştır. Bu ışığa yaklaştırmaya çalışan kişi, kendini *elif ve lâm* makamının ortasında bulursa ilerleyip *iki lâm* arasındaki yerini almalıdır. Daha sonra buradan da sıyrılıp *lâm* ile *b* arasına gelmelidir. Amaca ulaşma isteğiyle burandan da ayrılıp kendisini *bnin* halkasının *ortasına* taşınmalıdır. Anlaşılacağı gibi sûfinin ulaşabileceği en üst aşama, *b* harfinin ışığıyla çevrelenmiş yerdir.

Sûfi gelenekte özellikle şairler, kendisini okuyan ya da dinleyenle iletişim kurmada, bir kavramın-sözcüğün *ilk harfleri* ile oynayarak özel anlamlar türetmişlerdir. Bu kapsamda örneğin *kâf* sözcüğündeki *k* harfi, Simurg'un ya da Ankâ'nın yaşadığı, dünyayı çevreleyen söylencesel *Kaf Dağı'nı* simgeler. Yine *yakınlık* kavramıyla ilintilendirilen *kurb* sözcüğünden hareketle türetilen *kâf-ı kurb* (kurbun Kafı), Kaf Dağı'nın yaygın simgelerinden biri durumundadır. Bu tasarımlarda Kaf Dağı,

varlığa gelmiş dünyanın sonunda yer alan, insanın Tanrı'ya giden yolda ulaşacağı yüce *kurb makamı*dır. Seçenek bir yorumda, *kanaat* sözcüğündeki *k*, benzer bir algıya oturtulur: Ham ervahlıktan sıyrılmış kâmil insan durumunu gelmiş kişiler *kanaatın Kaf Dağı'nda yaşar*. Benzer tasarımlarda *v* harfi velâyeti, yani veliliği, *n* harfi, nübüvveti, yani peygamberliği simgeler. Geleneğin kimi sûfilerine göre *namaz* sözcüğündeki *n* harfi başarıyı; *m* harfi, saltanatı; *a* harfi, kaynaşmayı ve *z* harfi, fazlalığı simgeler. Bektaşilikte *tarikât* sözcüğünde yer alan *t* harfi hak ve hakikati talep etmeyi; *r*, harfi çileciliği; *i* harfi yol kardeşine her açıdan doğru davranmayı; *k* harfi hakikati ve *t* harfi tam teslimiyeti simgeler. Benzer biçimde *hakikat* sözcüğündeki *k* harfi, Tanrı ile kaim olmayı; *t* harfi ise terbiyeli olmayı simgeler. Merhamet Eden anlamına gelen *Rahman* sözcüğü bir bütün olarak Tanrı'nın yedi niteliği olarak algılanan Tanrı'nın hayatını, bilgisini, kudretini, iradesini, işitmesini, görmesini ve kelâmını simgeler. *Allah* adının harf sıralarının açıklanmasında, *elif* harfinin yegâne hakikati; *l* harfinin Tanrı'nın zatının saf bilgisini; ikinci *l* harfinin Tanrı'dan başkaymış gibi görünen yanıltıcı görünüşler de dahil her şeyi kuşatıcılığı yoluyla kendi zatı hakkındaki bilgisini; *iki l* ve *al* harflerinin her türlü inkârın kendini inkârını; *b* harfinin Tanrı'nın mutlak anlamda tecelli etmemiş özünü simgelediği konusunda genel kabul vardır. Türk-Müslüman sûfi kültüründe *lâle* ve *hilâl* sözcüklerinin harf sıralarının açıklanmasında yalın bir yöntem uygulanır: *Lâle* ve *hilâl* sözcüklerini oluşturan harflerle *Allah* sözcüğünü oluşturan harfler aynıdır ve sayısal değerleri de Allah'ın simgesel sayısal değeri olan 66 ile aynıdır.

Türk ve kadim Doğu tasavvufunda, *her mısrası Arap alfabesinin bir sonraki harfi ile başlayan* uzan ya da kısa şiirlerle *altın alfabe* adı verilir. Altın alfabe geleneğinde *b* harfinin

bencilliği, s harfinin saliki, *sâd* harfinin *doğru yolu* simgelediği bilinirdi.*

Harf kutsallığı ile sayı kutsallığı örtüşür; çünkü her ikisi de *simge dilinin*, yani *beynin asıl dilinin* parçalarıdır: Sayı, *Pisagorculukta*, *Platonculukta* ve *Yeni-Platonculukta*, düzene soktukları şeylerin *karakterlerini* simgeleyen işaretler; Tanrı ile varlığa gelmiş dünya arasında *aracı durumunda bulunan şey* simgesidir; yapılan işlemlerde kullanılan *işaretlerle bağlantılı şeyler* simgesidir; simgesel anlamda, özel bir karakter, özel bir gizem ve özel bir metafizik anlam *taşıyan işaretler*. Yeni-Platonculukta, simgesel anlamda, betimledikleri ya da sonucu durumundaki şeylerden önce var olan özgün şeydir. Kabalistik tasarımlarda ve Hurûfilikte, zaman ve mekânda *var olmanın* simgesel çok katlı görünüşüdür.

Pisagorcuları eleştiren Platon bile iş sayı mistisizmine gelince *ortak bir noktada* buluşur. Pisagorcu ve Platoncu *sayı mistisizmine* ilişkin kazanımlar Yeni-Platonculuğa ve gnostik akımlara *aktarıldı*. Bu zeminde zamanla a) sayılar, düzene soktukları şeylerin karakterlerini etkiler; b) böylece sayılar, Tanrı ile varlığa gelmiş dünya arasında aracı olurlar; c) sayılarla yapılan işlemlerde kullanılan sayılar, bağlantılı oldukları şeyleri de etkiler, ortak paydası belirdi.

Böylece her *sayı*, özel bir karakterin, özel bir gizemin ve özel bir metafizik anlamın *taşıyıcısı* durumuna geldi. Hz. İbrahim kaynaklı üç tektanrıci dinin muhalefetine *ana beslenme kaynağı* durumundaki Yeni-Platonculuğun kurucusu Plotinus, *Sayılar, onlar tarafından betimlenen nesnelerden önce vardılar*, diyerek Platon'u güncelledi. Bu düşünce çizgisini sürdüren

* Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul-2010, s, 533-536 arası; Korkmaz, Esat; *Harf Simgecilği (I-II)*, Serçeşme Dergisi, Sayı: 35-36, İstanbul- 2007; Korkmaz, Esat; *Şeytan Tasarımı Teorileri*Sözlüğü, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2006, s, 232

İskenderiyeli Philo, Eski Ahit'in kimi tasarımlarını Pisagorcu gelenekle birleştirerek *Kabala'ya giden yolu açtı*.

Varlıkların sayıları olduğu için *biçimleri* vardır. Varlıklardan sayıları alırsan geriye *bir şey* kalmaz; varlığa sayıların *olduğu yerden* bakarsan anlamlıdır. Çünkü onlarda sayılarla ölçüldüğü kadar öz vardır.*

Sonsuz Zaman Öncesi Ve Çift Anlamlılık Üzerine VI. Tâsîn: Mansur, *Sonsuz Zaman Öncesi Ve Çift Anlamlılık Üzerine* adını taşıyan VI. Tâsîn'de, Şeytan-Muhammed-Tanrı üçlüsünün *bâtınî ilişkilerini* yorumlar. Konuyu Mansur'un yaşamını anlatırken ayrıntılı tartıştığımız için burada oradaki tartışmayı tamamlayacak olan uzunca bir alıntıyla yetinelim: “‘Secde et!’ (Bakara; 30 / Araf; 11) dendi İblis’e; Muhammed’e ‘bak’ dendi. Ama İblis secde etmedi ve Muhammed’e bakmadı, sağa ya da sola dönmedi, ‘bakışları yön değiştirmede, sönmedi de.’ Tanrısal Öz, İblis’in karşısında belirdi. İblis, gönül gözüyle bir krez bile ona bakmaktan alıkonuldu; İblis, sofuca bir yalıtmayla tapınmaya başladı Sevilen Bir’e.... Tanrı ona buyurdu: ‘Secde et!’, O da şöyle dedi: ‘Senden başkasına secde etmem.’ Tanrı dedi ki: ‘Lanetim senin üzerine yağsa bile mi?’ O da şöyle dedi: ‘Benim için, bir ceza değil bu.’ ‘Karşı çıkmamla, senin katıksızlığını onaylıyorum, aklım seni anlamıyor. Âdem’in sana benzerliği nedir ve ben ki İblis’im, senden farkım nedir?’ Görkem denizine düştü, kör oldu ve dedi ki: ‘Senden başkasına ulaşan yolum yok benim. Ben, alçakgönüllü bir âşığım.’ Tanrı şöyle dedi: ‘Kendini gurura kaptırdın.’ O da, şunları söyledi: ‘Aramızda bir anlık bir bakış olsaydı, bu, beni gururlu ve buyurgan yapmaya yeterdi; ama seni sonsuz zamandan önce tanıyan, benim; ‘Ben ondan daha iyiyim’, çünkü sana daha uzun bir zaman boyunca hizmet ettim. Varlıkların iki türü içinde de seni

* Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul-2010, s, 1037-1038

benden daha iyi tanıyan yoktur. Senin niteliklerin bende vardı, benim niyetim sende, bunların ikisi de Âdem'den önce vardılar. Senden başkasının önünde secde etsem de etmesem de aslıma dönmem kaçınılmazdır, çünkü sen beni ateşten yarattın ve ateş, ateşe döner; böyledir senin kurduğun denge, verdiğin karar... 'Senden uzak olmak diye bir şey yok benim için, çünkü biliyorum uzaklığın ve yakınlığın bir olduğunu.' Terkedildiysem, benim gözümde, beni terkedişin benim yoldaşım olmuştur; işte bu yüzden, terketmek ve gerçek aşk, daha da birdir.' 'Senden başkasının önünde secde etmeyen bu vazgeçmez tapınmacı için uygun gördüğün Yargı'yla ve Erişilmez Öz'ünle yücesin sen.'"

Tanrısal İrade Üzerine VII. Tâsîn: Gelelim *Tanrısal İrade Üzerine* adlı VII. Tâsîn'e; bu tâsînde Mansur *tanrısal irade ile kendi iradesi* arasındaki *olası ilişkileri* yorumluyor: "Tanrı'nın, iradesini uygulayışının gösterimidir bu. Birinci daire, Tanrı'nın yargısıdır (meşie); ikinci daire onun yüce aklıdır, üçüncüsü gücüdür; dördüncüsü ise onun Sonsuz Zaman Öncesizliği bilgisidir.... İblis dedi ki: 'Eğer birinci daireye girersem ikincinin sınavını vermem gerekecek; ikinciye geçersem, üçüncünün sınavını vermeliyim; üçüncüye geçersem dördüncünün sınavı çıkacak önüme. Öyleyse... hayır, hayır, hayır, yine hayır! Birinci dairede kalacak olursam, lânetleneceğim, istemezsem ikincisini; üçüncüyü istemezsem geri döndürüleceğim, öyleyse benim için ne farkı var olacak dördüncünün? Secde etmenin benim için bir kurtuluş olacağını bilseydim secde ederdim. Ama o daireden sonra başka dairelerin olduğunu biliyordum. Şöyle akıl yürüttüm: 'bu daireden çıkmayı başarırsam, ikinci daireden, üçüncüden ve dördüncüden nasıl çıkacağım?'"

* Hallac-ı Mansur; *Tavasîn / Enel Hak*-Çev.: Yaşar Günenç-; Yaba Yayınları, 6. Baskı, İstanbul- 2012, s. 38-39-40
a.g.e; s. 47-48

İrade, sûfi kültürde, simgesel anlamda, Hakk'ın çağrısına *olumlu* yanıt vermeyi gerektiren *gönül sevgisidir*; nefsin isteklerine *yüz çevirip* Hakk'ın *rızasına* yönelmedir. Okült tasarımlarda, simgesel anlamda en güçlü *doğa kuvvetidir*. Schopenhauer'e göre, simgesel olarak dünyanın *kendisidir*. Nietzsche tasarımlarında, simgesel anlamda, *yaşamın temel dürtüsüdür*.*

Tekliğin Duyurulması Üzerine VIII. Tâsîn: Mansur, *Tekliğin Duyurulması Üzerine* adlı VIII. Tâsîn'de, Tanrı'nın *tekliği-birliğini* tartışır: "Tanrı Birdir, Benzersizdir, Yalnızdır ve Birliği kabul edilir..."**

Bir, Çin tasarımlarında, simgesel anlamda *bütün ve mükemmel varlık*, bu anlamda *Güneştir*. Sayı mistisizminde-tasavvufunda simgesel anlamda, *tekrar edilemez*, varlığı *iki misli* ya da *daha fazla yapılamaz* sayıdır; yaşamdaki değişimlerin sayılarla ifadesinde, *bireyselleşme* işaretidir; başlangıçta, şu anda ve gelecekte, varlığa gelen ve gelecek olan şeylerin var olma nedeni durumundaki *gizil nesnelliğin* sayısıdır; *vahdetin* işareti olan Tanrı'dır, bütün sayıları kendisinde *birleştiren*, bütün sayıların *ortak ölçüsü* durumunda bulunan, kendisiyle çarpıldığında yine *kendisini veren* sayıdır. Kabalistik tasarımlarda, simgesel anlamda, bütün sayıların *yaratıcı* ilkesidir; *Tanrı* işaretidir. Hristiyanlık tasarımlarında, simgesel anlamda *insandır*. Skolastik ilahiyatçılıkta, Tanrı'nın *olanaklılık* sıfatını simgeleyen sayıdır.

Bir (1) sayısı, sûfi gelenekte, *kesretin* içinde *vahdet* durumunda bulunan, *gizil nesnellik* halindeki *Tanrı'yı* simgeler. Tanrı nasıl canlı-cansız her şeyin var olma *nedeni* ise tıpkı bunun gibi *Bir* (1) de tüm diğer sayıların *var olma* nedenidir.

* Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul-2010, s, 642; Korkmaz, Esat; *Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, Beşinci Baskı, İstanbul- 2016, s, 380
Hallac-ı Mansur; *Tavasın / Enel Hak*-Çev.: Yaşar Günenç-; Yaba Yayınları, 6. Baskı, İstanbul- 2012, s, 49

O, her sayıya *nüfuz* eder; bütün sayıların *ortak* ölçüsüdür, bütün sayıları kendisinde *birleştirir*. *Geometrik* olarak *nokta* (.) ile gösterildiği için Pisagorcu gelenekte *Bir* (1), sayı olarak ele alınmadı. Mistik ya da tasavvufi algılamalarda bu nedenle *Bir* (1), *anne* olarak inanca taşınır. Sayıların ilk başlatıcısı olduğundan, *tek* sayı olarak *eril* ilkeye yakın dursa da *hem eril hem de dişil* olarak görülür: Eril bir sayıya eklendiğinde, yani tek sayıya ilave edildiğinde sonuç hep *dişil* olur.

İnançta *Bir*, karşıtlara *ayrılmamış* varoluşun simgesidir: Varlığa gelmiş canlı-cansız bütün varlıkların ötesinde durur; kendi içine dönük tek ve biricik *olanak* olarak algılanır; *ilişkiyi*, *bütünlüğü* ve *birliği* kapsar. Böylesi bir durumda *eylemsiz* olduğu için *kavranması* olanaklı değildir. Eyleme geçer geçmez, karşıtlık başlar; *karşıtlık* kendisini *değişime* uğratar.

Yahudi, Hristiyan ve İslam gizemciliğini *besleyen* Yeni-Platonculuğun tasarımcısı Plotinus (öl.: 270), *Tek tanrı bütün formların ötesindedir*, der. Açıktır ki böylesi bir anlayışta *Bir'in zıddı yoktur*; *Biri'nin zıddı*, ancak *Bir'in* eyleme geçmesiyle doğar.

Upanişadlara bağlanan Hint tasarımlarında şairler *Biri*, çok çeşitli biçimlerde alev alan ateş ya da *dünyaya ısı yayan Güneş*, diye tanımlarlar. Buradaki *Bir*, çeşitli görünümünün arkasında-içinde *gizlidir*; buna ulaşılması durumunda *Ben Brahma'yım* (Aham Brahmasmi), denebilir.

Bu tür tasarımlar, *kesret* açısından *doğatanrıcılık* ve *insantanrıcılık* temelli bir çoktanrıcılık; vahdet açısından ise *gizemli bir tektanrıcılıktır*. Tektanrıcılığı, *Mesib-Mehdi* temelli ya da doğrudan açık ve katı anlayışla ele alırsak çeşitlendirebiliriz: Açık ve katı tektanrıcılık, Musevilik ve İslam'da gözlemlenen bir dinsel anlayıştır. Açık ve katı anlayış nedeniyle Museviler ve Müslümanlarca *Teslis* temelli Hristiyanlık *gerçek* tektanrıcılık kabul edilemez. Yeni-Platonculuğun *beslemesi* ile Yahudi ze-

minde *Kabala*, İslam zemininde *Sûfi Gelenek*, Hıristiyanlığı da kucaklayacak biçimde genişleyerek *vahdet-i mevcutçu* açıdan *gizemli bir çoktanrıcılığı*, *vahdet-i vücütçu* açıdan *gizemli bir tektanrıcılığı*, yaşama geçirdi. Örneğin, *Allahtan başka tanrı yoktur*, ifadesi *Allahtan başka mevcut hiçbir şey yoktur*, özdeyişine dönüştü. Son tektanrıci din İslamiyet tabanında *gizemciler*, yani *Sûfi Gelenek*, Arap alfabesinin ve Allah'ın adının ilk harfi olan *elif*in sayısal değerinin *Bir* (1) olması nedeniyle *Biri*, Tanrı ile özdeşleştirirler. Bu anlamda *Bir*, kesreti simgeleyen tüm diğer sayıların *sonucu ve kavranışıdır*.*

Tevhidde Kendine Dönük Bilinçler Üzerine IX. Tâsîn: *Tevhidde Kendine Dönük Bilinçler Üzerine* adlı IX. Tâsîn'de Mansur, *tevhit-bilinç* ilişkisini irdeler: Daha önce tartıştığımız için adını anmakla yetinelim.

Biçimlerden Kopma Üzerine X. Tâsîn: *Biçimlerden Kopma Üzerine* adını taşıyan X. Tâsîn ise çok önemlidir: Önemi nedeniyle *Tanrı-Hak Tasarımı* bölümünde ayrıntılandırılacaktır. Şimdilik şu kadarını söyleyelim: Bu dünyanın bir *başlangıcı* vardır; bu başlangıç *biçimsizdir*, karanlık biçiminde algılanan bir *gizil varlık doluluğudur*. Derken biçimsiz başlangıç *gebe* kalır ışığı doğurur; ışık dönüşümlerle *varlığa gelen her şeyi* yaratır. Demek ki Doğa'nın *iki özelliği* var: Birincisi ancak düşünsel deneyim yaparak algıladığımız *gizil nesnellik özelliği* ki bu Tanrı'dır. Bu Tanrı'dan taşan ışığın somut nesneler biçiminde *görünüşe taşınmış nitelik hali* ki bu da Hak'tır: "Birinci daire, Öncesizlik-Sonrasızlık öncesidir. İkinci daire, kavranabilenleri içerir. Üçüncüsü, nicelikler dairesidir. Dördüncüsü ise sezgi dairesidir."**

* Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul-2010, s, 201-202; Korkmaz, Esat; *Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, Beşinci Baskı, İstanbul- 2016, s, 135
Hallac-ı Mansur; *Tavasın / Enel Hak*-Çev: Yaşar Günenç-; Yaba Yayınları, 6. Baskı, İstanbul- 2012, s, 58

BÖLÜM

V

*Mansur Dâr'ında eridik; eridik aktık,
emek vadisinde coştuk, sellendik.
Şimdi bir bend arkasında,
geleceği var edecek olan
kabuğu doldurmak için birikiyoruz.*

(EL ELE, EL HAKK'A)
HAK'LA HAK OLMAK

*Mansur Dâr'ında eridik;
Ali çerağını uyandırdık,
gönül lambası olup herkesi gerçeğin ışıyla aydınlattık.
Birlik dirlik olduk,
birliğe ulaştık.*

Bâtını felsefe kişiyi yaşarken *kurtulmuş kişi* durumuna getirip bir bakıma gençliğini, gücünü ve esnekliğini *sonsuz* kadar uzatmanın, bedenlerini çürümeyen bedenlere, yani *tanrısal bedenlere-irfanî bedenlere* ya da *kâmil bedenlere* dönüştürmenin *araçlarını* sunar. Bu nedenle beden *dönüştürülmesi* işlemi, *erginleyici ölüm* ve *diriliş deneyimini* içerir. Son amaç *asıl* amaçtır sözünü ölçü alırsak *hem kendi yazgısını* hem de *doğanın yazgısını* değiştirmek ister.

Bâtını felsefe-öğreti doğasal değerleri, *doğaötesi değerlere* karşı harekete geçirerek, metafizik idealizmi *ideoloji* edinmiş *dinsel toplumun sabte anılarını* yerle bir etmiş; bilinen başkadır türlerinden *farklı* bir başkaldırıyı, yani *yaratıcı-yok edici* tanrıya *isyanı* yaşamın içine taşımıştır.

Gerçeklik nedir? sorusunu yanıtlamaya çalışalım: Gerçeklik *yaşadıklarımızdır* dersek hata yapmış oluruz. Çünkü gerçeklik, *yaşadıklarımızdan daha fazla* bir şeydir. Henüz gerçekleşmemiş *gizilgüç* durumunda bulunan bir *gerçeklik* vardır. Yaşadığımız ya da tanık olduğumuz gerçeklik *deneysel bir gerçekliktir*. İkinci gerçeklik ise *diyalektik edimselliktir*.

Gerçeklik olarak algılanan *hakikat* inançta, Hakk'ın Yol erinden özelliklerini *alarak* yerine *kendi* özelliklerini koymasıyla *elde edilen* şeydir. Hakikat bir *ilham* makamıdır. İlham, kulun kendi isteği, gücü ve çalışmasına *bağlı olmaksızın*, doğrudan *Tanrı vergisi* olarak kalbe atılan, gönle doğan *anlam, sezgi, bilgidir*. Akıl ve duyuların aracılığı olmaksızın, tanrısal gerçeklerin ve sırların, varlık ve olayların içyüzünün, *velinin gönlüne doğması* biçiminde inanca taşınır. İlham, ancak *arınmış gönüllere* iner. Akıl ve duyu yanılgılarından *uzak* olduğu için, *ilhamda aldanma ve yanılma* payı yoktur.

Akılla çelişir gibi görünen bu durum aslında bir *görüntüdür*. Şeriat ve tarikat kapılarında *akılla donanan* ve artık *fazlaca bir düşünme eyleminde* bulunmadan da akılla gidilen sürecin *sonuçlarına* ulaşabilen insan, üretici insandır. Bu üretici insan *marifet kapısıyla* birlikte ve *inanç* kanalında, *Hak'la Hak olmayı* amaçlayan bir varlık olarak öne çıkar. *Sezgileriyle* yürüyor gözükür. Daha doğrusu genelde *marifet kapısıyla*, özelde *hakikat kapısıyla* Tanrı yolundaki yol eri; inanç varlığı ile somut varlığının örtüşmesi sürecinde, normal insanlardan *farklı* kimi yetilerle, doğaüstü güçlerle *donanmaya* başlar. Bu durum, halk adına, topluluk adına *kimi yükümlülükleri* üstlendiğini ya da üstlenebileceğini gösterir. Yüklendiği *yükümün gücü*, birey gücünün üstünde olduğundan, üstelik bu yükümlülük akılla/mantıkla çelişen zaman ve mekânda *gezdirildiğinden*, bakıldığında *duyular ötesi* bir kanalda ilerleniyormuş *izlenimi* uyandırır. Aklın *altyapı* görevi üstlendiği bir zeminde; toplumsal güç, inanç *yaratısı biçiminde* öne çıkar.

Gizli, örtük ve *perdelenmiş* olan ve *toplumsal güçle* *giydirilmiş* durumda bulunan tanrısal gerçeği *açığa* çıkarmak, hakikat kapısındaki can ehli için bir tür *keşif* olarak algılanır. Tanrı'nın kendine bağışladığı *esin* kaynağı ile sıradan insanlara

kapalı olan gerçekleri kavrayabilir artık. Böylesi bir durumda Hakk'la arasındaki perde *ortadan* kalkar.*

Yol ehlinin, gizli hakikati açığa çıkarması üç aşamada gerçekleşme olanağını bulur:

*Aklını kesin kanıt kullanarak, Tanrı hakkında kesin bilgi sahibi olma (*muhadara-ilm el-yakin*);

*Açıklama ve bilim yoluyla bilme (*mükâşefe-ayn el-yakin*);

*Tanrı vergisi olan bir esinle aracısız algılama (*müşabe-de-Hakk ül-yakin*).

Görüldüğü gibi *Ilak'la Ilak* olan insan-ı kâmil; zaman ve mekândan *bağımsızdır*. Yani, kendi canını kendi bedeninin *zincirlerinden*, doğanın canını doğanın *zincirlerinden* kurtararak hem kendini hem de doğayı, *doğa olmayan doğa* duruma taşıyabilir: Artık o, zamanla ölçülemeyen, söz konusu durumda, görünüşe taşınma olanağı bulunmadığı için de *mekândan bağımsız* olan bir konumdadır. Buna karşın insan-ı kâmil dışında kalan *her şey*, yani Tanrı'nın birliğinin *dışında* kalan çokluk, çokluğun *oluş ve yok oluş* yasaları, *zaman ve mekân kalıpları-na bağımlıdır*. İnsan-ı kâmilin bu özelliği onun, *Hak'tan balk'a indiğinde* yeteneğini/yorumunu *kutsayacak* olan *inanç* yanını oluşturur. İncanın çizdiği yuvada, ilahi nurun tecelli edip nefsin ölmesiyle bir *gönül yaşamı* başlar.

Asıl gerçekler, görünür olanın ötesindeki sırlardır; bu sırlara, yol eri olmakla ulaşılır. İnsanda gönül *tanrısal bilgi alanı*; ruh, *sevgi alanı*; sır ise *aşkın gerçekleri sezme alanı* olarak algılanır; gönül gözü *açık* olanlar, yolda *olgunluğa* ulaşanlar, evrendeki her varlığın ve kendi dünyalarında Tanrı varlığının *işaretlerini, belirtirlerini sezebilirler*.

* Daha fazla bilgi için bkz: Korkmaz, Esat, *Dört Kapı Kırk Makam*; Anahtar Kitaplar Yayınevi, Üçüncü Baskı; İstanbul- 2008; s, 181-192

Demek ki *Hak'la Hak* olmak ya da *Hakk'a kavuşmak* iki-likten kurtulup, *birliğe* ulaşmaktır. Birliğe ulaşanların *mihra-ba* gereksinmesi yoktur. Mihrap cami, mescit, namazgâh vb, ibadet yerlerinde, *kible yönünü* gösteren ve yalnızca imamın namaz kıldığı, niş biçimindeki bölüme verilen addır. Ortodoks inançlarda mihrabın yönü ya *Kâbe'nin* duvarında bulunan *Karataşı* ya da Kubbetü'l Sahra'da bulunan *Kaya'yı* işaret eder.

Değişen-dönüşen doğanın hiç değişmezmiş gibi görünen bir parçası olarak algılanan *taşlar*, gücün-kudretin simgeleri biçiminde *inanca* taşındı; sonraları *ezeli-ebedi gücü* simgeler oldu. Bir göktaşı olduğu kesin olan Kâbe'nin güneydoğu kö-şesindeki Karataş (*bacerü'l-esved*), hac sırasında herkesin öp-meye çalıştığı bu taş Ortodoks inançta Allah'ın *sağ eli* kabul edilir; halk inancında ise Karataş, Hesap Günü'nde kendisini öpenlere *olumlu* anlamda *tanıklık* edecektir. Demek ki o, bir *tanık-taştır*. Söylenceye göre bu taş, ezeli bir taşı ve başlangıç-ta *beyazdı*; yıllar-yüzyıllar içinde kendisine dokunan *günahkâr insanların elleriyle karardı*.

Aynı durum Kudüs'te Kubbetü'l-Sahra'da bulunan *Kaya* için de geçerlidir. Kutsal söylenceye göre Muhammet öncesi tüm peygamberler *burada* bulunmuş, Muhammet miraç yolcu-luğunun başında namaz kılmak için onlarla *burada* buluşmuş-tur. Kaya üzerindeki Muhammet'in *ayak izi*, miraç yolculuğuna *buradan* başladığının *kanıtı* gibidir.

Demek ki Müslümanlar Mekke'deki *Karataş'a* yönelen, Hristiyanlar ise Kudüs'teki *Kaya'ya* yönelen *kible toplulukla-rıdır*. Aleviler ise Mekke'deki Taş'a ya da Kudüs'teki Kaya'ya yönelen bir *kible topluluğu değildir*. Alevilikte Kâbe'nin yerini *insan* alır: *Benim Kâbem insandır*, sözü bunun için söylenmiş-tir. Kâbe olarak algılanan insanda Karataş ya da Kaya'nın yerini *gönül* tutar; gönül, Tanrı'nın *evidir*, bu nedenle Alevi ibadet ederken *insan deneni yapının gönül deneni bölümüne* yönelir.

Açıkçası Aleviler *gönle yönelen bir gönül topluluğudur*. Hak'la Hak olup gönül topluluğunun üyesi durumuna yükselen yol eri için *mihriba gereksinme* yoktur.

Bu açıklamalardan sonra şunu söyleyebiliriz: *Hak'la Hak* olabilmek için, *el ele el Hakk'a* süreğini yaşama *taşımak* koşuldur. Koşulun yerine getirilebilmesi için *Tanrı'dan ve Hak'tan el almak* zorunluluğu bulunmaktadır.*

* Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul-2010, s, 520-521-522; Korkmaz, Esat; *Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, Beşinci Baskı, İstanbul- 2016, s, 296-297-298

BÖLÜM

VI

*Mansur Dâr'ında eridik;
ben'den öte benler'e katıldık,
saygı olduk, sevgi olduk, âşık olduk.
Gönül olduk, gönül evinde büyüdük;
gönülden gönüle yürüdük,
berkesi gönül suyuyla yuduk.
Gönülden sırra, sırdan ruha,
ruhtan Hakk'a, Hak'tan balka yürüdük.*

TANRI VE HAK TASARIMI

*Mansur Dâr'ında eridik;
Hak'tan yansıdık insan olduk,
insandan başka gerçek tanımadık.
Alevi meydanını açtık,
kendimizi bulduk, kendimizi güttük.
Sır olduk, sırra erdik;
kendimize bakıp Hakk'ı gördük.*

Güneş sayesinde aydınlanan hakikat ile karanlığın kararttığı aydınlık-ötesi gecenin hakikati *yan yana* ya da *iç içedir*. Işık, *dışarıdan* gelen bir şey değil, *içeriden* fışkıran bir şeydir: İnsan dahil her varlık, *kendini ateşe vermek* ve ateş sayesinde *kendini biçimlendirip* görünüşe taşınmak durumundadır. İçeri-
si *biçtir*, hiç, *karanlıktır* ve karanlık ışığın *anasıdır*.

Anlaşılır olmak için *Tanrı-Hak* tasarımını bir örnek üzerinde gezinerek açıklamaya çalışalım: Önceleri *cenaze erkânı* diyorduk, sonraları *Hakk'a yürüme erkânı* demeye başladık.

Doğru mu yaptık?

Bence *tartışılmaya* değer: Daha doğrusu, *eksikli* olanla *doğru* olanı bir *araya* getirdik.

Hak hem Tanrı ile özdeşdir hem de *değildir*, yani *karşıtlık* içerir. Kendimizi *Başköylü Hasan Efendi*'nin çizgisine taşırsak eğer *bâtında*, yani *karanlıkta-biçlikte* Tanrı vardır, *Hak yoktur*, buna karşın *zâhirde*, yani *aydınlıkta*, ışıklı yerde Hak var, Tanrı yoktur. Hak-Tanrı özdeşliğinde her şey hem *Hak* hem

Tanrı'dır. Hak-Tanrı karşılığında her şeyin görünmeyen yanı, yani biçliği-sırrı Tanrı'dır, görünen yanı, yani ışıklı dünya-somutlar dünyası Hak'tır. Bir bakıma Tanrı anne, Hak çocuktur.

Ölüm halinde ne oluyor? Biz nereye gidiyoruz-nereye yürüyoruz?

Ölümsüzlük felsefesi gereği, yaşarken her öldüğümüzde *Hakk'a yürüyoruz* ve her doğduğumuzda *Hak'tan doğuyoruz*. Her ölüp doğmada, doğanın, yani Hakk'ın *batasız aklıyla* buluşuyor ve *batalı aklın* taşıyıcıları olarak kendimizi *terbiye* ediyoruz.

Yaşam sona erdiğinde ise Hakk'a yürüme şansımız yok; çünkü Hakk'ın *iptal* olduğu bir yere gitmek durumundayız. Bu yer *Tanrı'dır*, yani *karanlık* biçiminde algıladığımız varlık doluluğu olarak tanımlayabileceğimiz *biçliktir*.

Demek ki öldüğümüzde *Tanrı'ya yürüyoruz* ve *Hak olarak doğuyoruz*. Kanımca yaşarken ölümsüzlük felsefesinin kalıp kullanım sözü, Tanrı-Hak özdeşliği algısı öne alınarak ölünce yapılan erkâna *taşınmış*. Doğrusu, Tanrı'ya yürünür *Hak* olarak doğulur, yaşarken ise Hakk'a yürünür *Hak* olarak doğulur.

Cenaze Arapça *tabut*(cināze) demektir. Tabut, yani cenaze; *vahdet-i mevcut* felsefesinde canı taşıyan kıpırdayan etten yapılmış bir *torbadır*. Doğa bu canı, ışık saçarak kendini tüketen *bedenin* içine yerleştirmiştir; bedenin *saçacak ışığı* kalmadığında, ölüm denilen şey gerçekleşecektir. *Karanlık* olan bedenle birlikte *karanlık enerji* biçimine dönüşecek ve yeri-zamanı geldiğinde, yani *saçacak karanlığı* kalmadığında, ışık olarak doğacak ve bir çiçeğin, bir hayvanın, bir taşın-toprağın-suyun-ateşin ya da insanın *yapısına* taşınacaktır. Açıkçası *Hakk'ın bir parçası* olacaktır.

Bu torba *iki can bir bedenden* oluşur. Ölüm durumunda biyolojik can bedeni *terk* eder ve *Canan'a*, yani *Tanrı'ya* doğru

koşar. Beden ise *-Ben açıldım*, diyen toprağa *lokma* olarak sunulur ve *irademiz dışında*, yeri-zamanı geldiğinde canlı-cansız herhangi bir varlığın yapısına girerek *görünüşe* taşınır. İkinci can, yani *kültürel can* (bilinç-inanç) hiçbir yere *gitmez* açığa kalır, daha doğrusu kendisini *sahiplenecek* bir beden arar durur. Geride kalanlar bu bilince-inanca (kültürel ruha) *sahip çıktığında Hak olarak doğulur*. Demek ki insan söz konusu olduğunda, *Hak* olarak doğmak, geride kalanların, *yükümlülüklerini yerine getirmesiyle* gerçekleşecek bir *olanaktır*.

Tasarımın mantığından da anlaşılacağı gibi *iki âlem* vardır: Işık saçarak kendini tüketen *somutlar dünyası*, yani *aydınlık âlem*, yani *Hak* ve karanlık saçarak kendini tüketen *sonsuz olanaklar ve seçenekler dünyası*, yani *karanlık âlem*, yani *Tanrı*. Her şey, her nesne, ışık âleminden karanlık âleme, karanlık âleminden ışık âlemine *doğasal yazgı niteliğinde bir çevrim içindedir* (devriye). Bu çevrim, insan olarak bizim *irademiz dışında*, tümüyle doğanın, yani Tanrı'nın *aklına* göre yürür.

Kültürel ruh; tümüyle insan tarafından, *eğitim* yoluyla *kazanılan* bir olgudur. Kültürel canın, biyolojik candan *niteliksel* bir farkı vardır: Biyolojik can, *doğanın yazgısına* göre çevrimde önsüzden-sonsuza akar gider; ölümsüzdür. Kültürel can ise biz ona ölümsüzlük kazandırabilirsek ölümsüzdür; tersi durumda, ölümlüdür.

Cenaze erkânı kapsamında iki kalıp kullanımımız vardır: Birisi, *devri daim olsun*, diğeri *devri âsân olsun*. Bu kalıp kullanımlar, *farklı iki gerekçeyi* karşılayacak biçimde söylenir. *Devri âsân olsun* kalıbı, gerekli olgunluk aşamalarına ulaşamadan, yani çocuk yaşta, özürlü ya da *erken* Tanrı'yla buluşanlar için ardından, göçtükten sonra ruhunun dolaşacağı aşamalarda *kolaylık* bulsun; devrini, dönüşünü tamamlasın, anlamında *esenleme* sözü olarak kullanılır.

Devri daim olsun kalıbı ise ölümsüzlük felsefesi gereği, Tanrı'ya yürüyenin *sırrına* (bilincine-inancına) *yaşayanlar sahibı çıksın*, bu yola *zâhirden-bâtına* girip çıksın, yani *Hak olarak doğsun*, şimdiden geçmişe-şimdiden geleceğe *taşınıp* dursun, kültürel çevrimde *kesintisizliği* sağlasın anlamında daha çok bize düşen bir *yükümlülüğü* dile getirmek için kullanılır.

Bizler onun canına can-aklına akıl olabilirsek onu kıpırdayan bir ete dönüştürüp *dirilteceğiz*, onun *yeni bedeni* olacağız; aldığımız her nefesi onun yatmakta olduğu karanlığa (bâtına) üfleyeceğiz, yani karanlığı üflediğimiz *oksijenle ateşe vereceğiz*. Karanlığın içinde, onun چراغını *uyandıracağız*; saçacak karanlığı kalmadığında, ışık olarak doğacak.

Bu nedenle Hakk'a yürüyenin arkasından söylenecek doğru kalıp söz: *-Işıklar içinde yatsın değil, -Işık olarak doğsun, aramıza katılsın*, biçiminde olması gerekir. Bu *doğru bildiğimiz yanlıştan* dönmezsek korkarım felsefemizi bıçaklaya bıçaklaya *sakat* bırakacağız.

Hiçlik ve Kuantum; Karanlığın Sesi: Anlaşıldı: Tanrı ve Hak tasarımlarını *bilincimize-inancımıza taşımadan* ilâhi aşk şehidi Hallac-ı Mansur'un *Enel Hak* feryadını *içselleştiremeyeceğiz*. Önemi nedeniyle konuyu *ayrıntılıyla* vermek istiyoruz.

En son söyleyeceğimizi *baştan* söyleyelim: Genelde yasaklı kültürlerin özelde Aleviliğin, *görünmeyene* (bâtına/ hiçe-hiçliğe) yönelik tasarımlarıyla XX. yüzyılın *kuantum fizikinin sonsuz küçükler dünyasına* yönelik tasarımları örtüşür.

Soralım öyleyse *Kuanta* nedir? diye: Kuanta, *enerji taşıyan* ya da daha doğru bir ifadeyle *bilgi taşıyan* küçük paket demektir; açık anlatımla *kuantum* oluşturan temel birimdir. Peki *kuantum* nedir? Kuantum, enerji, yani bilgi taşıyan paketlerin *toplamının* oluşturduğu dünyayı betimler.*

* "Latince Kuantum, 'Ne kadar?' ve 'Çok Fazla' gibi iki farklı anlama gelebilecek bileşik bir sözcüktür. Yine Latince 'Kuanta' paket demektir ve Kuantum kelimesi, 'Paketin İçindeki Bilgi' şeklinde de ifade edilebilir.

Şimdi de soralım, *hiç* nedir? diye: Hiç, karanlık olarak algılanan *enerjiyi*, daha doğru bir ifadeyle bu enerji yoluyla *taşınan bilgiyi* ileten hiçliğin *temel birimidir*. Bu durumda hiçlik, hiç denilen birimlerden oluşan *karanlık enerji dünyası*, bu enerjiyle tanımlanan *bilgi dünyası* anlamına gelir. Žižek bizi doğruluyor: “Bölme işlemini yeterince sürdürürsek, sonunda artık daha küçük parçalara ayıramayacak (daha da küçük) bir parçaya ve hiçe ulaşırız- işte bu hiç, ‘öznedir’ ” * İbni Arabî ise pekiştiriyor: “Eğer hiçlik gerçekse, gerçek hiçliktir; bir metnin yazılı satırı ile bu satırların boşlukları arasında hiçbir fark yoktur.”**

Açık konuşmak gerekirse *hiç-hiçlik*, yani Tanrı, *karanlık* biçiminde algıladığımız bir *varlık* doluluğudur: *Doğa olan doğanın* ışığından yoksundur bu dünya. “Varlık-olmayan ve varlık tek bir temelden çıktıklarından ancak adlarıyla birbirinden ayrılırlar. Bu tek temelin adı *Karanlık*’tır.”***

Bu nedenle *karanlık*, yani *Tanrı*, Hint tasarımlarında, *olanaklı* enerjidir. Doğaya *benzeme* temelli mitlerde, doğum-öncesi durumun *doğurma* olanağıdır. Çin kültüründe, dişil olarak

Kuantum Teorisi ilk kez 20. yüzyılın başında fizikçi Max Planck tarafından ortaya atılmıştır. Planck 1901 yılında yayınladığı hipotezinde, cisimlerin sonlu miktarda enerji taşıyan ve bir yay gibi titreşen küçük birimlerden oluştuğunu söylemiştir. Titreşen birimlerin nesneleri oluşturduğunu, bu titreşen varlıkların da atomlar olduğunu savunarak Planck, Kuantum Kuramının babası olarak tarihe geçmiştir. Planck’ın ardından Einstein, ışığın küçük enerji paketleri olan fotonlar ile yayıldığını ileri sürmüştür.... Bu açıklamaları temel alan bilimsel araştırmalar ile ışığın hem parçacık hem de dalga olduğuna dayalı olan Kuantum Kuramı ispatlanmıştır.” (Gener, Cihangir; *Ezoterizmin Bilimsel İspatı Kuantum*, Bilgelik Okulu yayınları; Genişletilmiş İkinci Baskı, Ankara; s, 49-50)

(Žižek Slavoj; *Sanat ya da Konuşan Kafalar*-Çev.: Mine Yıldırım-; EncorE, İstanbul- 2009; s, 48

Stanley Rosen’den aktaran: Almond, Ian; *İbni Arabî ve Derrida/ Tasavvuf ve Yapısöküm*-Çev.: Kadir Filiz-; Ayrıntı Yayınları, İstanbul- 2012; s, 84

*** Tao Tö King / Roland Barthes; *Bir Aşk Söyleminden Parçalar*-Çev.: Tahsin Yücel-; Metis Yayınları, İstanbul- 1992; s, 158’deki dipnot

algılanan *yindir*. Hiççilik belirleyici sūfi tasarımlarda, aydınlığın *anası-babasıdır*. Somutlar dünyasında, yani *Hakk'ın dünya-sında* ışık saçarak kendini tüketen şey *madde* ise karanlık biçiminde algılanan dünyada, yani *Tanrı'nın dünyasında* karanlık saçarak kendini tüketen şey *karşı-maddedir*.

Hiçliğin *yasaları* tıpkı kuantum mekaniğinde olduğu gibi atom-altı dünyada, bâtinî felsefenin diliyle *doğa olmayan doğa dünyasında* hükmünü sürdürür. O zaman sorulur; *doğa olan dünya* ile *doğa olmayan dünya*,^{*} fiziğin diliyle *büyük ölçekli dünya* ile *küçük ölçekli dünya* ya da *Newton mekaniğinin tanımladığı dünya* ile *kuantum mekaniğinin tanımladığı dünya* arasındaki sınır çizgisi nerededir? diye.

Hiçin-hiçliğin yasaları, yani Tanrı'nın yasaları *doğa olmayan doğada* (küçük ölçekli dünya) geçerlidir. Küçük ölçekli dünyada gizil maddenin tüm hareketlerine *hükmeder*. Ne var ki *doğa olan doğa dünyasında*, *doğa olmayan doğa dünyasının* hiçe dayalı etkileri *konu dışıdır*. Ya da tersinden söylersek *doğa olmayan doğa dünyasının yasaları doğa olan doğa dünyasında geçerli değildir*. “Dünyadaki her şey varlıktan doğar;/ Varlıksa hiçlikten”, diyor Lao Tzu.” Ardından “Hiçlik en sıkışık odada bile yer bulur, diyerek sürdürüyor sözlerini.”^{***}

* *Doğa olan doğa*, duyu organlarıyla algılayabildiğimiz doğa ya da doğa parçası; bu anlamda *Newton mekaniğinin* konusu olan doğa ya da *sonsuz büyükler dünyası*/ sonsuz büyükler dünyasının parçası. *Doğa olmayan doğa*, duyu organlarıyla algılanamayan *gizil doğa* ya da *gizil doğa parçası*; bu anlamda *kuantum mekaniğinin* konusu olan doğa ya da *sonsuz küçükler dünyası*, / sonsuz küçükler dünyasının parçası; *biç, biçliktir*.

Aynı zamanda *doğa olmayan doğa*, duyu organlarıyla algıladığımız doğa ya da doğa parçasının duyu organlarıyla algılayamadığımız *iç yanı*; hiç, hiçliktir. (Esat Korkmaz)

Lao Tzu; *Tao Te Ching/ Yol ve Erdemin Kitabı*-Çev.: Osman Yener-; Anahar Kitaplar Yayınevi, Dördüncü Baskı; İstanbul- 2014; İkinci Kitap, s, 58

*** a.g.e; s, 62

Sırası gelmişken uyaralım: Genelde *yasaklı kültürlerin*, özelde *Doğu felsefesinin*, toprağım özelinde *Aleviliğin* savunduğu *biççilik* ile Rus coğrafyasının bir ürünü olarak doğan ve Batı düşüncesinde-davranışında ön alan *Nihilizm* arasında özde bir benzerlik yoktur; varsa da *ayrıntıdadır*.

Nihilizm (yokçuluk), IX. yüzyıl ortalarında Rusya'da, özellikle *genç entelektüel* arasında taraftar buldu. Giderek kendini *büyük felsefi akımlara* taşıdı. Latince'de *biç* anlamına gelen *nihil* sözcüğünden türetilen *Nihilizm*, günümüzde birçok alt dala ayrılmakla beraber, *en güncel* tanımıyla; *her şeyin anlamdan ve değerden yoksun olduğunu savunan felsefi görüştür*. Nihilistler Tanrı'nın varlığını, iradenin özgürlüğünü, bilginin imkânını, ahlâkı ve tarihin mutlu sonunu *inkâr* ederler.

Nihilizm temelde *yararcılığı* ve *bilimsel usçuluğu* savunur. Toplumsal bilimleri ve klasik felsefe sistemlerini bütünüyle *reddeder*. Yalın *olgucu* ve *maddeci* bir tutumla yerleşik toplumsal düzene *baş kaldırmayı temsil eder*, devlet, din ya da aile otoritesine *karşı* çıkar. Yalnızca bilimsel doğruları temel aldığı düşünülse de bilimin toplumsal sorunlarının üstesinden *gelemeyeceğini* kabul eder.

İnsanın beden ve ruhtan oluşan *düalist* bir yapısı olduğunu reddettiği için dinlerin şiddetli tepkisine yol açmıştır Nihilizm.

Nihilist olarak öne çıkarılan ya da Nihilizmi *etkilediği* kabul edilen Friedrich Nietzsche Nihilizmi, *yanlış* ve *eksik* bulur ya da *böyle* anlaşılmakta, der. Eksik ve yanlışlarından *arındırma* çabasına giren Nietzsche, zamanla Nihilizmi *yeniden temellendirdi*. Nihilizmin en eksik yanı, *yaşamı* olumsuzlamasıydı. Gerçek bir güç felsefesi için, *yaşamı kesinlikle olumlayan* bir felsefe gerekmektedir diyordu Nietzsche. Yaşamın *değeri anlaşılmalı* ve bu değer *yüceltilmeliydi*.

Nietzsche'ye göre Nihilizm, yüksek ideallerin değerlerini yitirmelerinden kaynaklanan *olumsuz düşünsel-davranışsal bir tutumdur*. Bu nedenle bu olumsuz düşünsel-davranışsal tutumun *aşılabilirliğine* değiniyordu. Çünkü yaşanan çağda, *metafizik Tanrı gerçektir diyen ve ona varlık değeri yükleyen idealizm* çöküş içindedir: Tanrı ölmüştür ve ona yüklenen tüm değerler *iptal* edilmiştir; her şey *hiçe-yoka* indirgenmiştir. İdealist bir *yadsıma* mantığından kaynaklanan Nihilizm, yaşamı, *sanat* aracılığıyla, özgür düşünce olarak doğrulayacağına, bilinç adına *yadsır*.

Heidegger ise Nihilizmi Batı Düşüncesini oluşturan öğelerden biri olarak görür. Bu görüş, *değeri* ve *var olanı* tanımlamak için gerçekte, varlık sorusunu *sormayı kendine yasaklar*. Gorgias ise nihilizmin *agnostik* yönüne vurgu yaparak hiçbir şey *var değildir*, var olsa da *bilinmez*, bilinse de başkalarına *aktarılamaz*, demiştir.*

Görüldüğü gibi açıklamaya çalıştığımız *Nihilizm* ile Lao Tzu'nun, Hallac-ı Mansur'un, Aleviliğin kurucu kimliklerinin savunduğu *Hiççilik* arasında belirleyici anlamda bir *benzerlik* ya da örtüşme yoktur. Bu gerçek nedeniyle örneğin *Einstein*, Batı Nihilizminin metafizik Tanrı'yi *inkâr* eden felsefesine değil, Lao Tzu'nun, Hallac-ı Mansur'un felsefi anlayışlarını kucaklayan *Spinoza'nın Tanrı'sına, yani Doğa Tanrı'ya inanıyorum*, der.

Hiç-Hiçlik" tasarımı, toprağımda Alevilikte, toprağım dışında Taoizm'de belirgindir. *Yol*, Alevilikte hangi anlama geliyorsa

* *Viki pedi/ Özgür Ansiklopedi*

"Bilinç rettir, hiçliktir, verili, vahşi maddi dünyanın reddiyle yaratır kendini bir yanda- ve diğer yanda da ideal bir bütünlüğü arzulayarak. Yani bilinç hem kopmadır (veriliden kopuştur) hem de projedir (bütünlüğü arzulamadır); Ret ve proje olarak görülen özgürlük, insan bilincinin ana karakteridir. Bizler özgür olmaya mahkûmuz. Bu özgürlüğü birer şey olamamakla dışa vururuz; maddeleşmiş değerlerden oluşan... kaleleri daha uzak idealler uğruna sürekli yıkan bir arzu vardır içimizde

Taoizmde *Tao* aynı anlama gelir: Alevilikte *biç-biçlik* algısıyla öne çıkarılan Yol hem *felsefe* hem öğreti hem de *inançtır*. Benzer biçimde Tao yol, yani *biç* demektir; Taoizm ise *biçlik* anlamında algılanabilir. Alevilikte ve Taoizm'de *Yol-Tao*, tanımlanamaz; *isimsiz ve biçimsiz* olarak algılanır, bu durumuyla *biçlik* halini betimler: Yol-Tao, doğal olanı izler; evrene işleyiş tarzını kazandıran *doğa düzenidir*. Daha doğrusu, doğurmaya, boşlukta bir yer kaplamaya ve zaman olmaya çalışan,* hiçlikten çıkan ve *hiçliğe dönecek olan doğal çoğalmadır*. Zıt güçlerin dinamik etkileşimi olarak *diyalektik* bir değişimi savunan Aleviler ve Taoistler için, doğa kendine yeterlidir. Alevilik söz konusu olduğunda *zâbir ve bâtın*, Taoizm söz konusu olduğunda *Yin ve yang*'ın aklına göre işleyen bir düzen vardır. Bunun ötesinde *bilinçli bir yaratıcı varsaymak doğru değildir*.

Alevilik ve Taoculuk kaynağını *erken dönem anaerkilliğinden* alır: Ve insanların yapay bir kültür geliştirirken *yitirdikleri* doğayı *yeniden kazanmalarını* sağlamaya çalışır. Alevileri ve Taoistleri, *dayatılmış otoritenin* bütün biçimlerini yadsımaya

ve biz üzerine gittiğimizde bu da donar kalır ve maddeleşir. İstedığımız şey olanaksızdır..." (Murdoch İris; *Edebiyatta ve Felsefede Varoluşçular ve Mistikler*-Çev.: Süha Sertabiboğlu-; Ayrıntı Yayınları, İstanbul- 2015; s, 182)

Bâtını tasavvuf geleneğinde zamanın *ikili* simgeselliği söz konusudur: Âfâkî zaman ve *enfûsî zaman*. Âfâkî zaman, içinde bulunduğumuz düzeyi, günlük yaşamımızda deneyimlediğimiz düzeyi niteleyen, yani *görünüşe taşınmış* dünya ile bağlantılı olan zamandır. Enfûsî zaman ise *ruhsal deneyimi* niteleyen, yani *görünüşe taşınmamış, doğa olmayan doğa* ile bağlantılı zamandır. Deneyimlediğimiz yerden-şeyden baktığımızda enfûsî zaman, bir *zamandaşlıktır*, burada kuşaklar ve dönemler arasındaki ayrım yoktur. Tam da bu nedenle Hallac; Annem, babamı *doğurmuştur*, / Kızlarım da benim *kız kardeşlerimdir*, diyebilmektedir. Bu bağlamda Fatma Ana'ya simgesel anlamda, *babasının annesi* (ümm-i ebîhâ) denir. Muhammet İkbâl, âfâkî zamanı, incelikli biçimde *simgesel bir dona* döker: O'na göre yaratılmış zaman, yani âfâkî zaman, *yaratılış anıyla* varlık alanına gelir ve bu anlamda zaman, *kâfirin belindeki kuşaktır*. Enfûsî zaman'a ulaşabilmek için bunun *parçalanması* koşuldur. (Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2010, s, 27)

götüren içgüdü (*neden*) budur ve modern hiççiliğin, eski kaynaklarını *içinde* barındırır. Özel mülkiyeti ve sınıfsallığıyla belirgin *saldırgan otoritenin* karşısına, insanların doğayla uyum içinde sade ve içten bir yaşam sürdüğü, *sınıfsız-bükümezsiz* bir *toplum kurma*, bunun için gerekli örgütselliği yakalama ideali Aleviliğin ve Taoizm'in *gerçekleştirmeye* çalıştığı amaçtır.*

Hiçliğin Mizahı: “Sağduyunun önder olduğu kritik zaman gelip çatığında, teori yalnızca ev işlerine yarar” mış” ya da istisna kaideyi *bozmaz* mış: XX. yüzyılın fizik biliminde, *haber vermeden* gelen ve Newton mekaniğinin *bilincine*, buradan kaynağını alan *sağduyuya* başkaldıran bir durum ortaya çıkınca, işler *tersine* döndü.”” Bilim dünyası, *uzay ve zaman, akıl ve madde* konularında *tuhaf ve dudak uçuklatan* düşüncelerin *saldırısına* uğradı. Saldırıyla birlikte, teori *işe* koyuldu, sağduyu *temizlik işlerinde* görevlendirildi; istisna da kaideyi *param parça etti*. Artık bizim için tek *beyecan* kaynağı kaldı: Yıkıntıların altından *doğru kuralı* çıkarmak gibi ya da hiçliğin diliyle söyleyelim: Zâhirin yıkıntılarından *bâtını* algılamak gibi.”” Bu

* Daha geniş bilgi için bkz.: Lao Tzu; *Tao Te Ching/ Yol ve Erdemin Kitabı*-Çev.: Osman Yener-; Anahtar Kitaplar Yayınevi, Dördüncü Baskı; İstanbul- 2014; Cooper, J. C.; *Taoculuk Nedir? / Eski Çin Bilgelik Öğretisine Giriş*-Çev.: İsmet Zeki Eyuboğlu-; Omega Yayınları, İkinci Baskı; İstanbul-2003; Korkmaz, Esat; *Anadolu Aleviliği*, Berfin Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul- 2016

Walter, Benjamin; *Brecht'i Anlamak*-Çev.: Haluk Barışan-Güven Işısağ-; Metis Yayınları, Dördüncü Basım, İstanbul- 211, s, 42

“Felsefede düşünmek, bildik olandan tuhaf olana dönmek ve tuhaf olana gerçekte karşılaşmaktır.” (Paul Valéry'den Aktaran: Frederic de Towarnicki; *Martin Heidegger*-Çev.: Zeynep Durukal-; Yapı Kredi Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul- 2008, s, 101)

**** “‘istisna, kuralı sınar’ ya da bir başka şekilde söylersek, ‘istisna, kuralın yanlış olduğunu kanıtlar.’ Bu bilimin ilkesidir. Herhangi bir kuralda istisna varsa ve bu gözlemlerle kanıtlanırsa, o kural yanlıştır. Kural istisnaları bize eski kuralın yanlış olduğunu göstermesi bakımından kendi içinde çok ilginçtir. Şu ahalde en heyecan verici şey, eğer varsa, doğru kuralı bulmak olacaktır. Bilim insanı kuralların yanlış olduğunu göstermekten sakınmaz; çünkü tam zıddında da ilerleme ve heyecan vardır. Hatalı

hiçliğin mizabıydı ve doğruyu yani karşı-aklı ihbar ediyordu. Bu nedenle hiçlik temelli kültürler yüzyıllardır, zâhire ilişkin akıldan *fırar etmeyi*; sağduyuyu, geri döndüklerinde karşılaşması için *bu-dünyada bırakmayı* eğitimin *vazgeçilmez* koşulu saydılar.

Neler oluyor? demeye zaman bulamadan kuantum mekaniği üzerine düşünen ve düşüncelerini kanıtlamaya çalışan fizikçiler, tıpkı *dünün* hiçlikçisinin yaptığı gibi *saçma ve tubaf* olanın albenisine kapıldılar. Newton mekaniği dünyasından, yani *bilinenler* dünyasından *bilinmeyenler* dünyasına bir göç başladı. “J. Starobinski’nin dediği gibi: ‘Gizli olan, açığa çıkarılmayı bekleyen aşikâr şeydir.’”, anlayışı öne alındı. Hem görünür olanın *görünmezliği* teorisi (hiçlik kuramı/ bâtinî tasarım) hem de nesnenin *eşzamanlı doğumu* (görünmeyen tanrısal özün görünüşe taşınması) benimsendi; göçe katılan fizikçiler, gördüğünden *daba fazlasını görmeye*, işittiğinden *daba fazlasını işitmeye*, hissettiğinden *daba fazlasını hissetmeye* başladı. Somutlar dünyasında, duyu organlarına *musallat* olan ışık nedeniyle *duyusal işlevler küçümsendi*.

Günümüz başkasının düşüncesine *koşulma* zamanı değil, düşünceye *iş gördürme* zamanı: Düşünceye iş gördürme, “hiççi

olduğunu kendine mümkün olduğu kadar çabuk kanıtlamalıdır.” (Feynman, Richard P.; *Her Şeyin Anlamı*-Çev.: Osman Çeviktay-; Alfa Bilim, İstanbul- 2016, s, 15)

Gagnebin Murielle; *Psikanalitik Bir Estetik İçin*-Çev.: Simla Ongan-; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul- 2011, s, 27

Hiç-beden *birlendiğinde*, bilmeyiş *erdeme* dönüşür; bu birlenmenin *içe-dışa vurumu* olarak algılanan görme-duyma-hissetme vb. *duyumlar* bilgiden *uzaklaşma* yeteneği göstermez. Bedeni *küçümser*, onun hiç yanını *tanımazsak*, bilgilenme kaynağımız *kurur*. Unutmayalım ki insanın hiç yanı da *buharlaştır*. Buharlaştan hiç, *dâbilesir*. Bedenini *tembelliğe* alıştırma: Bunun için bedenini örsele, onu *büner* edinmeye zorla. Beden tembellik etmekten hoşlanır; bunu bil, onu kendi haline bırakma; örsele, iş gördür, *dinlendirme*. Unutma ki beden, senin *hiç yanının fermanı*yla hareket eder. Düşüncesini örselemeyen, düşüncesine iş gördüremeyen, yani *düşünsel deneyim* yapamayan, ferman yazamaz. Demek

glenekte, *ibadet* olarak algılanır. Bu ibadete *acı-çile eşlik* eder ve düşünmenin bedeni *terk etmekle* olanaklı olduğunu betimler. Bedenini terk edebilen, yani hiç yanını *avucunun içine* alabilen bir kimlik onu, *sonsuz yaşam* içinde saklar. Sonsuz yaşam kaynağı hiç-hiçlik, yeri-zamanı geldiğinde ıslak toprakta fışkıran bir ot gibi *yeşerir* *yeni bedenlerde*. Görünmez olan *görünüşe* taşınır. Dikkat kesilirse eğer düşünsel deneyim yapmanın maliyeti *hiçbir şeydir*. “Nefes almak için havaya, içmek için suya, görmek için ışığa, yemek için bitkisel ve hayvansal besinlere ihtiyaç duyarım; ama düşünmek için, en azından doğrudan doğruya, hiçbir şeye.”

Düşünsel deneyim ve *somut deneyim* yolunda bir göçebe olan fizikçiler, sanki binlerce yıl öncesinden gelen, *yerleşik yaşam dışı yaşam belirleyici* sözel kültürlerin *gelenegini* devralmıştı. Artık *yürürken düşünmeye-yürüyüşün gerçeğine* göre düşünce üretmeye soyundular. Bu *düşünme-deneyimleme* süreci hiçliğin (kuantum mekaniğinin) buyruğunu dışa taşıyıp dışın (Newton mekağının) *ezberini sakatladı*. Ezber *sakatlayan* düşünme-deneyimleme biçimi, kendi kendinin *ufku* olan bir düşünme-deneyimleme biçimi oldu. Çekiciliğinin nedeni de buydu. Yine bu düşünme-deneyimleme biçimi, herkesin *kullanımına* sunulan, ezberi *pekiştiren*, sürtüne sürtüne *anıtsal bir yontu* durumuna taşınan atasözünün dışa vurduğu *kesin yargıların tam tersiydi*.

Kuantum mekaniği denen *depremi* yaratan fizikçiler bile yaratacakları depremden *habersizdi*; kuantum *tsunamisi*, sağ-

ki gerçek ile beden arasında *bir ilişki* vardır. Boşuna değil, mahkemeye *kanıt* işkenceyle alınır. Bâtını algıda hakikat bedende *mesken* tutmuştur; ya *gönüllü işkence*, yani çile ile ya da *zorunlu işkence* ile hakikat meskeninden çıkarılabilir. (Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2010, s, 360-361)

Feuerbach Ludwig; *Geleceğin Felsefesi*-Çev.: Oğuz Özügül-; Say Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul- 2012, s, 90)

duyunun, mantığın ve ayık bilincin kıyılarını *dövüyor* şimdi: *Zarar büyük.*

İki sistem vardır; biri *bilim*, diğeri *din*. Her şeye karşın din, *baskın* bir etkiye sahiptir. *Acı ama gerçek*, bilim yabancılaşmış, *düşünsel ve pratik* düzeyde etkide bulunacağına, *düşünsel* etki ayağın *kaybetmiş*; yalnızca *pratik* düzeyde *teknoloji* yoluyla yaşamlar üzerinde etkide bulunur.* Her iki sisteme de insanlar, *entelektüel bir aydınlanma* için değil, *güvenilmez dünyada ruhsal bir rahatlama* için başvururlar.

Bilimin, yaşamlarımızı, dillerimizi ve dinlerimizi *işgal* ettiğine tanık oluyoruz; tanık oluyoruz tanık olmasına da bunu *entelektüel* düzeyde gerçekleştiremediğini de biliyoruz. Bilimin etki aracı *teknoloji* akıl durumuna taşınırken bilim büyücülüğe, bilim insanı *büyük yapan* kimliğe dönüşmüş durumda.”

* Omnès, Roland; *Kuantum Felsefesi*-Çev.: Ercüment Akat-; Alfa Bilim, İstanbul- 2017, s, 105

Davies, Paul; *Tanrı Ve Yeni Fizik*-Çev.: Barış Gönülşen-; Alfa Bilim, İstanbul- 2014, s, 15; “‘Gelecek’ bizim için bugünü izleyecek yıl ve on yıllar anlamına geliyorsa, bu zaman diliminin nasıl olacağını hiçbir zaman söyleyemeyiz... Ama ya geleceği bugün bize olacak(lar) diye anlarsak? Bu durumda gelecek, bugünü izleyen değil, tersine bugünün içine sarkan bir şey olur. O zaman da bugün, kendi başına duran, kendi içine kapanmış bir zaman süresi olmaktan çıkar. Bugünün kökü, kaynağı hem geçmişte olmuş olanlardır hem de gelecekte olacıklara maruzdur. Bu olacıkların üzerinde durmasak da ne olduklarını dile getirmesek de onlar bizi sürekli bulur, belirleyici olurlar... Örneğin bunlardan biri, kent ve köy evlerinin çatılarında sıralandığını gördüğümüz televizyon ve radyo alıcılarıdır. Bu işaretler neyi belirlemekte? Bunlar dıştan görüldüğünde insanların ‘oturdıkları’ yerlerde artık evlerinde olmadıklarını gösterir. Yurt-yuva olandan yuvaya-benzemeyenin içine çekiliyorlar. Tüm yeryüzünü dahası dünya sahası dışında kalan uzay alanlarını yöneten modern teknolojidir. Eğer bugün az gelişmiş halklara modern teknolojinin olanakları, başarıları ve yararları sunulacaksa, onlara özgü ve geleneksel olanın ellerinden alınıp alınmadığı; böylece onların yuva olandan yuvaya-benzemeyen içine itilip itilmediği sorusu da karşımıza dikiliri Teknik çağın ağında tutsak kalacak. Yurt çekimine dilimizde sıla özlemi denir... Öyle görünüyor ki bugünün insanı her yerde ve hiçbir yerde evinde olmadığı için sıla özlemi de ölmüştür. Hiçbir şeye zaman bulamayan günümüz insanı, boş zamanı olduğunda bu ona çok uzun gelir. Bu uzun zamanı kısaltması gerektiğinde

İki Kuram-İki Gerçek: XX. yüzyılın ilk çeyreğinde *görelilik* ve *kuantum* kuramı adlarını taşıyan, çok önemli iki kuram ortaya atıldı. Özellikle *kuantum kuramı*, birden fazla yerde bulunabilen ve algılanamayan parçacıklardan oluşan dünyada *gizil doğanın yasalarını* araştırmaya girişti. Sağduyu, akıl, yerellik ve nedensellik ikelerinin çökebilme olasılığıyla karşı karşıya bıraktı bizleri; nasıl işlediğini anlamanın *zorluk derecesi* yüksek olduğu için, hataya düşmemek *cambazlık* gerektirmeye başladı.”

Kuantum kuramının *dışında* kalmakla birlikte *görelilik kuramına* ilişkin *sınırlı* da olsa bilgi vermeyi, kuantum mekaniğinin ve dolayısıyla hiçliğin *rahat anlaşılabilmesi* için gerekli gördük:

1905 yılında Albert Einstein fizik yasalarının tüm *ivmesiz* gözlemcilere göre *aynı* olduğunu ve *vakum* içindeki ışık hızının gözlemcilerin hareketinden (hızından) *bağımsız* bulunduğunu belirtmiştir. Bu teori Albert Einstein’ın özel görelilik teorisidir. Bu teori tüm fiziğe *yeni bir yapı* kazandırmış, *uzay* ve *zaman* kavramlarını *bir arada* tasarımılamıştır. 10 yıl aradan sonra Einstein teorisine *ivme* (g) kavramını da eklemiş ve 1915 yılında *genel görelilik* teorisini *bilimsel makaleye* bağlamıştır. Einstein bu teoriyle dev kütleli cisimlerin yoğun *kütleçekiminden* dolayı *uzay-zamanda bükülmelere* neden olacağını saptamıştır. İki nesne birbirine çekim kuvveti uygular; buna *kütleçekimi* denir. Dünya sizi merkezine doğru çektiği için sizin, yer zeminde *uçmadan* kalmanızı sağlamaktadır; bunun tersi de

onu eğlenceyle kısaltır...” (Martin Heidegger; *Düşüncenin Çağırdığı*-Çev. ve Yay. Haz.: Ahmet Aydoğan-; Say Yayınları, İstanbul- 2008, s, 101-111 arasından)

Omnès, Roland; *Kuantum Felsefesi*-Çev.: Ercüment Akat-; Alfa Bilim, İstanbul- 2017, s, 107

Feynman, Richard P; *Her Şeyin Anlamı*-Çev.: Osman Çeviktay-; Alfa Bilim, İstanbul- 2016, s, 15

gerçekleşmektedir. Sizin de kütle merkeziniz Dünya'ya çekim kuvveti uygulamaktadır, ancak daha *az* bir kuvvetle.

Newton cisimler arasındaki çekim kuvvetini üç hareket yasasıyla tanımlamıştır. Fakat Newton'un yasaları kütleçekimini bir nesnenin belirli bir mesafeden *etki ettiği doğal bir kuvvet* olarak açıklamaktadır. Albert Einstein özel görelilik teorisinde fizik yasalarının tüm gözlemciler için *aynı* olduğunu, vakum içindeki ışık hızının gözlemcilerin hızı ne olursa olsun *hiçbir zaman değişmediğini* belirtmiştir.

Sonuç olarak Einstein *uzay ve zamanın* birbirinden *bağımsız* olmayan, iç içe geçmiş *uzay-zaman sürekliliği* olduğunu bulmuştur. Olayların bir gözlemci için meydana geldiği *anın*, başka gözlemciler için *farklı anlar* da meydana gelebileceğini öne sürmektedir bu teori. Einstein *genel görelilik teorisini* üzerinde çalışırken, dev cisimlerin uzay-zaman dokusunda *bozulmalara* neden olduğunu fark etmiştir. “1905 yılında yayımlanan özel görelilik kuramı, maddi cisimlerin hareketi ile elektromanyetik düzensizliklerin yayılımı sırasında görülen çelişkiyi uzlaştırma çabalarından doğdu. Özel görelilik kuramının ilk zayıyatı zamanın mutlak ve evrensel olduğu inancıydı. Einstein zamanın aslında esnek olduğunu ve hareket yoluyla genişletilip daraltılabileceğini gösterdi. Her gözlemci beraberrinde kendi kişisel zaman ölçeğini taşır ve bu genel olarak bir başkasınıkiyle aynı olmaz. Kendi çerçevemizde zaman bize asla eğilmiş olarak görünmez fakat bizim zamanımız daha farklı hareket eden başka bir gözlemciye göreli olarak onların zamanlarına ayak uydurmayarak bükülmüş olabilir... Aynı olağanüstü etkiler aynı şekilde esnek olan uzay üzerinde de sıkıntılar yaratmaktadır. Zaman gerildiğinde uzay bükülür.... Uzay ve zamanın karşılıklı bükülmeleri, (küçülen) uzayın (genişleyen) zamana dönüşümü olarak görülebilir...”

* Davies, Paul; *Tanrı Ve Yeni Fizik*-Çev.: Barış Gönülşen-; Alfa Bilim, İstanbul

Einstein daha sonra kuramını *kütleçekim* etkilerini de ku-
caklayacak biçimde *genelleştirmeye* girişti. Ortaya çıkan *genel*
görelilik kuramı, kütleçekimi bir kuvvet olarak değil uzayza-
man geometrisinde bir *bükülme* olarak kapsamına aldı. Bu ku-
ramda uzayzaman düz değil, *eğrisel ve bükülmüştür* ve hem
uzay bükülmelerine hem de *zaman bükülmelerine* izin ver-
mektedir.

Einstein özel görelilik kuramını tasarımlarken özünde *iki*
basit varsayımda bulundu: Tıpkı Galileo gibi sabit bir hızla sa-
bit bir yönde hareket ederken, hangi deneyi yaparsanız yapın
deney sonuçlarının, *sabit* bir konumda aynı deneyi yaptığınızda
elde edeceğiniz sonuçlardan *farksız* olacağını varsaydı. İkincisi,
Newton'dan *farklı* olarak Einstein, nasıl hareket ediyor
olurlarsa olsunlar, bütün gözlemcilerin ışığın boş uzaydaki hızını
aynı büyüklükte ölçeceğini varsaydı.*

Genel görelilik kuramına gelince Einstein, uzayın *biçimini*
anlatmak için, *hiperküre* denilen *dört boyutlu* basit bir geo-
metri seçti. Hiperküre, kürenin bir boyut daha *yükseğe* çoğal-
tılmasıdır. Bir hiperkürede yaşıyorsanız ve bir yönde hareket
ediyorsanız eğer, sonuç olarak tıpkı *Ekvator çevresinde* tur atı-
yormuşsunuz gibi bir durum ortaya çıkar; başladığınız noktaya
geri dönersiniz. Demek ki hiperküre *sınırlardan bağımsızdır*.
Düşünsel olarak sadece evrenin ötesinde duran biri, evrenin
yüzeyinin *ayrımına* varabilir.” Anlaşılacağı gibi uzayda *sınır*
yok, çevrim vardır. Çevrim sürecinde *uzay*, içinde bulunan ci-
simler tarafından *değişikliğe* uğrattılır ve bu cisimler olmadan
var olamaz. Uzayı yaratan *maddedir* ve uzayı, kendini yaratan
maddelerden *arındıramayız*. Arındırmaya *yeltendiğimizde*,

bul- 2014, s. 161-162

Goldberg, Dave/ Blomquist, Jeef; *Evren Kullanma Kılavuzu*-Çev.: Cemal Yardımcı; Metis Bilim, İkinci Baskı; İstanbul- 2012, s. 28-29

Halpern, Paul; *Einstein'in Zarı Ve Schrödinger'in Kedisi*-Çev.: Serhat Atay-; Kırmızı Kedi yayınları, İstanbul- 2017, s. 90-91

özel görelilik kuramını da göz önüne alırsak madde hem uzayın hem de zamanın yaratıcısı olduğundan *maddeyi de zamanı da yok etmiş* oluruz.*

Zaman konusu aynı zamanda *biçlik* kültürünün *can alıcı* tasarımlarından birisidir: Zaman, her şeyden önce *hareket ölçer* anlamında *Tanrı*'dır. Bu nedenle insan zaman olabilirse ya da zamanın yerine geçebilirse *-Ben Tanrı'yım*, demek hakkını elde edebilir ve doğal olarak doğanın *işine* karışabilir, Yer'in rahmindeki büyümeyi *hızlandırabilir*."

Bu kuramlar, gerçekliğin ve gerçekliğin temel yönlerinin *yeniden tanımlanması* gerektiğini ortaya çıkarttı. Kimi fizikçiler konularını, *sağduyuyla çatışan* bir kanalda ele alma yoluna gidince *biçlik* felsefesiyle bu felsefenin özgün örneklerini veren *Doğu* mistisizmiyle *uyumlu* duruma düştüler. Uyarlanma sürecinde, onlara göre *yeni fizik*, fiziksel dünyanın daha iyi bir *modeli* olmaktan çok daha fazlasıydı: Gerçekliğin temel yönlerinin *köktenci* bir biçimde yeniden tanımlanmasının gerektiği kanısına vardılar bu onlar için bir *keşifti*: "Konularını sağduyuya aykırı ve materyalizmden çok mistisizmle uyumlu gibi görünen hiç beklenmedik ve tuhaf yollardan ilerleyerek ele almayı öğrendiler.""" Kuantum mekaniğinin kurucularından Avusturyalı fizikçi Erwin Schrödinger... "Bugün usu dayanak edinen bizler, simgeleri felsefi hakikatlermiş gibi kabul etmeye alışkın değiliz' diye yazmış, Brahmanların mantığı ve usu aşan bir formülünü aktarmıştı: 'Doğu'dayım ve Batı'dayım, yukarıdayım ve aşağıdayım, bütünüyle bu dünyayım.'"" Bu yaklaşım Alevilikte

* Balibar, Françoise; *Einstein Düşünmenin Keyfi*-Çev.: Aykut Derman-; Yapı Kredi Yayınları, 7. Baskı; İstanbul- 2017; s, 65

Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2010, s, 1329

*** Davies, Paul; *Tanrı Ve Yeni Fizik*-Çev.: Barış Gönülşen-; Alfa Bilim, İstanbul- 2014; Önsöz, s, 9

**** Towarnicki, Frederic de; *Martin Heidegger*-Çev.: Zeynep Durukal-; Yapı Kredi Yayınları, İkinci Baskı; İstanbul- 2008; s, 76); "İnançsız yaşayanlar

işlevseldir. Ham-ervahlıktan(cahillik) kurtulup *kâmil insan* durumuna, daha açık bir anlatımla Hallac-ı Mansur'un *Enel Hak* noktasına yükselen *eksiksiz-kusursuz insan*, gerektiğinde *ber yerdedir*, ötesinde hem *geçmişte* hem de *gelecektedir*.

Sanıyorum ilk kez tüm varoluşun *birleşik* bir betimlemesini kurmak üzereyiz: Evrenin varoluşu, *hiçbir doğaüstü* ya da *kutsal girdi* olmadan gerçekleşmiş olabilir mi? Soruya yanıt anlamında, kuantum fiziği; “bir şeyi hiçbir şey vermeden almazsın’ biçimindeki çok eski varsayımda bir boşluk bulmuşa benziyor.”

Bu anlayışın *izinde* fizikçiler, *kendi kendini yaratan* bir evrenden söz ediyorlar artık. Acaba diyorum günümüz fiziği; Tanrı’yı tümünden *ortadan kaldırdı* mı? Ya da metafizik Tanrı’yı öldürüp yerine *doğa Tanrı’yı* mı yerleştirmeye çalışıyor? “Bazı yüksek enerjili süreçlerde birden karşımıza çıkan atom altı parçacıklar gibi, var olmaya kendiliğinden başlayan bir kâinat. Bu kuramın ayrıntılarının doğru mu yanlış mı olduğu sorusu o kadar da önemli değildir. Önemli olan tüm bir yaradılış için bilimsel bir açıklamanın artık mümkün olmasıdır.”

Bilim *metafiziğin ölümünü* ilan mı etti yoksa? Heidegger’in düşüncesine-diline taşırsak kendimizi; metafiziğin, Karl Marx’la birlikte ömrünü tamamladığını öğrenmiş oluruz. Karşıtının ölümü, felsefenin de kendi *sonuna* yaklaştığını kanıtlar.”

Bilimlerin kendi yeterliliklerini ortaya koyup felsefeden özgürleşmeleri, gelişiminin son evresine girdiğini gösteriyor.

arzudan yoksun olurlar. Peki, kime ve neye inanmalı? Hintler: ‘Gerçek en güzel dindir’, derler.” (Celâl Bergüşad; *Sıyrılmış Kılıç Babek*-Çev.: Zülfiye Elay Veliyeva- Eldar Ağbala-; Yurt-Kitap Yayın; Ankara- 2005, Tarihi Roman, s, 85)

Davies, Paul; *Tanrı Ve Yeni Fizik*-Çev.: Barış Gönülşen-; Alfa Bilim, İstanbul- 2014; Önsöz, s, 10

a.g.e; s, 10

*** Towarnicki, Frederic de; *Martin Heidegger*-Çev.: Zeynep Durukal-; Yapı Kredi Yayınları, İkinci Baskı; İstanbul- 2008; s, 73

Karşıtına ölüm töreni yaptıktan sonra felsefeyi *yaşatmaya* çalışmak, kendini *tekrarlamak* ya da aynı çocuğu tekrar tekrar *doğurmak* anlamına gelmiyor mu? Giderek felsefe bu *doğum tekniğine* indirgenmiyor mu? Ölçülebilir bir felsefe, ölçülebilir bir dünyayı insana hazırlamıyor mu? Ve insan da gidip oraya *yerleşmiyor* mu?

Yerleşme koşullarında *sibernetik*, diğer bilimleri de *yediğine* aldı ve iletişim dilini *mesaj alışverişine* dönüştürdü: Bu nedenle felsefe, sanat, müzik, resim, heykel vb. *teknik bilgi* amacına koşulan birer *alet* olmaktan kendilerini *kurtaramıyor* artık.

Yaşanan koşulda hütün haşka yerler bizi *terk etti*. “Teknik uygarlığın tasarısı, insanın kendi kendisiyle, dünyayla ve kendi özünün tarihiyle bağlantısını kavramadığından, bu sorunun çözümünü daha da zorlaştırma yolunda. İnsanı yabancılaştırıyor ve onu şu seçeneklere itiyor: ..., bezginlik ya da ucuz taklitlerle her türlü doyum arayışı...”

Anlayacağınız insanlık-dışına *körlemesine* bir koşu içindeyiz: Bu *ben-merkezci* koşuda tehlikelerin ayırdına varabilmek için hiçliği *içselleştirmek* durumundayız. Çünkü hakikatin *barınağı* içimizdedir ya da her şeyin içindedir. İçimizde ya da her şeyin içinde olan şey *hiçliktir*.

Heidegger, *metafiziğin* felsefenin görevi olmaktan çıktığını, bu nedenle metafiziği *geriye doğru* izleyerek *kendi temellerine* kadar gitmeyi; orada durup düşünceyi *kendi aleyhine* çevirerek *başkaca* düşünme yollarının *bulunması* gerektiğini belirtiyor.” Teknik çağda felsefe gününden *kovuldu* bir bakıma: Kovulduğu için, *güncel olanı*, başlangıçta ve kökende kalmış olana *bağlama* çabasına giriyor; doğal olarak *felsefi sorgulamalar* da kaçınılmaz biçimde *güncelin dışında* kalıyor.

* a.g.e; s, 94
a.g.e; s, 98

Kuantum dünyasında gezinen insanların tavrı, hiççi kültür *geleneginde* uzak geçmişten bu yana vardı: Hiççiler *tıpkı* kuantum fizikçileri gibi davranıyordu. Hep *nesneye-maddeye* taşınmak amacıyla oldular; bu hava, su, toprak ve ateşin (doğanın ya da Tanrı'nın çocuklarının) doğumuna *tanıklık* etmek gerekiyordu. Kurucu ilkeler durumunda bulunan hava, su, toprak ve ateşten her biri canlı-cansız dünyanın *varlığa gelmesine* katılan *hammaddelerdi*. Bu hammaddelere sıcaklık-soğukluk, kuruluk-yaşlık gibi *nitelikler* eşlik eder, *farklı* koşullar altında *farklı* biçimlerde birleşerek *sonsuz dizide formlar* oluşturur ve *görsel dünyayı* yaratırlardı.'

Olanaksızla Aşk Yaşamak: Sonsuz büyükler, yani *Newton dünyası* ölçü alındığında *sonsuz küçükler*, yani kuantum dünyası, *olanağa göre olanaksızlıklar* dünyasıdır. Bu dünyanın belirleyici özelliği doğan ve *doğuran* bir dünya olmasıdır.

Kendimizi *metafizik* belirleyici *olanaksız* bir hiçliğe taşımamız durumunda, olmayan ama kabul edilen, değişmeyen-dönüşmeyen, yani *doğurmayan* bir dünyanın, açıkçası tektanrıci dinlerin tanrısının *yurttaşı* oluruz. Tersine *düşünceci idealist*, yani *maddeci düşünceci* bir *hiçliğe* taşırsak kendimizi, *doğan-doğuran bir olanaksızlığın* parçası oluruz: Geleceği kurma yeteneğinden yoksun sıkıntımızı-acımızı *iptal* eder, yaşarken ölmek-dirilmek bağlamında hiçliğimize *dönüp* gelecekteki yazgımızı belirleyecek acılara-sıkıntılara binip *feryatlar içinde doğabiliriz*. Tam da bu nedenle hiçlikçi kültürlerde birey *Konuşan Hak* olarak olanaklıdan olanaksıza ve *Konuşan Tanrı* olarak olanaksızdan olanağa *taşınır* durur."

* Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul-2010, s, 380

"Tanrı olanaklı ile olanaksızın arabulucusudur." (Bataille Georges; *Nietzsche'nin Gülüşü*-Çev.: Erdem Gökyaran-; Cogito, Üç Aylık Düşünce Der-gisi; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul- 2001; Sayı: 25; s, 103

Olanak *geleceğin düşünüy* üretme konusunda *yeteneksizlik* gösterdiği için, olanaksız isteme bir *ihtiyaç* olarak belirir; olanaksız alana taşınmak, yazgını *yeni baştan* yazmaya başlamak özlem olup çıkar. Olanaksız olan duyu organlarının duyu algılarından *sakındığı* için, “Gerçek işitmenin kulak ve ağızla hiçbir ilişkisi yoktur...””

1968 Gençliği önce Paris’te eyleme geçti. Duvar yazılarında bir slogan öne çıkıyordu: *Gerçekçi Ol, Olanaksız İste*. Anonim bir içerik taşımaya karşın ’68 Kuşağı bu özlü sözü *Che Guevara*’ya bağlıyordu. Böylece olanaksızla *arkadaş* oldu ’68 Kuşağı, onu *sevdi*, onu *sevgili* tuttu. Ve haykırdı: Olanak sizin olsun, biz olanaksız olanla *dostuz*. Olanaksızın *fiziğini* yazan fizikçi *Michio Kaku* da benzer bir düşünce içinde: “Sihir, fantezi, bilim kurgu; hepsi hayal gücümün içinde oynayabileceği devasa bir oyun bahçesiydi. Bütün yaşamım boyunca olanaksız olan ile aramda süregelen aşk ilişkimi başlatanlar onlardı.””

Yine benzer biçimde, olanaksızdan *sakınır* da olağanın *sınırları* içinde gezinmeye başlarsak eğer, umudumuza *ayakbağı* oluruz; zulümle ortaklık kurmaya kapıyı *aralarız*, sıradan olmayanı *sıradan* yaparız; nefsin sırrını edebe *aykırı* bulmaya başlarız: -*Ben öyle değilim*, demeyin; her birimiz biraz şöyle ya da *böyleyizdir*. Çünkü hepimiz uykudayız; yaşarken *dirildiğimizde* uyanırız: Her uyanışta kendimize baktığımızda, şöyle ya da böyle olduğumuza *tanı* koyarız. Tanının izinde, kendimizi *tedaviye* soktuğumuzda, bir *başka* bilgeliliğin yönlendiriciliğinde, *gerçekçi olup olanaksız istiyoruz*.””

-
- * Martin Heidegger; *Düşüncenin Çağırıldığı*-Çev. ve Yay. Hazı.: Ahmet Aydoğan-; Say Yayınları, İstanbul- 2008; s, 36
Kaku, Michio; *Olanaksızın Fiziği*-Çev.: Engin Tarhan-; ODTÜ Yayıncılık, Üçüncü Baskı, Ankara- 2015, Önsöz, s, 9
 - *** Korkmaz, Esat; ‘*Gerçekçi Ol, Olanaksız İste*’/ Kızılbaş *Ütopya*; Demos Yayınları, İstanbul- 2014, s, 10

Bu nedenle olanaksızın dili, *kesik dil* ile konuşmaya, *başı kesilmiş* kalem ile yazmaya çalışan *biççinin*, egemenin içinde ya da kesrette, *sırrını açıklayabileceği* alanlar yaratabilmek için oluşturduğu *dil* olarak bilince taşınır.

Ama '68'liye öğretilen *ezberin dili* öyle değildi: Yaşamında, gerçekleştiremeyeceğin şeyi *terk et*, yapılması olanaklı olana *sarıl*, diyordu bu ezber: Ezber *kırıldı*; olanağa bağlanan akıllı konuşmaya *başkaldırıldı* ve '68'li sokağı *keşfetti*.

Nasıl '68'li olanağın ezberini kırarak kendini geleceği kucakacak olan olanaksıza *taşımışsa* tıpkı bunun gibi *düşünen* her insan, görünenin ezberini *sorgulayarak*, yeni *fiziği* kuranların izinde Newton mekaniğinin ezberini *kırarak* aklımızı *kendi aleyhine çevirmenin* anahtarı durumunda bulunan *hiçlik* tasarımının ve *kuantum* mekaniğinin dünyasına kendini *taşıyabilir*.

Nasıl '68'li sokağı keşfeder keşfetmez, olanağın ve mutluluğun *dilini*, yani *aklı*, *akıllı konuşmayı* sorgulamayı öğrenmişse, *ayık bilincin*, bu bilincin yarattığı *aydınlanmanın* ihanetine uğradığının *ayrımına* varmışsa. Tıpkı bunun gibi günümüzde düşünen her insan *sonsuz büyükler dünyasının* bilincini *sorgulamalı* ve sonsuz küçükler dünyasının bilincini *içselleştirmelidir*.

Bunun *kolay* olmadığı kesin: Sûfi geleneğin eğitimi *işken-ce* görmesi belki de bu yüzdendir; kim bilir... Öyleyse düşünmek kolay olduğu sürece ona *-Hayır*, zor olduğu sürece *-Evet* diyelim; diyelim de Einstein'ın, *-Bir düşünce eğer en başta saçma görünmüyorsa, o zaman o düşünceden hiç umut yoktur*, anlayışına kendimizi taşıyabilelim. Aklımızı kendi *aleyhine* çe-

* "Neyzen Tefik, benimle son kez konuşuyor; "Sana ne demiştin hatırlıyor musun? Neyde esas, üflemdir. Düz ve temiz bir ses çıkarıp ona hâkim olmaktır, gerisi aşk işidir. Sen şimdi bunu başardın. Hesaplaşmaları geride bıraktın. Hiçlik boyutuna geçtin. Benden de mezun oldun. Uğurlar ola..." (Faruk Akatürk /Ankara- 2003)

virip ondan *fırar* edelim, bu da *yetmez*, kendi aleyhine çevirdiğimiz aklımıza da *iş* bulalım. Ancak böylesi bir durumda *sonsuz küçükler dünyasıyla* yani *hiçlikle* ilişkiye geçebiliriz; kuantum mekaniği denen *ata* binip kendi *saçmalığı*mıza dört nal koşabiliriz.

Değiştirme kültürlerinde insan, *deneyimleyemediği* şeyi bilmez; daha doğrusu *bilgi* dediğimiz şey, deneyimlerin *toplamıdır*. Bu tür kültürlerinin *yasasıdır* bu. Anlaşılabacağı gibi *sonsuz küçükler dünyası* yani *hiçlik*, tam olarak *deneyimlenemediği* için tam olarak *bilinmiyor*. O zaman bizler ne yapacağız? Deneyimin *baktığı* yerde, *ona bakar durumda* kendimizi konuşlandıracağız.

Demek ki *görüneni-dokunulana* sorgulamayı öğrendiğimizde zaman kendini *soyacak*. Nereye kadar? *Hiçliğe* kadar; zaman ancak *hiçliğe* kadar kendini soyduğunda *nankör* olmaktan çıkacak.

Çağımız insanı *tutsak*, ayık bilincini sorgulayamıyor; teknolojinin güdümünde, kendini *ytirmiş* durumda. Ayık bilincini *sorgulamayı* öğrendiğinde, kendi dışına değil kendi içine ödün vermeyi öğrenecektir. Çünkü *hiçliğimize borcumuz* büyüyor. Anımsama anımsanmadığında, geriye sadece şimdi kalır; şimdiden *uzaklaşmayan* şimdi, beyni *zincire* vurur ve hiçbir düşünceye artık *izin* vermez.” “‘gerçek anımsamanın bir sezinleme olduğunu’ söyler Heidegger; ‘çünkü gerçek anımsama geçmiş bir şeye geri dönerek onda ısrar etmez ve geçmişteki bu ısrarı katılaştırarak kendini tüketmez. Anımsama geçmişe gözlerini diktiği sürece anımsama değildir.’ kendini sürekli yineleyen bir anımsama, anımsadığı şeyi unuttur. Anımsanan şeyin yaşantı değeri kaybolur sonsuz tekrarın evreninde: Aynı şeyin ebedi tekrarı, ancak belleksiz bir anımsamanın yenilik isteğiyle

* Korkmaz, Esat; *Kızılbaş Aydınlanma*, Demos Yayınları; İstanbul- 2011, Önsöz; s, 8

gerçekleşebilir ve bu anımsama, belleğini yitirdiği için sonsuza değin kendine dönük bir karabasan olacak; artık, ötekiyle asla karşılaşamayacaktır... Değişen, anımsamanın kendini şimdi olarak ortaya koymasıdır. Daha sonra gelecek bütün anımsamaların başka bir şimdisi olacaktır. Demek ki... her farklılığa farklı bir şimdi denk düşmektedir. Böylece şimdi sürekli şimdiden uzaklaşmakta ve yeniye öncelik tanımaktadır.”

Yeni fiziğe ya da hiçliğe taşındığımızda Newton dünyasında iken kuantum dünyasını anımsamak, saçma ve tubaf olanı güncellemek anlamına gelir. Böylesi bir durumda, olanaksız gelip bize *sürtünür*, doğal olarak bu bir *yaşam deneyimidir*. “Bir şeyi yaşantılamak, konuşma dilindeki kullanıma uygun olarak, bir ‘deneyim’ yaşamış olmak demektir. Bir deneyim yaşamak, bir şeyden geçmek, bir şeye katlanmak ve bunu, onun aracılığıyla değişecek tarzda yapmak demektir. Yaşantılanan, kişinin öngörmediği ya da kestirmediği bir şeydir, beklentilere rağmen meydana gelen bir şeydir.”

Kendini Yakan Hiçlik: Bâtınî tasarımlarda hiçlik *dolu boşluk* olarak algılanır; görünüşe taşınmış *somut varlıkların* bulunduğu yerde durduğumuz için, bu *algı* bilince taşınır. Boşluğu bir *vakum* olarak düşünürsek dolu olan içi, *boşluk ruhu* ya da *boşluk canıdır*, bu ruh, bu can *kendini yakarak*, yani *hareket ederek* boşluğu kurmuştur; boşluk da tıpkı ruhumuz kendini yakarak bedenimizi kurduğu gibi *kendini yakarak bu-dünyayı kurar*. “Boşluk ruhu, hiçbir şeyin olmadığı noktadır. İnsanın bilgisine dahil değildir. Tabii boşluk, hiçliktir. Var olan nesneleri bilmekle, var olmayanı da bilebilirsin. Boşluk, budur... O

-
- * Sayın, Zeynep; *Mithat Şen ve Beden Yazısı I*, İthaki Yayınları; İkinci Baskı, İstanbul- 2003; s,126/ Tırmak içi: Heidegger'den alıntılanan Zeynep Sayın/ s, 126-127/ 80 nolu dipnot/Tırmak içi: Husserl'den alıntılanan Zeynep Sayın
Bernstein J.M.; *Görünüşü Kurtarmak Niye? Metafizik Deneyim ve Etiğin Olabilirliği*-Çev.: Kemal Atakay-; Cogito, Yapı Kredi Yayınları; Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 36; Yaz 2003; s, 225

zaman olguları geniş anlamıyla kavramaya başlar ve boşluğu Yol olarak kavrarken, Yol'un da boşluk olduğunu görürsün...”

Diğer yandan insanın *hiç* yanı da boşluktur ya da sonsuz boşluğun bir *uzantısıdır*, bu nedenle Wolfgang Günter Lerch, “‘Sonsuz Boşluk’ adı verilen bir uçurumda yaşamadığımızı bana kim garanti edebilir? Ya da sonu asla gelmeyecek bir gecenin içinde olduğumuzu?”, diye sorar.” Sorunun yanıtı *sırdır*, bu sırrı öğrenebilmek için insan, zaman zaman kendi boşluğuna bir *göz atması* gerekir.”

Yine Taoculuk’a başvuralım: “O, var olanın olanağını içeren bir var olmayandır, / boş alandır, boşluktur;/ içinde aydınlığın kaldığı karanlıktır, ”****

Biraz daha yakınlara taşıyalım kendimizi ve Feurbach’a kulak verelim: “Dünyanın kendisinden geldiği hiçlik, dünyanın olmadığı bir hiçliktir...”***** Dünya hiçlikten çıkmasaydı, biz hiçlikten doğmasaydık, evreni *keşfedemeyecektik*. Öyleyse insan, evrenin keşfedilmesini ve bu keşfin *bilinç* durumuna gelmesini sağlayan bir *araçtır*. Nasıl evren *nesnel* bir olgunun sonucu ise insan da görünmeyen yanının bir *nesne* olduğunun ayırımına varırsa *nesnel ürünler* verecektir. “Böylece insanın ‘kendisini kuşatan’ varlığın ortasında ortaya çıkışı, bir dünyanın keşfedilmesini sağlar. Ama bu ortaya çıkışın özsel ve öncelikli anı,

* Musashi, Miyamoto; *Beş Çember Kitabı/ Klasik Strateji Rehberi*-Çev.: Sibel Özbudun-; Anahtar Kitaplar Yayınevi, Altıncı Baskı; İstanbul- 2015; s, 105 ve 106

Lerch, Wolfgang Günter; *Bağdat’ta Ölüm Hallac-ı Mansur*-Çev.: Atilla Dirim-; Yurt Kitap Yayın, 2000- Ankara; Roman, s, 159

“‘Sırların sırrını’ öğrenmek insanın kendisini kaybetmesi, kendisinin ‘boşluğuna’(...) bir göz atması olmaktadır.” (Almond, Ian; *İbni Arabî ve Derrida/ Tasavvuf ve Yapısöküm*-Çev.: Kadir Filiz-; Ayrıntı Yayınları, İstanbul- 2012; s, 128)

**** Cooper, J. C.; *Taoculuk Nedir? / Eski Çin Bilgelik Öğretisine Giriş*-Çev.: İsmet Zeki Eyuboğlu-; Omega Yayınları, İkinci Baskı; İstanbul- 2003; s, 25

***** Feuerbach, Ludwig; *Hristiyanlığın Özü*-Çev.: Oğuz Özügül-; Say Yayınları, İstanbul- 2008; s, 83

olumsuzlamadır. Böylece... insan, hiçliğin dünyaya elmesine aracılık eden varlıktır. Ama bu sorun hemen peşinden bir yenisini getiriyor: insan kendi varlığı içinde ne olmalıdır ki hiçlik onun aracılığıyla varlığa gelebilsin? Varlık varlıktan başkasını doğuramaz ve eğer, insan bu doğurma süreci içinde kapanmışsa ondan yalnızca varlık çıkacaktır...”

İÖ. III. yüzyılın sonu-IV. yüzyılın başında yaşadığı kabul edilen *Chuang Tzu* haklı olarak şöyle sesleniyor bize: “Bir başlangıç varsa, bu başlangıçtan öncesi de vardı, başlangıçtan önceki zamanın öncesi olan bir zaman da. Varoluş varsa yokluk olmuş olmalı. Hiçbir şeyin olmadığı bir zaman varsa yokluğun bile olmadığı bir zaman da olmuş olmalı. Birdenbire hiçlik var oldu. Bu durumda hiçliğin varlık kategorisine mi yokluk kategorisine mi ait olduğu söylenebilir mi? Başlangıcın başlangıcında hiçlik bile yoktu. Sonra adsızın dönemi başladı. Ondan Bir doğdu, Bir vardı ancak biçimi yoktu. Nesneler Bir’e tutunup yaşama geldiler, Şeylerin biçimleri yokken payları vardı, bunlar türlü türlüydü ancak birbirinden kesilip ayrılmamışlardı, Sonra nesneleri doğuran akıntı ortaya çıktı. Şeyler büyüdükçe ayrı ayrı biçimler gelişti. Bunlara kalıplar dendi. Kalıplar ile gövdeler, her biri kendi niteliğine, kendi sınırlamalarına uygun olarak tinleri içlerinde tuttular. Bunlara doğuştan getirilen yaradılışlar dendi. Başlangıçta özdeş olarak boş olursun, boş olarak yücelirsin. İşte o zaman cıvıdamaya, şakı-maya katılabilirsin.”

Hallac-ı Mansur, yaklaşık dört yüzyıl sonra Chuang Tzu’yu *doğruluyor. Biçimlerden Kopma Üzerine* adını taşıyan X.

* Sartre, Jean-Paul; *Varlık ve Hiçlik/ Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*-Çevirenler: Turhan Ilgaz- Gaye Çankaya Eksen-; İthaki Yayınları, İstanbul-2009; s, 74

Chuang Tzu’nun Kitabı (Özgün adı: *Chuang Tzu: Mystic, Moralist and Social Reformer*)-İngilizceye çeviren: H.A. Giles; Türkçeye çeviren: Levent Özşar-; Biblos Yayınları, Bursa- 2012; s, 29 ve 123-124

Tâsîn'de Mansur; "Birinci daire, Öncesizlik-Sonrasızlık öncesidir. İkinci daire, kavranabilenleri içerir. Üçüncü daire, nicelikler dairesidir. Dördüncü daire sezgi dairesidir" diyor.

Sanki yüzyıllar öncesinden Chuang Tzu ve Hallacı-ı Mansur bize, *kuantumu-hiçliği* anlatıyor ve XX. yüzyılın kuantum-hiçlik mekaniğine *merhaba* diyor. Varlık da yokluk da *nesnel* ise eğer insan, yokluk olarak algılanan *hiçliğini* yakalayabilir mi? Ya da *hiç* olabilir mi? Kuantum ya da kuantum mekaniğine taşırırsak kendimizi bu soruyu *olumlu* yanıtlamak durumundayız: Kişi gövdesinden ve aklından kendini özgürleştirebilirse anlama-algılama yetisini *bir kenara* bırakabilirse *hiç* olur, *hiçliğin* parçası olur."

Günümüze taşınalım ve ünlü fizikçi Kaku bize bilgi versin: "Kışkırtıcı bir soru: Yoktan enerji elde edilebilir mi? Fizikçiler, vakumun 'hiçliğinin' hiç de boş olmadığını, hareketlilikle dolu olduğunu ancak anlayabilmişlerdir. Bu görüşün taraftarlarından birisi, Thomas Edison'un güçlü rakibi, yirminci yüzyılın uçuk dehası Nikola Tesla'ydı. Tesla aynı zamanda sıfır noktası enerjisi'nin, yani vakumda hesapsız ölçüde enerji bulunabileceği görüşünün de taraftarları arasında yer almaktaydı.... İlk bakışta 'sıfır noktası enerjisi' (veya vakum içinde bulunan enerji), Termodinamiğin Birinci Yasasını ihlal ediyormuş gibi görünebilir. Sıfır noktası enerjisi Newton mekaniğine aykırı olsa da son

* Hallacı-ı Mansur; *Tavasin / Enel Hak*-Çev.: Yaşar Günenç-; Yaba Yayınları, 6. Baskı, İstanbul- 2012, s, 58

"Yok olabiliyorum ancak işi yokluğun yokluğuna vardiıramıyorum. Hiçliğin nesnel bir varlığı olduğunu varsayarsak o, bu bir sonraki aşamaya nasıl ulaşabiliyor?" (*Chuang Tzu'nun Kitabı* (Özgün adı: *Chuang Tzu: Mystic, Moralist and Social Reformer*)-İngilizceye çeviren: H.A. Giles; Türkçeye çeviren: Levent Özşar-; Biblos Yayınları, Bursa- 2012; s, 238; "Sıradan halkın düşüncesi, kuşku denizine batır; seçkinlerin düşüncesi, kavrayışlar denizine. Ama bu iki deniz kurur ve gösterdikleri yollar silinir; bu iki düşünce yiter ve iki sütun devrilir; yokluk, kanıt ve bilginin iki dünyası kaybolur." (Hallacı-ı Mansur; *Tavasin / Enel Hak*-Çev.: Yaşar Günenç-; Yaba Yayınları, 6. Baskı, İstanbul- 2012, s, 59)

zamanlarda yepyeni bir yönde yeniden ortaya çıkmıştır. Bilim insanları şu anda dünya çevresinde yörüngede dönen WMAP uydusu gibi uydulardan gelen verileri inceledikleri zaman, evrenin %73'ünün 'karanlık enerjiden', saf vakumun enerjisinden meydana geldiği gibi şaşırtıcı bir sonuca ulaştılar. Bu tüm evrendeki en büyük enerji deposunun evrendeki galaksileri birbirinden ayıran vakum olduğu anlamına gelmekteydi. (Karanlık enerji öylesine muazzamdır ki galaksileri birbirinden uzağa itmektedir ve eninde sonunda evreni bir büyük donma ile yok edebilir).^{*} Karanlık enerji evrenin her yanında, hatta oturma odamızda ve vücudumuzun içinde dahi bulunur.... Mesele şu ki 'hiçliğin enerjisinin' nasıl hesaplanacağını hiç kimse bilmemektedir. Bu, fiziğin en nemli sorularından biridir (çünkü yanıtı, evrenin kaderini belirleyecektir), fakat hâlihazırda bunu nasıl hesaplayacağımıza dair en küçük bir fikre sahip değiliz. Varlığına ilişkin deneysel kanıtlar gözümüzün önünde durmasına karşın karanlık enerjinin ne olduğunu açıklayan hiçbir kuram yoktur.... Dikkat çekmek istediğim şey şu ki enerjinin korunumu derin, evrensel nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu yasaların herhangi bir şekilde ihlal edilmesi, evrenin evrimi konusundaki anlayışımızın ciddi şekilde değişmesini gerekli kılacaktır. Ve karanlık enerjinin gizemi, fizikçileri bu soruyla doğrudan boğuşmaya mecbur etmektedir...”[”]

Hyde bize garip bir şeyler anlatıyor; “Mesela Hyde kutusunu bastırıp akordeon gibi sıkıştırırsa, içerideki vakum enerjisi

* “Yani Hyde’ın boş varsayılan kutusunda bile fotonlar sürekli olarak bir var olup bir yok olurlar. Delice bir şey bu (ama Hyde da bir deli neticede). Yani boş uzayda bile enerji bulunur. Buna evrenin vakum enerjisi denir.” (Goldberg, Dave- Blomquist, Jeef; *Evren Kullanma Kılavuzu*-Çev.: Cemal Yardımcı-; Metis Bilim, İkinci Baskı; İstanbul- 2012; s, 66)
Kaku, Michio; *Olanaksızın Fiziği/ Fazerlerin, Kuwet Alanlarının, Işınlamanın ve Zamanda Yolculuğun Dünyasına Yapılan Bilimsel Bir Keşif Gezisi*-Çev.: Engin Tarhan-; ODTÜ Yayıncılık, Üçüncü Baskı; Ankara-2015; s, 300-301-302

yoğunluğu artmaz. Vakum enerjisi başka her şeyden çok farklı bir şeydir.... Yani evren vakum enerjisiyle doluysa niye biz fark etmiyoruz, değil mi? Söz konusu olan acayip büyük bir miktar enerji ne de olsa... vakum enerjisi... ölçeğiniz en düşük enerji seviyesidir, diğer her şey ona kıyasla ölçülür. Vakum enerjisi kendisinden 'daha küçük' bir ölçüm yapılamayacak sınırdaki şeylerden biridir.... Elbette, vakum bir miktar enerji sağladığına göre, $E=mc^2$ uyarınca evren sürekli parçacıklar üretebilir. Fokurdayan bir tas sudaki kabarcıklara çok benzer bir biçimde ve varlığını uzunca bir süre sürdürmemek şartıyla vakumda parçacıklar belirebilir. Parçacıklar yaratılır ama çok çabuk yok olurlar. Parçacığın kütlesi ne kadar büyükse, sonsuza kadar yok olmadan önceki ömrü o kadar kısa olur..."

Yine sözü Kaku'ya verelim: "Evrenimizin uzay-zaman köpüğünün" 'hiçliğinden' geldiğini savunan kuram test edilmesi tamamen olanaksız görünebilir, ancak bu kuram birkaç basit gözlemle tutarlılık göstermektedir. İlk olarak, pek çok fizikçi, evrenimizdeki pozitif ve negatif yüklerin toplamının en azından deneysel doğruluk düzeyi içinde tam sıfıra eşit olmasının şaşırtıcı olduğuna dikkat çekmektedir. Dış uzayda kütleçekiminin hâkim güç olmasını doğal karşılarız, fakat bunun nedeni yalnızca pozitif ve negatif yüklerin birbirini tam olarak götürmesidir. Eğer dünya üzerinde pozitif ve negatif yükler arasında en küçük bir dengesizlik dahi olsaydı, bu fark Dünya'yı bir arada tutan kütleçekimi gücünü yenerek onu parçalamak için

* Goldberg, Dave- Blomquist, Jeef; *Evren Kullanma Kılavuzu*-Çev.: Cemal Yardımcı-; Metis Bilim, İkinci Baskı; İstanbul- 2012; s, 66

tek bir protondan 100 milyar kere milyar kat daha küçük olan mesafede, sadece parçacıkların değil, uzay ve zamanın da dalga ve olasılıkların kuantum dansına katılacakları öngörülmektedir. Amerikalı fizikçi John Wheeler tarafından uzayzamanın bu bulanık durumuna kuantum köpüğü adı verilmiştir." (Ford, Kenneth W; *101 Soruda Kuantum/ Göremediğimiz Dünya hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*-Çev.: Barış Gönülşen-; Alfa: Bilim; Dördüncü Baskı, İstanbul- 2016; s, 54)

yeterli olurdu. Pozitif ve negatif yükler arasında bu dengenin neden var olduğunu açıklamanın basit yollarından biri, evrenimizin ‘hiçlikten’ geldiğini varsaymaktır ve ‘hiçlik’, sıfır yüke sahiptir. İkincisi, evrenimiz sıfır dönüşü sahiptir... Eğer evren ‘hiçlikten’ gelmişse bu olayı açıklamak kolaylaşır, çünkü ‘hiçlik’ sıfır dönüşü sahiptir. Üçüncüsü, evremizin hiçlikten geliyor olması evrenin toplam madde-enerji içeriğinin neden bu kadar az, hatta belki de sıfır olduğunu açıklamaya yardım edebilir. Maddenin pozitif enerjisini ve kütleçekiminin negatif enerjisini topladığımız zaman, bu ikisi birbirini götürüyormuş gibi görünmektedir. Genel göreliliğe göre, eğer evren kapalı ve sonlu ise o zaman evrendeki toplam madde-enerjinin tam anlamıyla sıfır olması gerekir.”

Şimdi de Hawking yanıtlasın bizi: “Einstein evrende daha üst bir ‘ilâhi’ düzenin iş başında olduğu fikrini hiçbir zaman tamamen bertaraf edemezken, Hawking bilimsel kanıtların ağırlığıyla, Tanrı’nın evrenin işleyişinde aşikâr olmadığına ikna olmuştu. Büyük Tasarım’da ifade ettiği gibi: ‘Yerçekimi diye bir yasa olduğuna göre, evren kendini hiçlikten yaratabilir ve yaratacaktır. Kendiliğinden türeme, hiçlikten ziyade bir şeyin olmasının, evrenin var olmasının, bizim var olmamızın nedenidir. Çırayı tutuşturmak ve evreni başlatmak için Tanrı’ya yakarmak gerekmiyor.””

Tanrı’dan Hakk’a-Hak’tan Tanrı’ya: Hiççiler *neden?* diye sorar: Neden dendiğinde, varlığa gelişi sağlayan ve bunun için canlı-cansız her şeyi belli bir *sona yazgılı* kılan, ancak *gizil* durumda bulunan *yaratıcı nesnellik* anlaşılır.

* Kaku, Michio; *Olanaksızın Fiziği/ Fazerlerin, Kuwet Alanlarının, Işınlamanın ve Zamanda Yolculuğun Dünyasına Yapılan Bilimsel Bir Keşif Gezisi*-Çev.: Engin Tarhan-; ODTÜ Yayıncılık, Üçüncü Baskı; Ankara-2015; s, 277-278

Smith, Daniel; *Stephen Hawking Gibi Düşünmek*-Çev.: Sevinç Seyla Tezcan-; Pegasus Yayınları, İstanbul- 2017; s, 210

Evrenin zamanda bir *kökeni* yoksa, *sonsuz yaşıdır* demektir. Sonsuzlukta sonsuz olaylarla sanki *akıp* gitmektedir evren. Evren *başlamışsa*, bu onun birdenbire *hiçlikten* ortaya çıktığını kabul etmek anlamına gelir. Hiçlikten ortaya çıkış *Büyük Patlama* ile gerçekleşmiştir. Demek ki *görünür evrenin*, yani *sonsuz büyükler dünyasının* ötesi yani *görünmeyen evren* yani *sonsuz küçükler dünyası* *hiçlik* olduğu gibi, sonsuz büyükler dünyasının sonu da *hiçliktir*.*

Einstein'ın *hiperküre* tasarımı, kürenin *sıfır* yarıçapa değin *küçülmesine* benzer şekilde, hiperkürenin *hiç* olana değin küçüldüğünü, hacminin *ortadan kalktığını* düşünmek olasıdır. “Bilimsel kuramın en şaşırtıcı özelliği Büyük Patlamada yalnızca maddenin değil uzayın kendisinin de ortaya çıkmış olduğunun ileri sürülmesidir. ‘Büzüşen balon’ modelinin yerine (hiçlikten) genişleyen bir balon modeli tasarlıyorsanız, bu durumda modern fizik tarafından anlatılan bir Tekvin(Yaradılış) hikâyesinin taslak fikrine erişmiş olursunuz... Uzayın hiçlikten yaratıldığı fikri çok sayıda insanın özellikle de uzayı zaten hiçlik olarak düşünmeye alışmışlarsa... anlamakta zorlandığı bir fikirdir.”**

Önsüzün önü ve sonsuzun *sonu* hiçlikse eğer, hiçlik varlığın dönüşümüyle (*büzüşme-genişleme*) ilintili olmalıdır. “Böylece, Spinoza'nın formülünü tersine çevirerek, her olumsuzlamanın belirleme olduğunu söyleyebiliriz. Bu demektir ki varlık hiçlikten öncedir ve hiçliği kurar. Bundan anlaşılması gereken de yalnızca, varlığın hiçlik üzerinde mantıksal bir önceliğe sa-

* “Hidayete ermek insanın hayrete ulaşmasıdır. Hayrete ulaştığında ise ulaşabilecek şeyin hayret, hayretin sıkıntı ve hareket, hareketin ise hayat olduğunu anlar. Dolayısıyla durağanlık yoktur. Durağanlık yok ise ölüm de yoktur. Varoluş vardır. Öyleyse yokluk, söz konusu değildir.” (İbni Arabî'den aktaran: Almond, Ian; *İbni Arabî ve Derrida/ Tasavvuf ve Yapısöküm*-Çev.: Kadir Filiz-; Ayrıntı Yayınları, İstanbul- 2012; s, 37) Davies, Paul; *Tanrı ve Yeni Fizik*-Çev.: Barış Gönülşen-; Alfa Bilim, İstanbul- 2014; s, 33-34

hip olduğu değil, ama ayrıca, hiçliğin de etkililiğini somut bir biçimde varlıktan devşirdiğidir. Hiçlik varlığa musallat olur diyerek dile getirdiğimiz şey de budur...: hiçlik, varlığını varlıktan alır. Varlık, bütün varlığın içinden geçen içselleşme devinimi içinde belirir ve dünya olarak düzenlenir, burada ne devinimin dünyaya ne de dünyanın devinime önceliği vardır. Ama kendinin böyle görünmesi, dünyanın, yani gerçekliğin bütünün ötesinden görünmesi, ‘insan-gerçekliği’nin de hiçliğin içinde yüzeye çıkmasıdır. Yalnızca hiçliğin içinde varlığın ötesine geçilebilir. Varlık, aynı zamanda da dünyanın ötesinin bakış açısından dünya halinde düzenlenir; bu da bir yandan insan-gerçekliğinin, varlığın varlık olmayan içinde yüzeye çıkışı olarak belirmesi, öte yandan da dünyanın hiçlik içindeyken ‘askıya alınmış’ halde olması anlamına gelir.... İşte böylece hiçlik, varlığı dört bir yandan kuşatırken, aynı anda da varlıktan kovulmuş olur... Hiçlik, olumsuz yargının kökenindedir, çünkü kendisi de olumsuzlamadır.... Hiçlik, ancak dünyanın hiçliği olarak kendini özellikle hiçlerse hiçlik olabilir; yani ancak hiçlemesi içinde kendini dünyanın reddi olarak oluşturmak üzere bu dünyaya doğru özellikle yönelirse hiçlik olabilir. Hiçlik, varlığı bağrında taşır...”

Kuantum mekaniği bize uzay ve zaman dahil bütün fiziksel dünyanın bütünüyle hiçlikten *birdenbire* ortaya çıktığını gösteriyor. Tanrı’nın bu kozmik malzemeyi *hiçlikten yarattığı* inancı, tüm Ortodoks dinsel tasarımların *belirleyici* bir ögesi olmuştur. İnancı böyle olmakla birlikte *geleneksel* hiçlik tasarımı ve çağdaş fizik bilimi doğaüstü kutsal bir girdiyi *onaylamıyor*. Bilimsel ilerlemeler şu anda yaratılışı, *varlığa geliş* bağlamında *doğal süreçler* yoluyla açıklıyor. Uzay *hiçlikten büyüümüş* ve uzaydan *görünür madde* ortaya çıkmıştır. Bizler

* Sartre, Jean-Paul; *Varlık ve Hiçlik/ Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*-Çevirenler: Turhan Ilgaz- Gaye Çankaya Eksen-; İthaki Yayınları, İstanbul-2009; Sayfa: 64-67 arası

hiçlikten gelen kozmik bir patlamanın *sonuçları* üzerinde yaşıyoruz. Görüldüğü gibi Tanrı, hiçlikten *yaratma becerisine* sahip değildir: Daha doğrusu Tanrı, *hiçliğin aklıdır*, böylesi bir varlık doğaüstü değil, *doğal* bir varlıktır.

“Evrenin başlaması için bilinmeyen bir tekillik postüle etmekten kuantum uzayzaman modeli her şeyi tamamen fizik yasaları bağlamında açıklamaya çalışmaktadır.... ‘Bir şeyi ekleme veya bir şeyi çıkarma’ fikrine alışkınız ama hiçbir bedel ödmeden (veya hiçlikten) bir şey elde etme düşüncesi bize yabancıdır. Buna rağmen kuantum fizik dünyasında rutin olarak bir şeyler başka şeyler feda edilmeden yaratılır. Kuantum kütleçekimi hiçbir bedel ödmeden her şeyi elde edebileceğimizi ileri sürer. Bu senaryoyu tartışırken fizikçi Alan Gith şu vurguyu yapar: ‘Genellikle hep bedava yemek diye bir şey olmadığı söylenir. Fakat evren bedava yemektir.’”

Ortodoks dinsel kültürlerden *beterodoks* kültürlerle-*bâtınî* kültürlerle taşındığımızda tıpkı fiziğin algıladığı anlamda, yani doğaüstü yaratıcı kutsal bir girdiye başvurmada her şeyin hiçlikten *varlığa geldiği* anlatılır. Aleviliğin felsefi yorumu diğer yasalı kültürler için de bir bakıma *geçerlidir*. Heterodoksi-Bâtınî felsefede *doğa* dendiğinde, *iyi ve kötü ruhların* kişileştirilmesi ya da nesnelleştirilmesi yoluyla *gizil* durumdaki tanrısal özün görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanan ve *insanüstü* bir güç taşıdığına inanılan *tüm evren* anlaşılır. Sûfi gelenekte ise öğretmenin anlamında bilince-inanca taşınır. Bu nedenle *doğanın aklı* dendiğinde, *vahdet-i mevcut*^{*} belirleyici tasavvuf kültüründe, doğanın *canının/ruhunun*, yani *hiçliğinin* sonuç üretirken *uymak* durumunda kaldığı önsüz-sonsuz kurallar, ilkeler, yani *doğa yasaları* anlatılmak istenir. *Doğanın canı/ruhu(hiçliği)*

* Davies, Paul; *Tanrı ve Yeni Fizik*-Çev.: Barış Gönülşen-; Alfa Bilim, İstanbul- 2014; s, 281
Feynman, Richard P; *Her Şeyin Anlamı*-Çev.: Osman Çeviktay-; Alfa Bilim, İstanbul- 2016, s, 29-30

dendiğinde, varlığa gelme nedeni olarak algılanan ve sürekli dönüşüme uğrayan bir enerji olarak bilince/inanca taşınan *gizil nesnellik* betimlenmeye çalışılır. *Doğanın doğurması* denildiğinde ise hiçliğin *dölleme gücü* olarak algılanan ışığın gebe bırakmasıyla doğa ya da doğa parçalarının nesne, bitki, hayvan ve insan biçiminde ürün vermesi anlatılmak istenir.

Demek ki insan *bilinci* de dâhil *her şey*, doğanın *isteğinin-eğiliminin* görünüşe taşınmış olmasından başka bir şey değildir. Yol diliyle buna *görünmeyen tanrısal özün görünüşe taşınması*, denir. Konu Şeyh Bedreddin tarafından Vâridât'ın üçüncü paragrafında açıklığa kavuşturulur.^{*} Bedreddin bu Vâridât paragrafında, Tanrı buyruğunun (*hiçliğe* dayalı buyruğun) *varlığın özündeki eğilimin dışı durumundan* başka bir şey olmadığını bize anlatır: Tanrı buyrukları *gökten yere* inmez, *varlığın içinden dışına* taşınır. Örneğin tohumun ağaç olma *isteği* bir Tanrı buyruğudur; buyruk gereği tohum içini *dışarıya* taşıyarak tanrısal *emri* yerine getirir. Daha doğrusu ağacın nasıl olacağı, tohumun *içinde* yazılıdır. Sözler olmasa da diller olmasa da bu gerçeklik *gerçektir*, açıktır ki sözü edilen gerçeklik herhangi bir dilde yazılmış da değildir ya da *her dille* ifade edilebilir. Bâtınîlikte, *vahiy* algısı bu türden bir tasarımla karşılanır. “Evren üzerinde düşünmek, uzun tarihin büyük bölümünde... olduğu gibi onu insansız olarak, insanın ötesinde düşünmek gerçekten büyük bir serüvendir. Bu nesnel bakış açısı nihai sonuca ulaştığında ve eğer maddenin gizi ve görkemi tam olarak değerlendirildiğinde, bu nesnel gözü, madde olarak görülen insan üzerine çevirmek ve yaşamı bu en büyük derinliğin evrensel gizinin bir parçası olarak görmek, çok

* “Tanrı buyruğu, onun özü gereğidir; sözle, harflerle, Arapça ya da başka bir dille açıklanacak türden değildir. Kalem, bütün nesnelerin gerçeğidir; nesneler ortaya çıkış anında (etvarda/atvarda), kendi varlığına ne türden görünecekse onu yazmaktadır...” (Korkmaz, Esat; *Şeyh Bedreddin ve Vâridât*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, Dördüncü Baskı; İstanbul- 2015; s, 101)

ender ve çok heyecan verici bir deneyim duygusu yaratır. Bu deneyim, evrendeki bu atomun, eşdeyişle kendini gözleyen ve niye şaşırdığına şaşan bu şeyin -merak içindeki atomların- mahiyetini anlamaya çalışmanın beyhudeliğinden zevk alma ve gülümsemeyle sonuçlanır. Bu bilimsel bakışlar korku ve gizle nihayetine erer, belirsizliğin sınırlarında kaybolur...”

Öyleye doğaya *benzeme* dendiğinde insan yaratılma, türeme ya da kimi davranışları ve beden işlevleri bakımından *doğuran doğayla özdeş* olma, *aynı eğilim* içinde bulunma durumu ifade edilmek istenir. Kendini hiçliğin çocuğu olarak algılar. Bu eğilim, hiçlikçi kültürlerin *anayasasıdır*. Devriye kapsamında, her *düşünsel deneyim* ve *somut deneyim* bu *anayasaya uyumak* zorundadır. Çevrimin açılımını verelim:

Başlangıçta, hareketin ve zamanın olmadığı yerde, kap-kara bir Karanlık vardı; büyük büyük, çok büyük bir karanlık. Değişmiyordu-dönüşmüyordu; açıkçası kendi olanaksızlığının ayrımında değildi. Olanak yaratmayan böylesi bir Tanrı kabul görmüyordu.

Değişmek-dönüşmek isteği dayatınca bu Karanlık Tanrı, kendi karanlığını görmek, daha doğrusu karanlığının içindeki ışığı seçmek için, karanlığını kovmak istedi: Karanlığın kendini görmeye yönelik eğilimi, ilk evrensel yasa olarak belirdi.

Yasa gereği eyleme geçince, yani Karanlık kendine bakınca, ortadan iki parçaya ayrılıverdi; bir yarısı erkek oldu, diğer yarısı dişi; erkek yanla dişi yan sevişti, Karanlık kendini döyledi.

Karanlık geleceğe gebe kaldı, karanlık ısındı; karanlık alev aldı. Karanlık öyle inledi ki, ışık öyle feryat etti ki; daha fazla dayanamadı doğurdu Karanlık, fışkırdı ışık.”

* Feynman, Richard P.; *Her Şeyin Anlamı*-Çev.: Osman Çeviktay-; Alfa Bilim, İstanbul- 2016, s, 29-30

ilk başta, evrende birbirinden ayrı iki dünya vardı: Işık dünyası ve karanlıklar dünyası. Işık bahçelerinde istenebilecek her şey mevcuttu,

Fışkıran ışık ışınları, kaynağından uzaklaşırken Karanlık Tanrı, kendi karşıtını, yani Işık Tanrı'yı yarattı; değişen-dönüşen, kendi olanaklarının ayırımında olan tanrıyı, yani Hakk'ı.

Kendi doğduğu için Hakk'ın yazgısı da doğurmaktı; önce ilk akli doğurdu, daha sonra ilk ruhu. Akıl eksiksiz, ruh eksiklikti. Eksiksizle eksiklinin çatışmasından, her şeyin akli ve ruhu oluştu.

İşte böyle böyle *doğan-doğuran*, önsüzden sonsuza akıp giden *devriye* denen *ata* binildi; yeri zamanı geldi tüm varlıklar *görünüşe* taşındı.

Hak, kendi doğurduğu ancak kendinden uzaklaşan akılları ve ruhları *gütmekte*, yani *idare etmekte* zorlanmaya başladı: Yönetmenin iyice *zorlaştığı* noktada Tanrı kendini ateşe verdi ve *Hakk'ın çocukları*, yani hava, su, toprak ve ateş, *görünüşe* taşınıverdi.

Hak, seçeneksiz çocuklarının *yönetimine* girdi, yani çocuklarının *bedenine taşındı*; böylece zâhirin yaratıcısı bâtın, yani görünenin yaratıcısı görünmeyen(*hiçlik*) oldu.

Hava, su, toprak ve ateş; bunlara eşlik eden sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve yaşlık *ilişki* içine girince önce *cansız doğa*, ardından *canlı doğa* oluştu; canlı doğa *gelişti*, önce *hayvanlar* sonra *insanlar âlemi* yaratıldı.

Devriye dediğimiz bu doğal akışa uymak durumunda olduğumuz için, *doğarız ve ölürüz*. Doğa bizi, gövdemizin içinde *taşır*, yaşamımızla *yönlendirir*, ihtiyarladığımızda bize *dinçlik* verir; ölümle *uykuya* yatırır.

karanlıklarda ise güçlü, görkemli, öfkeli bir arzu. Ve birden iki dünyanın sınırında, yeryüzünün o güne kadar bildiği, gördüğü en şiddetli, en ürkütücü patlama oldu. Işık zerrecikleri bin bir şekil alarak karanlıklara karıştı ve yaratıklar, yıldızlar, sular, doğa ve insan böyle meydana geldi..." (Maalouf, Amin; *Işık Bahçeleri*-Çev.: Esin Talu-Çelikkan-; Telos Yayıncılık; Beşinci Baskı; İstanbul- 2001; s. 86)

Bu nedenle yaşam bilgeliği peşinde koşan yaşam bilgesi, ömür denilen tekerleği, yaşadığı dönemin *doğa-toplum yasalarıyla* döndürür. *Bilme* kültürü değil de *değiştirme* kültürünün taşıyıcısı olduğu için, yaşam bilgisinde *olanakla davranış*, eş ölçüde *bükmünü* yürütür.

Hava, su, toprak ve ateşin *doğum öyküsü*, devriyenin *ilk yarısını* oluşturur; bâtinî bilince öncelik verilerek açıklanan bu *kutsal öykü*, parçası olduğumuz dünyanın *karşıt* gerekçesidir. Karşıtlara dayalı düşünmenin bir koşulu; onu haklı, gerekli ve zorunlu kılmanın bir *aracı* olmak üzere *gönül meşrebince*, sonradan *tersine dönüşümle* kurgulanmış bir *biçlik* yaratısıdır.

Bu süreci, her adımda daha çok *Hakk*'ın kendisi olacak biçimde dönüşümler geçirerek ilerleyen devriyenin *yükselen hareketi* izler. Bu hareket, bütünüyle *materyalizm* zemininde/ *maddeye dayalı* düşünce temeli üzerinde yürür.

Hak; hava, su, toprak ve ateşin *yapısına* taşındığı için evreni artık doğrudan değil, hava, su, toprak ve ateş *aracılığıyla* yönetir: Hava, su, toprak ve ateş Hakk'ın *bedenidir* ve evrenin yasaları, bu bedenden *derlenir*.

Evren denilen şey, hava, su, toprak ve ateşin bedeninden derlenen ve bâtın-zâhir bağımlılığına dayanan *yasalara* göre, *devriye* kapsamında önsüzden-sonsuza akar gider. Devriye sürecinin *zorunlu* sonucu olan ve *maddi özellikler* gösteren öğelerden oluşan *bu dünya*, insan çabasıyla *bilinme* olanağına kavuşur. Ve insan, *Konuşan Hak* olarak süreçte yerini alır.*

Büyülü Dünya: Başlangıçta insanlar, *büyülü dünyanın büyümlü çocuklarıydı*. Bu nedenle hayallerini *işe koşabiliyorlardı*, yani *hayalsel deneyim* sahibiydiler. Örneğin ilksel insanlar dünyanın *dipsiz* bir denizde yüzen bir *kaplumbağanın* üzerine binmiş bir *filin* sırtında olduğunu düşünüyordu ve bu düşün-

* Daha geniş bilgi için bkz.: Korkmaz, Esat; *Hiçlik Defteri-VIII-*; Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2015; s, 80-125 arası

ce inançlarının *temelini* oluşturuyordu. Bu dipsiz deniz *neyin üzerinde* acaba? sorusunun yanıtını ise *bilmiyorlardı*. İlsellerin bu inanışı *bayal gücünün, bayarsel deneyimin* ürünüydü. Şiirsel ve güzeldi ve olağanüstü idi; dili de *büyüğü gerçekçiliğın* diliydi.*

Şimdi de şimdiki bilincimizi yoklayalım: Dünya *döner bir toptur* ve insanlar da her yanından kimileri *baş aşağı* biçimde olmak üzere üzerinde duruyor. Sanki hepimiz bir kebabçı dükânında büyük bir ateşin önündeki bir *kebab şişi* gibi dönüyoruz. Öyle değil mi? Güneş'in çevresinde dönmüyor muyuz? Güneş bizi öldürmüyor ama kavurmuyor mu? Soralım kendimize; bu *daha az heyecan verici* mi? diye.

"Peki, bizi olduğumuz yerde tutan nedir? Yalnızca dünyaya özgü bir şey olmayıp, daha baştan dünyanın yuvarlak olmasını sağlayan, güneşi bir arada tutan ve bizi de sürekli ayrı kalma çabamıza rağmen güneşin etrafında döndürmeye devam eden güç, eş deyişle kütleçekim. Bu kütleçekim sadece yıldızların üzerinde değil, aynı zamanda yıldızların arasında da egemendir ve onları her doğrultuda ve binlerce kilometre aralıklarla büyük bir galaksi halinde bir arada tutar. Bu evren birçokları tarafından sınırları dipsiz bir denizin dibi gibi bilinmez olarak tanımlanmıştır ve tıpkı kendisinden daha önce gelen şiirsel resimler gibi gizemli, huşu uyandıran ve tamamlanmamış bir resim olarak devam etmektedir. Fakat doğanın

* Anadolu toprağının halk bilgeliğinde de *benzer bayarsel deneyim* ürünü bir tasarım mevcuttur: "Dünya neyin üzerinde duruyor? diye sorulmuş. Dünya denizlerin, yani suyun üzerinde duruyor diye yanıtlanmış. Su neyin üzerinde duruyor? diye sorulmuş. Su, havanın üzerinde duruyor diye yanıtlanmış. Peki, hava neyin üzerinde duruyor? diye sorulunca somuta bağlı yanıt vermekte zorlanılmış. Ve hava hiçbir üzerinde duruyor diye yanıtlanmış. O zaman sūfi düşünmüş ve demek ki demiş, her şey hiçbir içinde, her şey hiçlikte. Hiç her şeyi doğuran ana; öyleyse hiç/ hiçlik dediğimiz şey Tanrı. Ben hiçliği arıyorum, ben hiçliğe âşığım. (Korkmaz, Esat; *Hiçlik Defteri -I-*; Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- İstanbul-2009, Hiçliğe Koşan Zaman, s, 44-45)

hayalgücü insanlarınkinden katbekat daha büyüktür. Gözlemleri yoluyla bu fikir kendisinde oluşmamış olan biri, doğanın nasıl bir mucize olduğunu asla hayal edemezdi. Yaşayan tek bir varlığın olmadığı bir dünyanın anlamının ne olabileceğini kavrayabilir, değerlendirebilir ya da düşüncenize uydurabilir misiniz? Dünyada yaşayan şeylerin penceresinden bakmaya o kadar alışkınsınız ki canlı olmanın ne demek olduğunu anlayamıyoruz, ancak dünyanın üzerinde uzun bir müddet canlı bir şey yoktu. Ve muhtemelen evrenin birçok yerinde bugün canlı yok. Ya da yaşamın kendisi yok. Yaşamın iç mekanizması, parçaların kimyası güzel bir şeydir. Nitekim bu kimyanın yarattığı tüm yaşam, öteki tüm yaşamlarla bağlantı içindedir. Oksijen süreçlerinde önem taşıyan bir kimyasal olan klorofilin bir nevi kare biçimli bir parçası vardır ki bu oldukça gösterişli halkaya, benzen halkası denir. Biz insanlar bitkilerden çok farklı olan hayvanlarız ve bizim oksijen taşıyan sistemlerimizde, kanda, hemoglobinde, aynı ilginç, tuhaf biçimli halkalar bulunur. Bunların ortasında magnezyum yerine demir bulunur, yeşil değil kırmızıdır, ancak bunlar aynı halkalardır. Yaşam yaşama bu kadar yakındır. Yaşayan nesnelerin derin kimyasının bu evrenselliği fantastik ve güzel bir şeydir. Biz insanlar hayvanlarla akrabalığımızı kabul etmekte bile kibirli davrandık... birkaç gündür kapalı kapağıyla duran bir bardak su gibi sessiz ve durgun duran şeyler bile her zaman hareketlidir; atomlar yüzeyden ayrılır, içeride zıplar ve geri gelir. Bizim hantal gözlerimize durgun gelen şeyler aslında canlı ve dinamik bir dans halindedir. Ve yine tüm dünyanın aynı atomlardan yapıldığı keşfedilmiş, hepimizin yıldızların yapıldığı malzemeden olduğumuz bulunmuştur. Şu durumda bizim hammaddemizin nereden geldiği bir soru haline gelir. Sadece yaşam değil, dünya nereden geldi, yaşamın ve dünyanın malzemesi nereden geldi? Görünüşe göre halihazırda patlayan yıldızlar gibi patlayan bir yıldızdan fışkır-

dı. Bu toz yığını dört buçuk milyar yıl bekledi, evrildi ve değişti ta ki tuhaf bir yaratık şurada ayakta durup kendisini dinleyen tuhaf yaratıklara konuşana dek... Herhangi bir şeye yeterince yakından bakarsanız, bir bilim insanının çabalarıyla ortaya çıkardığı faydalı keşfinden, yani gerçeklikten daha heyecanlı bir şey olmadığını görürsünüz...”

Kozmosun ya da kaosun *hiçlikten* yaratıldığını savunan *geleneksel Hristiyan düşüncesine* karşı bir tasarım getiren ozan John Milton (1618-1674), kaos, en baştan bu yana vardı, dediği için *sapkın* sayıldı. Eski dönem kilise babaları, kaosun Tanrı'yla birlikte *sonsuzluktan* geldiği düşüncesine *karşı* çıktılar. Onlara göre yalnızca *tek* bir sonsuz ilke bulunabilirdi.

Sonraları *hiçlik* tasarımı şöyle yorumlandı: Tanrı, evreni, *hiçlikten yarattı*; yani Tanrı evreni, kendinden değil, *hiçlik* denen *gizemsel* bir şeyden yarattı. Gizemcilerin çoğu tarafından benimsenen görüşe göre ise evren, Tanrı'nın bir *uzantısıydı*. Bu görüşe göre Tanrı, başlangıçta kaosu ya da kozmosu, kendi *dışında* bulunan ve *hiçlik* adı verilen bir *tözden* yaratmadı. *Hiçlik*, hiçbir şeyin *olmamasıdır*, kozmosun ya da kaosun meydana gelebilmesi için Tanrı'dan başka bir şeyin *olmadığı* anlamına gelir. Tanrı'nın kozmosla ya da kaosla *aynı uzantılarda* bulunduğu görüşü, Hristiyanlık açısından *sapkınlıktı*.

Buna karşın kozmosun ya da kaosun, Tanrı tarafından *içerilmesi* düşüncesi *sapkınlık* değildi. Sapkınlık kabul edilmeyen bu düşüncenin düşünsel açılımı şöyleydi: Tanrı eğer isteseydi tüm kaosu *birbiriyle uyumlu dünyalardan* yaratmayı seçebilirdi, ancak O, evrenin kimi bölümlerini *biçim bulmamış* bir durumda bırakmayı seçti. Diğer bölümlerden ise *gerçek bir kozmos yarattı*. Burada gerçek, yarattığı evrenin kendisinden bağımsız olarak *hareket edebilme özgürlüğüne* sahip olması

* Feynman, Richard P; *Her Şeyin Anlamı*-Çev.: Osman Çeviktay-; Alfa Bilim, İstanbul- 2016, s, 11-12-13

durumuydu. Ardından Tanrı, *kendi düzlemine* çekildi ve Tanrı ile kozmos arasında gerçek bir *ayırım* oluştu. Bu durumda kozmos Tanrı'dır, ancak *kendi içinde Tanrı'dan ayırılır*, daha doğrusu Tanrı'nın bir *dışa vurumudur*.

Yirminci yüzyılda *köktenkötülük*le yüzleşmeye yönelik teolojik çabaların kimileri, *yeni açılımlar* getirdi: bu açılımlarda üç farklı gerçeklik tanımlandı; *Tanrı, Tanrı'nın yaratma edimi ve hiçlik*. Hiçlik, Tanrı'nın *yaratmadığıydı* ne Tanrı ne de Tanrı'nın yaratma edimi olan *Hiçlik*, gerçek varlıktan tümüyle *yoksundu*, ancak *varoluştan* tümüyle yoksun değildi. Şeytan, hiçliğin bir parçasıydı, tüm yalanların altında yatan *yalandı*. Şeytan ve kötülük, *yaratılış içinde* yer alıyordu, ancak Tanrı'nın *eseri* değillerdi; onlar *hiçlikti*, kaostu, gerçek varlığın *karşıtlarıydı*.

Sûfi dille konuşursak dünyanın başlangıcı, şu andaki *dünyanın içindedir*, embriyon halindedir bir bakıma. *Embriyon*, doğaya benzeme temelli başlangıç mitlerinde, doğanın karınıda bulunan *maden filizleri* idi. İlkçağ mitlerinde ise *fetüse* denk gelen Tiamat'ın canavarı *bedeni* ya da demiurgos'un dünyayı yarattığı Tiamat'ın *bedeni* idi.

Simya tasarımlarında, simgesel anlamda, eritme fırınlarında biçimlendirilecek olan maden cevheri; başlangıç mitlerinde *zincifre*, özel bir öneme sahipti; zincifrenin rengi, *kamı* simgeleliyor, ötesinde, yine rengi *yaşam ilkesi* olarak algılanıyordu. Ateşe tutulduğunda *cıvaya* dönüşmesi, yapısında ölüm yoluyla dirilme sırrını barındırdığını kanıtlıyordu. Çünkü *yanma* ölümün simgesiydi.

Tasarımın savunucusu simyacılar, zincifre içeren ilaçlar üreterek ölüp ölüp dirilme yoluyla ölümsüzlüğü yakalamaya

* Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul-2010, s. 681-682

çalışmışlardır; zincifrenin özellikle *ersuyunun* damıtılması ile insan vücudunda üretilebileceğini ileri sürdüler.

Bu gelenek daha çok *Taocu* anlayışta yaşatıldı: Taocular, kendini baş aşağı asarak, *ersuyunun* özünü *beynine* akıtmaya çalışır. Ölümsüzlük embriyonu, zincifre tarlaları olarak algılanan *beynin* ve *karnın* en gizli yerlerinde hazırlanır. Zincifre tarlalarının bir diğer adı *K'un Lun*'dur: K'un Lun hem ölümsüzlerin evi olarak algılanan Batı Denizin Dağı'dır hem de nirvanaya (ni-wan) sahip olduğu kabul edilen bir mağarayı andıran odaya benzeyen *beynin gizli bir bölgesidir*. Tasarım gereği zincifre tarlası, mağarayı andıran bir oda olarak düşünüldüğünde *gerdek odasını* da simgeler. Söylencesel düzeyde iki şey anlatılmak istenir: Zincifre tarlası ile *beynin* ve *karnın* gizli bölgelerinin *eşleştirilmesi* ve *mistik yolla* zincifre tarlalarına *giriş* ve ölümsüzlük embriyonunun simyevi olarak hazırlanabilmesi için *kaos durumuna* geçiş.

Taocu gelenekte ölümsüzlerin yurdu olarak algılanan Batı Denizi Dağı, yani K'un Lun Dağı, *evrenin küçük özgün bir örneğidir*. Dağ iki kattan oluşur: Simya fırınlarını anımsatırcasına *dik bir koni*, *ters çevrilmiş başka bir koninin üzerindedir*. Benzer biçimde üst üste binmiş iki küresi bulunan *sukabağı* da evrenin özgün bir örneğidir ve bu nedenle Taocu söylem ve folklorda önemli bir *işlev* üstlenir. Sukabağının örnek modeli, ölümsüzlerin yurdu ve gizli sığınağı olan *mağaradır*. Simya mitlerini veri aldığımızda, zincifre (ölümsüzlük hapı) yetiştiren kişi, Göğü örnek alıp Yeryüzü'nü *biçimlendirmek* durumundadır. Bunu sağlamak için *mistik esrime* yoluyla *kendi bedenine* döner; kendi bedenine girdiğinde simyacı *bilinçsizliğin simgesi* olarak algılanan *kaos durumuna* dönüşür. Ve bedeninde *sukabağı* biçimli olduğu kabul edilen, *varlığın en gizli yurduna girer*.

Bilinç *dışı* durum olarak algılanan kaos, *embriyon* ya da *yumurta* olmakla kazanılan halin tasarımından, simgelenmesinden başka bir şey değildir. Taocu gelenekteki bu durum, Batı simyasındaki *ilk madde* ile özdeşlik gösterir. Maddenin ilk hale ya da embriyon-yumurta vb. duruma *indirgenmesi*, iç deneyim kapsamında *doğum-öncesi* duruma, yani *embriyon-yumurta* durumuna dönüşebilme demektir aslında. Kendini *doğum öncesine* taşıyabilirse bir kimse, rahme geri dönme yoluyla yeniden *gençleşmiş*, ömrünü uzatmış olur. Rahme geri dönebilmek için genel kabul gören yöntem *embriyon solumasıdır*. Aslında Taocu mistik simya deneyimlerinin amacı hastalıkların *sağaltılmasından* çok, insanı zamanın yarattığı *yıpratmalardan*, yani *yaşlılık ve ölümden koruma* yönlüdür.

Başlangıç tasarımlarının varlığa geliş ya da varlaşma anlayışında *embriyon*, simgesel olarak Tiamat'ın *canavarı bedeni*, yani *demiurgos'un dünyayı yarattığı bedendir*. Diğer taraftan embriyon, işlenecek hammadde durumundaki *maden cevheridir*. İnsan embriyonunun, *metalürji* ritüellerine yansması temelde iki nedene dayanır: Ya embriyonun içinde bulunduğu inanılan ve dokunulmamış durumda bulunan *yaşam rezervi* metalürji işlemine aktarılıp, yani taşınıp işlemin başarısı güvenceye alınır. Ya da *düşük yaptırma* yoluyla sağlanan embriyonun etkisiyle metalin fırında *doğumu* çabuklaştırılır; yani metalin *zamanından önce* doğumu gerçekleştirilmiş olur.

Doğaya benzeme temelli tasarımlarda insan doğa ile *etkin* bir iş-birliğine gider; bu iş-birliğinin sonucunda doğasal süreçlerin yerini *doldurabileceğine*, daha doğrusu doğasal süreçlerin *yerini alabileceğine* inanır. Tasarımda kozmik bir embriyon

olarak algılanan Tiamat'ın *bedeni*, Marduk'un" ellerinde bir *embriyon* gibidir. Genel anlamda böylesi bir tasarım, kozmogoninin örnek eylemini oluşturur. Bu nedenle metalürji işi bir *düşük* ile aynı şey olarak algılanır ve işlemin kendisi bir *ebelik* işlemi olarak kabul görür. Demek ki insan *doğanın ebesi* olduğu gün zamanın *yerine* geçti ve *hareket ölçer oldu*.^{***}

Lao Tzu, Tao Te Ching/ Yol ve Erdemin Kitabı'nda şiir diliyle şöyle sesleniyor bizlere:

"Dünyanın bir başlangıcı var, / bu, dünyanın annesidir.
/ Bir kez anneyi buldun mu, / çocuğu onunla tanırsın, / bir
kez çocuğu tanıdın mı, / can tenden gitse de yok olmayan/
anneyle olmak için geri dönersin...

Dünyanın başlangıcında var olan *dünyanın canı* algısı, Batı'da Rönesans bâtinî yazınının en etkili yazarı Agrippa'da

* Tiamat, Sümer mitolojisinde, Enuma Eliş yaratılış tasarımında, *tatlı-su-tanrı Apsu* ile birlikte evrenin ilk varlıklarını oluşturan *tuzlu su-tanrı-çasıdır*. Söylenceye göre evrenin *bomboş* olduğu bir ön-zamanda Tiamat ile Apsu vardı: Evren, bütün tanrılar ve insanlar bu iki varlıktan, yani *sudan* meydana geldi. Tatlı ve tuzlu suların birleşmesinden *ilkin erkek* yılan Lakmuyla *dişi yılan* Lakamu doğdu. Bunların birleşmesinden de *Anşar* ve *Kışar* meydana geldi. İnsanlar, yaşamın sarmal gelişimini, doğuran doğanın değişimini/ dönüşümünü, yani mevsimleri izleyerek/ gözleyerek algıladıklarından, *yaşam döngüsünü* yeraltı sularına bağladılar. Yeraltı suları ilkbaharda *toprağı döller*, toprak *gebe* kalır, ardından *doğurur*, doğa *canlanır*. Yaz aylarında su *olağanüstülük* kazanır; içindeki can *buhar* olup *uçar*, göklere *yükselir*; sonbahar geldiğinde ise yağmur olup insanların yaşadığı *toprağa düşer*, kış geldiğinde *toprağın altındaki* yerlerine döner: Bu döngü her yıl yinelenir. (Korkmaz, Esat; *Şeytan Tasarımı Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2008, s, 681)
Marduk, Mezopotamya mitolojisinde, başlangıçta *tarım* tanrısı iken sonraları *erkek* egemenliğine koşut biçimde yüceltilip *baş-tanrı* durumuna gelen, ters dönüşümle tanrıçaların şeytanlaşmasının nedeni olarak algılanan Babil tanrısıdır. (a.g.e; s, 461)

*** Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2010, s, 389-392 arası

**** Lao Tzu, *Tao Te Ching/ Yol ve Erdemin Kitabı*-Çev.: Osman Yener-; Anahtar Kitaplar Yayınevi, Dördüncü Basım; İstanbul- 2014; s, 70

(1486-1535) da canlıdır: “Şeylerdeki gizli nitelikler öğelerin doğasından gelmez, yukarıdan verilir, onlar bizim duyularımızdan saklanır, sonuçta aklımız tarafından güçlkle bilinir. Artık bütün bunlar açık. Bu nitelikler yıldızlar aracılığıyla dünyanın yaşamından, canından gelir...”

Ben bu çalışmalardan esin alarak aynı sürece ilişkin Aleviliğin tasarısını bir şiire bağladım; örtüşme *olağanüstü* oldu:

“Bu dünyanın bir başlangıcı var:/ biçim kazanmamış ve farklılaşmamış, / sessiz ve dingin, / çevrimin döngülerinden dönüşerek geçen, / dünyanın canı derim, ben ona; / bu can, bu dünyanın annesidir.

Anne döllendi mi bir kere; / önce karanlık olup kapkaranlığı kovar, / sonra kapkaranlık olup karanlığı, / kovar da ışık olup doğar.

Bir kez anneyi buldun mu?, / bir kez anneye kucaklaştın mı?, / çocuğu onunla tanırsın, / artık görünmeyeni bilir, görüneni damıtırır.

Bir kez çocuğu tanıdın mı?, / can tenden gitse de, / yani ölsen de, / yok olmayan, / yok olmayacak olan, / anneye buluşmak için, / anne karnına geri dönersin.

Bir kez anne karnına geri döndün mü? / arkada bıraktığın bilincinle-inancınla, / beden bulup çocuk olmak için, / feryat edip çırpınır ağlarsın. (Esat Korkmaz/ 14 Haziran Salı- 2016)

Dünyanın başlangıcının-dünyanın canının-dünyanın annesinin, yani hiçliğin *aklı* Tanrı olarak kimliklendirildiği için Aleviliğin vahdet-i mevcutçu tasavvuf tasarısında *bâtında Tanrı var, Hak yok; zâhirde, Tanrı yok Hak var*, algısı öne alınır. Çünkü Hak Tanrı'nın *doğum* ürünüdür. Bu doğum ürünü, *görünüşe* taşındığında, yani duyu organlarımızla *algılanabi-*

* Agrippa von Nettesheim; *Gizli Felsefe ya da Büyü Felsefesi I. Kitap*-Çev.: Leen Özşar/ Türkçe metni gözden geç.: Münevver Özgen-; Biblos Yayınevi, İkinci Baskı; İstanbul- 211; s. 71

lir duruma geldiğinde *Hak* olur. Bu nedenle insan öldüğünde *Tanrı'ya taşınır*, yeri-zamanı geldiğinde *Hak* olarak doğar. Ale-
viliğin varoluş çevrimi (varoluş devriyesi) bunun *kanıtı* niteli-
ğindedir:

Alevi felsefesi, Tanrı-doğa-insan ilişkisini: Tanrı'dan çıkıp
yeniden Tanrı'ya dönen bir çevrim üzerinde açıklar. Tanrı'nın
kendi özünden *fışkıran, taşan ışığın dönüşümler* geçirerek ve
bu yolla kendi kendine *yabancılaşarak* evrende, *gözle görü-
lebilir* biçimler aldığını savunur. Tanrı, *madde ve eşyanın; ha-
reketin, hareket soyutlaması olarak zamanın* var olmasından
önceki *mutlak yokluk/ hiçlik* durumunda, kendi kendisinin
tanrısı iken, insanlar için düşünülmesi/ algılanması güç bir öze
sahipti. Mutlak yoklukta/hiçlikte, yokluğu/hiçliği *tartışmak* an-
lamsız olduğuna göre, bu aşamada bir Tanrı varlığından söz
etmek Alevi felsefesi açısından üretici değildir.

Çünkü Tanrı bu konumda, kendi kendisinin *bilincinde*,
kendi içindeki sonsuz olanakların, yeteneklerin ve güçlerin *ay-
rımında* değildir. Çevrimin hareket ettirici ilkesi olan *güzelliğin
görölmeye eğilimi* sonucu Tanrı, sonu olmayan bir yokluğun/
hiçliğin içinde kendine bakacak göz ve vecde gelecek bir gö-
nül istedi; işte ışıksal taşma bu *gereklilikle* başladı. Bu gerekli-
liğin belirmesi ile mutlak yokluk/hiçlik, *olanaklı yokluk/hiçlik*
durumuna dönüştü. Tanrı, kendi kendisiyle ilk kez *yabancılaş-
tı*; kendi bilincine *ilk kez vardı*, evrenin, bütün ruhsal ve mad-
desel şeylerin yaratılması için gerekli kaynağı içinde taşıdığının
ayırda ilk kez ulaştı.*

Anlayalım artık: Sonsuz büyükler dünyasına ya da görün-
meyen tanrısal özün görünüşe taşınmış biçimine göre *yapılan-*

* Korkmaz, Esat; *Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*; Anahtar Kitaplar Ya-
yınevi, Beşinci Baskı; İstanbul- 2016; s, 699-700; Korkmaz, Esat; *Simgeler
Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2010; s, 1246-1247; Kork-
maz, Esat; *Anadolu Aleviliği*, Berfin Yayınları; Üçüncü Baskı, İstanbul-
2015; s, 34-35

miş olan aklımızı *kendi aleyhine* döndürebilmek için öncelikle *varlığı bilinçten kovmak*, sonra da *bilinçten kovulan varlıkla dünya arasındaki ilişkiyi yeniden kurmak* gerekir. Başka türlü dünyayı *konumlandırıran-kuran* bilince ulaşamayız. Açıktır ki her bilinç, *nedeni* durumunda bulunan *varlığı* özler. Bu özlem, metafiziği *yadsıma* anlamında bir *olumsuzlamadır*. Örneğin, karanlık kabul ettiğimiz *düşünceden* doğan şu masa, bilginin önünde olmasına karşın hakkında edinilen bilgiyle *bir tutulamaz*; tutulmuş olsaydı zaten *bilinç* olurdu ve masa olarak *silinip giderdi*.*

Metafizik İdealizm/Düşünceci İdeailizm: *Tanıklarımızı* dinledik: Onların yol göstericiliğinde *hiçi-biçliği* genişçe ele alalım: İdealizmi *iki biçimde* algılamak gerekir: *Düşünceci idealizm* ve *metafizik idealim*. Metafizik idealizm, her türlü varoluşu, insanın dışındaki her türlü nesnel varlığı, *doğa ötesindeki*, yani *aşkın alandaki* mutlak varlığa ya da bu varlığa ilişkin inanç kabullenmelerine *bağımlı* kılan felsefe akımıdır. Düşünceci idealizm ise her türlü varoluşu, insanın dışındaki her türlü nesnel varlığı, *düşünceye* bağımlı kılan felsefe akımına verilen addır. Ancak hatırlatmakta yarar var: Hiçlikçi kültürlerde, düşünceci idealizmde düşüncenin *kendisi de nesnedir*. Bu durumda düşünceci idealizmi, her türlü varoluşu, insanın dışındaki her türlü nesnel varlığı, *düşünce denen nesneye*, yani

* “Şu hâlde bir felsefenin birinci adımı, şeyleri bilinçten def etmek ve onunla dünya arasındaki gerçek ilişkiyi yeniden kurmak, yani, bilincin dünyayı konumlandırıran bilinç olduğunu göstermektir. Her bilinç bir şeyin bilincidir. Bilincin bu tanımı, son derece farklı iki bağlamda ele alınabilir: bununla ya bilincin kendi nesnesinin varlığının kurucusu olduğunu ya da en derinlerdeki doğası içinde, bilincin aşkın bir varlıkla münasebet olduğunu kastederiz. bir şeyin bilinci olmak, bilinç olmayan somut ve dolu bir mevcudiyetin (...) karşısında olmaktır...” (Sartre, Jean-Paul; *Varlık ve Hiçlik/ Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*-Çevirenler: Turhan Ilgaz- Gaye Çankaya Eksen-; İthaki Yayınları, İstanbul- 2009; Sayfa: 26 ve 37)

karanlık biçiminde algılanan *hiçliğe* bağımlı kılan bir felsefedir, biçiminde tanımlamak gerekir.

Yukarıdaki tasarımın mantığına taşındığımızda, *hiçlik* durumunu da *iki biçimde* algılarız: *Olanaklı hiçlik ve olanaksız hiçlik*. Olanaklı hiçlik, düşünceli idealizmin *varlık* nedenidir. Buna karşın *olanaksız* hiçlik, metafizik idealizmin tasarım *nedeni* durumundadır.

Düşünceli idealizm noktasında durduğumuzda *hiçlik karanlıktır*, daha doğrusu *karanlık* biçiminde algıladığımız *varlık doluluğudur*, *hiçlikten* geldik *hiçliğe* gideceğiz.*

* “Eğer gölgemizi, yani varlığımızın *karanlık* yanını görebilsek her türlü ahlaki ve ruhsal ayartmaya karşı bağışık hale gelebiliriz. Akıllı gerçek ise insanların yaşamının gece ve gündüz, doğum ve ölüm, mutluluk ve sefalet, iyi ve kötü gibi uzlaşmaz karşıtlıkların karmaşık bir kompleksinden ibaret olduğudur. Üstelik bunlardan herhangi birinin günün birinde karşısına galip gelip gelmeyeceğini de bilemiyoruz...” (Jung, Carl G.; *İnsan ve Sembolleri*-Çev.: Ali Nahit Babaoğlu-; Okuyan Us, 4. Baskı; İstanbul- 2009; s, 85); “Hiçlik bir *kara-deliktir* yutar bizi; yaşarken biz onu, ölünce o bizi: Her iki durumda da doğum kaçınılmazdır. Biz yuttuğumuzda doğum ürünü kültürel bir değer olarak yaşama taşınırken o yuttuğunda doğum ürünü denetim dışı kalır ya bir çiçek ya bir damla su ya da meleyen bir kuzu olur.” (Korkmaz, Esat; *Hiçlik Defteri-I*; Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2009, s, 13); “Nietzsche’nin sorunu, şansı ve sonsuz tekrarı temel alan tanrısız ve rastlantısal bir dünyada anlam bulmaktı. Ancak nihilist umutsuzluğa sapmadı. Kendi hayatımızda, hastalanmak mı seyahatlerle zindeleşmek mi istediğimize, sürüyü izlemek ve kalıtsal inançlara göre davranmak mı, yoksa kendi hayatımızı ve değerlerimizi yaratmak mı istediğimize bizzat karar vermekte özgür olduğumuzu düşündü. Hiçlikten gelip *hiçliğe* gitmekte olan bizler, gene de kendimizi yaratabilir ve çevremizdeki dünyayı biçimlendirebiliriz.... Nietzsche sezgisel olarak, çoğu ahlaki kuralın özünde intikam ya da içerlemenin yer aldığını düşündü. Bu kuralların cezalandırma vurguları bu gerçeği ortaya koyuyordu. Pek çok anarşistin yasaların yerine geçirmeye çalıştığı kamuoyunun, ister istemez bireyi kendisini gerçekleştirmekten alıkoyduğunu gördü: ‘Kalabalıktaki ‘Sen’ ‘Ben’den daha eskidir.’ Bu koşullarda kişinin kendi komşusunu sevmesi genellikle bencilliğin tehlikeli bir formu, kendini yeterince sevmemenin sonucudur. Modern kitle toplumunda, ‘bir insan kendisini aradığı için, bir diğeri kendisini kaybetmek istediği için komşusuna koşar.’ Nietzsche, temel dürtümüzün irade gücü olduğunu öne sürdü. Doğru olanı yapmak bile çoğu kez kılık değiştirmiş bir irade

Hiç, Orta Asya varoluş tasarımlarında, *gizil nesnelliğin* algılanması olarak betimlenen ve her şeyin ondan çıktığına inanılan *yok olma* durumu; bu anlamda *gizil doğa* ya da bunun kimliklendirilmiş biçimi olarak algılanan *Tanrı* anlaşılır.

Bâtını tasarımlara gelince belirtilen anlama ek olarak, *gizil doğa* karşısında belirleyici olmaktan uzak görünen *insan* da bir hiçtir. Afrika mitlerinde, dinin üzerine yapılandığı *zemin* anlamında bilince taşınır hiç.

Bu bağlamda hiçlik, sûfi kültürde, simgesel anlamda, *hiç olma durumu*; nesnelliğin gizillik hali, gizil durumdaki *nesnelliği* betimler. İkinci olarak beka deneyiminde *Tanrı'nın ışığı* olarak algılanan siyah ışık ile her şeyin görünmez duruma geldiği doğuran doğanın *doğurma olanağını* işaret eder. Ötesinde doğduğumuz ve ölümle varacağımız doğuran gizil nesnellik ya da içimizde taşıdığımıza inandığımız *sır gerçekliktir*. Kimi tasarımlarda *ecel bardağı* olarak algılandığı da olur.*

Sûfi gelenekte ve mistik tasarımlarda, beka deneyiminin *siyah nurundan* söz edilir. Bu deneyimde herkes *hiçlikten* dirilir, her şey *hiçlikten* görünür duruma gelir; ne var ki beka

gücüdür. Nietzsche'nin irade gücü kavramı en yanlış anlaşılmış öğretilerinden biridir. O, doğa üzerinde ya da başkaları üzerinde güç kullanmayı değil, kişinin kendisi üzerinde güç kullanmasını övdü..... Kişinin itaat etmesi gereken tek kişi kendisidir ve büyük güç kişinin kendi kendisinin efendisi olmasında açığa çıkan ne neşeyle ölçülür. Bu nedenle irade gücü, bir 'özgürlük içgüdü'sü', kişinin kendisini aşması ve mükemmelleştirmesidir." (Marshall, Peter; *Anarşizmin Tarihi/ İmkânsız İstemek; Alman Liberterleri: Friedrich Nietzsche*-Çev.: Yavuz Alagon-; İmge Kitabevi, İstanbul- 2003; s, 236-237)

Söylencesel öyküye göre Bağdat'ta, mezarlığa açılan kapının yakınında bir terzi varmış. Dükkânının duvarına bir bardak çiviler, her cenaze geçtiğinde bardağa bir taş atmış. Ay sonunda sayar ve o ay Bağdat'ta kaç kişinin öldüğünü saptarmış. Terzinin ecel bardağı herkes tarafından bilinirmiş; her ay kaç kişinin öldüğü terziden öğrenilirmiş. Uzun bir aradan sonra bir arkadaşının terziye işi düşmüş, ne var ki terzi kapalıymış. Komşusuna -Terzi nerede? demiş. Komşusu, -Terzi de bardağa girdi, diye yanıtlamış. (Esat Korkmaz)

deneyiminin ışığı *siyah* olduğu için her şeyi *gizler*. Daha doğrusu artık *düşüncede görme* söz konusudur. Bu deneyimde *siyah nur* (siyah ışık), soru sormanın ve yanıtını aramanın *nedeni* anlamında *hayret* ışığına dönüşür. Demek ki siyah ışık ya da hayret ışığı bir *ilâhi* ışıktır. Bu bağlamda ilahi ışık sûfinin bilincinde tam olarak belirdiğinde, her şey görünür duruma gelecek yerde *görünmez* olur(kararır). Ortaya çıkan durum, *aydınlık ötesi gece* olarak algılanır.

Sûfi beliren *karanlığın* Tanrı'nın *kendi ışığı* olduğunu kavrayıncaya değin her yer *karanlıktır*, her şey *karanlıktadır*, çünkü, varlık saf durumda iken, yani kendi *beden* ya da *nesne* kimliğinden *sıyrılmış* iken görünmez; daha doğrusu *hiçlik* olarak sadece *düşüncede görünür*.

Hem Batılı hem de Doğulu filozoflar, öz'ün sırrını çözme konusunda *kafa yordular*. Düşünce tarihinde öz'e ilişkin birden fazla tanım gelişti: Basit ya da değişmez bir *ruh varlığı* biçiminde tanımlandığı gibi kimi kez *insanoğlunun somut бүтүнлүгү* şeklinde ya da deneyimler-seçimler ve kararlarla ilgili *bilinç durumu* olarak tanımlandı.

Öz, Platon, Sokrates, ötesinde daha modern düşünürlerce *insan* olarak kimliklendirildi. Bu anlamda öz'ün ya da insanın yazgısı özgürleşmesine, aydınlanmasına ve kendini bilmesine bağlandı.*

* "Ancak Stirner, eleştirilerinde Sol Hegelciler'den de ileri gitti. Feuerbach'ın Tanrıya tapacak yerde insani 'öz'ü denemeli ve gerçekleştirmeliyiz dediği yerde, Stirner, bu hümanizm türünün kılık değiştirmiş dinden ibaret olduğunu ilan etti: İnsani öz kavramı sadece soyut düşünce olduğu için, eylemlerimizi ölçebileceğimiz bağımsız bir standart olamaz. İnsani öz, tıpkı Tanrı, Devlet ve Adalet'e ilişkin sabit fikirler gibi, 'kafanın içindeki çarklar'dan başka bir şey değildir ve bir 'hayalet'ten daha fazla gerçekliğe sahip olamaz. Benzersiz bireyin önceliğini övmesine rağmen Stirner, metafizik anlamda bir tekbenci(solipsist) değildir. Dışsal dünyanın ve öteki insanların bağımsız varlığını tanır.: 'Kendim için pek az şey yapabilirim; ancak bu pek az şey her şeydir ve başkalarının gücüyle yapmama izin verilen şeyden daha iyidir.' O halde ego her şeyi yaratmaz,

Upanişadıcı dūřuncenin iki önemli kavramı *atman* ve *mukti* ya da özgürleşmedir. Upaniřadlarda öz'ün, doğada çift yönlü olduğu anlatılır: *Deneyüstü ve deneysel*. Öz'ün *deneyüstü niteliği* ya da *atman*, fiziksel dünya ile hiçbir bağlantının olmadığı bozulmamış *saf farkındalık* durumunda ortaya çıkar; bu durumu *hiç-hiçlik* olarak tanımlayabiliriz. Öz'ün *deneysel bilinci* ise deney konusu yapılabilen, hareket edilen ve zevk alınan *görüntüler âlemi* ile ilişkilidir. *Saf bilinç* olan öz, yani *hiç-hiçlik* çoğunluk deneysel özün *tanığı ve aydınlatıcısı* olarak algılanır.*

Martin Heideger ve J. P. Sartre öz sorununu tasarlamışlardır: Her iki düşünür de insan doğasını, analiz edip anlamaya çalışmıştır. Heideger, *var olmak nedir?* sorusuna *yanıt* bulmak

her şeyi kendi amaçlarına yönelik araçlar olarak görür: 'her şey olan ego değildir, her şeyi yıkan egodur.' 'Benim için sen, beslendiğim ve karşılığında senin tarafından kullanıldığım besinden başka hiçbir şeydir. Bir başkasıyla sadece tek bir ilişkimiz vardır ve bu, kullanılabilirlik, fayda ve kullanma ilişkisidir.' Ego, sadece gerçeklik ya da gerçekliğin tamamı olmadığına göre, gerçekliğin en yüksek düzeyidir.... Aslında ego, bir 'yaratıcı hiç'tir; tek bir benlik değil, bir benlikler dizisidir: 'Boşluk anlamında hiçlik değilim, yaratıcı hiçlik, yaratıcı olarak her şeyi yaratan hiçliğim.'" (Marshall, Peter; *Anarşizmin Tarihi/ İmkânsız İstemek; Klasik Anarşist Düşünürler: Max Stirner: Bilinçli Egoist*-Çev: Yavuz Alagon-; İmge Kitabevi, İstanbul- 2003; s, 324-325)

Sûfi kültürde, simgesel anlamda, aynı nesneyi üç bakış açısından görmek, gerekir. Duyular dünyası, *Rönesans*'tan sonra Batı'da benimsenen bir *kavram* oldu. Doğru'da ise sûfi kültür buna *yabancı* kaldı: Onun dünyası, *inanç, umut ve korkuyla* ilişkilendirilen nesnelerin yer aldığı bir deneyimler dünyası oldu. Deneyimler dünyasında her şey, *görünmeyen gizli güçlerin* etkisi altındadır. Bu nedenle sûfi görünen ile *yetinmez*; görünende *görünmeyeni* arar, bütün çabası öze yöneliktir. Görünmeyeni yakalayabilmek için algıladığını düşüncesinde *parçalar* ve onu *yeniden kurar*. Görünmeyeni *görünür* kılan, kavranmayı *kavranır* kılan bir *kavram ressamlığına* soyunur. Algılananı düşüncede *kirabilmek* için aynı nesneyi *tek bakış* açısından görmeyi yadsır ve onu üç bakış açısından görmeye çalışır; gördüğünde algılanan *nesne paramparça* olur: Üç bakış açısından kavranan nesne özünde *birdir*. Teklikte üçlük, üçlükte teklik *kanıtlanmış* demektir. (Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2010, s, 58)

için uğraştı: İnsanın varlığını anlamamanın *varlığı anlamaktan* geçtiğini algılayarak bütün dikkatini *insana* çevirdi. İnsan olarak tanımlanan yaşayan gerçeği anlatırken şu anda var olma durumu, benlik anlamında *dasein* terimini kullandı. Dasein'in ayırt edici özelliği *geçici* oluşuydu. Bu geçici şeyin üç esrime hali olan *geçmiş-şimdi ve gelecekle* ilişkisi onun *tarihselliğini* oluşturuyordu.

Heideger *nesneleri*, insanın, tasarılarını gerçekleştirmesini olanaklı kılan *araçlar* olarak algılar. *Olasılık* ya da *olasılıkların* kaynağı durumundaki *dasein*, nesneler dünyasını, bilimin soyut kategorilerine göre değil, kendi *varoluş* gereksinmelerine göre ortaya çıkan kategoriler altında görür.

Öyleyse insan, değerli bir yaşam sürmek istiyorsa çoğunluğun önyargı ve değerleriyle yönetilmeyi *yadsımalı*, kendi tasarılarını *kendi yapmalı* ya da *kendi sonunu* kendi belirlemelidir; bu kapsamda varlığının son olasılığı olan ölümün farkında olarak yaşamalıdır.

J. P. Sartre, insan yaşamı konusunda Heideger'in düşüncesiyle büyük ölçüde *uyumlu* bir felsefe ortaya koydu: Heideger, başat çalışması *Varlık ve Zamanda*, insanın özellikle olasılıkları deneyimleyeceği zaman olan *gelecek* ile ilişkili bir yaşam sürdürdüğünü tasarımladı. Sartre ise Varlık ve Hiçlik temelinde insanın temel karakterinin gücünün *nihilizmden* (hiçlikten) kaynaklandığını ileri sürdü.

Her ikisi de varlıkbilimsel gerçekliği, içimizde taşıdığımız, *hiçbir şey* ya da *hiçlikle* ilişkilendirdi. Kendimizi varlık olmaktan ayırmamız ya da geri çekmemiz özgürlüğümüzdür, dendi. İnsan, *yeni olasılıkları* gerçekleştirmek için yaptığı özgür seçimler ve verdiği kararlarla kendi özünü *yapılandırır* ya da *yeniden kurar*.

Böylesi bir özgürlüğü *bak* etmek ve *yaşamak* için insanın, *acı veren* bir ya da birden fazla yükümlülüğü-sorumluluğu

tercih etmesi gerekir. Dışarıdan destek almadan zor bir seçim yapmak durumunda kaldığında, özgürlük çabası ya da özgürleşmek isteği insanı, *büyük bir acının* içine itebilir.

Kişi, bağımlılık ve sorumluluğunu *kendi dışındaki bir güce* yükleyerek yaşamayı *yadsıdığı*nda Sartre'ın anlayışıyla dillendirirsek *ablâk dışı* ve *günahkâr* davranışlarda bulunanlarla *aynı suçu* işlemiş kabul edilir. Her iki kimlikte de özgürlüğe övgü yapanlar, *genel yargı* açısından özgürlük için lanetlenenlerdir.

Heideger, eğer ölebiliyorsam *var olmaya* gereksinmem yok, kimsenin var olmaya gereksinmesi *yok*, diyor. Bireysel var oluşumuz *hiçlik-hiçlik* arasında başlayıp sona eriyorsa eğer bizim tek gerçekliğimiz *hiçliğimizdir*, bunun dışında her şey *saçmadır*. Var oluşumuzun *olanaksızlığı olanaklı* ise hiçbir şey gerekli değildir. Ölümümüz, bizim en önemli *olasılığımızdır*, tüm diğer olasılıklar konumlarını-konumlanışlarını *bu olasılıktan alırlar*. Ölüm, içten bir yaşam için *tetikleyici* bir ipucudur; onun dışında her şey *olasılıktır*, her şey *değersizdir*. Sartre da Heideger gibi insanın dünyasal varlığının *saçmalığı* üzerinde durur.

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız gibi Heideger ve Sartre'ın tasarımı olduğu öz, Vedantik düşüncedeki *deneyssel öz*dür. Deneyüstü bilincin *farkındalık* ya da *kutsal farkındalık* olduğu kabul edilir. Deneyden bağımsız olduğu için *deneyüstü* öz ya da deneyüstü bilinç *acı çekecek* bir içerik değildir; buna karşın, *tanık-bilinçtir*.*

* “Heidegger'e göre her türlü açılım şimdiye dek saklı kalmış olanın açılımıdır. Şu hâlde saklanma açılmanın temeli ya da iç imkânıdır, çünkü ancak bir zamanlar saklı olmuş olan açılabilir. Dolayısıyla Varlık hem kendini açma hem de kendini saklamadır... fakat tıpkı ışığın kendisi gibi, onun kendisi de görülebilir değildir, her ne kadar başka şeylerin görünebilirliğinin nedeni olsa bile. 'Varlık kendisini var-olanda açarken' geri çeker... Dolayısıyla Varlık ve varolanlar arsındaki ayırım, yani Varlığın 'sır'ı ya da 'muamma'sı kendini açma olarak Varlık ile kendini sakla-

Hint düşüncesine göre *tanık* öz acı çekmez. Ama *deneysel* öz ya da *deneysel bilinç* acı çeker. Bu nedenle Hint toprağı acı çekme sorununa bir çözüm bulma amacına yönelmiştir. Vücudun ve algıların sahibi olan deneysel bilinçten *ayrı* tutulan ve deneyüstü bilinç olarak tanımlanan olgu *metafiziksel bir hayalet* değildir; tam tersine *doğa olmayan* fizik bir *sırdır*. Doğanın ve insanın aklını kullanarak, nesne ve birey kimliklerinden *soyulmuş doğa olmayan doğanın* ayırımına varılması durumunda ortaya çıkan özgürlük, deneyimlenen somutluğun ve deneyimsel düşüncenin *zincirlerinden kurtulmuş* özgür olma halini anlatır ki amaçlanan da budur.'

ma olarak Varlık arasında, tecrübe edebildiğimiz somut dünya açılımı ile açılma vuku bulurken 'geri çekilen' bir dünya açılımının temeli arasında bir gerilim olarak anlaşılabilir." (Bartky, S. L.; *Geç Heidegger Felsefesinde Kökensel Düşünme*, Heidegger-Çev.: ve Yay. Haz.: Ahmet Aydoğan-; Say Yayınları, İstanbul- 2008; s, 295)

"Görünüş özü saklamaz, onu açınlar: Görünüş özdür. Bir varolanın özü, artık o varolanın derinliklerine gömülü bir gereklilik değil, onun görünmelerinin akışını yöneten apaçık yasadır, dizinin nedenidir... Ama kesin olarak diyebiliriz ki dizinin nedeni olarak öz, görünmelerin arasındaki bağlantıdan başka bir şey değildir, yani kendisi de bir görünmedir.... Böylece fenomenal varlık kendini ifşa eder, varoluşunu ifşa ettiği kadar özünü de ifşa eder ve fenomenal varlık bu kendini ifşa edişlerin, tezahür edişlerin birbirine iyice bağlanmış dizisinden başka bir şey değildir... Görünme arkasında hiçbir şey olmadığından ve yalnızca kendini (...) gösterdiğinden, kendi varlığından başkaca bir varlık tarafından taşınıyor olamaz, görünme, özne-varlık ile mutlak-varlığı ayıran ince bir hiçlik zarı değildir. 'Nesne-öz' biraradalığı, düzenli bir bütün oluşturmaktadır: Öz, nesnenin içinde değildir; nesnenin anlamıdır, onu açık eden görünmeler dizisinin nedenidir.... Nesne vardır, bu, onun varlık/olma tarzını tanımlamanın tek biçimidir; çünkü nesne varlığı maskeleyemez... Görünmenin varlığını ölçen şey, gerçekten de onun görünüyormuş olmasıdır.... Başka şeylerin yanı sıra, varlığı onun hakkında edinilen bilgiye indirgeme kaygısındaki bir idealizmin, bilginin varlığını önceden bir biçimde güvenceye almak zorunda olduğu anlamına gelir. bilginin varlığı, bilgi tarafından ölçülemez; Şu hâlde bir felsefenin birinci adımı, şeyleri bilinçten def etmek ve onunla dünya arasındaki gerçek ilişkiyi yeniden kurmak, yani, bilincin dünyayı konumlandıran bilinç olduğunu göstermektir.... Her bilinç, bir nesneye ulaşmak için kendine aşkınlığı ölçüde konumlandırıcıdır ve bu konum içinde kendini tüketir: Her bilinç

Hiçlik Ve Felsefe: Hiçlik felsefesinde, felsefede *yok olmak* kalıbı önemsenir: Felsefede yok olmak, canlı-cansız doğaya taşınıp onların *hafızasına* adının kaydını yaptırmaktır. Yaşamamış felsefeden *yaşam felsefesi* olamaz: Demek ki felsefe yaşamın *dışında* bir şey değildir; felsefeyle var olmak için ise felsefede *yok olmak* gerekir. Varlıkların hafızasına düştüğün kaydınla yaşaman, sen sen olmaktan çıkıp *varlık olman* koşuldur bir bakıma: “Felsefenin başlıca araçları, organları, etkinliği, özgürlüğün, metafizik sonsuzluğun, idealizmin kaynağı olan kafa ile acı çekmenin, sonluluğun, gereksinimin, duyumculuğun kaynağı olan yürektir. Teorik ifadesi: Düşünme ile görüş; çünkü düşünme kafanın gereksinimidir, görüş, duyu ise yüreğin. Düşünme ekol, sistem ilkesidir, görüş ise yaşam ilkesi. Görüşte nesne tarafından belirlenirim, düşünmede nesneyi belirlerim; düşünmede ben Benim, görüşte Ben-olmayanım.””

Filozof ya da bilge, bilim insanı bilgeliğin *sevgilisiyse* eğer, filozofun ya da bilgenin, bilginin eylemi *bilgiyle sevişmektir*. Sevişirken filozof *kavram*, bilim insanı, örneğin fizikçi *formül*, bilge *simge* üretir: Nasıl bir müzisyen yeni bir ses duyduğunda ya da yeni bir ses ürettiğinde onu *notaya bağlayıp* unutulmaz duruma getiriyorsa tıpkı bunun gibi filozof da bilim insanı da bilge de ürettiği düşünceleri *kavramlara* ya da *formüllere*,

(...) bilgi (...) değildir (...) ama her bilen bilinç ancak nesnenin bilgisi olabilir...” (Sartre, Jean-Paul; *Varlık ve Hiçlik/ Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*-Çev.: Turhan Ilgaz- Gaye Çankaya Eksen-; İthaki Yayınları, İkinci Baskı; İstanbul- 2009; s, 20-24 arası; 26-27)

“Felsefe insanların eylemlerinin ve hedeflerinin, kör zorunlulukların ürünü olmamaları gerektiğinde diretir...; felsefe bilincin ışıını, doğal, değişmez ve sonsuz görünecek denli derinlere kök salmış insani ilişkilere ve tepki biçimlerine düşürmek gibi nankör bir görevi üstlenmiştir.” (Horkheimer Max; *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*-Çev.: Mustafa Tüzel-; Yapı Kredi Yayınları, İkinci Baskı; İstanbul- 2012, Felsefenin Toplumsal İşlevi-1940-; s, 470)

Feuerbach Ludwig; *Geleceğin Felsefesi*-Çev.: Oğuz Özügül-; Say Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul- 2012; s, 78

simgelere bağlayarak geleceğe *taşımaya* çalışır. Bu kapsamda felsefe, *kavram* ya da *simge* üretme sanatıdır,' diyebiliriz: "Beynimiz simgeler icat eder, çünkü zaten kendisi somut simgeler, yani kendi sinyalleri aracılığıyla çalışır. Yalnızca düşünce gücü aracılığıyla yaptığı keşiflere şaşırdığında, aslında kendine hayranlık duyuyor olabilir, çünkü doğa harikası olan kendisidir. Beynimizin yarattığı ürünlerde karşılaştığımız uyum kendi düşünce makinemizin şaşırtıcı iç uyumunun bir yansıması olabilir.""

Ses işçiliği ile *kavram* ya da *formül*, *simge işçiliği* örtüş-tüğünden filozoflar ya da fizikçiler, bilgiler, *gerçek sanatçı-lar* olarak öne çıkar. Pythagoras geleneğine taşınıp evreni bir *müzik bestesi* olarak tanımladığımızda, uyumu ve uyumsuz-luklarıyla, düzeni ve düzensizliğiyle, planı ve rastlantısallığıyla evreni kavrayan ve onu icra edebilecek olan filozofa ya da bilim insanına, bilgeye *ihtiyaç* duyarız. ""Deleuze ve Guattari'nin 'Felsefe nedir? sorusuna verdikleri cevap ünlüdür. Felsefe kavram yaratımına dayanır; kavram yaratma sanatıdır... Deleuze'nün, Claire Parnet'yle yaptı söyleşinin 'direniş' başlığı altında söylediği cümleden yola çıkarak cevap vermek mümkün: 'Felsefe kavramlar yaratmaya ve böylelikle aptallığa zarar vermeye

* "Kendini en başta Spinozacı ('filozofların hükümdarı') sonra da Nietzscheci olarak, başka bir deyişle 'Devlet filozofları' karşısında 'özel' ya da 'göçebe filozofları' kayırarak lanse eder. 'felsefe bir kavramlar yaratımıdır' ve söz konusu filozoflar bunu en iyi yapanlar arasındadır... Eski klasik kavramlara yepyeni anlamlar yüklemek ve yepyeni kavramlar türetmek... Görünüş (...) onun elinde kendi başına ayakta durabilen bir 'belirişe' dönüşür." (Baker, Ulus; *Deleuze ve Ötekiler*; Cogito, Yapı Kredi Yayınları; Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 82/ Kış- 2016; s, 33-34); "Kavramlar deneylerle sıkı sıkıya bağlı olmadıklarında boştur. Kendi kökenlerinden utanan ve onları inkâr eden ikbal düşkünlerine benzerler." (Einstein, Albert; *Benim Sözlerimle Dünya/ Alice Calaprice'in Seçtiği Einstein'dan Alıntılar*-Çev.: Ozan Karakaş-; Alfa Yayınları, İstanbul- 2016; s, 310)

Omnès, Roland; *Kuantum Felsefesi*-Çev.: Ercüment Akat-; Alfa Bilim, İstanbul- 2017, s, 142

dayanır.’ ‘aptallığa zarar vermeye, aptallığı utanılacak bir şey haline getirmeye yarar.’”

Bu nedenle filozof ya da bilim insanı, bilge, aynı zamanda bir *müzişyendir, sanatçıdır*.” Pek çok fizikçinin örneğin Einstein’ın aynı zamanda *müzik aleti çalması*, müziğe ilgi duyması, belki de bu eğilimin dışı vurmasıdır; kim bilir. “Evrenin düzeni Kaosmos olduğu ölçüde zihnin ve düşünmenin de düzeni Kaosmos olmalıdır. İşte bu düşünce içerisinde kavramlar ve birleştiricileri, tıpkı bir müzik bestesinde notalar ve akor dizileri gibi titreşim değerine sahiptir. İfade edildiklerinde bu titreşim değerleri birbirleriyle ilişkiye ya da rezonansa girer, tonalite ilişkileri üretirler. Müzik eserinde hem (eserin bestelenmiş olması, belirli bir nota sistemine göre matematiksel bir yapıda olmasından dolayı) bir plan vardır, hem de rastlantı. Rastlantı da plan da iki türdür: İlki eserin yazımında planlayıcının kontrol edemediği yeniliklerin (sezgisel biçimde) ortaya çıkışı ya da çıkamayışı, ikincisiyse icra sırasında enstrüman, icracı ve/veya atmosfere bağlı olarak yeniliklerin (hata ya da doğaçlama biçiminde) ortaya çıkışı ya da çıkamayışı. Felsefe bir kavram sintesayzırı olarak düşünüldüğünde felsefeci de kavram sintesayzırının mucidi ve icracısı olacaktır...”

Felsefe bilim dalı değildir; bilimlerin *yetiştirdiği* bir ağaçtır, bu ağacın *bereketidir*. Bu nedenle bilimle uğraşanlar felsefenin *açığına* düşerler: Felsefe bir bilim dalı olmadığı için okuyucuya tıpkı edebiyatta olduğu gibi *oynayabileceği bir boşluk-alan* bırakır. Felsefesini yapamıyorsa bilimlerin *böyle bir yeteneği* yoktur. İlgili bilim dalı felsefesini içselleştir içselleştirmez, oy-

* Karadağ, İlke; *Deleuze ve Aptallık*, Cogito; Yapı Kredi Yayınları, Üç Aylık Düşünce Dergisi; Sayı: 82/ Kış- 2016; s, 44
Korkmaz, Esat; *Hiçliğin Hakikati, Hiçlik Defteri -IX-*; Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2015, s, 148-160 arası

*** Batukan, Can; *Bir Kavram Sintesayzırı Olarak Felsefe*, Cogito; Yapı Kredi Yayınları, Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 82/ Kış- 2016; s, 69

nayacağı oyun alanını da *kurmuş* olur; oynanan oyun, eğlen-
dirici olmaktan çok *teselli vericidir, rahatlatıcıdır, yatıştırıcıdır*.

Newton dünyasında, bilimlerin felsefeden özgürleştiğini söyleyebiliriz. Bunun anlamı *sonsuz büyükler dünyasında* felsefe kendi *sonuna* yaklaşmıştır. Artık felsefe Newton dünyasında geçmişten günümüze ürettiği *kazanımlarla* rehberliğini sürdürecektir: Böyle olmasına karşın, felsefe felsefe olabilmek için Newton dünyasında ölüp kuantum dünyasında *dirilmesi* gerekmektedir, buna ölmeden evvel ölmek yaşarken dirilmek diyoruz. Felsefeyi *kendi aleyhine* çevirmek, bilimlerin gelişme içinde olduğu hatta beklenenin ötesinde gelişim sıçramaları gösterdiği kuantum dünyasında *işlevli kılmak zorunludur* artık. Çünkü kuantum dünyasında bilimler felsefeden özgürleşmiş *değil*, felsefe denen ağacın meyvesi, çiçeği, kokusu, rengi olmak amacında.

Sonsuz büyükler dünyasına ilişkin aklımızı ve aklımıza dayalı ezberimizi ya da inancımızı ve inancımıza dayalı ezberimizi *sorgulamayı* öğrenebilirsek, *kabullendiğimiz* estetiği *sarsabiliriz*. Ezberimizdeki kavram ve terimlerin, bir yanlıştın *doğru* yanı ya da saçma ya da tuhaf görünenin *mantıklı* yanı olduğunu algılar, bunların tanımladığı dünyayı *terk* edebiliriz. Böylesi bir durum *fiziğin felsefeye-felsefenin edebiyata girdiğini* kanıtlar: Fizikçinin-kimyacının-bilim insanının *oynadığı* hazırdr; çılgılık atabilir.*

Gerçek sanatın ve bilimin kaynağı *sır* olandır: Sır olanı *deneyimlemek* istediğimizde, *hayret* bizi uyandırır; bir anda *büyük dünyanın büyüklü çocuğu* olup çıkarız. Artık sonucu gösteren *bedensel bir tiyatronun* çocuk oyuncusuyuzdur. Oyuncu

* “Bilgi kuramında (epistemoloji) yaşanan güncel krizden bizi çıkaracak yolu bulmanın zamanı geldi. Gerçekten de önümüzde bir kriz var, çünkü bilgi tarihindeki gelişmenin tersine, bilim üzerine olan felsefi düşünce yolunu yitirdi (ya da tıkanıp kaldı).” (Omnès, Roland; *Kuantum Felsefesi*-Çev.: Ercüment Akat-; Alfa Bilim, İstanbul- 2017, s, 7)

çocuk, konuşmayı öğrenene değin bir *bilmecedir*, bir *esrardır*, bir *gizemdir*.

Özünde, sonsuz küçükler dünyası, yani *kuantum dünyası kendini yakarak sonsuz büyükler dünyasını*, yani *Newton dünyasını* kurar: Demek ki sonsuz büyükler dünyası, sonsuz küçükler dünyasının bir *gölgesidir-bedenidir*. Tersinden düşünersek sonsuz küçükler dünyası sonsuz büyükler dünyasının *canıdır-ruhudur*.

Şimdi bu gölgeden-bedenden cana-ruha *seyahat* etmek zamanıdır: Açıkçası gölgeyi-bedeni yolculuğa *satar* ve seyahate başlarız. Seyahat sona erdiğinde, satışın sonucu *devreye* girer; yok hükmünde olduğu için gölgenin-bedenin, yani Newton dünyasının izleri *silinir*. Seyahat biter, seyahat *geriye* sarılır: Gölgenin, yani beden izi *tersten* izlenir. Tam da bu nedenle seyahat eden iki şeyi unuttur, denir: *Konuşmayı* ve *yürümeyi*.

Seyahat eden seyahat sırasında, düşüncelerini sözcüklere, formüllere dökmez, yani *konuşmaz*: Çünkü düşüncesini sözcüklere döken, yani konuşan, *seyahatin kendisidir* ya da seyahatle ulaşılan *yerdir*. Yine seyahat eden *yürümez*: Yürüyen *atomlardır, atom-altı parçacıklardır*. Bu nedenle olsa gerek Einstein, “Nadiren sözcüklerle düşünürüm. Bir düşünce gelir ve ancak sonrasında onu sözcüklerle ifade etmeye çalışabilirim.”, der.

Seyahat bittiğinde, seyahatten *söz düşer*, atomlar, atom-altı parçacıklar *dinlenmeye* çekilir. Sıra *seyahat edene* gelmiştir: Yani felsefeciye, fizikçiye, bilim insanına; düşüncelerini sözcüklere, formüllere *dökmeye* ve *yürümeye* başlar. Seyahat eden *söz alır*. Sonsuz küçükler dünyasının dilini (*gizil doğanın dilini-doğa olmayan doğanın dilini*) felsefenin diline-fiziğin, kimyanın diline, *yaşamın diline* çevirir.

Bu yolculuk aynı zamanda kuantum dünyasına ilişkin sanata-edebiyata bir yolculuktur. Yalan nedir bilmeyen hayal *gücünü emdiği* için kendisi de bir *edebiyat/bir sanattır* artık.*

Her birimiz *bugüne musallat geleceğe* çivilenmiş durumdayız: Musallat olana başkaldırmak ve *bu-dünyanın karşısını sırtında taşıyan* kuantum mekânına taşınıp orada kendimize bir *yuva kurmak* durumundayız.

Demek ki Newton dünyasını *terk etmeden* sağlıklı düşünemeyeceğiz. Çünkü düşünmenin *sırrı*, kuantum dünyasındadır. Sisler içinden bize seslenen kuantum dünyasının atom ve atom-altı parçacıklarının *sesine* kulak verelim. Unutmayalım: *Hiçlik felsefesi* özünde kuantum felsefesidir ve bu felsefe, *bilincin reddine* dayanır.”

-
- * “İşlediğim söylenen günahlar arasında hiçbir, yapıtlarımda temel bir amaç olarak araştırma ruhu taşıdığım düşüncesinden daha yanlış değildir. Resim yaparken benim amacım, aradığımı değil, bulduğumu göstermektir. Sanatta niyet etmek yetmez. İspanyolcada bir deyim vardır: Aşk somut verilerle kanıtlanır, bahanelerle değil.... Sanatın hakikat olmadığını hepimiz bilmekteyiz. Sanat, hakikati, en azından önümüze hakikat diye konan şeyi fark etmemizi sağlayan bir yalandır. Sanatçı, kendi yalanlarının hakikatine başkalarını nasıl inandıracağını bilmek durumundadır.... Arayış/araştırma düşüncesi resmin çoğu zaman yoldan çıkmasına, sanatçının zihinsel çaba içinde kendini kaybetmesine yol açmıştır. Modern sanatın temel hatası belki de budur. Bu arayış ruhu, modern sanatın tüm pozitif ve nihai öğelerini anlayamayanları zehirleyerek görünmez ve dolayısıyla resmedilemez olanı resmetme çabası içine itmiştir... Doğa ve sanat iki farklı şeydir. Sanat yoluyla biz doğanın ne olmadığını kavramsallaştırır ve ifade ederiz.... Ama sanat her zaman sanat olmuş, doğa olamamıştır... Oysa bana göre resimde geçmiş ya da gelecek yoktur. Eğer bir sanat yapıtı her an şimdide değilse, söz konusu edilmeye değmez...” (Antmen, Ahu; *Sanatçılardan Yazılar Ve Açıklamalarla 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*, Sel Yayıncılık, *Picasso Konuşuyor*, İstanbul- 2008; s, 56-57-58)

“Bilinç rettir, hiçliktir, verili, vahşi maddi dünyanın reddiyle yaratır kendini bir yanda- ve diğer yanda da ideal bir bütünlüğü arzulayarak. Yani bilinç hem kopmadır (veriliden kopuştur) hem de projedir (bütünlüğü arzulamadır); Ret ve proje olarak görülen özgürlük, insan bilincinin ana karakteridir. Bizler özgür olmaya mahkûmuz. Bu özgürlüğü birer şey olamamakla dışa vururuz; maddeleşmiş değerlerden oluşan...

Bugün kuantum dünyası, *kendi* felsefesini ve *kendi* entelektüelliğini yaratmak durumundadır. Yaratma çabasıyla bizleri canlı ve cansız yaşamın ya da hisseden ve hissetmeyen doğanın geçmişine *yolculuğa* çıkarabilmelidir.* İlk maddeye, ilk yaratılanların *soluduğu oksijene*, bizi oluşturan *atomlara* götürebilmeli bizi. Bu amaç gerçekleştirilemezse şaşırtıcı teknolojik gelişmelerin yarattığı *rahatlığa ve mutluluğa* teslim olacağız; teknolojik gelişmenin *günahı, acı çeken yaşamın feryatları altında uyumaya* çalışacağız.

Biraz aklımızı yokladığımızda, felsefenin bilimlere *rehberlik* etmesi gerekirken tam tersine bilimler tarafından *kuşatmaya* alındığına tanık oluyoruz: *Felsefece düşünmek*, teknolojinin yarattığı rahatlığı ve mutluluğu yaratmıyor. Burada düşünmenin bedeli çile, çilenin ödülü *düşünme* oluyor. iş aslında biraz daha kötüdür ve felsefenin kalıplaşmış temelleri şimdi bilimin baskısı altında pes etmişlerdir. Bu çöküşü birkaç sözle tanımlama olanağı yoktur, çünkü bağlantısı bulunan dalların tümünde tanındığı bile kuşkuludur. Yalnızca eskiden her düşüncenin temelinde olan dünya biçimini yitirdiğimizi, felsefi ilkeler oluştukça, bunları üreten sağduyu kavramının da giderek yenilgiye uğradığını söylemekle yetinelim.”*

kaleleri daha uzak idealler uğruna sürekli yıkan bir arzu vardır içimizde ve biz üzerine gittiğimizde bu da donar kalır ve maddeleşir. İstedığımız şey olanaksızdır...” (Murdoch İris; *Edebiyatta ve Felsefede Varoluşçular ve Mistikler*-Çev.: Süha Sertabiboğlu-; Ayrıntı Yayınları, İstanbul- 2015; s, 182)

“Felsefe için Galile, Yapıtlar (Opere) adlı eserinde, ‘Felsefe her an gözümüzün gördüğü o yüce kitapta yazılıdır. O yüce kitap Evrendir. Onun dilini öğrenmeden ve ne tür simgelerle yazıldığını bilmeden onu anlayamayız. Bu kitap matematiğin diliyle yazılmıştır. Simgeler, üçgenler, daireler ve diğer geometrik bilimlerdir. Bunların yardımı olmaksızın bu dilin tek bir sözcüğünü bile anlayamayız. Karanlık bir dehlizde boşa dolaşmış oluruz.” (Gener, Cihangir; *Ezoterizmin Bilimsel İspatı Kuantum*, Bilgelik Okulu yayınları; Genişletilmiş İkinci Baskı, Ankara; s, 16)

Omnès, Roland; *Kuantum Felsefesi*-Çev.: Ercüment Akat-; Alfa Bilim, İstanbul- 2017, s, 106

Başlangıcı Ve Sonu Terbiye Etmek: İlksizliği ve sonsuzluğu, yani başlangıcı ve sonu *terbiye edemezsek, başımız belâda* demektir. Çünkü tektanrıci dinlerin metafiziği ilksizliği ve sonsuzluğu, yani başlangıcı ve sonu *yazgıya* bağlar: Başlangıç yazgısı *tekrara*, sonsuzluk yazgısı *kaçınılmazlığa* zincirlenir.

Kutsalın diyalektiği, karşıtların çatışması biçiminde önsüzden sonsuza doğru *akmaz*; bir dizi *ilk yaradılış* ya da *varlığa geliş* olayının/ritüelinin *sınırsızca tekrarlanması* biçiminde işler.

Zâhiri zeminde kalırsak eğer kendimizi, kutsalın diyalektiğine, yani ilk yaradılış ya da varlığa geliş ritüeline *kilitleriz* ve bunu *sonsuzca* tekrar ederek çoğaltmaya çalışırız kendimizi. Bu çoğaltma bizi geleceğe taşımadığı gibi geçmişe de *taşımaz*; çünkü yaradılışın ilk ritüeli ile *tarih başlamış ve bitmiştir*.

Kendimizi güncelleyebilirsek eğer kutsalın tekrarına dayanan *zincirleri kırar* geleceğimize ve geçmişimize *rehber* oluruz; kutsalın diyalektiği *tarih* olur ya da kutsalın *tarihini* yaratır; *tarih bilincini* üretir.

Sonuç mu? Sonuçta, ya kendimizi geçmişle *yargılayıp* bugüne *talimat vereceğiz-bugünün rehberi olacağız* ya da kutsalın tekrarıyla beslenip *gerici olacağız*.

Kim *terbiye* edecek ilksizliği? Kim *terbiye* edecek sonsuzluğu? Hemen belirtelim, ilksizliği *kuantum mekaniği*, sonsuzluğu *Newton mekaniği* terbiye edecek.

Bu terbiyeden geçmeyen *ilksizlik* bizi *tarih dışına* ve *zaman dışına* taşır; düşünebilmenin sınırlarının ötesine iteler, tektanrıci dinlerin metafiziğine *teslim* eder bizi. En iyi olasılıkla bu inancın *taşıyıcısı-savunucusu* olup çıkarız. Böylesi bir yükümlülük için ne fizik ne kimya ne de herhangi bir *bilim dahi* gerekli değildir; tam tersine Tanrı'ya *ortak koşmanın* araçlarıdır.

Bu terbiyeden geçmeyen *sonsuzluk* mahşer tasarımı aracılığıyla bizi Cehenneme, nadiren de Cennet'e taşır. Ya ödül-

lendiriliriz ya da *cezalandırılırız*: Yaşarken Cehennemi hatırlar *korkarız*, Cennet'i hatırlar *mutlu* oluruz.

İlksizliği kuantum mekaniği ile sozsuzluğu Newton mekaniği ile tedavi ettikten sonra *-Ne olur ne olmaz?* kaygısıyla bu netameli başlangıç ve sonuç noktalarından *sakınmak* ve *ortadan girip çıkmak* gerekir. İlksizlik ve sonsuzluk tedaviye *olumlu* yanıt verdiğinde, orta yer ya da ortalarda herhangi bir yer hem *ilksizliği* hem de *sonsuzluğu* kucaklar. Üstelik bizi *ba-taya* taşımaz. Hiçlikten hiçliğe, yani ilksizden sonsuza uzanan *devriye*(çevrim) kapsamında başlangıç ve sondan çok *yaşanılan* ya da *düşünülen* yerden girip çıkmak önemsenir.'

Kuantum mekaniğinde düşünce bir *canavara* dönüşür ne zaman ne yapacağı *bilinmez*. Maddesiz bir doğa *metafizik* kabullenmeden başka bir şey değildir; kendi ayırımında değildir ve doğal olarak değişemez-dönüşemez, ötesinde *düşünemez*. Benzer biçimde; 'organsız beden' ölümden başka bir şey değildir, işte bu nedenle her oluş içinde ölümlerle bir ilişkiyi, bir tür ölüm içgüdüsünü gizler..."

Günlük konuşma yetisinin bir *sırrı* vardır: Bu sır, görülebilir olmasına karşın o anda *görünmeyeni* dile getirir. "Mesela

-
- * "Doğru kavrayış ne olacak öyleyse? 'Ortadan yola koyulmak', 'başlayıp bitirmek değil girip çıkmak', 'temeli yerinden etmek', 'başlangıç ve bitişi geçersiz kılmak' Deleuze'ün felsefeden ne anladığı, nasıl felsefe yaptığı konusunda da önemli bir ipucu veriyor 'ortadan başlamak' fikri." (Yücefer, Hakan; *Gilles Deleuze: Ortadan Başlamak*, Cogito, Yapı Kredi Yayınları, Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 82/ Kış- 2016; s, 5)
 - (*) Ichida, Yoshihiko/ Zourabichvili, François; *İki Ayrı Düşünce Olarak Deleuze ve Negri: Bir Zenginlik ve Bir Şans*-Çev.: Orçun Türkay-; Cogito, Yapı Kredi Yayınları; Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 82/ Kış- 2016; s, 31; "Ethica gibi bir kitap, Tanrı'nın her yerde hazır bulunduğu bir fikrî ortamda ancak ve olsa olsa bizzat Tanrı tarafından yazılabilirdi.... Evet, Spinoza felsefesi tepeden tırnağa 'pratik' bir felsefedir ve kâh siyasal, kâh ontolojik, kâh etik ışınımlar oluşturan ve kırımınlar üreten bir kristal haline gelir... Ethica gerçek bir 'kırımınlar' kitabı, Deleuze'ün deyişiyle Organsız Vücuttur." (Baker, Ulus; *Deleuze ve 'Ötekiler'*; Cogito, Yapı Kredi Yayınları; Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 82/ Kış- 2016; s, 35-36)

‘yağmur yağıyor’ gibi banal bir söz... Görülebilir olan yağmur o anda görünmüyorsa dile getirilir.”*

Evrenimiz Nereden Geldi? Nereye Gidiyor? Evren hakkın-
da *neyi, nasıl* bilebiliyoruz? Evren *nereden* geldi, *nereye* gidi-
yor? Evrenin bir *başlangıcı* var mı, varsa ondan önce ne oldu? Zamanın doğası nedir? Zamanın *sonu* gelecek mi? Bu kadim soruların tümüne olmasa da bir bölümüne artık kuantum me-
kaniğindeki çığır açıcı gelişmeler sayesinde yanıt verebiliyoruz.

Hiçlik kültüründe, kendi kendini *dölleyerek* görünüşe ta-
şınan doğanın yapısında bulunduğu kabul edilen ve duyu or-
ganlarıyla algılanamayan şeye, *doğanın canı-ruhu*; bedeninin tüketilmesi sürecinde beyin tarafından üretilen ve duyu organ-
larıyla algılanabilir olmayan şeye, *insanın aklı*; insanda, varlığa taşınarak bedeni oluşturduğuna inanılan ve duyu organlarınınca algılanır olmayan şeye, *insanın canı-ruhu* denir.

Gölge bâtinî tasavvuf kültüründe, Tanrı’nın ya da Dün-
ya’nın *görünüşe* taşınmış biçimidir. Gölge ile ilişkilendirilen tasarımlar, tasavvufta *canlılığını* korumuştur. Gölge tasarımı kapsamında bedeninin gölgesi *ruh*, ruhun gölgesi *bedendir*, bu durumu genişletilmiş olarak düşünürsek evrendeki tüm varlık-
ların gölgesi, ruhların toplamı anlamında *Tanrı*, Tanrı’nın göl-
gesi ise görünüşe taşınmış olan her şeydir. Tasarımın mantığı gereği birinci gölge, *Tanrı*, ikinci gölge, *Dünya*’dır.

Doğa belirleyici Şamanist tasarımlarda gölgenin *kara madde* olduğuna ve *kara ışık* yaydığına ilişkin algılar canlıdır: Tasarımlarda Bu-Dünya’nın gölgesi *Yeraltı-Dünyası* gibi dü şü-
nülür. Burada bulunan *Kara-Güneş*, Erlik’in yeraltı dünyasını aydınlatan *kara-ışık* kaynağı, mitolojik yeraltı cismidir. Kara ışık ise Erlik’in yeraltı dünyasını aydınlatan ve Kara-Güneşten *yayılan* ışıktır.”

* a.g.e; s, 40

Korkmaz, Esat; *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*,
Anahtar Kitaplar Yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul- 2008, s, 94-95; Daha

Başlangıç algılarında dünya *balığın, kaplumbağanın* ya da bir öküzün üzerinde duran sonsuz büyüklükte *düz* bir alandı. İsa'dan önce (340) Aristoteles *Gökyüzü Üzerine* adlı kitabında dünyanın düz bir tepsi değil, *yuarlak* bir biçimde olduğunu ileri sürdü; inanmamızı sağlayacak iki kanıt gösterdi. Dünyanın Ay üzerine düşen gölgesi her zaman *yuarlak* oluyordu ve bu, dünya *küre* biçimindeyse olanaklıydı. İkincisi, Kutupyıldızı Kuzey Kutbu'nun üzerinde yer aldığı için Kuzey Kutbu'ndaki bir gözlemcinin *tam üstünde* yer alırken Ekvator'dan bakan birisi onu, *tam ufukta* yer alıyormuş gibi görürdü. Bu konum farkı dünyanın *küre* biçiminde olması durumunda gerçekleşebilirdi.

Aristoteles dünyanın *hareketsiz olduğu*, Güneş'in, Ay'ın, gezegen ve yıldızların ise dünyanın çevresindeki yörüngelelerinde hareket ettikleri kanısındaydı. Bu tasarım, geliştirildi ve İS ikinci yüzyılda Ptolemaios tarafından bir *kozmolojik model* durumuna getirildi: "Merkezde dünya yer alıyordu; onun etrafında da sekiz kubbe vardı. Bunlar ay, güneş, yıldızlar ve o dönemde bilinmeyen beş gezegenden (Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn) oluşuyordu. Gezegenler gökyüzünde gözlenen görece karmaşık yörüngelerinin açıklanabilmesi için kendi kubbelerine bağlı olarak daha küçük çemberler çizerek şekilde hareket ediyordu. En dıştaki kubbe sabit yıldızları taşıyordu ve bu sabit yıldızlar birbirlerine göre hep aynı konumda kalıyor, ama gökyüzünde hep birlikte dönüyorlardı. Son kubbenin ötesinde ne olduğu net bir şekilde ifade edilmiyordu, ancak bu kesitin insanoğlunun gözlemleyebildiği evrenin bir parçası olmadığı kesindi.

Ptolemaios'un modeli gökyüzündeki cisimlerin konumlarını tahmin etme açısından makul doğrulukta sonuçlar sağlıyordu. Ancak bu konumları doğru tahmin edebilmek için Pto-

lemaios ayın kimi zaman dünyaya başka zamanlara göre iki kat daha yakın olmasını sağlayacak bir yörünge izlediği varsayımını yapmak zorunda kalıyordu.... Ptolemaios da burada bir hata olduğunun farkındaydı, ancak yine de modeli (...) genel kabul görmüştü. Kilise de bu evren modelini kutsal metinlere uyumlu buldu, çünkü sabit yıldızlar kubbesinin ötesinde cennet ce cehennem de kendisine rahatça yer bulabiliyordu.”

1514 yılında Polonyalı rahip *Kopernik* (1473-1543) biraz değişik bir model sundu: Onun düşüncesine göre Güneş, merkezde *sabit* duruyordu; Dünya ve gezegenler ise döngüsel *yörüngeler* izleyerek Güneş’in çevresinde hareket ediyordu. Gerçeğe daha yakın durmasına karşın Kopernic’in görüşlerinin ciddiye alınması için yaklaşık bir yüzyılın geçmesi gerekti: İki gökbilimci Alman *Johannes Kepler* (1571-1630) ve İtalyan *Galileo Galilei* (1564-1642), kamuoyu karşısında Kopernic’in kuramını *savunmaya* başladılar.

Galileo Galilei, yeni icat edilmiş bir teleskopla gökyüzünü incelemeye başladı (1609): Jüpiter’e baktığında bu gezegenin yörüngesinde bazı uyduların dönmekte olduğunu gördü. Bu Aristoteles ve Ptolemaios öngörülerinin öldürücü bir darbe aldığını kanıtlıyordu. Çünkü her şey onların sandığı gibi *dünyanın çevresinde dönmesi gerekmiyordu*.

Galileo Galilei ile aynı dönemde Kepler, gezegenlerin daire biçiminde değil, *elips* biçiminde hareket ettiklerini kanıtlayarak Kopernic kuramını *olumlu* anlamda değişikliğe uğrattı; böylece öngörülerle gözlemler *uyuşmaya* başlamış oldu.

Gerçekle örtüşen asıl açıklama 1687 yılında *Newton*’dan (1642-1727) geldi: fizik bilimin basılmış en önemli kitabı olan Sir İsaac Newton’un Doğa Felsefesinin Matematik ilkele-ri (*Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*) kitabında yer

* Hawking, Stephen; *Zamanın Kısa Tarihi*-Çev.: Barış Gönülşen-; Alfa Bilim, 28. Basım; İstanbul- 2016; s, 13-14

alacaktı. Bu kitapta Newton cisimlerin uzay ve zamanda nasıl hareket ettikleri konusunda bir kuram oluşturmakla kalmadı, aynı zamanda bu hareketleri analiz etmek için gerekli olan karmaşık matematiği de geliştirdi. Ek olarak Newton evrensel kütleçekim yasasını ortaya koydu; buna göre evrendeki her cisim tüm diğer cisimlere doğru belirli bir kuvvet tarafından çekilmektedir ve bu kuvvet cisimlerin büyüklüğüne ve iki cismin birbirine yakınlığına göre artmaktadır. Nesnelerin yere düşmesine sebep olan da aynı kuvvettir.*

Evrenin-dünyanın, saat örneğinde olduğu gibi bir *makine* gibi çalıştığını savlayan Isaac Newton, dönemin dünya görüşünde *devrim* yapmıştı. Aydınlanma ve devrim çağını *Newton çağı* olarak tanımlayanlar *haksız* değildi. Böyle olmakla birlikte O'nu *kutsayanlar* olduğu gibi, *eleştirenler* de vardı: Alexander Pope'un bir kublesi kutsamanın kanıtıydı sanki:

“Doğa ve doğanın yasaları, karanlıkta saklandı, / Tanrı
‘Newton olsun!’, dedi ve her şey aydınlandı.””

Eleştirenlere gelince, Newton'un çalışmalarına övgüden çok *eleştirel* yaklaşan William Blake'in adı ön alır: “William Blake'in Newton portresi, onu eğilmiş, hatta tamamen öne bükülmüş haldeyken resmederken, ünlü bilim adamını elinde bir pergelle önündeki kâğıda odaklanmış bir şeyler çiziyorken içinde bulunduğu güzel doğa denizine arkasını dönmüş olarak göstermektedir. Blake, Newton'un başarılarına saygı duymuş ancak onun mekanik dünya görüşünü ve bu dünya görüşünden doğmuş olan makineleşmeyi eleştirmiştir. Blake'in bu baş-

* a.g.e; s, 15; Omnés, Roland; *Kuantum Felsefesi*-Çev.: Ercüment Akat-; Alfa Bilim, İstanbul- 2017; s, 46-49 arası
Crease, Robert P./Goldhaber, Alfred Scharff; *Kuantum Dönemi/Planc, Bohr, Einstein ve Heisenberg Belirsizliği Sevmeyi Bize Nasıl Öğretti*-Çev.: Vural Arı-; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul- 2016; s, 11

kaldırısı onun mottosunda kendini göstermektedir: ‘Sanat, yaşamın ağacıdır. Bilim, ölümün ağacıdır.’”

Görüldüğü gibi Newton her kesimden kafayı etkilemiştir: Bunun nedeni, *kafa karışıklığı* ve *endişenin* egemen olduğu bir dönemde, *açıklık* ve *kesinliği* düşünce gündemine taşımış olmasıdır, diyebiliriz. Newton’un dönemi *savaş* ve *kutluk* yıllarıydı: İnsanlar *umarsızlığa* ve *korkuya* kilitlenmişti. Umar-sızlığın ve korkunun yarattığı *abmıklık* denizinde, dünyanın; *gizli güçler* tarafından yönlendirildiğine ve gizemli bir biçimde işlediğine inanılıyordu. *Göksel kökenli* ilâhî inanç, her şeyin bir *başlangıcının ve sonunun* olduğunu söylüyordu ama bunu açıklayamıyordu. Sanki dünya, *doğaötesi* bir organizmaydı: Gök ile Yer’in doğası farklıydı; gökteki varlıklar *değişmiyordu-dönüşmüyordu*, doğal olarak *ebedi* idi. Buna karşın Yer-deki varlıklar, *değişmek-dönüşmek* zorundaydı; doğal olarak *doğuyorlardı ve öleceklerdi*. Böylesi bir inanç ortamında dünya *denetlenemezdi*; dehşet verici, ürkütücü bir yerdi.

İşte Newton, böyle bir dünyaya doğdu: “İngiliz iç savaşının ilk yılı olan 1642’de dünyaya gelmiş olan Newton, bu dünyayı değiştirmek için en çok şey yapmış olan kişi oldu. O, insanlığa bir armağandı...”

Newton’un dünya görüşü özünde *karmaşık* değil *basitti*: Yeryüzü ve Gökyüzü *farklı* şeylerden oluşan *farklı* âlemler değildi; tüm ölçeklerde aynı ve düzgün olan *tek bir evrenin* parçalarıydı. Bu evren, *bayaletler ve ruhlar* tarafından yönetilmiyordu: Homojen bir yapıydı ve her nesnenin, *belli bir kimliği*, zaman ve mekân içinde *belli bir yeri* vardı. Bütün olaylar *nedenselliğe* bağlıydı; nesnelerin *neden ve nasıl* değiştiğini anlamak, onları oluşturan parçaların *neden ve nasıl* hareket ettiğini anlamak demekti.

* a.g.e; s, 11
a.g.e; s, 13

Newton ile birlikte insanlar, dünyanın *bir bütünlüğe ve tutarlığa*, ötesinde *uyumlu bir mantığa* sahip olduğunu öğrenmiş oldu. Newton'un dünya görüşünü, Fransız matematikçi ve astronom Pierre-Simon Laplace (1749-1827), bütün çıplaklığıyla açıklıyordu: "Evrenin şu andaki halini, bir önceki halinin bir sonucu ve gelecek olan bir sonraki halinin ise nedeni olarak kabul etmek zorundayız. Evreni hareket ettiren bütün kuvvetleri ve onu meydana getiren bütün nesnelerin durumlarını bilen bir akıl olduğunu bir an için kabul etsek, bütün bu bilgileri işleyebilecek kadar büyük bir akıl, evrendeki en büyük nesnelerden en hafif atomlara kadar hepsinin hareketi için aynı formülü benimseyecektir. Böyle bir akıl için hiçbir şey belirsiz olmayacak ve gelecek, tıpkı geçmiş gibi, gözlerinin önünde hâlihazırda bulunuyor olacaktır."

Aslında evrenin başlangıcına ilişkin öngörüler çok öncele-ri başlamıştı: Erken dönem kozmolojisine ve bununla uyumlu tektanrıci dinler geleneğine göre evren, *sonlu ve çok uzak olmayan bir geçmişte* var olmuştu. Bir başlangıcın varlığına ilişkin gerekçelerden birisi İlk Neden tasarımıydı. Evrendeki her olay daha önceki bir olayın *neden* olmasıyla açıklanabilirdi; evrenin bir *başlangıcı* olduğunu kabul ettiğimizde onun ortaya çıkışı *kendi kendisinin nedeni* olan, kendisini önceleyen bir *nedene ibtiyaç duymayan* bir İlk Neden olabilirdi.

Bu gerekçeye bir başka gerekçe eklendi: Aziz Augustinus'a göre insan ve evren o kadar uzun bir süredir var olmuyor olmalıydı. Tarihlendirme yaptı ve evrenin *yaradılış* tarihini İÖ 5.000 yıl olarak ilan etti.

İlkçağ Yunan-Anadolu filozofları, gerekçelendirmede fazlasıyla *kutsal müdahale* yaptığı için yaradılış düşüncesine *yakın* durmadılar. Onlara göre evren *hep* var oldu ve *hep* var olacaktı.

* a.g.e; s, 16

Bu sorunların kapsamlı biçimde ele alınması, İmmanuel Kant tarafından gerçekleştirildi; 1781 yılında basılan *Saf Aklın Eleştirisi*'nde Kant, konuya ilişkin gerekçelendirmelerde bulundu. Evrenin bir başlangıcı *yoksa* herhangi bir olaydan önce *sonsuz bir zaman süresi* olması gerekirdi ve bu *saçmaydı*. Evrenin bir başlangıcı varsa bu da ondan önce sonsuz bir zaman süresi var demekti. Dolayısıyla evren niçin belirli bir zamanda başlamak *zorunda* olmalıydı?

1929 yılında Edwin Hubble çığır açıcı bir gözlemde bulundu: Nereye bakarsak bakalım uzak galaksilerin *hızla bizden uzaklaştığını* görürüz. Bu saptama bir gerçeği dile getiriyordu: Evren *genişliyordu*. Daha önceki bir zamanda bu gök cisimleri birbirine *daha yakındı*; milyarlarca yıl önce bu cisimlerin hepsi *aynı yerdeydi* ve bu yer evrenin *başlangıcıydı*. Böylece evrenin başlangıcı sorunu kutsal müdahalenin *zincirlerinden* kurtarılıp *bilimin alanına* taşınmış oluyordu. Çünkü Hubble'ın gözlemleri *Büyük Patlama* dediğimiz bir zamanda evrenin son derece *küçük* ve son derece *yoğun* olduğunu öne sürüyordu. Değişmeyen bir evrende zamanda bir *başlangıçtan* bahsetmek evrenin, *dışından* bir varlık tarafından *yaratıldığını* kabul etmek anlamına gelirdi; başlangıç için fiziksel bir *gerekliklik* yoktu. Evren genişliyorsa bir başlangıcının olmasının altında *fiziksel nedenler* yatıyor olabilirdi. *Genişleyen evren* tasarımı, dışarıdan bir yaratıcının varlığını *dışlamaz*, ama onun yaratma işini devreye sokacağı zamana *sınır* koyar.

Demek ki evren Büyük Patlama *tekilliğiyle* başlamışsa Büyük Çöküş *tekilliğiyle* sona erecektir. Çünü başlangıç *var-*

* “Kütleçekiminin şiddetini arttırsak evren hızlı bir Büyük Çöküş ile ölür. Kütleçekiminin şiddetini azaltırsak evren hızla genişleyerek Büyük Donmaya ulaşır.” (Kaku, Michio; *Olanaksızın Fiziği/ Fazerlerin, Kuvvet Alanlarının, Işınlamanın ve Zamanda Yolculuğun Dünyasına Yapılan Bilimsel Bir Keşif Gezisi*-Çev.: Engin Tarhan-; ODTÜ Yayıncılık, Üçüncü Baskı; Ankara- 2015; s, 270)

sa son da *vardır*. Gerçek evrenin zamana bağlı *genişlemesi*, Einstein'ın *genel görelilik* denklemleriyle çarpıcı bir biçimde *uyumluluk* gösterir. Fakat bu uyum kurama, *kara madde ve kara enerji* olarak adlandırılan iki beklenmedik *parametre* eklenmiştir. Kara madde *görünmez* ama evrenimizin *yüzde yetmişini* oluşturur.

Öncelikle belirtelim: Kara madde *karanlık* değildir; fakat *görünmez* maddedir. Kara enerji ise diğer maddeler üzerinde çekici bir etkiye sahip olan ve Einstein'ın $E=mc^2$ denklemiyle *uyumlu* olan sıradan maddenin enerjisine *benzemez*. Tersine *itidir* ve etkileri, Einstein tarafından 1917 yılında ortaya atılan ve o tarihten itibaren bütün kozmolojik metinlerde bahsi geçen *kozmozolojik sabite* benzemektedir.”

Geçmişte, dış uzayda bir karanlık madde belirlemenin ya da saptamanın *olanaksız* olduğu düşünülürdü. Karanlık madde belirttiğimiz gibi görünmeyen ancak *ağırlığı olan gizemli bir maddedir.*” Galaksilerin çevresini saran *karanlık madde*,

* “Bu modellerin zamansal davranışlarının, uzaysal davranışlarının yansıması olduğunu belirtmemiz gerekir. Uzaysal sonlu durum (...), sadece başlangıçtaki bir Büyük Patlama tekilliği olmasından değil, aynı zamanda genelde ‘Büyük Çatırtı’ olarak adlandırılan bir son tekilliğin var olmasından dolayı, zamanda sonlu bir duruma sahiptir.” (Penrose, Roger; *Zaman Döngüleri/ Kuantum Evreninin Olağanüstü Macerası*-Çev.: Kerem Cançoçak/ Murat Metehan Türkoğlu-; Alfa Bilim, İstanbul- 2015, s, 71) a.g.e; s, 67-68

“Aslında galaksinin çevresini saran görünmez bir madde türü olan karanlık maddenin paralel bir evrende dolaşmakta olan sıradan madde olabileceğini öne süren bir kuram ileri sürülmüştür. Hemen üstümüzde, dördüncü boyutta gezen bir insan, görünmez olabilir. Birbirine paralel iki sayfa kâğıt düşünün, birinin üstünde bir kişi dolaşıyor olsun, işte öyle. Aynı şekilde, karanlık maddenin hemen üstümüzde, başka bir membran evrende gezinen sıradan bir galaksi olabileceği yolunda varsayımlar da mevcuttur. Biz bu galaksinin kütle çekimini hissedebiliriz, çünkü kütle çekimi bir evrenden diğerine sızabilir, fakat ışık galaksinin altında yol aldığı için diğer galaksi bizim açımızdan görünmez olacaktır...” (Kaku, Michio; *Olanaksızın Fiziği/ Fazerlerin, Kuşvet Alanlarının, Işınlamanın ve Zamanda Yolculuğun Dünyasına Yapılan Bilimsel Bir Keşif Gezisi*-Çev.: Engin Tarhan-; ODTÜ Yayıncılık, Üçüncü Baskı; Ankara- 2015; s, 269)

belki de evrendeki görülebilen sıradan maddeden *on kat* fazladır. Ancak tıpkı camın ışığı kırması gibi karanlık madde de içinden geçen ışığın yolunu *büktüğü* için, bilim insanları karanlık maddenin *haritasını* çıkartmayı başarmıştır. Laboratuvarlar, karanlık maddeyi algılamaya çalışmaktadır, çünkü *Dünya karanlık maddeden oluşan bir kozmik rüzgâr* içinde hareket etmektedir.* “ bazı fizikçiler, evrenimizin belki de 13.7 milyar yıl önce iki devasa membranın çarpışmasıyla ortaya çıktığını düşünmektedir. O dehşet verici çarpışmadan doğan şok dalgalarının evrenimizi yaratmış olabileceğine inanmaktadırlar.... (Buna ‘Big Splat-Büyük Şapırtı’ kuramı adı verilmektedir)

Evrenimiz Genişliyorsa Neyin İçinde Genişliyor? Önce evrenin genişlemesinin *ne anlama* geldiğini vurgulamaya çalışalım: Evren genişlerken vücudumuz, evimiz ya da yürüdüğümüz cadde *genişlemez*. Ötesinde Dünya *genişlemez*, Güneş Sistemi *genişlemez*. Galaksilerin evrensel olarak *bizden uzaklaşmasını* ilk kaydeden kimlik Lowel Gözlemevi’nden Vesto Slipher oldu (1917). Galaksilerin *uzaklığını* ölçmek sanıldığından da çok zordur. Yirminci yüzyılın başlarında Edwin Hubble galaksilerin uzaklıkları ve uzaklaşma hızları için bir ölçüm cetveli oluşturdu (1929) ve *Hubble Yasası* diye bilinen yasanın ölçümünü çıkarttı. 1989’da fırlatılan Hipparcos uydusundan ve 1990’da fırlatılan Hubble Uzay Teleskobu’ndan gelen veriler sayesinde gökbilimciler *Hubble sabitini* çok küçük bir hata payıyla ölçtüler.

Genişleyen evren olgusu bir *bilmeceydi* ve bu bilmece- nin diğer parçası, galaksilerin bizden *hangi hızla* uzaklaştığını saptamaktı. Doppler etkisine taşırırsak kendimizi, ışık kaynağı bize yaklaşırken *mavimsi* görünür, buna karşın uzaklaşırken *kırmızı* renk baskınlaşmaya başlar: “Uzaktaki bir galaksi ışık saçtığında, yaydığı fotonlar oradan bize ulaşana kadar uzun bir

* a.g.e.; s, 231ve 334
a.g.e.; s, 270

yolculuk yapar. Onlar bu yolculuğu yaparken evren genişler ve fotonların bize ulaşması daha uzun sürer, bu arada evren daha da genişler. Genişleme ışığı etkiler... Bir foton 'genişlediğinde' bunun anlamı, ışığın dalga boyunun artmasıdır. Işığın dalga boyu rengini belirler. Dolayısıyla foton hareket ederken evren genişliyorsa foton daha kırmızımsı olur...”

Gökbilimciler çok uzaktaki galaksilere bakarak evrenin ilk dönemlerindeki galaksilerin özelliklerini inceleyebiliyorlar artık. Ancak daha uzaktaki nesnelere baktığımızda, ötesini *göremediğimiz* bir *uzaklıkla* karşılaşırız: *Ufuk* adını verdiğimiz bu olgu tüm evren için de geçerlidir. Nasıl okyanusun kıyısında ufuk çizgisinin ötesinde kalan bir gemiyi *göremiyorsak* tıpkı bunun gibi evrende de *ufuk ötesini* göremeyiz. Çünkü ışık sabit bir hızla hareket eder. “Evren sadece kısa bir süredir -yaklaşık 13,7 milyar yıldır- var olduğuna göre 13,7 milyar ışık yılından daha uzak yerler bizim için bir süre daha görünmez kalacak.... Geriye doğru akıl yürütelim. Eğer evrendeki bütün galaksiler birbirinden uzaklaşıyorsa, geçmişte bu galaksilerin (...) iç içe durduğu bir dönem olmalı. Büyük Patlama dediğimiz bu olay bir sürü kafa karışıklığının (...) sorumlusudur. Hızın mesafeyi zamana bölerek bulunduğunu hatırlarsak, Büyük Patlama’nın ne zaman olduğunu kestirebiliriz...”

Genel göreliliğe dönersek, iki noktanın birbirinden ne kadar uzakta olduğunun, uzayın işleyişini *tanımlamakta* olduğunu görürüz. Doğal olarak bu işleyişi *düşünsel deneyimin* konusu yaptığımızda *evrenin dışı* diye bir şeyin olmadığını algılarız. Ne yaparsanız yapın evrenin kenarına-kıyısına *asla* ulaşamazsınız. Bir anda evreni sonlu düşünsek bile her şey kendi üzerine *kwırılmış* olduğundan kıyıdan-kenardan *yoksundur*.

* Goldberg, Dave- Blomquist, Jeef; *Evren Kullanma Kılavuzu*-Çev.: Cemal Yardımcı; Metis Bilim, İkinci Baskı; İstanbul- 2012; s, 178-181 arası a.g.e; s, 178-181 arası

Evren *genişlemeyi* sürdürdükçe *ufkumuz da genişledikçe genişliyor*. Giderek daha çok şey göreceğiz. Ufuk zamanla *en yüksek uzaklığa* erişecektir. Bunun ötesinde bir şey olup olmadığını *hiç bilemeyeceğiz*. Sonuç olarak evren *hiçbir şeyin*, yani *hiçin içinde genişliyormuş* gibi görünüyor.*

Günümüzde bilim insanları evreni iki kuramla açıklıyorlar: *Genel görelilik kuramı ve kuantum mekaniği*. Genel görelilik kuramı, *kütleçekim kuvvetinin* yanı sıra, evrenin *büyük ölçekli* yapısını açıklıyor. Kuantum mekaniğine gelince o, *sonsuz küçükler dünyasıyla* uğraşiyor. Ne yazık ki bu iki kuram en azından bugün için birbiriyle *tutarlı değil*. Başka anlatımla *ikisi birden doğrulanamıyor*. İki kuramı birleştiren *yeni bir kuram*, bir *kuantum kütleçekim kuramı* bulma yolunda yoğun çabalar var. Bulunabilir mi? Bulunursa ne zaman bulunur? Herhangi bir bilgiye sahip değiliz.” Einstein bir ömür *tüketti* bu yolda; ömür bitti, kuantum mekaniği ile Newton mekaniğini *doğrulayan* bir her şeyin formülü bulunamadı.

Kuantum ve Hiçlik Mistisizmi: Massachusetts Teknoloji Enstitüsü’nden bilim tarihçisi David Kaiser’in, *Hippiler Fiziği Nasıl Kurtardı: Bilim, Karşı Kültür ve Kuantum Uyanışı* adlı bir kitabı yayımlanınca kuantum ve hiçlik mistisizmine bir *kapı aralandı*. Kitapta Kaiser, kuantum mekaniğinin sonuçları ile *Doğu mistisizmi ve New Age düşünceleri arasında bağlantılar* kurmaya çalışıyordu.

* Laboratuvarlarda minik bir evreni nasıl yarattırabilirsiniz? Şişen evren görüşünü ileri sürenlerden biri, Stanford Üniversitesi’nden Andrei Linde, ‘Eğer minik evrenler yaratmayı becerebilirsek, o zaman belki de Tanrı’yı yalnızca evrenin yaratıcısı olmaktan daha karmaşık bir şey olarak yeniden tanımlamamız gerekebilir’, demektedir.” (Kaku, Michio; *Olanaksızın Fiziği/ Fazerlerin, Kuvvet Alanlarının, Işınlamanın ve Zamanda Yolculuğun Dünyasına Yapılan Bilimsel Bir Keşif Gezisi*-Çev.: Engin Tarhan; ODTÜ Yayıncılık, Üçüncü Baskı; Ankara- 2015; s, 281)
Omnés, Roland; *Kuantum Felsefesi*-Çev.: Ercüment Akat-; Alfa Bilim, İstanbul- 2017; s, 49-57 arası

Kitap özünde *Temel Fysiks Grubu* diye anılan Kaliforniya-
lı eksantrikler hakkında yazılmış bir *koleksiyonu*. “Bu grup,
1970’lerde kuantum mekaniğinin, benzeri sadece Doğu din-
lerinde karşılaşılabilecek derin mistik gerçeklere işaret ediyor
olabileceği ihtimalini inceledi ve böylece kuantum mistisizmi
diye adlandırılabilir bir çeşit New Age hareketinin doğma-
sına neden oldu... kuantum döneminin gerçek anlamda bir
döneme karşılık gelmediği fakat Batı tarihindeki özel bir döne-
min kültürel bir yan ürünü olduğu olasılığını ortaya koyuyorsa,
kuantum mistisizmi de aslında Doğu Kültürü Dönemi ola-
rak adlandırılması gerektiğini iddia eder.”

Kitabın adı kuantum fizikçilerine biraz *küstahça* görünse
de Kaiser, kuantum mekaniğinin *felsefesi Batı’da yapılamadı*
diyordu; çünkü *savaşlar* Batı ve Amerikan fiziğinden felsefeyi
sildi. Atom bombasını geliştirme ve bu projeyi yaşama geçirme
çalışmaları, *felsefenin göz ardı* edilmesine yol açtı. Daha doğ-
rusu fizikçiler *sistemin memuru* durumuna dönüşünce felse-
feyle uğraşacak *zaman* bulamadı. Artık onlar, bilim-insanından
çok *görev insanı* idiler. Buna karşın felsefe Doğu Mistisizminde
başlangıçtan beri vardı ve hiçbir zaman *yok edilemedi*, demek
istiyordu bir bakıma.

Kuantum mekaniğindeki gelişmeler, kendi özgün felse-
fesini üretemediği için insanlar şaşkındı; Doğu Mistisizmine
kapı aralamak kuantum mekaniğine ilişkin özgün felsefenin
oluşturulmasına *yaşamsal katkı* verecekti: “1925-1927’de ku-
antum mekaniğinin icadı, aynı zamanda özgün felsefi bir krizi
tetikleyen çok çarpıcı bilimsel bir başarıydı. Bu teori zaman ve
mekân, nedensellik ve gerçeklik hakkındaki temel inanışları alt
üst etti. Bilim hakkında var olan pek çok temel kültürel ve fel-
sefi kabullerin hatalı olduğunu gösterdi. Bridgman’ın 1929’da...

* Crease, Robert P./Goldhaber, Alfred Scharff; *Kuantum Dönemi/Planc, Bohr, Einstein ve Heisenberg Belirsizliği Sevmeyi Bize Nasıl Öğretti*-Çev.: Vural Arı-; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul- 2016; s, 230

yazdığı gibi, dünyanın dibi koptu. Önde gelen fizikçilerin çoğu bu dibi tamir etmeye çalıştı... kuantum mekaniğinin manasını anlamak için mücadele etti. Ortak bir noktaya varılamadı. Bohr tamamlayıcılık düşüncesini öne sürerken başkaları gerçekliğin istatistiksel anlayışına müracaat etti. Schrödinger, kuantum mekaniğini klasik bir teoriye dönüştürmeye çalışırken kelimenin tam manasıyla etrafa dalgalar yaydı. Einstein ise tamamen isyan etti ve umutları Newton döneminin tamamen yeniden inşa edilmesine bağlı kaldı.”*

Bir bakıma her şey *ne bilmek* istediğimize bağlıdır: Bu yaklaşım Doğu Mistisizminde, özellikle *Zen felsefesinde* çok uzun süreden beri *kabul* görür. Örneğin bizler tekil bireyler olarak karıncaları birincil organizmalar olarak düşünmeye, yani *indirgemeci* bir yaklaşımla algılamaya alışkınsınız. Ama bir bütün olarak *koloninin kendisi* de bir organizmadır. Yani *bütüncül* bir olgudur. Bu nedenle fizikçiler çok uzun zamandan bu yana fiziksel dünyaya ilişkin *saf indirgemeci* yaklaşımı *terk ettiler*. Yükselişe geçen bu yaklaşım; “Belki de kısmen oryantal felsefe ve mistisizmle uyumlu olduğu için bütüncü bilim hızla bir tarikat olmaya doğru ilerlemektedir. Bu değişen havanın gayet iyi bir biçimde yakalandığını Fritjov Capra’nın *The Tao of Physics* (Fiziğin Tao’su) ve Zukav’ın *The Dancing Wu Li Masters* (Danseden Wu Li Ustaları) kitaplarında modern fizik ile Doğunun ruhun ‘tekliği’ ve evrensel kader gibi geleneksel bütüncü kavramlarının paralelliklerinin istismar edilmesinden de görebiliyoruz.”*

David Bohm, *Wholeness and Implicate Order* (Bütünlük ve saklı Düzen) adlı çalışmasıyla bütüncü anlayışı geliştirme çabasına girmiştir. O’na göre; “‘Hayatın kendisi bir anlamda bir bütünlüğe ait olarak değerlendirilmelidir.’ Hayatın soluduğu-

* a.g.e; s, 230

Davies, Paul; *Tanrı ve Yeni Fizik* Çev.: Barış Gönülşen-; Alfa Bilim, İstanbul- 2014; s, 92

muz hava gibi cansız olduğu kesin olan parçalar ve bedenle-
rimizin içerisinde belki de günün birinde birleşecek olan mo-
leküller dahil olmak üzere bütün sistemin içerisine bir şekilde
'kıvrılmış' olduğunu ileri sürerek devam eder.”

Aslında fizik bütüncü olgularla başa çıkmak için çalışma-
lara yüz yıl kadar önce başladı: Bu çalışmalara *James Clerk
Maxweell* ve *Ludwig Boltzmann*'ın termodinamik alanındaki
başarıları öncülük etmiştir diyebiliriz. Değişiklikleri düzenle-
yen *termodinamiğin ikinci yasasına* göre bir *artış* için her
zaman bir *düzensizlik* gerekir. Tersine bir algı uyandırıyor gibi
gözükse de biyoloji ile termodinamiğin ikinci yasası arasında
çelişki yoktur. Düzenin bir yerde *birikmesi* başka bir yerde ya-
ratılan *entropi* pahasına olanaklıdır.

Kuantum Mistisizmi Hareketi, Fundamental Fysiks Gru-
bu'nun *dağılmasından* sonra da büyümesini sürdürdü: Ha-
reket, Capra'nın *Fiziğin Taosu* adlı kitabının yayımlanmasıyla
yeni bir içerik kazandı. Capra, kuantum fiziği ile Zen Budizm'i
arasındaki *bağıntıyı* öne çıkarıyordu; bu bağıntı, günümüz
dünya görüşünün yetersizliği ölçü alındığında bir *kültürel dev-
rimi* işaret ediyordu.

Kuantum mekaniği bizleri, Newton nesnelliğini *yadsıma-
ya* zorladığı koşullarda, Doğu Mistisizmini de *doğuma* hazır-
landı: Kuantum mekaniği, *geleneksel nesnelliği inkâr ediyorsa
kendi nesnelliğini açıklamak zorundaydı*. Fizikteki çalışmalar
bu soruya *olumlu* yanıt veriyor: XX. yüzyılda, kuantum meka-
niğinin ortaya çıktığı sıralarda kuantum mekaniğini tanımlayan
bir *nesnellik* de belirlemeye başlamıştı.

Nesnellik terimi genellikle *dışarıdan bakma* düşüncesiyle
karakterize edilir: Bir gözlemci bu bakış, bakışın konusu
nesnelliği, gözlenmekte olan şeyden tamamen *ayrı* ve onunla

* a.g.e; s, 92

bağlantı içinde sağlayabilir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi bu *nesnellik* algısı, fizikçileri Newton dünyasına *yaklaştırmıştır*.

Bohr, kuantum *olayları* ile kuantum olaylarını gözlerken kullandığımız *araçlar* arasında keskin bir *ayrımın* olanaklı *olmadığını* ileri sürerek bu yaklaşıma *karşı* çıktı: Şöyle diyordu Bohr; “Gözlem için kullandığımız araçlar (...) içinde bulundukları dünyanın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu araçlar, başka şekilde deneyimleyemeyeceğimiz nesneleri deneyimlememize olanak sağlar ve onları yapılandırmamıza yardımcı olur. Bu nesneler hakkında, onlara yönelik bilgi toplama sürecinden bahsetmeden tam bir bilgi veremezsiniz. Ancak dünya, insanlardan bağımsız şekilde halen deneyimlenebiliyor görünür. Dünyaya istediğimizi yaptıramayız. Bize direnir. Hiç ummadığımız şekilde davranabilir.”*

Yeni nesnellik düşüncesi, XX. yüzyılın başlarında, Alman filozof *Edmund Husserl* tarafından ortaya atıldı. İster felsefi ister bilimsel olsun, her araştırma, *farz etmek* ve çıkarımda bulunmaktan çok *gözlemek* ve *keşfetmekle* ilgili bir sorgulamadır. Gözlem ve keşfetmede, nesneye *dışarıdan bakmak* yerine o nesnenin kendini *gözleyene göstermesi* esastır. Söz konusu nesnenin, kendini *nasıl* gösteriyor olması, ona *nasıl* bakıldığıyla ilgilidir. Bir nesneyi algılama eylemi, o nesnenin başka biçimlerde deneyimlendiği başka eylemlere yönelik *olasılıkları* da içerir. Öyleyse dünyaya ilişkin deneyimlerimizde bir *derinlik*, bir *yoğunluk* vardır. Bir şeyi *dünyanın içinde* bir nesne olarak algılamak, onu *bütünüyle algılamak* anlamına gelmez. Peki ne anlamına gelir; onun, o an *algılanmayan sonsuz başka görünümlere* de sahip olduğunu kanıtlar.

Bu bakış açısını ölçü aldığımızda *nesnellik*, bir nesnenin *dışında* durmak ve onu bu biçimde *dışarıdan algılamak* anla-

* Crease, Robert P./Goldhaber, Alfred Scharff; *Kuantum Dönemi/Planc, Bohr, Einstein ve Heisenberg Belirsizliği Sevmeyi Bize Nasıl Öğretti*-Çev.: Vural An-; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul- 2016; s, 238

mina gelmez; tam tersine ona *içeriden bakmak* ve onu *içeriden algılamak* anlamına gelir.

Bu kapsamda şöyle de söylenebilir: Nesnelerin gerçekte gözlemlerimizden *bağımsız* olarak dışarıda *bir yerde var oldukları* şeklindeki genel evren algısının kuantum faktörleriyle karşılaştığında *tamamen çöktüğünü* belirtmek doğru olur.*

Tanrı Yok mu? Var mı? “Eğer Tanrı kavramından, evrenin dışında, evreni kendi özgür iradesi ile yaratmış olan ve yarattıklarını yüce bir kral gibi yöneten, onları cezalandırıp ödüllendiren bir varlığı anlıyorsak, Spinoza’nın bu Tanrıya ateist olduğunu hemen söyleyebiliriz. Spinoza’nın tanrısı yaratıcı değildir, üretkendir. Aradaki fark şudur: Yaratıcı, kendi özgür iradesi ve kararı ile yaratır. Spinoza’ya göre ise Tanrının gücü, sonsuz olanaklara sahip yüce bir irade değil, karşı konulmaz bir üretim yetisidir ve Tanrı işte bu karşı konulamaz üretim gücünden başka bir şey değildir. Tanrı, tüm şeylerin içinde bulunan yaşamın ta kendisidir... Tanrı, kendi doğasındaki zorunluluk altında üretir. Yani, üretmezlik edemez; ‘Nasıl ki bir üçgenin üç açısının toplamı 180 derece etmezlik edemezse’ der Spinoza. Tanrının kendi doğasındaki zorunluluğa göre hareket etmesi, Tanrının özgür olmadığı anlamına gelmez. Tanrı özgürdür, şu anlamda ki hiçbir güç onu, dışarıdan, başka türlü davranmaya zorlayamaz (...). Ama Tanrının özgürlüğü de bir keyfilik değildir. Tanrı, kendi yasalarındaki zorunluluk içinde hareket eder. Tanrı’nın yasaları, doğa yasaları ile aynı şeydir ve doğanın seyrini Tanrı bile değiştiremez. Evren sürekli bir oluşumdur...; Tanrı kendini üretmekte, üremektedir...”

Şimdi de hiçlik kültürüne dönelim ve Tanrı nasıl sorgulanıyor ona bakalım: Tanrı, Doğa-tanrı/insan-tanrı tasarımlar-

* Davies, Paul; *Tanrı ve Yeni Fizik* Çev.: Barış Gönülşen-; Alfa Bilim, İstanbul- 2014; s, 146
Fransez, Moris; *Spinoza’nın Tao’su/Akıllı İnançtan İnançlı Akla*; Yol Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.; İstanbul- 2004, s, 127-135 arası

da, var olma nedeni *kendi yapısında* bulunan, önsüz–sonsuz olarak algılanan, her şeyin varlığa gelme *nedeni* durumunda bulunan *güç*; canlı ve cansız doğayı güden doğasal eğilimlerin kimliklendirilmesi biçiminde algılanan *doğanın canı, doğanın aklı, doğanın yeteneği*; beyinlerimizde yarattığımız *bedensiz düşünce* ya da *belâ* olarak algılanan *yazgı* kaynağıdır.’

“Tanrı insanın nesnesidir, sadece insanın, hayvanın değil. Ancak neyin bir öz olduğu, yalnızca onun nesnesinden anlaşılır; bir özün zorunlu olarak ilintili olduğu nesne, onun açığa çıkmış özünden başka bir şey değildir. Örneğin otobur hayvanların nesnesi ottur; Gözün nesnesi de ses değil, koku değil ışıktır... Bu durumda, tanrı şayet insanın nesnesi ise o zaman bu nesnenin özünde sadece insanın kendi özü ifade edilmiştir... Maddi şeyleri tanrıdan türetmek, tanrıyı sadece materyalist bir öz olarak belirlemekle mümkündür. Tanrı yalnızca bu şekilde tasarlanan, hayal edilen bir nedenden, dünyanın gerçek nedeni haline gelir... Sonuç nasılsa neden de öyledir.”

Kimi fizikçiler, *belirsizlik ilkesinin* Tanrı’nın *varlığı* konusunda sonuçlar ürettiğini söyleme *cüretini* gösterdi. Bunların başında Campton Etkisini keşfeden fizikçi *Arthur Holly Compton* geliyordu: Campton, *belirsizlik ilkesinin aklın madde üzerinde etkisinin olma olasılığını dile getirmeye ve belirsizlik ilkesinin insan aklına yeni bir rol biçtiğini* söylemeye başladı. Ona göre *belirsizlik ilkesi, insan ötesi bir Bilge’nin varlığını* hissettiriyordu. Campton, “atomların hayret verici dünyasının varlığının maksatlı bir yaradılışa işaret ettiğine, Tanrı’nın var

* Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul-2010, s, 1146-1147
Feuerbach Ludwig; *Geleceğin Felsefesi*-Çev.: Oğuz Özügöl-; Say Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul- 2012; s, 92 ve 105

olduğu ve her şeyin gerisinde akıllı bir maksadın yattığı düşüncesine işaret ettiğine inanıyorum”,* diyordu.”

Campton’un bu çıkışı, dinsel inancı olan yazarları *mutlu* etmişti; artık *Nobel ödüllü* bir sözcüleri vardı. Bilim, *yeni fizik* ile *dönüşüme* uğramış, evrim düşüncesine *yeni bir biçim* vermiştir. Bilim ile din arasındaki çelişkiye *son vermiştir* bu yeni fizik.

Belirsizlik ilkesi, fiziğin önde gelen düşünürlerine mistikler gibi *bayal kurmayı* öğretiyordu. Kuantum fiziği, doğaya ilişkin öylesine *belirsiz* bir bakış açısı ortaya koyuyordu ki o, *doğa ötesi* diye tanımlanabiliyordu.” “İnanıyorum ki elimde doğrudan istatistiksel bilgiler olmamakla birlikte, bilim insanların yarısından daha fazlası, babalarının Tanrı’sına ya da klasik anlamda Tanrı’ya inanmamaktadır... Ben bilimin, Tanrı’nın varlığını çürütemeyeceği düşüncesindeyim. Kesin olarak böyle düşünüyorum... Tanrı’ya inanan çok sayıda bilim insanı tanıyorum. Amacım herhangi bir şeyi çürütmeye çalışmak değil. Tanrı’ya inanan, hem de geleneksel tarzda inanan çok sayı-

* Crease, Robert P./Goldhaber, Alfred Scharff; *Kuantum Dönemi/Planc, Bohr, Einstein ve Heisenberg Belirsizliği Sevmeyi Bize Nasıl Öğretti*-Çev.: Vural Arı; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul- 2016; s, 138
“Tanrı yaratan değil, var olandır ve evrenin toplamıdır.... Büyük Patlamanın ilk anında evrim yasası işlemeye başlamış ve enerji maddeye dönüşerek Evreni yaratmıştır... Evrende her türlü madde dört temel güç ile var olmakta ve yaşamını sürdürmektedir. Bunlar Ateş(Enerji), Hava(-Gaz), Su(Sıvı) ve Toprak(Katı)... Tanrının amacı, kendi yaratımlarının bilinçliliği ile kendi tekamülünü daha üst seviyelere taşımaktır... Ruhun tekamülünü, yani çıktığı ana kaynağa dönmesini sağlayan evrensel yasa, yeniden doğuş yasasıdır... Yeniden doğuş yasası, ruhu bedenlenmeye itmektedir. Bu bedenlenmeler sonucu dünya, ruhsal enerjinin yenilendiği bir mekân olarak görünmektedir. Diğer bir deyişle enkarne olan her ruh, hayatın yeni bir yönünü deneyimleyecek ve bunu geliştirecektir.

Kuantum yasaları çerçevesinde evrende var olan her zerre birbiriyile haberleştiği için, Tanrının haberdar olmadığı hiçbir durum söz konusu olamaz.” (Gener, Cihangir; *Ezoterizmin Bilimsel İspatı Kuantum*, Bilgelik Okulu yayınları; Genişletilmiş İkinci Baskı, Ankara; s, 17- 20-21)

*** Feynman, Richard P; *Her Şeyin Anlamı*-Çev.: Osman Çeviktay-; Alfa Bilim, İstanbul- 2016, s, 27-28)

da bilim insanı vardır. Belki Tanrı'ya nasıl inanadıklarını tam olarak bilmiyorum. Fakat Tanrı'ya olan inançları ve bilimsel çalışmaları tam olarak uyum içindedir. Uyum içindedir ama böyle olması oldukça zordur. Benim burada sizlerle tartışmak istediğim şey, bu uyumu sağlamanın niçin zor olduğu ve belki de bu uyumu sağlamaya girişmenin, çekilen zahmete değip değmeyeceğidir.”

Büyük çoğunlukla diğer fizikçiler, yapılan bu yanlış yorumlardan *debşete* düştüler: Eddington'u, belirsizlik ilkesi üzerinden din adamlarına *destek* vermekle, özgür irade düşüncesini eski durumuna *döndürmek* için fırsat yaratmakla suçladılar.

Tanrı sorgulaması kapsamında “Teodisede, dört mantıksal seçenek vardır:

- (1) Tanrı ne hep-iyidir ne hep-güçlüdür (buna Tanrı denilemeyeceği gerekçesiyle genelde dışlanan bir seçenek);
- (2) Tanrı hep-iyidir, fakat hep-güçlü değildir;
- (3) Tanrı hep-güçlüdür, fakat hep-iyi değildir;
- (4) Tanrı hem hep-iyidir, hem hep-güçlüdür.

Yahudi-Hıristiyan ve İslam geleneğinde genelde benim-senen son seçenek, Tanrı'nın varlığı ile kötülüğün varlığı ara-

* “Bugünlerde yazarlarının bilimde Tanrı'nın varlığının izlerini bulduklarına inandıkları pek çok kitap var. Hıristiyanlar (ve kuşkusuz İsa da) Büyük Patlama kuramında, yaratılışa (Tekviv/Genesis) anlatılanların doğrulandığını görüyorlar. Başkaları ya da aynı kişiler, eski Ahit kitabını ya da Tevrat'ı (Eski Ahit'in ilk beş kitabı) doğa yasalarıyla bağdaştırırlar. Bir başka grupsa, birtakım doğu dinlerini, (örneğin Tao-tö-king) kanıt olarak belirtirler...” (Omnès, Roland; *Kuantum Felsefesi*-Çev.: Ercüment Akat-; Alfa Bilim, İstanbul- 2017, Önsöz, s, 284; “Fizik biliminde enerji, ‘iş yapma yetisi’ olarak tanımlanır.... Diğer bir deyişle Tanrının kendisi enerjidir. Enerjinin yerel olarak belirgin hale gelmesi, varoluşun ifadesidir. Yine enerjinin belirgin olma özelliğini kaybetmesi, yani tümel enerjiye karışması ise yok oluşun bir ifadesidir. Enerji hem dalga boyu olarak hem de madde olarak kendini gösterebilir. Sınırlı ve durağan bir frekans yayılımı maddeyi, yaygın ve değişken bir frekans yayılımı ise dalgayı işaretle eder.... Bu durum, kuantum kuramının bize ispatladığı bir gerçektir.” (Gener, Cihangir; *Ezoterizmin Bilimsel İspatı Kuantum*, Bilgelik Okulu yayınları; Genişletilmiş İkinci Baskı, Ankara; s, 55)

sında bir uyumu gerektiren güç bir seçenektir... Teodise, her zaman Tanrı'nın kadiri mutlaklığını ve iyilikseverliğini varsa-yan her monist teolojinin en güç işi olmuştur...

Hiçbir basit çözüm işe yaramaz ve birçok teodise şunları önermiştir:

(1) Kötülük olarak algılanan şey, daha büyük iyilik için gerçekten zorunludur.

(2) Kötülük, özünde iyi bir evren yaratmanın zorunlu yan ürünüdür.

(3) Uygun bir şekilde algılanırsa, kötülük gerçek bir varoluşa sahip değildir.

(4) Evren kusurludur, fakat Tanrı onu kusursuzluğa doğru çeker.

(5) Kötülük sorununun tümü sematik bakımdan anlamsızdır.

(6) Kötülüğün anlamı, Tanrı'nın anlayışımızdan sonsuzluğa kadar gizlediği bir sırdır.

(7) İstirap bizi sınar, eğitir ve olgunlaşmamızı sağlar.

(8) İstirap, günahlarımızdan ötürü bizi cezalandırır.

(9) Kötülük, yalnızca özgür iradenin eylediklerinden kaynaklanan günahın sonucudur. Tanrı, özgürlüğün daha büyük iyiliğine ulaşmak için kötülüğe izin verir. Bu sonuncusu, Hıristiyan teodisesinin en önde gelen savı olmuştur.”

* Russell Jeffrey Burton; *İblis*-Çev.: Ahmet Fethi-; Kabalcı Yayınevi, İstanbul- 2000; s, 13-14

Einstein Tanrı derken tektanrıci dinlerin Tanrı'sını değil, “Hollandalı 17. yüzyıl filozofu Baruch Spinoza'nın tarif ettiği Tanrı'yı kastediyordu: Olası en iyi doğal düzenin simgesi. Spinoza, doğayla aynı anlama gelen Tanrı'nın rastlantıya yer bırakmayacak şekilde sabit ve sonsuz olduğunu savunuyordu. Einstein, Spinoza'nın düşüncelerine katılarak doğanın mekaniğini yöneten değişmez kuralları aradı. Dünyanın kesin bir şekilde belirlenmiş olduğunu kanıtlamaya kesinlikle kararlıydı.”

Doğal düzenin *tersi* olan *rasgeleliğin* izinde *yazgı ortaklığı* yapan Einstein ve Schrödinger, birbirlerini desteklemekten mutluydular. Bu mutluluk, Schrödinger'in erken davranarak bir her şeyin kuramını bulduğunu basın toplantısıyla açıklayınca *kısa bir kriz* yaşadı. Ama bu bir *düşünsel deneyimdi* ve bir her şeyin kuramı bulunabilmiş değildi. Aralarındaki kriz *aşıldı* ve her şey *normale* döndü.

Özellikle doğadaki tüm şeyleri birbirine bağlayan gücün *irade gücü* olduğunu söyleyen Spinoza ve Schopenhauer'ın yazılarıyla kendilerini *besleyen* Einstein ve Schrödinger, evrenin herhangi bir temel tanımındaki öznellik ve çift anlamlılığa karşı tavrı aldı. Kuantum mekaniğinin gelişmesinde *belirleyici bir rol* oynamalarına karşın, her ikisi de kuantum kuramının *tamamlanmamış* olduğunu düşünüyordu. Deneysel başarılar, kuantum kuramını tamamlama yönünde *değişmez nesnel bir gerçekliğe* taşıyacaktı fizikçileri. “Her ikisi de doğayı tarif eden yeni denklemler üretme konusunda Newton ve Maxwell'in ayak izlerini takip etmeyi umdular. Gerçekten de yirminci yüzyıl fiziğinin en önemli denklemlerinden bazıları bu iki kişi tarafından geliştirilip onların isimleriyle anılacaktı..., kariyerlerinin son dönemlerinde Spinoza, Schopenhauer ve Ernst Mach gibi düşünürlerin fikirlerine başvurarak ciddi ölçüde felsefi konu-

* Halpern, Paul; *Einstein'ın Zarı ve Schrödinger'in Kedisi*-Çev.: Serhat Atay; Kırmızı Kedi yayınları, İstanbul- 2017, s. 14

lara eğildiler. Spinoza'nın sabit doğal düzen olan Tanrı kavramından yola çıkarak gerçekliği açıklayan basit ve değişmez bir kurallar topluluğu aradılar. Schopenhauer'in dünyanın 'irade' isimli tek ilkeyle yürüdüğü düşüncesinden yola çıkarak büyük birleşik uyumları aradılar. Mach'ın 'Bilim elle tutulabilir olmalı,' fikrinden hareket ederek nesnellik mekanizmasını kanıtlamak adına gözlemlenmemiş, yerel olmayan kuantum bağlantıları gibi gizli süreçlerden uzak durdular.”

Savaş sonrası Schopenhauer'in Doğu felsefesine yaptığı *vurgulardan* etkilenen Schrödinger, *Hinduizmin eski Hintçe yazılarını ve doğu düşüncesinin klasiklerini* okudu; felsefeye yöneldi ve felsefi görüşlerini açıklayan birkaç kitap yazdı.”

* a.g.e; s, 33

“Schopenhauer, 'felsefenin yaban yıllarından' çıkmıştır ve en acı biçimde bu yıllara düşmandır. Sekülerleşmiş us dinine fazla değer vermemiştir. Eskiden tüccar çırağı olan Schopenhauer'a us, bir ayakçı gibi görünür. Efendisi 'istenç' onu nereye gönderirse ayakçı us da oraya koşar. 'İstenç' ne tindir ne töresellik ne tarihin usu. 'İstenç' aynı zamanda hem canlı hem de belalıdır. Ölüm ve yok oluş, sayısız düşmanlık meydana getirir. Schopenhauer çağına zıt düşer. Ona can veren yapma arzusu değil; tersine bırakma sanatıdır. 'Usdışılığın en ussal filozofu (Thomas Mann), dokunaklı davranışlara ket vurma felsefesi geliştirir. Hayali, müziğin 'çıkarsız' oyununa geri dönüşen bir dünyadır. Türlü incelikler altında saklayarak, sonradan Wittgenstein ve Adorno'nun da düşlediği bir barışma hayali. Schopenhauer düşlerken, onun için bir kâbus olan gerçekliğin gücüne karşı kendini korumak ister. Kâbusu, felsefenin yüreğine alarak kendini korur. Bir defasında yaşamının sonuna doğru bir söyleşide şöyle demiştir: 'Sayfaların arasında gözyaşlarının, haykırmanın ve dişlerin tıkırdamasının, herkesin karşılıklı birbirini katletmesinin korkunç gümbürtüsünün duyulmadığı bir felsefe, felsefe değildir.' Çağının çok ilerisinde olan, insanın megalomanlığının üç büyük gücenmesini sonuna kadar düşünmüş olan bu filozofu göz ardı ediyorlardı. Kozmolojik gücenme: Dünyamız, sonsuz mekân içinde sayısız kürelerden biridir, üzerinde de 'yaşayan ve bilen varlıklardan oluşan bir küf tabakası' vardır. Biyolojik gücenme: İnsan yalnızca içgüdü eksikliğini ve yaşama dünyasına yetersiz organik uyumunu zekâyla telefi etmek zorunda olan bir hayvandır. Psikolojik gücenme: Bilinçli Ben'imiz kendi evinin efendisi değildir.” (Safranski, Rüdiger, *Schopenhauer/ Felsefenin Yaban Yılları*-Çev.: Ali Nalbant-; Kabcacı Yayıncılık, İstanbul- 2015, s, 12 ve 14)

Schrödinger ve Einstein'ın felsefi görüşleri, önemli ölçüde örtüşüyordu. Einstein, Schopenhauer'i okusa da daha çok Spinoza'dan etkilenmiştir. Spinoza, evrene ilişkin olarak temelinde *rastlantı* olmayan *kusursuz* bir birleşme, yani *bir her şeyin kuramını* arama uğraşında Einstein'ın *rehberi* olacaktı. Spinoza aynı zamanda Schopenhauer'i etkilemiş olduğu için Schrödinger de Spinoza'yı okumak durumunda kalmıştır.

Spinoza, 1632'de Amsterdam'da Sefarad Yahudisi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Ortodoks bir eğitim almasına karşın, Tanrı tanımına *köktenci bir yorum* getirince Sefarad topluluğu bu yorumu *kâfirce* buldu ve O'nu *afroz* etti.

Tektanrı dinlerde Tanrı, *yaratıcı* olarak dünyayı ve yaşamı var etmiştir; dünyadan *ayrı* olmasına karşın, istediği anda dünyaya ve yaşama *müdabale* edebilirdi. Böyle olmakla birlikte tüm kararları *vermez*, kendi seçimlerini yapabilmeleri için insanlara özgür irade bahşederdi. Ancak özgür irade konusu *sayısız teolojik tartışmaya* neden olmuştur: Örneğin *yazgıyı* kabul eden topluluklarda, yazgıya ilişkin kararlar Tanrı tarafından önceden belirlendiği için insanın yazgısı *mühürlenmiş* bir durumdadır. Bu tür inanç topluluklarında, özgür iradenin özgür seçimi yoktur: Kötü olan iradesiyle *kötü karar*, iyi olan iradesiyle *iyi karar* alacaktır ve bu durum, *sonsuz* kadar böyle sürecektir.

Önceden belirlenmiş bir yazgıyı *kabul etmeyen inançlarda*, insanın davranış seçimleri özgür irade gereği tümüyle özgürdür ama Tanrı, insanların davranışlarını *izleyecek ve ona göre davranacaktır*. Kötü tercihler, ölümden sonra *cezalandırılacak*, iyi tercihler ise ödüllendirilecektir.

Hiçlik kültüründe varolanla değil, *varolmayan ile olumlama* yolu seçilir: Tanrı sonuçları yok ederek ya da üç terkin ilk basamağı olan bu dünyayı terk ederek ortaya çıkan *varolmayan durum* ölçü alınarak *kanıtlanır*.

Tasavvuf geleneğinde, *düşüncede görerek* canlı-cansız her şeyi *soymak* ya da *somutluğu terk ederek* her şeyi *doğa olmayan doğa* durumuna dönüştürme çabası hep önde tutulur. Özelde *insanın*, genelde *doğanın* dirilik kazandırıcı bir parçasıdır artık; ancak *tutsaktır*. İşte kişi *terk-i dünya aşamasını* yaşama geçirmekle yine *doğduğu kaynağa* yönelmeye başlar. Yönelmeye paralel olarak doğal olandan *sıyrılır*, doğaya *benzemeyen* bir aşamaya çıkarak kendi *kendisiyle çelişkisine son verir*. Çelişkisine son verdiğinde doğaya benzememek bağlamında somut beden kimliğinin ötesinde duyu organlarınca algılanamayan ancak yine *nesnel* olan bâtını evrenin bir parçası durumuna gelir. Bunu yaparken doğa parçalarını da kendi somut nesne kimliklerinin ötesinde onu yaratan öze indirger.

XVII. yüzyıla taşınıldığında, özgür irade anlam *genişlemesi* kazanırken *Tanrı müdahalesi*, daha *sınırlı* bir durum kazandı. Newton bu anlayış üzerine *kendi* Tanrı tasarımını yapılandırdı: Tanrı kütleçekim yasasını ve diğer doğa yasalarını/kurallarını *belirledi*, gezegenleri ve diğer gökcisimlerini *yerlerine yerleştirdi* böylece *kendi başına işleyen* mükemmel bir *makine* yarattı. Bu tasarımda Tanrı, yaratılan mükemmel işleyişin *gözlemcisiydi* bir bakıma.

Yaklaşımı gereği Spinoza, insanın işlerine, doğal dünyaya ikide bir *müdahale* edecek olan *kişisel Tanrı* kavramını reddetti; O'na göre Tanrı, *tüm devreni dolduran maddenin*, *tüm evrende her yere yayılan maddenin kendisiydi*; doğada *tesadüf* diye bir şey yoktu, her şey *var* olmak ve belirli bir biçimde *davranmak* için ilâhî doğanın gerekliliğine *muhtaçtı*. Evrenin nasıl oluştuğuna ilişkin *tercib* kullanmak doğru *değildi*; çünkü evrenin özellikleri Tanrı'nın özelliklerinin *sonucuydu*, bu nedenle evrenin tarihi, *zamansız bir desenle dokunmuş* bir halıydı.*

* Halpern, Paul; *Einstein'ın Zarı ve Schrödinger'in Kedisi*-Çev.: Serhat Atay; Kırmızı Kedi yayınları, İstanbul- 2017, s. 112-113-114

“Spinoza’nın teorisinden çıkan sonuca göre, Tanrı doğadan ayrı değil, tersine doğayla özdeştir. Ancak Tanrı insan zihni tarafından iki ayrı biçimde algılanmaktadır; kutsal zihin ve onun bir parçası olan kendi zihnimiz üzerinde düşünürken ya da aynı şekilde fiziksel dünyanın yapısını araştırırken, sahip olduğumuz Tanrı bilgisini iletletiyoruz. Bu bilgi için yapılan her şey iyidir ve kurtuluşumuz için yapılmıştır. Spinoza birciliğini ünlü bir sözle ifade eder; dünya ‘Deus sive natura’dır yani ‘Tanrı veya Doğa’dır. Bu açıklama Spinoza’nın hem bir ateist hem de bir panteist olarak, hatta -Novalis’in ünlü deyiimiyle- doğanın her tarafından kutsal bir destek alan ‘Tanrı-sarhoşu bir insan’ olarak değerlendirilmesine yol açmıştı... Tanrı her şeyin ‘yaratıcısı’ değil, her şeyin ‘her yerde hazır ve nazır olan’ nedenidir; yani, kendi yarattığı dünyanın içinde bulunmaktadır, onun ötesinde değil.... Tanrı biricik ‘özgür’ nedendir, çünkü yalnızca o kendisini-yaratandır.”

Tanrı sorgulaması *iki yöne* bir gelişim gösterdi: *Metafizik idealizm* zemininde Ortodoks inançlara/ dinlere *kaynak* olacak biçimde yapılandı. Ya da *düşünceci idealizm* zemininde doğa-tanrıclığa/insan-tanrıclığa *kaynak* olacak biçimde kurumlaştı. Einstein da kaleme aldığı özyaşam öyküsünde böylesi bir yol ayrımından geçtiğini anlatır: “Anlaşıldığına göre Einstein daha çocuk yaşta, dünyanın acımasız ve ikiyüzlü olduğu duygusuna kapılmıştı. Kendini bir süre dine ve koyu inanca verdi ama bundan çabuk vazgeçti. -kendi ifadesine göre, halkın anlayacağı dille yazılmış bilimsel kitaplar okuduktan sonra, İncil’de

* Scrutan, Roger; *Spinoza/Düşüncenin Ustaları*-Çev.: Cemal Atila-; Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2002, s, 57-58-59; “Bugün heretik görüş fiziksel dünyadan ayrı bir tanrının var olduğunu yadsımaya, dolayısıyla onu içinde yaşadığımız dünyaya içkin bulmaya dayanır... Ortaçağ’da nedenselliğe dair ortaya atılmış yaradılış veya sûdûr teorilerine göre Tanrı bu dünyanın varolanlarını ya bizzat oluşturarak ya da sûdûr yoluyla halkeder.” (May, Todd; *Gilles Deleuze, Fark ve Bilim*-Çev.: Erkal Ünal-; Cogito, Yapı Kredi Yayınları; Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 82/ Kış- 2016; s, 122 ve 124)

yazılanların gerçek olamayacağı kanısına varmıştı. Yaşamının bu dindar dönemini yorumlarken şunu da ekler: ‘Gençliğimin böylelikle yitirdiğim inanç cenneti benim için, salt kişisel bir dünyanın zincirlerinden ve basit arzuların, umutların ve duyguların egemen olduğu bir yaşamdan kendimi koparabilmek için gerçekleştirdiğim ilk girişim oldu.’

Einstein, öyle görülüyor ki tüm yaşamı boyunca kendini hem dünyanın dayanılmaz acımasızlığından hem de ilkel olarak nitelediği duyguların yönettiği bir yaşamdan bütünüyle sakınmaya çalışmaktan geri durmadı. Bu korunmayı ona ‘insanlardan bağımsız olarak var olan engin dünya’nın gizemini çözme yolundaki çabaları sağladı. ‘Bu dünyayı gözleyip derin düşünmek, bir kurtulma vaadi gibiydi’ diye yazar özyaşamöyküsünde. Kimi zaman da bunu kendisine yalnızca düşünmenin verdiği zevkin sağladığını savunur...”

Einstein’ın Tanrı’sından *doğanın yasaları* çıkıyordu; zamandan *muaf* ve mükemmeldi. Bir gün bir haham O’na “Tanrı’ya inanıyor musun?”, diye sorar. Einstein şu yanıtı verir: “Var olanın harmonisinde ortaya çıkan Spinoza’nın Tanrı’sına inanıyorum, insanların eylemleri ve kaderleriyle ilgilenen Tanrı’ya değil.”

-
- * Balibar, Françoise; *Einstein Düşünmenin Keyfi*-Çev.: Aykut Derman-; Yapı Kredi Yayınları, 7. Baskı; İstanbul- 2017; s, 26-27
Halpern, Paul; *Einstein’in Zarı ve Schrödinger’in Kedisi*-Çev.: Serhat Atay; Kırmızı Kedi yayınları, İstanbul- 2017, s, 114; “Spinoza’nın panteizminden büyülenmiş haldeyim. Modern düşünceye yaptığı katkılara daha da fazla hayranlık duyuyorum.... Çünkü o, ruh ve bedeni iki ayrı şey olarak değil bir bütün olarak ele alan ilk düşünürdür... Kendisinin açıkladığı şekliyle Einstein’ın ‘dini’, bireylerin yaşamlarını kontrol edebilen kişisel bir Tanrı’ya inançtan ziyade doğanın ahengi karşısında kozmik bir huşu, hayret ve samimi bir alçakgönüllülüktür. Einstein bu inanca ‘ kozmik din’ adını vermektedir. Kötüleri cezalandıran ve adil olanları ödüllendiren kişisel bir Tanrı’nın inkârı olduğundan bu inanç tüm tektanrılı dinlerin doktrinleriyle uyumsuzdur... Tanrı’nın bu dünyayı nasıl yarattığını bilmek istiyorum. O veya bu bileşen spektrumundaki o veya bu olguyla ilgilenmiyorum. Bu düşünceleri bilmek istiyorum. Geri kalanlar ayrıntıdır... Ben, Spinoza’nın, kendisini dünyanın adaletli ahenginde ortaya çıkaran Tanrı’sına

Özünde Schrödinger ile Einstein'ın inançlarında önemli bir fark vardı; Schrödinger *Doğu felsefesine* bağlıydı bir bakıma. Einstein ise *gizemciliğe* fazla ilgi duymadı ya da bu ilgi sınırlıydı.* Schrödinger, insanların *ortak bir köke* sahip olduğunu ve doğadaki her şeyin özünde *tek bir varlık* olduğuna ilişkin *derin bir sezgisi* vardı; genelde Doğu, özelde Hint inancını öne çıkarıyor ve Einstein'ın dediği gibi düşünmüyor, yani insanları *sonsuz bir varlığın* parçası olarak görmüyor, tam tersine her birimiz bir parça değil bir *bütündür* diyordu. Einstein ise *farklı düşünüyor* ve ekliyordu: “Ben ateist değilim. Kendimi panteist olarak nitelendirebilir miyim, bilmiyorum. Bu meseledeki problem, bizim sınırlı zihinlerimiz için fazla büyüktür.

Kozmik dini deneyimin, bilimsel araştırmanın arkasındaki en asil itici güç olduğunu iddia ediyorum. Kendi yarattığı nesneleri ödüllendiren ve cezalandıran, ..., kısacası insanların zaaflarının bir yansımasından başka bir şey olmayan bir Tanrı hayal edemiyorum...”

inanıyorum, kendisini insanlığın kaderi ve yaptıklarıyla meşgul eden bir Tanrı'ya değil... Her şey..., bizim üzerinde hiçbir kontrole sahip olmadığımız güçler tarafından belirlenmektedir. Böcek için olduğu kadar yıldız için de belirlenmiştir. İnsanlar, sebzeler veya kozmik toz; hepimiz, uzaklarda görünmez bir kavalci tarafından çalınan gizemli bir şarkıyla dans ediyoruz.” (Einstein, Albert; *Benim Sözlerimle Dünya/ Alice Calaprice'in Seçtiği Einstein'dan Alıntılar*-Çev.: Ozan Karakaş-; Alfa Yayınları, İstanbul- 2016; s, 143/275/277-278-279)

Böyle olmakla birlikte, 22 Aralık 1950 tarihinde Schrödinger'e yazdığı mektubunda şöyle diyordu: “Sevgili Schrödinger, sen çağdaş fizikçiler arasında, gerçeklik varsayımına-birazcık dürüst olunursa- yan çizilemeyeceğini gören tek fizikçisin. Fizikçilerin çoğu gerçeklikle-her türlü gözlemden bağımsız bir şey olarak düşünülen gerçeklikle- tehlikeli biçimde oynadığının farkına varamıyor. Keyfi olarak, kuantum kuramının gerçekliğin bir açıklamasını, hatta tam bir açıklamasını getirdiğini sanıyorlar. Bizim henüz kundaklanmış bebekler olduğumuzu gözlemlemek oldukça üzücü. İnsanların bunu (kendileri için bile) kabul etmemelerinde şaşılacak bir şey yok.” (Balibar, Françoise; *Einstein Düşünmenin Keyfi*-Çev.: Aykut Derman-; Yapı Kredi Yayınları, 7. Baskı; İstanbul- 2017; s, 96) Einstein, Albert; *Benim Sözlerimle Dünya/ Alice Calaprice'in Seçtiği Einstein'dan Alıntılar*-Çev.: Ozan Karakaş-; Alfa Yayınları, İstanbul- 2016; s,

Einstein, Spinoza'nın *kozmi k düzen* kavramını anlayışının merkezine yerleştiriyordu: Bu inanç O'nu, Newton fiziğinin izinde *katı bir belirlenimciliğ * yöneltti. Tasarım gereğ , olasılığı *olumsuz* baktı. İlâhî bir mükemmellik, nasıl olur da *birden fazla* şekilde gerçekleşebilirdi? Her sonucun belli bir *nedeni* olmalı, o da daha önceki bir *nedene* bağlı bulunmalı ve bu durum domino taşları gibi ilerlemeliydi.'

Bilimsel  alışmalarında Einstein *doğayı yöneten ilkeleri* aramaya yönelirken Schrödinger, evrenin *ortak yanlarını* keşfetmeye yöneldi. Doğal olarak Einstein, hiçbir *rastlantı*  gesini kabul etmedi. Buna karşın Schrödinger, *rastlantı* ve şansı, evrenin iradesinin olası *dışa vurumları* olarak algıladığı için rastlantı konusunda daha açık düşünceliydi.

şimdi Schrödinger'in inancının biçimlenmesinde belirleyici bir rol oynayan Schopenhauer ve Einstein'ın inancının yapılanmasında belirleyici olan Spinoza'yı biraz daha *yakından* tanıyalım:

Arthur Schopenhauer (1788-1860), felsefe tarihinde *ir-rasyonalist ve karamsar* olarak bilinen Alman filozofudur. En  nl  yapıtı İradi ve Tasarım Olarak Dünya adını taşır. Schopenhauer, görünen dünyanın *ardında* yatan temel ger ekliğ n *irade* olduğunu savlıyordu: O'na göre bu irade, *akılsız ve bilinçsiz* bir  ze sahipti ama tüm *görünenlerin kaynağıydı*; bu nedenle kendini, gerçekler dünyasında *kanıtliyordu*. Bu bağlamda insan *bedeni* de onun eseriydi. Aklın *denetiminde olmayan* bu irade, insanları *geçici tatminlerle* ya da hiçbir zaman ulaşılamayacak *hayallerle* kuşatıyor, kırılması olanaksız bu kuşatma altında insanları *bıkkınlığın, mutsuzluğun*" ve

279 ve 282

"Başka insanların düşünceleri ve deneyimleri tarafından uyarılmadan, kişinin kendi başına düşündüğü şey en iyi durumda bile saçma ve tekd zidir." (a.g.e; s, 170)

"Ayrıca bugün canım istemiyor böyle bir şeyi. Ne tanıtılma isteğim var ne şaşırtma ne eğlendirme ne de inandırma isteğim. Sinirlerim ayakta, keyfim hiç yok. Kesin bir dinlenime, sürekli bir ge eye can atıyorum.

acının belirleyici olduğu bir *döngüye* sokuyordu. Kurtuluş için *irademizi öldürmek* dışında başka seçeneğimiz yoktu. Bağlandığı bu tasarım O'nu, mutluluğı arttırmayı değil, *acıları azaltmayı* öneren Hinduizm-Budizm felsefesini *içselleştirmeye* itti."

Schopenhauer'in felsefesi, aklın merkeze alındığı felsefe tarihine *yeni bir bakış açısı* anlamına geliyordu. Felsefesinin ilkesel kavramı *irade* idi; irade kavramıyla *içgüdüsel bir olguyu* anlatmak istiyordu. İrade kavramı, fiziksel ve sosyal yapımızı *biçimlendiren* bir durum gibi gözükmeye karşın doğadan doğamızdan gelen *bir enerjidir*. Bu enerji yaşamı *döngüsel* olarak sürdüren güçtür. İnsan nasıl doğasından *kaçamıyorsa* bu enerjiden de *kaçamaz*. İnsan yaşarken bu enerjiye *bizmet* eder; demek ki irade, *yaşamı sağlayan* enerjinin kendisidir. İnsan *denetimsiz* bir biçimde irade içinde hareket ederse, *uygarlıkları, acıları ve kötülüğü doğurur*. Çünkü irade yaşam için hep *talep* eder. Birey, iradenin karşısına *merhamet ve acıyı* çıkararak bir ölçüde de olsa kendini *dışarı* çıkarabilir ve *insan olarak kendini gerçekleştirebilir*. Aynı dışsal olaylar ya da koşullar altında insanlar, *başka başka* dünyalar yaşarlar. Çünkü insan, kendi tasarımlarıyla, duygularıyla ve iradi devinimleriyle *doğrudan* ilişki içindedir. Anlaşılabacağı gibi dışsal olaylar ancak içsel olayların *izin verdiği* ölçüde o kişiyi etkilerler. herkes

Şarapla afyonun o çılgın zevklerinin ozanırım ben, tek susadığım şey yeryüzünde hiç bilinmeyen bir içki, -öyle bir içki ki ne yaşam bulunsun içinde ne ölüm, ne istek ne de yokluk. Hiçbir şey bilmemek, hiçbir şey öğrenmemek, hiçbir şey istememek, hiçbir şey duymamak, yalnız uyumak, uyumak hep, bugün tek dileğim bu. Utanılacak, rezil bir dilek, ama yürekten." (Baudelaire Charles; *Kötülük Çiçekleri*-Çev.: Sait Maden-; Çekirdek Yayınları, İkinci Baskı; İstanbul- 1998; s, 332)

"Thyestes oyununda Seneca'nın belirttiğı hakikat tohumunu takdir etmeye istekli bir protokola sahiptir: 'Gerçek olan tek şey acıdır; acı dışındaki her şey sadece bir mola an'ıdır ve anlamsızdır. İnsan bedeninde güven duyabileceğimiz tek şey, yalnızca ondaki yara izleridir.'" (Eagleton, Terry; *Tatlı Şiddet/ Trajik Kavranı*-Çeviren: Kutlu Tunca-; İstanbul- 2012; Sayfa: 335)

Wikipedia 2009

tıpkı kendi derisinin içinde olduğu gibi kendi bilincinin içindedir ve dolaysız olarak kendi bilincinin içinde yaşar. Bu yüzden dışarıdan pek de yardım edilemez ona.”

Schopenhauer’de *sonuçlar nedenin içindedir*. Bu kapsamda Tanrı *doğanın içindedir*, doğa *Tanrı’nın kanıtıdır*, daha doğrusu *doğa Tanrı’dır*. Tasarımıyla damıtırarak eğer Tanrı, *doğanın içindeki iradedir*.

Doğa kendini sürekli olarak, en önce *inorganik* dünyanın mekanik ve kimyasal etkimelerinden *bitkisel* dünyaya, oradan da zekânın ve bilincin belirlediği âlemlere doğru yükseltir. İnsan zekâsında doğa *duruk noktaya*, üretiminin amacına ulaşmış olur.

Spinoza’nın Tanrı tasarımı adım atmadan önce *varlığın* felsefe tarihinde *nasıl* algılandığını hatırlayalım: *Var olan* ya da *varlık*, genel olarak, *kendinde olan* ya da *kendi başına var olan* ve *kendinde olmayan* ya da *kendi başına var olmayan* olarak ikiye ayrılır. Birincisi *zorunlu varlık*, yani *cevher*, ikincisi *olanaklı varlık*, yani *arazdır*. Yine birincisi *sonsuz olma niteliğine* sahip iken ikincisi *sonlu olma niteliğine* sahiptir.

Spinoza, kendinden önceki filozoflara *benzer* bir sınıflamaya gitmiştir: Varlığı, *kendinde olan* ve *kendinde olmayan* varlık. Kendinde olan varlık, *kendi kendisiyle tasarlanan* ve *kendi kendisinin nedeni olan* varlıktır. Kendinde olan varlık ise *başka şeyde var olan*, *kendi başına var olmayan* varlıktır. Spinoza tasarımı kendinde olan varlık *cevher* olarak algılanır: Cevher, *kendi kendinin nedenidir*, sonsuzdur ve tektir; bu nitelemelerden de anlaşılacağı gibi cevher *Tanrı’dır*. Bir başka anlatımla cevher” ve Tanrı özdeştir, o da

* Schopenhauer, Arthur; *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*-Çev.: Hasan Can-; Tutku Yayınevi, Ankara- 2014, s, 15

Cevher, doğa temelli tasarımlarda, varlaşma nedeni kendi içinde olan ve doğanın mayası olarak algılanan simgesel kurucu ilke anlamında demir ya da varlığı kendinden olan ve gerçekleşmesi için bir başka varlığa gereksinme duymayan varlık; mutlak varlık anlamlarında kullanılır. Bilinç dışı durum olarak algılanan kaos, embriyon ya da yumurta olmakla kaza-

doğadır. Bu yaklaşım Spinoza'nın *panteist* olduğunu kanıtlamaktadır. Çünkü panteizmde her şey Tanrı'dır ya da Tanrı her şeydedir. Spinoza'da iki tür doğa vardır: *Yaratıcı doğa* (natura

nılan halin tasarımı, simgelenmesinden başka bir şey değildir. Taocu gelenekteki bu durum, Batı simyasındaki ilk madde ile özdeşlik gösterir. Maddenin ilk hale ya da embriyon-yumurta vb. duruma indirgenmesi, iç deneyim kapsamında doğum-öncesi duruma, yani embriyon-yumurta durumuna dönüşebilme demektir aslında. Kendini doğum öncesine taşıyabilirse bir kimse, rahme geri dönme yoluyla yeniden gençleşmiş, ömrünü uzatmış olur. Rahme geri dönebilmek için genel kabul gören yöntem embriyon solumasıdır. Aslında Taocu mistik simya deneyimlerinin amacı hastalıkların sağaltılmasından çok, insanı zamanın yarattığı yıpratmalardan, yani yaşlılık ve ölümden koruma yönündür. Sonraları Taocu gelenek ikiye ayrıldı: Dışrak simya ve içrek simya diye. Somut cevherlerle uğraşan simyaya dışrak simya; buna karşın cevherlerin ruhlarını kullanan simyaya içrek simya adı verildi. İçrek simyada, aşkın metaller, bedenin çeşitli bölümleriyle özdeşleştirilir ve yaşanan simya süreçleri de laboratuvar yerine böylesi bir deneyim içerisine giren simyacının bedeninde ve bilincinde yapılır. Ejder ve Kaplan Risalesinin yazarı Su Tung-Po şöyle söylüyor: "Ejder cıvadır. Ersuyu ve kandır. Böbreklerden gelir, akciğerde korunur... Kaplan kurşundur. Nefestir ve bedensel güçtür. Zihinden çıkar ve akciğerlerde korunur... Zihin kımıldadığında nefes ve güç onunla aynı anda hareket ederler. Böbrekler şiştiğinde ersuyu ve kan aynı zamanda akar." Zen okullarının gelişmesiyle daha önce uygulanan yöntemler çileci bir niteliğe büründü: İçrek kimyanın üç yöntemi de şöyle açıklanmaya başladı. Beden kurşun görevini görürdü; kalp ise cıva: Meditasyon, simya işlemi için gereken sıvıyı, zekâ kıvılcımları ise gereken ateşi verirdi. Bu yöntem dışında yollar da uygulandı: Yukarıda anlatılan yöntemde beden kurşuna, kalp cıvaya benzetilmiş ve temel simya işlemleri insanın fiziksel ve anatomik düzeyinde uyandırılmıştı. Şimdi sözünü edeceğimiz yöntemde ise simya işlemleri fizyolojik ve psişik düzeylerde gerçekleşir: Kurşunun yerini nefes, cıvanın yerini ruh alır. Açıktır ki böylesi bir tasarımda bir simya işlemi, nefes alıp verme yoluyla psişik aşamalardan geçme anlamına gelir. Üçüncü bir yöntem de uygulanmıştır ki burada ersuyu kurşunun, kan cıvanın, böbrekler suyun, tin de ateşin yerini tutar. Bütün bu tekniklerin amacı, yaşamın kaynağından gelen enerjiyi emmek ve bu yolla ömrü uzatmaktır. Bir kimsenin embriyon solumasına girmesi, embriyonun ana karnındaki nefes alıp vermesine öykünmesi anlamına gelir. Böylesi bir durumda kişi, kökene döner, embriyon durumuna geçer ve yaşlılıktan kurtulur. (Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2010, s, 237-238)

Arıcan, Musa Kazım; *Panteizm, Panenteizm Ve Ateizm Bağlamında Spinoza'nın Tanrı Anlayışı*, Hece Yayınları, Ankara- 2015, s, 34-59 arası

naturans) ve *yaratılmış doğa* (natura naturata). Kimi kez Spinoza bu iki türü, *doğalaştıran doğa* ve *doğalaşan doğa* biçiminde ifade eder.

Sonuçta anladık ki hem Schopenhauer'ın hem de Einstein'ın tanrısı *doğadır*. Demek ki Tanrı'nın bir *mekânı* vardır; Schrödinger ve Einstein'ın tanrısı *mekânsız* değildir.

Metafizik Tanrı söz konusu ise Tanrı gerçekten *mekânsızdır*. Kuantum mekaniğindeki, yani hiçlikteki Tanrı söz konusu ise Tanrı *mekânlıdır*; *her varlık*, Tanrı'nın dünyadaki *kanıtıdır*, Tanrı'yı kuantum dünyası *kurar* ancak dünya *onaylar*.

Metafizik söz konusu ise hiçlik içinde mekân taşımadığından *lâ mekândır*. Bâtınîlik söz konusu ise hiçlik içinde *mekânı taşıdığı* için hiçlik *lâ mekân değildir*.

Her varlık, görünmeyenden görünüşe taşındığı için *yoktan var oluyormuş* gibi algılanır ki tasavvuf kültüründe buna *Tanrı'nın kerameti* adı verilir.

Doğanın Düşünce Ve nitelik Özelliği: *Kendini bil* buyruğunun izinde ve *hiçlik* felsefesinin *rehberliğinde* yola koyulduğumuzda Doğa'nın *iki özelliğiyle* karşılaşırız: Newton mekaniğinin tanımladığı dünya ölçü alındığında, Doğa'daki iki özellikten *nitelik toplamı doğaya* ya da doğanın parçası anlamında *bedene*, *düşünce toplamı* ise *doğanın aklına* ya da doğanın parçası anlamında *bedenin aklına* indirgenir.

Kuantum mekaniğinin tanımladığı dünya (*hiçlik*) ölçü alındığında Tanrı'daki iki özellikten *nitelik toplamı* atom ya da atom-altı parçacıklara, *düşünce toplamı* ise atom ya da atom-altı parçacıkların aklına indirgenmiş olur.

Teolojide bilincin, dünyayı *değiştirme* diye bir derdi yoktur, bu nedenle beden-in-doğanın önüne geçer. Geçer geçmez, inanç değerleri, doğanın aklının ve insanın aklının sonuçları olmaktan çıkar, yaratıcılığın *nedenleri* durumuna gelir. Teolojik tasarımın mantığı gereği, Tanrı'ya, beden-in-doğanın önüne

geçen bu bilincin diliyle seslenilir ve ona *Tanrı* adı yakıştırılır. Tanrı adını yakıştırdığımız önsüz-sonsuz kimliğin dünya görüşüyle bedene-doğaya ya da atoma, atom-altı parçacığa *bakıldığı*nda, açık ve gizil nesnellik durumundaki gerçeklik *bozulur* ve *dönüşüme* uğrar; giderek *teolojinin parçası* halini alır.*

Vahdet-i mevcutçu tasavvuf, *metafizik zeminde* gerçekleştirilen bu *yapı-bozumunu*, tersine dönüşümle *ayakları üzerine* diker. Öncelikle tanrısal özelliğin önde görünen yanını oluşturan ve *düşünce özelliğinin* toplamı olarak algılanan bilinci, *bilme kültürünün değil değiştirme kültürünün bir parçası durumuna sokar*. Sonra bu değiştirme kültürü ritüellerle *içselleştirilip* yaşama akar. Yaşamın akılsız olmadığı yargısının izinde, *yaşamın akılla* buluşulur.

Kendini bu noktaya taşıyan her hiçlikçi, üç firarın gereğini yerine getirmekle yükümlü olur: İnançtan firar, *zâbirden* (varlıktan-nesneden) *firar* ve *bâtından* (hiçlikten) *firar*.

Teolojinin *sırrına* erenler, teolojik bilgiyle deneyim toplamı durumundaki bilimsel bilgi arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmaya yönelir. Yönelim koşullarında, inancını *terbiye* etmek amacıyla ondan *firar* eder; zâhirin (görünen nesnel gerçekliğin, yani beden-in-doğanın) *aklına* taşınır. Zâhirin aklının sonuçlarıyla göksel ve yersel egemenle taraf olan örgütlü metafizik inanç (din) *parçalanır*. Parçalanma sürecinde yaşanan sıkıntının-acının ödülü anlamında kişide bir *bilinç-inanç* oluşur:

* “Yakından bakıldığında tanrıdaki iki ilke neye indirgenir? Bu ilkelerden biri doğaya, en azından kendi gerçekliğinden çıkarılmış, senin tasarımında var olduğu gibi bir doğaya, öteki de tine, bilince, kişiliğe indirgenir. Sen tanrıya onun yarısına göre, onun arka ve ters yüzüne göre değil, sadece tını, bilinci gösteren ön yüzüne, çehresine göre tanrı dersin: Böylece burada, tanrıdaki iki ilkeye ilişkin gizemci öğretide, gerçek nesne patoloji, tahayyül edilmiş nesne teoloji olur; yani, patoloji teoloji haline getirilir. ...; bizim görevimiz teolojinin, kendisine gizli kalan, içrek bir patolojiden, antropolojiden ve psikolojiden başka bir şey olmadığını... göstermektir.” (Feuerbach, Ludwig; *Hristiyanlığın Özü*-Çev.: Oğuz Özügül-; Say Yayınları, İstanbul- 2008; s, 134-135)

İşte yasaklı kültür insanı, *vahdet-i mevcutçu tasavvuf bilgisi* dediğimiz bu bilinci-inancı, göksel ve yersel egemenle *taraf* olmayacak, tam tersine *ezilenleri kurtuluşa* taşıyacak biçimde bir *yapılanma* içine sokar. Yaşanan değişim-dönüşümle nesnel gerçekliğin, ipuçlarını toplayarak *teolojinin hiçliğine* taşındığının ayırdına varılır: Varılır varılmaz da teolojinin, kendisine *sır* kalan *içrek* bir *antropolojiden* başka bir şey olmadığı dostta-düşmana anlatılmaya çalışılır. Ve ilk firarın sonunda birinci evrensel ilke haykırılır: *Dünya dünyanın bilgisiyle beden bedenin bilgisiyle açıklanır*. Dünyayı ve bedeni açıklamak için, kendisine ilişkin bilgi *dışında* bir bilgiye ihtiyaç yoktur. Atom ve atom-altı parçacıklar atom ve atom-altı parçacıkların *bilgisiyle* açıklanır. Atom ve atom-altı parçacıkları açıklamak için kendisine ilişkin bilgi *dışında* bir bilgiye ihtiyaç yoktur.

Gerçeğe ulaşmak için bu kez, kendini *ikinci bir firara* hazırlar teolojinin sırrına erenler: Zâhirin, yani beden-in-doğanın bilgisinden ya da atom/ atom-altı parçacıkların bilgisinden *firar* eder. Çünkü der; beden-in bilgisi bedene ilişkin, doğanın bilgisi doğaya ilişkin ya da atom ve atom-altının bilgisi, atom ve atom-altı parçacıklara ilişkin bilginin *toplamıdır*. Bedenden önce bedene ilişkin bilgi, doğadan önce doğaya ilişkin bilgi ya da atom ve atom-altı parçacıklardan önce atom ve atom-altı parçacıklara ilişkin bilgi *olamayacağına* göre doğa ve beden ya da atom ve atom-altı parçacık kendisine ilişkin bilgiden *daha yetkindir*. Öyleyse beden-in ve doğanın ya da atom ve atom-altı parçacıkların bilgisinden *firar* etmek, bedeni-doğayı ya da atom ve atom-altı parçacıkları *yaratan* gizil nesnelliğin (hiçliğin) akıyla, yani bânî akıyla *buluşmak* zorunludur. Böylece bedeni-doğayı ya da atom ve atom-altı parçacıkları *konumlandıran*, yani nesnelliği-yaşamı ya da gizil nesnelliği-hiçliği *kuran* bilgiyle buluşmuş olur.* Ve ikinci firarın so-

* bilginin varlığı, bilgi tarafından ölçülemez; şu hâlde felsefenin birin-

nunda ikinci evrensel ilke haykırılır: *Dünya ve beden ya atom ve atom-altı parçacıklar içten yönetilir; dünyayı ve bedeni ya da atomu ve atom-altı parçacıkları yönetmek için kendi iç bilgisi dışında bir bilgiye ihtiyaç yoktur.*

Felsefi düşünceye adım atılır atılmaz; bilinçten önce ne vardı? diye sorulur: Yanıt hazır gibidir; bilinçten önce var olan şey, karanlık enerji durumunda bulunan bir *varlık doluluğu*-dur, yani *doğa olmayan doğa* doluluğudur; öyleyse bilinç, varlık olmak *isteğinin* bir nedenidir. Varlık nesnel ise bunun *nedeni* de *nesneldir*. Nesnel şeyler, *nesnel sonuç* üretir. İsteğin nedeni içte olduğuna göre varlık, *içten* yönetilir. İçten yönetilme tasarımı, bir *hiçlik felsefesi* geliştirmiştir.*

Aslında Tanrı dediğimiz şey, içimize, iç muamelesi değil de *başka bir şeyin içi* muamelesi yapmaya başladığımızda, *doğuma* hazırlanmıştı; büyüdü-serpildi ve *varlık-ötesinde* ikamet etmeye, ikamet ettiği konutundan her şeyi-her yeri *idare etmeye* başladı. İkinci evrensel ilke gereği, dışarıdan yönetim *iptal* edildiği için metafizik tanrı öldürülür; doğa ve insan, metafizik tanrının *tasallutundan* kurtarılır.”

Marifet olarak algıladığımız akıl-bilinç, öncelikle bedeni-doğayı ya da atom ve atom-altı parçacıkları *kuran* gizil nesnelliğin yapısındaki eğilime uygun olarak *eyleme* geçmesiyle

ci adımı, şeyleri bilinçten defetmek ve onunla dünya arasındaki gerçek ilişkiyi yeniden kurmak, yani, bilincin dünyayı konumlandıran bilinç olduğunu göstermektir. ” (Sartre, Jean-Paul; *Varlık ve Hiçlik/Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*-Çev.: Turhan Ilgaz-Gaye Çankaya Eksen-; İthaki Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul- 2009; s. 26)

Korkmaz, Esat; *Kızılbaş Aydınlanma*, Demos Yayınları; İstanbul- 2011; s. 11

felsefe tarihinin en gelişkin içkinlik düşüncesine varır Spinoza. İçkinlik, evrenin dışında aşkın bir tanrıyı reddeden bir anlayış değil sadece; her bir şeyin, genel ve yargılayıcı söylemlerin tahakkümünden kurtulması, yalnız kendi tekil varolma çabasıyla görünür olmasıdır...” (*Spinoza-Blyenbergh/ Kötülük Mektupları*-Yay. Haz.: Alber Nahum-Gaye Çankaya, Çev.: Alber Nahum-; Norgunk Yayıncılık, İstanbul- 2008; Sunuş: s. 25)

oluşur: Çünkü bânının bilgisi, yani karanlığın-hiçliğin bilgisi önce gelir. Nesnel nedenler, *nesnel sonuçlar* üreteceğinden Tanrı, ışık durumunda doğmadan önce *karanlık* biçiminde algılanan bir varlık doluluğudur. Gizil nesnellik eyleme geçtiğinde, yani karanlığın-hiçliğin *bilgisi oluşmaya* başladığında *eylemsiz kimlik* durumundaki Tanrı, *Tanrı olmaktan çıkar* ve eylemli Tanrı anlamında *Hak* durumuna gelir. Tanrı'dan Hakk'a, yani bânından zâhire yolculuk, üçüncü firardır. Firarla zâhirin bilgisi bânının bilgisiyle *sorgulanır*. Üçüncü firarın sonunda üçüncü evrensel ilke haykırılır: *Gerçeği örten gerçektir*. Gerçeği örten gerçek yoksa, *mekânsız* (lâ-mekân) nedenler de yoktur. Tanrı'nın *kanıtı*, gerçeği örten gerçektir.* Bu nedenle, somutlar dünyası *aralanmadan* ya da bu örtü çekilip atılmadan, marifete ulaşma *olanağı* yoktur.

Vahdet-i mevcutçu tasavvuf felsefesinde Tanrı'nın iki özelliğinden düşünce özelliği, *düşünce sistemini* kurarken nitelik özelliği, *fiziksel nesneler sistemini* kurar. Bu iki özelliğin tasarımlanmasında kullanılan yöntem *tümdengelimci* değil, *tümevarımcıdır*. Görünür ya da görünür olmayanların gözlenmesi üzerine yapılandırılmış bir *genellemeler* sistemi oluşturulur. Genelleme kapsamında bu iki özellik *somutlandığında*; düşünce özelliği ifadesini *bedenin düşüncesinde*, nitelik özelliği ifadesini *bedenin kendisinde* bulur. Tıpkı bunun gibi düşünce özelliği ifadesini *atom ya da atom-altı parçacıkların düşüncesinde*, nitelik özelliği ifadesini *atom ya da atom-altı parçacıkların kendisinde* bulur.

* “Yalan da doğru da dünyada ispat olur; dünyada kendini ispat etmeyen lâ mekândır, mekânsızdır. Allah'ın mekânı dünyadır, bu nedenle dünyanın her tarafında hazır ve nazırdır. Hazır olan kendini insanlarla ispat eder ve Allah'ın ispatı da insanlardır. İnsanlarda ispat olmayan lâ mekândır.” (Başköylü Seyyid Hasan Efendi; *Hakk'ın Emri Rızası*-Yay. Haz.: Hüseyin Boy-; Yurt Kitap-Yayın; Ankara- 2007; s, 184)

Bu bağlamda evren/dünya ya da atom/atom-altı parçacıklar, Tanrı'nın *nitelik özelliklerinin*, yani *tecellilerinin* toplamıdır, açıkçası *gizil* ya da *açık* doğadır. Demek ki Tanrı, her şeyin *yaratıcısı* değildir, ama her şeyin *nedenidir*. Yani Tanrı, *kendi nedeni olduğu dünyanın içindedir; onun ötesinde değil*.

Akl, bedenın ya da atom ve atom-altı parçacıkların *düşüncesidir*, doğanın *aklı*, doğanın *düşüncesidir*. Bedenin düşüncesi, *bedensel bir sürece*, doğanın düşüncesi, *doğasal bir sürece* denk düşer. Anlaşılabacağı üzere *akıl* ve *beden*, *akıl* ve *doğa* tek şeydir. İnsanın aklının ya da doğanın aklının *bağlı* olduğu sistem, aynı biçimde bedenın ya da doğanın *bağlı* olduğu sistemdir. İnsanın akli insanın *bedeninden*, doğanın akli *doğadan* ya da atom ve atom-altı parçacıkların akli *atom ve atom-altı parçacıklardan* başka bir şey değildir. Bedenin ya da doğanın çabası, aynı zamanda insan aklının ya da doğanın aklının çabasından başka bir şey değildir. Beden ve doğa, *barındığı* sürece her ikisi de vardır; harcanma yoksa her ikisi de *yoktur*. Varlık da *yoktur*, Tanrı da *yoktur*. Bu felsefi yaklaşımı *Hayyam* aşağıdaki dörtlüğünde çok güzel anlatır:

Ben olmayınca bu güller, bu serviler yok, /Kızıl dudaklar,
mis kokulu şaraplar yok, /Sabahlar, akşamlar, sevinçler, tasalar
yok, / Ben düşündükçe var dünya, ben yok o da yok.*

Hiçlikçi kültürün toprağımdaki özgün adı Alevilik, doğanın akli ve insanın akli terimlerinin *açılımı* üzerine oturur: Doğanın akli, doğasal nesnel süreçte doğanın önsüz olandan sonsuz olana doğru gidişini güden yasa-ilke olarak öne çıkan *kesin-zorunlu eğilim*, yani *doğa yasaları* olarak tanımlanabilir. Bu soyut terim, gizil Tanrı olarak *Hakk'a* ya da gizil tanrının gizilliğinin taşıyıcısı olan ve Hakk'ın dönüşümüyle beliren İlk

* Korkmaz, Esat; *Hiçlik Defteri-II-*; Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul-2009; s. 15

Akıla denk düşer. Soyut (bâtın) olan beslendiği nesnel kaynağa (zâhir), yani *somuta* yönelme eğilimindedir. Yönelmenin izinde somut *yeniden* üretilirken, tasavvufi anlamda *tanrısal olandan*, yani *doğanın aklından* doğanın *kendisine* inilen bir sürece girilir. *Ek-doğanın* akli olarak algılanan insanın akli ise doğanın aklını özümseyebilen ve doğayı aşabilen bir algılama/ anlama *yetişi* olarak bilince/inanca taşınır. Doğayı aşabildiği için insan, *Konuşan Tanrı-Konuşan Hak* donunda öncelik alır.

Vahdet-i mevcutçu tasavvuf felsefesi açısından doğasal değişime dönüşüme biraz daha *yakından* bakalım: Evrende, yani Newton mekaniğinin tanımladığı dünyada bir *madde yitimi* vardır; madde yitimi, görünen maddenin görünmeyen maddeye *dönüşümünden* başka bir şey değildir. Örneklersek; zâhirde her varlık, ışık saçarak kendini tüketir; saçacak ışığı kalmadığında *karanlık*, yani *görünmez* olur. Demek ki evrende madde, ille de *görünür* niteliklerle *varlaşmaz*; *görünmez madde/ karanlık* biçiminde algılanan varlık olarak sonsuz uzayın her yanına yayılmış durumdadır.

Öyleyse hiçlikteki *mekânı oluşturan* kuantum mekaniğiyle tanımlanan *madde*, yani *görünmez madde* ise *karanlık saçarak* kendini tüketir; saçacak karanlığı kalmadığında *görünür* duruma gelir, *zâhir* olur. Sonsuz uzayda enerji (ışık) *saçımı* yoluyla tüketilen madde miktarını *karşılama* üzere karanlık biçimindeki varlık doluluğundan enerji (karanlık) *saçımı* yoluyla sonsuz boşluğa *yeni madde yığınları* sürülür. *Işımasız* (görünmeyen) madde (bâtın), ışımalı (görünür) maddeye (zâhir) dönüşür.*

* (*) “Özdeğin ille de görünür niteliklerle varlaşması gerekmez. Sonsuz uzayda, görülür niteliğinden yoksun özdek kümeleri, açıkçası görünmez özdek, yeni özdek kümelerinin oluşumunu sağlar... Uzayın derinliklerinde, bütün evrene yaygın görülmeyen enerji, enerji özbekleri vardır. Sonsuz uzayda enerji(ışık) olarak kullanılan özdek yitimini karşılamak üzere, bu ışımasız özdeksel enerjiden sonsuz boşluğa yeni özdek yığınları sürülür. Demek, ışımasız özdek bilinen özdeğe dönüşür...” (Ergüven, Abdullah Rıza; *Evrenbilim ve Tanrı Kavramı*, Berfin; İstanbul- 2000; s. 19)

Teolojinin sırrının *antropoloji* olduğunun ayırımına varan her Alevi, bâtın zâhir, zâhir bâtın olurken hangi *ilkelere-eğilimlere-yasalara* uyuyor acaba? sorusunun yanıtını vermek zorundadır. “Evrendeki tüm olay, olgu ve süreçler arasındaki çeşitli ilişkilerin oluşturduğu maddesel bağımlılığa, bilim dilinde ‘evrensel bağımlılık’ adı verilir. Bu bağımlılık evrenin, birbirinden koparılamaz parçalardan oluşan bir ‘evrensel bütünlük’ olduğunu kanıtlar. Evrenin sürekliliği ve düzenliliği, bu birliğin ve bütünlüğün ürünüdür. Tıpkı bunun gibi bir karşı evrensel bağımlılık yasası tanımlanmak durumundadır: Sonsuz küçükler dünyasındaki tüm olay, olgu ve süreçler arasındaki çeşitli ilişkilerin oluşturduğu maddesel bağımlılık, kuantum dilinde ‘evrensel bağımlılık’tır. Bu bağımlılık kuantum dünyasının, birbirinden koparılamaz parçalardan oluşan bir ‘karşı evrensel bütünlük’ oluşturduğunu kanıtlar. Karşı evrenin sürekliliği ve düzenliliği, bu birliğin ve bütünlüğün ürünüdür.”

Genelde yasaklı kültürlerde, özelde toprağının yasaklı kültürü Alevilikte, evrensel bağımlılık yasası, *bâtın-zâhir bağımlılığı*, yani *görünür nesnellikle gizil nesnellikte* yaşanan olay, olgu ve süreçler arasında *maddesel bir bağımlılık* vardır, biçiminde açıklanır. Bu bağımlılık nedeniyle *görünen* ve *görünmeyen* evren bir bütünlük oluşturur. Bu bütünlük, insan bilincinden *bağımsız*, *nesnel bir bağımlılıktır*.

Teolojinin sırrına erip inancından aklına, aklından bâtına, bâtından zâhire *yolculuk* yapan insan, bu kez, üç terk (bu-dün-yayı terk/öbür-dün-yayı terk-terkettiğin yeri terk)’le *Hak’tan balka göç eder*.”

* Korkmaz, Esat; *Anadolu Aleviliği*, Berfin Yayınları; İkinci Baskı, İstanbul-2008; s, 62

“Züht’ makamlarını ilk sınıflandıran kişinin İbrahim olduğu söylenir. Dokuzuncu yüzyıldan sonra sık sık görüldüğüne göre, üçlü ayırım daha sonraki bir kaynaktan çıkmış olmalı; bu ayırım şöyledir: a) terk-i dünya, b) terk-i ukbâ (...), c) terk-i terk.” (Schimmel, Annemarie; *İslamın Mistik Boyutları*-Çev.: Ergun Kocabıyık-; Kabalıcı Yayınevi, İstanbul- 2001; s, 51)

Bu-dünyayı terk (*terk-i dünya*) bu-dünyayı, öbür-dünyayı terk (*terk-i ukbâ*) öbür-dünyayı *hiçleştirmek*ti, terk ettiğin yeri de terk etmek (*terk-i terk*) hiçliği hiçleştirmek değil, *hiçlikten doğmaktır*.

Tanrısal öz olarak algılanan *ruh*; tek tek bireylerde *bedenleşmekle* kaynağından *uzaklaşmış*, kendi kendisiyle çelişkili bir durum içine girmiştir. Özelde insanın, genelde doğanın *dirilik* kazandırıcı bir parçasıdır artık. İşte kişi *terk-i dünya* aşamasını yaşama geçirmekle yine doğduğu kaynağa *yönelmeye* başlar. Yönelmeye koşut olarak doğal olandan (*görünür olandan*) sıyrılır, doğaya benzemeyen (*görünür olmayan*) bir aşamaya çıkarak kendi kendisiyle çelişkisine *son* verir. Kaba anlatımla ruh; madde âlemindeki *kalıbından* çıkar, maddesiz (gizil nesnellik durumundaki) âleme, kaynağına *döner*, yaşarken kalıp *değiştirir*, ölmeden evvel ölür.

Sürecin somut gelişimi ise şöyledir: Ruh, önce tek insanda, bireyde *uyanmaya* başlar; sonra, bireyin içinde bulunduğu varlık alanı olan *toplumda* kendi kendinin bilincine varır. Böylece birey ve toplum ruhu, doğadan *kurtulmuş* olur. Kişi bedeniyle nesnel çokluk içinde, *kesrette* gezinirken, kendisine *dirilik* kazandıran özü, yani *ruhu* özgürleşir. Bedeniyle *uzay* ve *zaman* içinde, bir *zorunluluklar* ortamında bulunurken, özgürleşen ruhu, yani özgürleşen bilinci, uzay ve zaman sınırlarının *dışında*, tanrısal özle özdeş bir *ben* olarak ölümsüzlük kazanır. Demek ki üç terkin birinci aşaması bir özgürleşme sürecidir.

Bâtini inançta bu dünya *geçicidir*, bu dünyada gerçekleştirilemeyen özlemlerin, dileklerin gerçekleştirilmesi ya da haksızlıkların ortadan kaldırılması için *hayal* yoluyla kurgulanan, düşlenen öbür-dünya da *geçicidir*. Çünkü *aslı* geçiciyse *izlenimleri* de geçici olmak zorundadır; aslı *yok* olursa *izlenimleri* de *yok* olacaktır. Kaldı ki özlemlerin, dileklerin *yerine*

getirilmesi, haksızlıkların ortadan *kaldırılması* için öbür-dünya olarak algılanan bir düş evrenine de *gerek* yoktur. Cennet yaratılacaksa *bu dünyada* yaratılmalıdır.

Kaldı ki bâtinilikte ölmek yoktur: Ölmek yoksa, öldükten sonra gidilecek bir yeri-yerleri tasarımlamak *doğru* olmaz. Ruh, bir bedenden diğer bir bedene *taşınmaktadır*. Aslında taşınan ruh, bilinç ya da can olarak algılanan bir *enerji akışından* başka bir şey değildir. Hakk'a yürüme bu enerjinin bir gövdeden başka bir gövdeye *geçişidir*, bir gövdenin başka bir gövdedeki *enerjiyi alışdır*. İnsan bu durumdan *yararlanmalıdır*. Bir madde olan gövdenin erki, enerjisi *boşalmadan*, onu yeni bir erkle, enerjiyle daha açık bir anlatımla *bilinçle* doldurarak diriliği *sürdürme* olanağını yakalamalıdır. Demek ki terk tasarımı-nın öbür-dünyayı terk aşaması, egemenlerin *sırrını açıklamak*, *bu sırrı iptal etmek* ve *hesabı bu-dünyada göreceğiz*, demektir: Çünkü öbür-dünyayı, bu-dünya çelişkilerini *ertelemek*, sömürü düzenlerini *sürdürmek* için egemenlerce icat edildi.

Terk-i terk aşaması, *Hak'tan halka* dönülmesi biçiminde bilince-inanca yerleşir. Terk-i terk aşamasında insan artık kendini, *Hallac-ı Mansur'un*, görünüşe çıkmış olan nesnelliğin *geçiciliğinden* sıyrılarak, Tanrı'nın gerçekliğinde süreklilik kazandığını vurgulamak için sesli düşünerek dışa vurduğu *Enel Hak* noktasına taşımış, *Hak ile Hak olmuştur*. Terk-i terk aşamasına gelmiş yol eri, *sırta ermiş* mana adamıdır. Bireysel *kurtuluşunu* tamamlamıştır, yani terk aşamalarından geçerek *ham ervahlıktan* kurtulmuş, *olgun, yetkin insan* durumuna gelmiştir. Aşamasının gereği olarak kendi kurtuluşunu sağladığı bu noktadan *yolculuğa* çıkacaktır: Hak'tan halka dönecek, *halk içinde Hakk'la bir* olacaktır. Kendini *araç* olarak öne sürerek toplumu kurtuluşa taşıyacak bir öncüdür artık.*

* Daha geniş bilgi için bkz.: Korkmaz, Esat; *Kitap/ Yol Rehberi/ Gülbank-lar-Erkânlar*, Demos Yayınları, İstanbul- 2009; s, 90-92 arası)

Gerçek Nerededir? Gerçek nerededir? Gerçek ya *tuhaf* olanın ya *saçma* olanın, yani *kuantum dünyasının* ya da *sapkın*, *günahkâr* olanın (*günahın çocuklarının*) içindedir. Demek ki gerçeğe karşılaşmak daha baştan *ciddi bir bedel* ödemeyi gerektirir: *Sapkın* olmak, *günahkâr* olmak, *tuhaf* olmak ya da *saçmalayan* olmak gibi.

Öyleyse sapkınlık, günahkârlık, tuhaflık, saçmalık vb. kendini *aşma*, *yaratıcılık* ve *büyükliktir*. Üst düzey özgürlüğün *giriş* kapısındaşındır artık: Adımını at, özgürleş; *olumsuzluğumuz*, *karanlığımız* ol da korkak olduğumuz için sakladıklarımızı *dışa* vur.

Bu nedenle *hiçlikçi* kültürlerde *felsefece düşünmek*, düşüncüyü kendi *aleyhine* döndürerek, sapkın, tuhaf, günahkâr ya da saçma olana *yönelmek* demektir.

Gerçekle kucaklaşıldığında düşünce *kendi zamanını* (bâtının zamanını) yaratır: Böylesi bir durumda, zaman *hareketi* ölçer, düşünce ise *zamanı* (bâtının zamanını). Çünkü düşünce, hareketin zamanının (zâhirin zamanının) zorunluluklarına *boyun eğmek* durumunda değildir.* Ve gündelik yaşamın ölçüleriyle ölçülemeyeni düşünce ölçer.

Hiçlikçi algıda, kutsal kaynağın *gütmekte* zorlandığı kendisinden en uzak noktada *doğanın çocukları* (Tanrı'nın çocukları) olarak algılanan *hava*, *su*, *toprak* ve *ateş* görünüşe taşındığında, Tanrı'nın akli çocuklarında *sır* oldu; çocuklar, Hakk'ın *bedenini* oluşturduğundan Hak'ta *sır* oldu. Artık düşünebilmek, bu çocukları, yani Hakk'ı *deneyimlemekle* olanaklıdır. Deneyimlemeyi *koşul* gördüğünden Hiçlikçi kültürler, düşünceye inanca olduğundan *daba yakın* durur. Bu duruşun önemi

* "Düşünce zaman ister, düşüncenin kendi zamanı vardır. Zamanı ölçen odur. Düşünce zorunluluklara boyun eğecek değildir; tersine, gelişmek için, kendisine gereken zamanı almalıdır." (Towarnicki, Frederic de; *Martin Heidegger*-Çev.: Zeynep Durukal-; Yapı Kredi Yayınları, İkinci Baskı; İstanbul- 2008; s, 107)

yaşamsaldır: Söz gelimi *felsefe* olduğumuzu ya da bizi belirleyici kılan *felsefemizin* olduğunu haykırıp da ardından bir *din* olduğumuzu ilan ettiğimizde, bu duruş *bıçak* olur bize saplanır. Nedeni açık; dinsel inanç içinde, felsefe yapmak *olanaksızdır* da ondan. Israr edersek, yani dinsel inanç denetiminde felsefe yapmaya *kalkışırsak*, bize saplanan bıçaklar gibi yapılandırma-ya çalıştığımız felsefe, elimizdeki tahta kılıçları *demir kılıçlara* dönüştüren bir araç olup çıkar.*

Demek ki gerçek, *varlığın-nesnenin içindedir*. Gerçeğe ulaşmak için varlıkla-nesneyle *iletişim* kurmak koşuldur. Bu koşulu ilk yerine getirenler *simyacılar* oldu: “‘İnsan ile doğanın, ruh ile maddenin çok sıkı bağlarla birbirine bağlı olduğuna dayanan bir dünya görüşü bile yaratan’ simyada da başlangıçta maddi gerekçeler önde durur. Madde ve maddeyle kurulan ilişki bir aşamadan sonra soyut alana kayar. O sebepten olacak simyanın da kökeninde insanoğlunun maddeyle kurduğu çok eski teması var. Eğer, ‘Yunan filozofları gerçek maddesel dünyayı doğru bir şekilde tanımlamaktan çok, mümkün oranda zarif bir soyut düşünce oluşturmaya çalışmışlar’ ise ve bu bakış Mısırlılar’da ‘uygulama ve deneyler youluyla doğayı keşfetme’ karakterine bürünmüşse, sonuçta aynı sebepten birleşirler. Maddi gerekçeler, soyutlama biçimi kadar uygulama yöntemini de belirler...”

Varlıkla-nesneyle iletişim kurduğumuzda, içindeki gerçeğe ulaşabilmek için onu (varlığı-nesneyi) *imha* etmek durumundayız. Öyle değil mi? Hiçlik *kendini öldürüp* (görünmezden

* “Heidegger dinsel inanç içinde felsefe yapmanın olanaksız olduğunu düşünüyordu. Varlık’ın anlamı sorusu İncil’in Tanrı’sına ya da dünyaya egemen olan herhangi bir Yüce İlke’ye ulaştırmıyordu bizi. Metafiziğe Giriş’te şöyle yazıyor: ‘Hristiyan bir felsefe tahtadan bir demirdir; bir anlaşmazlıktır’” (a.g.e; s, 79-80)

Erdem Ömer; İnsan ve Altın/Claus Priesner’in *Simyadan Kimyaya* adlı yapıtının yayımlanması nedeniyle yapılan değerlendirme/; Radikal Kitap, 20 Nisan 2012; s, 10

görünüŖe taŖınıp) bu evreni kurmadı mı?’ Atom ve atom-altı parçacıklar kendini *ateŖe verdi*, tıplı her nefes aldığımızda içimizi ateŖe vermemiz gibi *evren-beden kuruldu*. Öldüğümüzde ya da evreni yok ettiğimizde nesnelliğın küçük ölçekli dünyasına kendimizi *taŖımış* oluruz.”

Gerçekle *yüz yüze* geldik; onu nasıl algılayacağız, onu *bilgiye* nasıl dönüŖtüreceğiz. İşte bu noktada Spinoza bizim *rebberimiz* oluyor: “XVII. yüzyılın baŖlarında Avrupa’da, insanın doğaya bakışında önemli bir değıŖim yaŖanmıştı. O güne kadar hâkim olan Aristotelesçi doğa görüşü, yerini yeni bir bakış açısına bırakmıştı. Bu yeni bakış açısına, her ne kadar Galileo’nun adı verilirse de (...), Descartes’ın da çok büyük katkıları olduğı yadsınmaz. Özdeki yenilikler Ŗunlardı: 1) Fiziğın matematikleŖtirilmesi ya da geometrileŖtirilmesi. Galileo Ŗöyle yazmıştı: ‘Felsefe, önümüzde sürekli bir biçimde açık duran o yüce kitap olan evrende yazılıdır. Fakat insan bu kitabı, yazılı olduğı lisanı çözmemeyi ve onu oluŖturan harfleri okumayı öğrenmeden anlayamaz. Kitap, matematik lisanında yazılmıştır ve harfleri üçgenler, daireler ve diğerk geometrik Ŗekillerdir...’ 2) Aristo’nun, doğayı, doğal bir amaca doğru güden bir gücün

-
- “Büchner’in dramasındaki bezgin Danton da dünyayı tiksindirici biçimde tıka basa dolu bularak, maddenin orgazmik bir imhasını hayal eder: ‘Hiçlik kendini öldürdü, kâinat onun yarasıdır.’(...) Nesneler sadece hiçliğın saf kusursuzluğındaki çatlaklar veya düzensizlikler ya da sonsuzluk üzerindeki sıkıcı lekelerdir. Danton Ŗöyle der: ‘Toprağın altında rahatına bakmak, üstte nasırlanarak koŖuşturmaktan daha iyidir.’” (Eagleton, Terry; *Tatlı Şiddet/ Trajik Kavramı*-Çev.: Kutlu Tunca-; İstanbul- 2012; s, 345) “Yeryüzünün GüneŖ’e davranışı..., yeryüzünün kendine ya da kendi özüne davranışdır aynı zamanda, çünkü ışığın nicelik ve gücünün, içinde GüneŖ’in yeryüzünün özgün doğasını temellendiren ölçüsüdür. Bu yüzden her gezegen kendi güneşinde kendi özünün yansısını görür. İnsan bu yüzden nesne üzerinde kendinin bilincine varır: Nesne bilinci insanın özbilinci’dir. Nesneden hareketle insanı tanırırsın; nesnede insanın özü sana görünür: Nesne insanın açık, belirgin özüdür, onun hakiki, nesnel Ben’idir...” (Feuerbach, Ludwig; *Hristiyanlığın Özü*-Çev.: Oğuz Özüğöl-; Say Yayınları, İstanbul- 2008; s, 38-39)

canlandırdığı bi tür organizma gibi gören görüşünün yerine yeni bir görüşün gelmiş olması. Yeni görüşe göre doğa, bir organizmadan çok bir makine ya da saat gibi işlemekteydi. 3) Aristo'nun parçalı açıklamalarının yerine genel teoriler getirme eğilimi. 4) Aristo'nun duyulara güven duyan görüşünün yerine, dünyanın algıladığımızdan çok daha değişik olabileceği olasılığını hesaba katan bir dünya görüşü. 5) Giderek daha büyük titizlikle yapılacak deneysel gözlemlere öncelik tanımak..."

Sonuçta gerçek varlığın içindedir; varlığın içi *kuantum dünyasıdır*, algısına taşırız kendimizi: "Çünkü Tanrı, kutsal yazılarda değil, sadece ve sadece doğada hüküm süren yasalarında, yani bilimin ortaya çıkarmaya çalıştığı yasalarda keşfedilebilirdi..."

* Fransez, Moris; *Spinoza'nın Tao'su/Akıllı İnançtan İnançlı Akla*; Yol Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.; İstanbul- 2004; s, 119-120); "Godwin'in başlangıç noktası, kendi deyişiyle evrensel belirlenimciliğe ya da 'zorunluluğa' inançtır: Doğa, zorunlu yasalarla yönetilir. Bireylerin hayatlarında olduğu gibi tarihe de hiçbir şey başka türlü olamazdı. Nedenlerin ve sonuçların düzenli ardılığı bize geleceği önceden görme, yargılarımızı ve eylemlerimizi buna göre biçimlendirme avantajı sağla..." (Marshall, Peter; *Anarşizmin Tarihi/ İmkânsız İstemek*-Çev.: Yavuz Alagon-; İmge Kitabevi, İstanbul- 2003; Klasik Anarşist Düşünürler: William Godwin: Düzen Âşığı; s, 294)

Fransez, Moris; *Spinoza'nın Tao'su/Akıllı İnançtan İnançlı Akla*; Yol Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.; İstanbul- 2004; s, 339

BÖLÜM

VII

*Mansur Dâr'ında eridik;
zâbir egemenin güdümüne girdiği için
bâtına çekildik;
egemenin ötesinde toplumsal düşüncenin tuğlalarıyla
bir dünya kurdük;
o dünyada büyüdük, o dünyada çoğaldık;
şimdi yaşanan mekâna akıyoruz.*

SON SÖZ

*Mansur Dâr'ında eridik;
Dört Kapı Kırk Makam'dan geçtik;
inançtan akla atladık;
Hak olup Hak'tan balka döndük;
kâmil insan aracılığıyla kâmil toplumu yaratmaya koyulduk;
Dâr'ı Fazlı olduk;
başımızın kesilmesini göze aldık;
Dâr'ı Hüseyin olduk;
canımızı vermeye hazır olduk;
Dâr'ı Nesim olduk;
yüzülmeyi göze aldık.*

Hiçlik inancı, *neden değil sonuçtur*. İnancın kuralları, *düşünümlere* ve *deneyim yapıları* olarak Tanrı'nın ve Hakk'ın *bedeninden* derlenir. Çünkü inanç kuralları, Tanrı'nın ve Hakk'ın bedeninde *gizlidir*. Tanrı'nın bedeni *soyutlar*, Hakk'ın bedeni *somutlar* dünyasıdır.

Hem soyutlar (atom ve atom-altı parçacıklar dünyası) hem de somutlar dünyasında *bilinç akımı* denilen şey, bedenden bedene/ nesneden nesneye ya da atom ve atom-altı parçacıktan parçacığa *akan* şeydir; inanç *akmaz*, inanç akan bilincin *sonucudur*, o nereye koşarsa inanç da oradadır.

Ortodoks dinlerde, tümüyle *nesnel* bir çalışma yapabilmenin olanaklı *olmadığını* bilmemiz gerekir. Nesnel çalışma yapılamıyorsa *ruhlar uyanmaz*; ruhlarımızın uyanması için *düşüncemiz-inancımız* etimizin eyleminin, doğanın eyleminin ya da atom ve atom-altı parçacıkların eyleminin *gerekçesi* olması ge-

rekir; ancak böylesi bir durumda, yani maddi yanımızla-maddi yanla *bağlantı* kurulduğunda *ruhlarımız uyanır*.

Ruhumuz bedenimiz, bedenimiz ruhumuz için bir *zil* sesidir; ötesinde birbiri için *berekettir*. Embriyon halindeyken *doğmayı* diledin, bu aslında *Sessiz-Tanrı'nın* isteği idi; dileğin gerçekleşti *doğdun*, bu da *Sessiz-Tanrı'nın buyruğu* idi. Yol doğumunda, anne karnına *dönmeyi*, ağızdan *doğmayı* diledin; bu *Konuşan-Tanrı'nın* isteği idi; isteğin gerçekleşti *doğdun*, bu da *Konuşan-Tanrı'nın* buyruğu idi.*

“İnsan çevresi tarafından, çevresinin de insan tarafından değiştirilebilmesi, yani insanın sonuçlar yaratabilmesi de bir haz kaynağıdır. Tabii insan bugünkü gibi toplumsal şartlar nedeniyle mekanik, deliğine tıklmış, dirençten yoksun bir şeymiş gibi ele alınmadığı taktirde geçerlidir bu söylenenler... Gerçek yaşamın akışına set çekilmesi, akış durduğu anda kendini bir geri tepme olarak hissettirir: Şaşırmadır bu geri tepme... Epik tiyatro varoluşu zamanın yatağından alıp havalara fırlatır ve bir an için gökkuşağı gibi havada asılı bırakır. Sonra yine yatağına yatırır.”**

Bu yolla hiçlik *inancı*, insanın insana, çevreye, doğaya, topluma *saygısına*, *sevgisine* ve Tanrı'ya *aşka**** dönüştürürken *dini*, insanın ve doğanın *bilgisine* çevirdi.

* Daha geniş bilgi için bkz.: Korkmaz, Esat; *Kan Dolambacında Saklambaç Oynayanlara da Aydın Düşmanlığını Yol'un Gereği Sayanlar*; Serçeşme Dergisi, Sayı: 43; İstanbul- Haziran/ 2008; s, 6-7)
Walter, Benjamin; *Brecht'i Anlamak*-Çev.: Haluk Barışan-Güven Işısağ; Metis Yayınları, Dördüncü Basım; İstanbul- 211; s, 27)

“Aşk sözünü muhtemelen ilk kullanan Nuri, ‘muhip, aşkından zevk alırken âşık araya mesafe koyar’, diyerek kendini savunmuştur. Bu terim, onunla ilâhi hayatın iç devinimlerini-...- açıkça dile getiren Hallac'a miras kaldı ve Fahrüddin Irakî, şiirsel olarak kelime-i şahadetin sözlerini lâ ilâhe illâl-âşk (aşktan başka Tanrı yoktur) diye değiştirmeye kadar (...) sonraki sûfi düşüncesini kesin olarak etkilemiştir.” (Schimmel, Annemarie; *İslamın Mistik Boyutları*-Çev.: Ergun Kocabiyik-; Kabcacı Yayınevi, İstanbul- 2001; s, 143; “Aşktan başka tanrı yoktur ve Ali aşkın velisidir (lâ ilâhe illâlaşk, alıyyun veliyulaşk) aşk, bir ‘insanlaşma ortamı’dır;

Âşık Hüdâî, bu durumu ne güzel açıklıyor:

Ben âşığım meşrebimi sormayın/ Meşrebim aşk mezhe-
bim aşk dinim aşk/Aşkım inancımdır ayrı görmeyin/İnancım
aşk imanım aşk yönüm aşk.*

Hiçlik kültüründe, insanın aklının ve doğanın aklının eği-
limleri ya da sonuçları inanç eğilimleri ya da inanç kuralları
olarak algılandığı için inancın ne olduğu, inanç yükümlerinin
neler olacağı ancak *düşünülmekle keşfedilebilir*, bu keşif kendini
ruhun uyanması biçiminde dışa vurur.”

Demek ki inanç olgusu bir *keşif* olgusudur; doğal olarak
Tanrı da-Hak da *düşünme* yoluyla keşfedilip *bilince-inanca*
taşınacaktır.

Açıkladığımız nedenlerle teolojinin *sırrı* antropolojidir di-
yenlerin, düşüncelerini *aşan* inançları olamaz; tersinden söy-
lersek inançlarının, düşüncelerinin *nesnel sınırlarını aşma*
yeteneği/olanağı yoktur. Doğal olarak teolojinin sırrı *antropo-*
lojidir, diyenler; *doğaya, insana* ve insanın *bilme yetisine* yö-
neldiler. Doğanın aklı ve insanın aklı üzerinde yapılanarak âdil
toplum tartışmaları kapsamında, *ezilenleri esenliğe* çıkartacak

orada insan kendini bulur, keşfeder. Başkasına -bu başkası Tanrı'dır /
Hak'tır- ulaşmanın yollarını arar bulur. Aşk, insan olabilmek için gerçek
bir 'kaçınılmazlıktır'; kendini ve dünyayı yeniden kurmaya çalışan in-
san için zorunlu bir etkinliktir. Ruh ve beden bütünlüğünden daha geniş
ve çerçeveli olarak algılanan tanrısal bütünlüğe ulaşmaktır. Aşk, gerçek
bireyden 'dünyaya açıldığımız' yerdir: Bu anlamda 'eşiktir.” (Korkmaz,
Esat; *Serçeşme Dergisi*, Sayı: 35; İstanbul- 2007)

Âşık Hüdâî; *Bütün Evren Semah Döner*-Yayın hzl.: Celal Kılıç-; Altıncı
Baskı, Güldikenî Yay; Ankara.- 1998; s. 16

“Heiler her fırsatta Friedrich von Hügel'in, 'ruh maddi şeylerle bağlantı
kurduğunda uyanır', saptamasına gönderme yapmaktan hoşlanırdı. Bu, en
yüce manevi tecrübenin duysal bir nesne... tarafından harekete geçirile-
bileceğini ifade eder...” (Schimmel, Annemarie; *Tanrı'nın Yeryüzündeki*
İşaretleri-Çev.: Ekrem Demirli-; Kabalcı Yayınevi, İstanbul- 2004; s. 13)

sınıfların-özel mülkiyetin ve devletin olmadığı bir *kâmil toplum* tasarımını geliştirdiler. Fazla lafa gerek yok: Sonsöz İbreti'nin;

Bir Şah olsam hükmeylesem cihana/Kilise, mescidi yıkar
giderdim/Okullar yapardım bütün insana/Cehaleti kökten sö-
ker giderdim

Fabrikalar kurar idim her yerde/İkiliği kovar idim bu ser-
de/Ayrı gözle bakmaz idim bir ferde/Cihana bir gözle bakar
giderdim

Gerçek insanları bilirdim Allah/Ondan gayrisine tapmaz-
dım billâh/Ne Kâbe kalırdı ne de Beytullah/Yerine bir arpa
eker giderdim

İnsanlıktan başka olamazdı cennet/Yok olurdu İsa. Musa,
Muhammet/Kalkardı dünyada mezhep, tarikat/ Dinlerin bağını
çözer giderdim

Bir olurdu zengin fakir her zaman/Çaresiz dertlere olur-
dum derman/Ne gâvur kalırdı ne de Müslüman/ Tümünü bir
yola çeker giderdim

Gece gündüz çalışırdım millete/Bir faydalı kul olurdum
elbette/Bir ırmak olurdum Güneş'ten öte/Yeni fezalara akar
giderdim

O günü görseydim yüzüm gülerdi/Dünyada insanlar bay-
ram ederdi/Ne bir silah ne bir atom kalırdı/Bir ulu deryaya
döker giderdim

İbreti der varlığımız bitmezdi/İnsanoğlu yanlış yola git-
mezdi/Ayrı gayrı devlet icap etmezdi/Dünyaya bir bayrak di-
ker giderdim.*

* İbreti (1920-1976). Sarız'ın Kırksrak köyünde doğdu. Asıl adı Hıdır Gü-
rel'dir. Geçmişi Akçadağ'dan göçen bir aileye dayanmaktadır. Âşıklık ge-
leneğinin yoğun olduğu bir aile ve yörede büyüdü. İlk deyişleri köylerine
gelip giden dedelerden öğrendi. Zaman içinde cemlerde dinlediği dede
ve zâkirlerden öğrendikleriyle de bilgisini pekiştirdi. 18 yaşında evlendi.
Askere gidinceye dek ayakkabı tamirciliğiyle geçimini sürdürmeye ça-
lıştı. Askerlik dönüşü Afşin'e giderek birkaç hafta içinde terziliğe ilişkin
temel bilgileri kavrayarak Sarız'da terzilik yaptı. Bağlama çalmayı bu dö-
nemden sonra öğrendi ve sürekli okuyarak kendini geliştirdi. Yaşamının

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor W.- Horkheimer, Max;** *Aydınlanmanın Diyalogluğu*-Çev.: Nihat Ülner-Elif Öztarhan Karadoğan-; Kabalcı Yayınevi, İstanbul- 2010; s, 19
- Agrippa von Nettesheim;** *Gizli Felsefe ya da Büyü Felsefesi I. Kitap*-Çev.: Leen Özşar/ Türkçe metni gözden geç.: Münevver Özen-; Biblos Yayınevi, İkinci Baskı; İstanbul- 211; s, 71
- Algan, Refik;** *Ezoterizme Genel Bir Bakış*, Cogito; Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 46; Bahar- 2006; s, 128
- Almond, Ian;** İbni Arabî ve Derrida/ Tasavvuf ve Yapısöküm-Çev.: Kadir Filiz-; Ayrıntı Yayınları, İstanbul- 2012; s, 37, 84,128
- AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi;** Hürriyet, Cilt: 11; s, 262
- AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi,** Hürriyet, Cilt: 26; s, 106;
- Antmen, Abu;** *Sanatçılardan Yazılar Ve Açıklamalarla 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*, Sel Yayıncılık, Picasso Konuşuyor, İstanbul- 2008; s, 56-58 arası
- Arıcan, Musa Kazım;** *Panteizm, Panenteizm Ve Ateizm Bağlamında Spinoza'nın Tanrı Anlayışı*; Hece Yayınları, Ankara- 2015, s, 34-59 arası
- Âşık Hüdâî;** *Bütün Evren Semâh Döner*-Yayın hzl.: Celal Kılıç-; Altıncı Baskı, Güldiken Yay; Ankara.- 1998; s, 16
- Azar, Elvin;** *Azar Elvin, Seks Tanrıları*; Berfin Yayınları, İstanbul- 2006; s, 83

zorluğu nedeniyle İbreti mahlasını kullanmaya başladı. Terziliğin dışında madencilik, bağlama yapımcılığı, diş çekmek, fotoğrafçılık gibi çeşitli işlerle geçimini sağladı. Fotoğrafçılık işini önce Sarız'da sonra Elbistan'da sürdürdü. Bu dönemde Alevilere yönelik birtakım saldırılardan dolayı işyeri tahrip edildiğinden yeniden Sarız'a, sonra da İstanbul'a yerleşti.

- Baker, Ulus;** *Deleuze ve 'Ötekiler'*; Cogito, Yapı Kredi Yayınları; Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 82/ Kış- 2016; s, 35-36, 40
- Balıbar, Françoise;** *Einstein Düşünmenin Keyfi*-Çev.: Aykut Derman-; Yapı Kredi Yayınları, 7. Baskı; İstanbul- 2017; s, 65, 26-27, 96,
- Bartbes, Roland;** *Göstergeler İmparatorluğu*-Çev.: Tahsin Yücel-; Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı; İstanbul- 2008; s, 57, 75
- Bartbes, Roland;** *Bir Aşk Söyleminden Parçalar*-Çev.: Tahsin Yücel-; Metis Yayınları, İstanbul- 1992; s, 158'deki dipnot
- Bartky, S. L.;** *Geç Heidegger Felsefesinde Kökensel Düşünme, Heidegger*-Çev.: ve Yay. Haz.: Ahmet Aydoğan-; Say Yayınları, İstanbul- 2008; s, 295
- Başköylü Seyyid Hasan Efendi;** Hakk'ın Emri Rızası-Yay. Haz.: Hüseyin Boy-; Yurt Kitap-Yayın; Ankara- 2007; s, 184
- Bataille Georges;** *Nietzsche'nin Gülüğü*-Çev.: Erdem Gökyaran-; Cogito, Üç Aylık Düşünce Dergisi; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul- 2001; Sayı: 25; s, 103
- Batukan, Can;** *Heidegger ve Deleuze'de Hayvan Sorusuna Giriş*, Cogito/Felsefede Hayvan Sorusu; Üç Aylık Düşünce Dergisi, Yapı Kredi yayınları; Sayı: 80; Bahar 2015; s, 80 ve 82
- Batukan, Can;** *Bir Kavram Sintezayzırı Olarak Felsefe*, Cogito; Yapı Kredi Yayınları, Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 82/ Kış- 2016; s, 69
- Baudelaire Charles;** *Kötülük Çiçekleri*-Çev.: Sait Maden-; Çekirdek Yayınları, İkinci Baskı; İstanbul- 1998; s, 329, 332
- Berger, John; -ile yapılan BBC televizyon dizisinden- *Görme Biçimleri*-Çev.: Yurdanur Salman-; Metis Yayınları, Dokuzuncu Baskı; İstanbul- 2003; s, 11
- Bernstein J.M.;** *Görünüşü Kurtarmak Niye? Metafizik Deneyim ve Etiğin Olabilirliği*-Çev.: Kemal Atakay-; Cogito, Yapı Kredi Yayınları; Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 36; Yaz 2003; s, 216, 223, 225-226

- Bonnefoy, Yves;** *Olasılık Dışındaki*-Çev. Ömer Aygün-; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul- 2003; s, 28-30 arası
- Brenon, Anne;** *Le Vrai Visage du Catharisme*, La Louve Éditions; p, 31-32
- Bulut Faik;** *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan sabbah Gerçeği*; Berfin Yayınları, İstanbul- 2000; s, 139-141
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**; Milliyet, Cilt: 7; s, 3707
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**; Milliyet, Cilt: 8; s, 3838
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**; Milliyet, Cilt: 10; s, 5007
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**; Milliyet, Cilt: 12; s, 6169
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**; Milliyet, Cilt: 19; s, 9662
- Celâl Bergüşad;** *Sıyrılmış Kılıç Babek*-Çev.: Zülfiye Elay Veliyeva- Eldar Ağbala-; Yurt-Kitap Yayın; Ankara- 2005, Tarihi Roman, s, 85
- Ceylan Yasin;** *Dindarlık ve Kişilik*, Radikal İki; 27.05.2012; s, 9
- Chuang Tzu'nun Kitabı** (Özgün adı: *Chuang Tzu: Mystic, Moralist and Social Reformer*)-İngilizceye çeviren: H.A. Giles; Türkçeye çeviren: Levent Özşar-; Biblos Yayınları, Bursa- 2012; s, 29, 123-124, 238
- Cibran Halil;** *İnsanoğlu İsa*-Çev.: Deniz Carey-; Anahtar Kitaplar Yayınevi, İkinci Baskı; İstanbul- 2000; s, 73
- Cooper, J. C.;** *Taoculuk Nedir? / Eski Çin Bilgelik Öğretisine Giriş*-Çev.: İsmet Zeki Eyuboğlu-; Omega Yayınları, İkinci Baskı; İstanbul- 2003; s, 25
- Crease, Robert P./Goldhaber, Alfred Scharff;** *Kuantum Dönemi/ Planc, Bohr, Einstein ve Heisenberg Belirsizliği Sevmeyi Bize Nasıl Öğretti*-Çev.: Vural Arı-; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul- 2016; s, 11, 13, 16, 138, 230, 238,
- Davies, Paul;** *Tanrı Ve Yeni Fizik*-Çev.: Barış Gönülşen-; Alfa Bilim, İstanbul- 2014, s, 10, 15, 33-34, 92, 146, 161-162, 281
- Davies, Paul;** *Tanrı Ve Yeni Fizik*-Çev.: Barış Gönülşen-; Alfa Bilim, İstanbul- 2014; Önsöz, s, 9-10

Deleuze Gilles; Üstinsan: Diyalektiğe Karşı-Çev.: Turhan Ilgaz-; Cogito, Üç Aylık Düşünce Dergisi; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul- 2001; Sayı: 25; s, 114

Dellaloğlu Besim-Odman Aslı-Yardımcı Sibel; *Walter Benjamin'le Olağanüstü Haller*, Cogito; Yapı Kredi Yayınları, Üç Aylık Düşünce Dergisi; Sayı: 52; Güz 2007; s, 24-25

Dellaloğlu Besim F.-Soykan Ömer Naci- Keskin Ferda; *Adorno ve Yaptı*, Cogito; Yapı Kredi Yayınları, Üç Aylık Düşünce Dergisi; Sayı: 36; Yaz 2003; s, 18, 37-38-39, 51-52

Dumézil Georges; *Mit ve Destan I/ Hint-Avrupa Halklarının Destanlarında Üç İşlev İdeolojisi*-Çev.: Ali Berktaş-; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul- 2012; s, 18-19; *Giriş/ Üç Varmış Üç Yokmuş*-Joel H. Grisward-

Eagleton, Terry; *Tath Şiddet/ Trajik Kavranı*-Çev.: Kutlu Tunca-; İstanbul- 2012; s, 12-13, 17, 282, 335, 300, 345,

Einstein, Albert; *Benim Sözlerimle Dünya/ Alice Calaprice'in Seçtiği Einstein'dan Alıntılar*-Çev.: Ozan Karakaş-; Alfa Yayınları, İstanbul- 2016; s, 143, 170, 275, 277-279 arası, 282, 310,

Engels Friedrich; *Köylüler Savaşı*-Çev.: Kenan Somer-; Sol Yayınları, Üçüncü Baskı; Ankara- 1999; s, 35, 47

Erdem Ömer; *İnsan ve Altın/Claus Priesner'in Simyadan Kimyaya* adlı yapıtının yayımlanması nedeniyle yapılan değerlendirme/; Radikal Kitap, 20 Nisan 2012; s, 10

Ergüven, Abdullah Rıza; *Evrenbilim ve Tanrı Kavramı*, Berfin; İstanbul- 2000; s. 19

Eroğul Cem; *Bir Toplum Bilimleri Araştırması* (Taner Timur'un 'Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi' adlı yapıtıyla ilgili değerlendirme); Cumhuriyet Kitap, 5 Nisan 2012; sayı, 1155; s, 6

Falvre, Antoine/Voss, Karen-Clatre; *Batı Ezoterizmi ve Dinler Bilimi*, Cogito; Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 46; Bahar- 2006; s, 145-146

- Feuerbach, Ludwig;** *Hristiyanlığın Özü*-Çev.: Oğuz Özügül-; Say Yayınları, İstanbul- 2008; s, 38-39, 83, 91, 134-135,
- Feuerbach Ludwig;** *Geleceğin Felsefesi*-Çev.: Oğuz Özügül-; Say Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul- 2012, s, 78, 90, 92, 105,
- Feynman, Richard P;** *Her Şeyin Anlamı*-Çev.: Osman Çeviktay-; Alfa Bilim, İstanbul- 2016, s, 11-13 arası, 15, 27-30 arası,
- Ford, Kenneth W.;** *101 Soruda Kuantum/ Göremediğimiz Dünya hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*-Çev.: Barış Gönülşen-; Alfa Bilim; Dördüncü Baskı, İstanbul- 2016; s, 54
- Fransez, Moris;** *Spinoza'nın Tao'su/Akıllı İnançtan İnançlı Akla;* Yol Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.; İstanbul- 2004, s, 48, 113-116 arası, 127-135 arası, 339, 343-345 arası,
- Gagnebin Murielle;** *Psikanalitik Bir Estetik İçin*-Çev.: Simla Ongan-; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul- 2011; s 23-51 nolu dipnot-
- Gagnebin Murielle;** *Psikanalitik Bir Estetik İçin*-Çev.: Simla Ongan-; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul- 2011, s, 27
- Gener, Cibangir;** *Ezoterizmin Bilimsel İspatı Kuantum, Bilgelik Okulu* yayınları; Genişletilmiş İkinci Baskı, Ankara; s, 16-21 arası, 49-50, 55,
- Goldberg, Dave/ Blomquist, Jeef;** *Euren Kullanma Kılavuzu*-Çev.: Cemal Yardımcı-; Metis Bilim, İkinci Baskı; İstanbul- 2012, s, 28-29, 66, 178-181 arası,
- Hallac-ı Mansur/* Derleyen: Prof. Dr. Niyazi Öktem/ Ant Yayınları/ Birini Baskı/ İstanbul- 1994
- Hallac-ı Mansur;** *Tavasin / Enel Hak*-Çev.: Yaşar Günenç-; Yaba Yayınları, 6. Baskı, İstanbul- 2012, s, 8-9, 15-16, 20, 23-25 arası, 27-28, 30, 38-40 arası, 47-49 arası, 58-59,
- Halpern, Paul;** *Einstein'in Zarı Ve Schrödinger'in Kedisi*-Çev.: Serhat Atay-; Kırmızı Kedi yayınları, İstanbul- 2017, s, 14, 33, 90-91, 112-114 arası,
- Hawking, Stephen;** *Zamanın Kısa Tarihi*-Çev.: Barış Gönülşen-; Alfa Bilim, 28. Basım; İstanbul- 2016; s, 13-15 arası

Horkheimer Max; *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*-Çev.: Mustafa Tüzeli-; Yapı Kredi Yayınları, İkinci Baskı; İstanbul- 2012, Felsefenin Toplumsal İşlevi-1940-; s, 470

İchida, Yoshitiko/ Zourabichvili, François; İki Ayrı Düşünce Olarak Deleuze ve Negri: Bir Zenginlik ve Bir Şans-Çev.: Orçun Türkay-; Cogito, Yapı Kredi Yayınları; Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 82/ Kış- 2016; s, 31

İrigaray, Luce; *Başlangıçta Kadın Vardı*-Çev.: İlknur Özallı-Melike Odabaş-; Pinhan Yayınları, İstanbul- 2014; s, 31, 39

Jung, Carl G.; İnsan ve Sembolleri-Çev.: Ali Nahit Babaoğlu-; Okuyan Us, 4. Baskı; İstanbul- 2009; Sayfa: 61, 85

Kaku, Michio; *Olanaksızın Fiziği/ Fazerlerin, Kuşvet Alanlarının, Işınlamanın ve Zamanda Yolculuğun Dünyasına Yapılan Bilimsel Bir Keşif Gezisi*-Çev.: Engin Tarhan-; ODTÜ Yayıncılık, Üçüncü Baskı, Ankara- 2015, Önsöz, s, 9

Kaku, Michio; *Olanaksızın Fiziği/ Fazerlerin, Kuşvet Alanlarının, Işınlamanın ve Zamanda Yolculuğun Dünyasına Yapılan Bilimsel Bir Keşif Gezisi*-Çev.: Engin Tarhan-; ODTÜ Yayıncılık, Üçüncü Baskı; Ankara- 2015; s, 231, 270, 269, 270, 277-278, 281, 300-302 arası, 334,

Karadağ, İlke; *Deleuze ve Aptallık*, Cogito; Yapı Kredi Yayınları, Üç Aylık Düşünce Dergisi; Sayı: 82/ Kış- 2016; s, 44

Kısa, Bülent; *Bilinmeyen Yönleriyle Satanizm*, s. 22

Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2010, s,27, 58, 201-202, 237-238,280-281, 360-361, 380, 389-392 arası, 442-444 arası, 520-522 arası, 533-536 arası, 590-595 arası, 642, 681-682, 912-913,1037-1038, 1122-1134 arası, 1146-1147, 1155-1156,1229, 1237-1238, 1246-1247, 1329,

Korkmaz, Esat; *Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, Beşinci Baskı, İstanbul- 2016, s, 11-13 arası,127-128, 135, 221-222, 235, 296-298 arası, 380, 515-516, 697, 685-687 arası, 699-702 arası,

- Korkmaz, Esat;** Şeyh Bedreddin ve Vâridât, Anahtar Kitaplar Yayınevi, Dördüncü Baskı; İstanbul- 2015; s, 101
- Korkmaz, Esat;** *Hiçlik Defteri-I-*; Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2009, s, 13, 25, 44-45
- Korkmaz, Esat;** *Hiçlik Defteri-II-*; Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2009; s. 15
- Korkmaz, Esat;** *Hiçlik Defteri -VI-*; Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2011; s, 11
- Korkmaz, Esat;** *Hiçlik Defteri-VIII-*; Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2015; s, 80-125 arası
- Korkmaz, Esat;** *Hiçlik Defteri -IX-*; Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2015, s, 50, 63-64,148-160 arası
- Korkmaz, Esat;** *Kızılbaş Aydınlanma*, Demos Yayınları; İstanbul- 2011; s. 8, 11
- Korkmaz, Esat;** *Anadolu Aleviliği*, Berfin Yayınları; İkinci Baskı, İstanbul- 2008; s, 34-36 arası, 62,
- Korkmaz, Esat;** *Dört Kapı Kırk Makam*; Anahtar Kitaplar Yayınevi, Üçüncü Baskı; İstanbul- 2008; s, 181-192
- Korkmaz, Esat; *Harf Simgecilği (I-II)*; Serçeşme Dergisi, Sayı: 35-36, İstanbul- 2007
- Korkmaz, Esat;** Şeytan Tasarımı Terimleri Sözlüğü, Anahtar Kitaplar Yayınevi; İstanbul- 2006; s, 232, 461, 634-654 arası; 681
- Korkmaz, Esat;** *'Gerçekçi Ol, Olanaksız İste'* Kızılbaş Ütopya, Demos Yayınları, İstanbul- 2014, s, 10,
- Korkmaz, Esat;** *Kitap/Yol Rehberi/ Gülbanklar-erkânlar*, Demos Yayınları, İstanbul- 2009; s, 31-34 arası, 90-92 arası, 141,160, 283,
- Korkmaz, Esat;** *Kutsal Dans*, Serçeşme Dergisi; Sayı: 34; İstanbul-Ekim/ 2007; s, 4
- Korkmaz, Esat;** *Alevi Süreğinde Bektaşî Yolunda Enel Hak*, Nefes Yayınları; İstanbul- 1995; s, 6

- Korkmaz, Esat;** *Ezidiler, Melek Tavus'un Talibsiz Halkı/ Kırmızı Ezd'in Kuzuları*; Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2015, s, 113-118 arası, 252
- Korkmaz, Esat;** *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2004; s, 99
- Korkmaz, Esat;** *İnancın Dünyalaşması / Enel Hak*; Nefes, Sayı: 6; İstanbul- 1994; s, 17
- Korkmaz, Esat;** *Bütün Yönleriyle Alevilik*, Demos Yayınları, İstanbul- 2015, s, 156-159 arası
- Korkmaz, Esat;** *Kan Dolambacında Saklambaç Oynayanlar ya da Aydın Düşmanlığını Yol'un Gereği Sayanlar*, Serçeşme Dergisi, Sayı: 43; İstanbul- Haziran/ 2008; s, 6-7
- Korkmaz, Esat;** *Alevilik ve Aydınlanma*, Pencere Yayınları, Genişletilmiş İkinci Baskı; İstanbul- 2013, s, 321-324 arası
- Korkmaz, Esat;** *Şamanizm Esrik Yolculuk*, Berfin Yayınları, İstanbul- 2016, s, 209
- Korkmaz, Esat;** *Hristiyanlığın Lanetlileri ya da Günah Yaşamın Günahkârları/ Katharlar*; Demos Yayınları, İstanbul- 2013; s, 27-35 arası
- Korkmaz, Esat;** *İnsan Tanrı*, Pencere Yayınları; Genişletilmiş İkinci Baskı, İstanbul- 2014; s, 74-75
- Korkmaz, Esat;** *Kızılbaşlıkta Üç Firar Üç Terk*, Demos Yayınları, İstanbul- 2014, s, 53-54
- Korkmaz, Esat;** *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul- 2008, s, 94-95;
- Kreyenbroek, Philip G.;** *Ezidilik/ Arka Planı, Dinî Âdetleri ve Me-tinsel Geleneği*-Çev.: Amed Gökçen/Damla Tanal-; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul- 2014; s, 31-32, 49, 50, 54-55, 95-96,
- Kurtoğlu Zerrin;** *Filozofun Topluma Karşı Sorumluluğu*, Felsefelogos; 2004/3; Bulut Yayınevi, s, 59-67

- Lao Tzu;** *Tao Te Ching/ Yol ve Erdemin Kitabı*-Çev.: Osman Yener-; Anahtar Kitaplar Yayınevi, Dördüncü Baskı; İstanbul- 2014; İkinci Kitap, s, 58, 62, 70,
- Lerch, Wolfgang Günter;** *Bağdat'ta Ölüm Hallac-ı Mansur*-Çev.: Atilla Dirim-; Yurt Kitap Yayın, 2000- Ankara; Roman, s, 159-160, 233,
- Les Cathares/ Texes rediges avec la collaboration de: Julie Roux-Perino. Conseil historique: Anne Brenon; MSM, s, 11*
- Leskot, Roger;** *Yezidiler/ Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*-Çev.: Ayşe Meral-; Avesya Yayınları, Üçüncü Baskı; İstanbul- 2014; s, 20-21,
- Lytard Jean-François;** Şeytan Adorno-Çev.: Orçun Türkay-; Cogito, Yapı Kredi Yayınları; Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 36; Yaz 2003; s, 117)
- Maalouf, Amin;** *Işık Bahçeleri*-Çev.: Esin Talu-Çelikkan-; Telos Yayıncılık; Beşinci Baskı; İstanbul- 2001; s, 86, 91
- Marshall, Peter;** *Anarşizmin Tarihi/ İmkânsız İstemek; Klasik Anarşist Düşünürler: Max Stirner. Bilinçli Egoist*-Çev.: Yavuz Alagon-; İmge Kitabevi, İstanbul- 2003; s, 324-325
- Marshall, Peter; *Anarşizmin Tarihi/ İmkânsız İstemek; Alman Liberterleri: Friedrich Nietzsche*-Çev.: Yavuz Alagon-; İmge Kitabevi, İstanbul- 2003; s, 236-237
- Marshall, Peter;** *Anarşizmin Tarihi/ İmkânsız İstemek; Klasik Anarşist Düşünürler: William Godwin. Düzen Âşığı*-Çev.: Yavuz Alagon-; İmge Kitabevi, İstanbul- 2003; s, 285, 294
- Martin Heidegger;** *Düşüncenin Çağırdığı*-Çev. ve Yay. Haz.: Ahmet Aydoğan-; Say Yayınları, İstanbul- 2008; s, 36, 101-111 arası,
- Marx Karl;** 1844 *El Yazmaları/ Ekonomi Politik ve Felsefe*-Çev. Keenan Somer-; Sol Yayınları, Dördüncü Baskı; Ankara- 2011; E. Bottigelli; Sunus, s, 23

- Massignon, M. Louis;** İslâm'ın Mistik Şehidi Hallâc-ı Mansûr'un Çilesi; Cilt: I-Çev.: Dr. İsmet Birkan-; Ardıç Yayınları, Ankara- 2006; 1914 Basımının Önsözü; s, 9
- May, Todd;** Gilles Deleuze, *Fark ve Bilim*-Çev.: Erkal Ünal-; Cogito, Yapı Kredi Yayınları; Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 82/ Kış- 2016; s, 122 ve 124
- McGowan, Katbleen;** Beklenen-Özgün adı: *The Expected One*-Çev.: Perran Fügen Özülkü-; İthaki Yayınları, 3. Basım; İstanbul- 2006; s, 169
- Murdoch Iris;** Edebiyatıta ve Felsefede Varoluşçular ve Mistikler-Çev.: Süha Sertabiboğlu-; Ayrıntı Yayınları, İstanbul- 2015; s, 182,
- Musasbi, Miyamoto;** Beş Çember Kitabı/ Klasik Strateji Rehberi-Çev.: Sibel Özbudun-; Anahtar Kitaplar Yayınevi, Altıncı Baskı; İstanbul- 2015; s, 105 ve 106
- Nutku Uluğ;** İnanmanın Felsefesi/ Özbakışçı Bir Giriş; Alan Yayıncılık, Ankara- 2012; s, 8, 59
- Omnès, Roland;** Kuantum Felsefesi-Çev.: Ercüment Akat-; Alfa Bilim, İstanbul- 2017, s, 7, 46-57 arası, 105-107 arası, 142,
- Oswald, H. Parry;** *Six Months In a Syrian Monastery*, B. A. /London; Horace-Cox. 1895/; s, 372
- Özbek, Sinan;** Feuerbach'ın Din Anlayışı, Felsefelogos 3; 1998/ 2; s, 42
- Özcan, Nalan-** Cem Mumcu ile söyleşti-; Radikal Kitap, 4 Mart 2011; s, 12
- Pehlivan, battal;** *Pir Sultan Abdal*, Demos Yayınları, İstanbul- 2012, s, 204-205
- Penrose, Roger;** Zaman Döngüleri/ Kuantum Evreninin Olağanüstü Macerası-Çev.: Kerem Cankocak/ Murat Metehan Türkoğlu-; Alfa Bilim, İstanbul- 2015, s, 67-68, 71,
- Russell Jeffrey Burton;** İblis-Çev.: Ahmet Fethi-; Kabalcı Yayınevi, İstanbul- 2000; s, 11-14 arası, 25-32 arası, 34-37 arası, 3941 arası, 267

- Russell Jeffrey Burton;** *Lucifer/ Ortaçağda Şeytan*-Çev.: Ahmet Fethi-; Kabalcı Yayınevi; İstanbul- 2001; s, 24-55 arası, 132
- Russel, Jeffrey Burton;** *Mephistopheles/ Modern Dünyada Şeytan* -Çev.: Nuri Plümer-; Kabalcı Yayınevi, İstanbul- 2001; s, 8, 451-459 arası.
- Safranski, Rüdiger;** *Schopenhauer/ Felsefenin Yaban Yılları*-Çev.: Ali Nalbant-; Kabalcı Yayıncılık, İstanbul- 2015, s, 12 ve 14)
- Sartre, Jean-Paul;** *Varlık ve Hiçlik/ Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*-Çev.: Turhan Ilgaz- Gaye Çankaya Eksen-; İthaki Yayınları, İstanbul- 2009; s, 26-27, 37, 64-67 arası, 74
- Sayın, Zeynep;** *Mithat Şen ve Beden Yazısı I*, İthaki Yayınları; İkinci Baskı, İstanbul- 2003; s. 126-127/ 80 nolu dipnot/Tırnak içi)
- Sayın, Zeynep;** *Mithat Şen ve Beden Yazısı I*, İthaki Yayınları; İkinci Baskı, İstanbul- 2003; s,126/ Tırnak içi: Heidegger'den alıntılan Zeynep Sayın/ s, 126-127/ 80 nolu dipnot/Tırnak içi: Husserl'den alıntılan Zeynep Sayın
- Schimmel, Annemarie;** *İslamın Mistik Boyutları*-Çev.: Ergun Kocabıyık; Kabalcı Yayınevi, İstanbul- 2001; s, 13, 45, 49, 51, 53-54, 70-71,75-88 arası, 143,185, 194-196 arası, 326, 403,
- Schimmel, Annemarie;** *İslamın Mistik Boyutları*-Çev.: Ergun Kocabıyık-; Kabalcı Yayınevi, İstanbul- 2001; çevirenin notu, s, 77/ sayfa dibi)
- Schopenhauer, Artbur;** *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*-Çev.: Hasan Can-; Tutku Yayınevi, Ankara- 2014, s, 15
- Scrutan, Roger;** *Spinoza/Düşüncenin Ustaları*-Çev.: Cemal Atilla Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul- 2002, s, 57-59 arası
- Smith, Daniel;** *Stephen Hawking Gibi Düşünmek*-Çev.: Sevinç Seyla Tezcan-; Pegasus Yayınları, İstanbul- 2017; s, 210
- Spinoza-Blyenbergh/ Kötülük Mektupları-Yay. Haz.: Alber Nahum Gaye Çankaya/ Çev.: Alber Nahum-; Norgunk Yayıncılık İstanbul 2008; Sunuş, s, 25**

- Steinberg, L.;** *La esxualite de Christ dans l'art de la renaissance et son refoulement moderne*, Paris, Gallimard, 1987, s. 33
- Şems-i Tebrizî; Makâlât-** Çev.: Mehmet Nuri Gençosman-; Ataç Yayınları, İstanbul 2009; s, 100
- Tîmuçîn, Afşar;** *Antoine de Saint-Exupéry'de Sorumluluk Duygusu*; Felsefelogos, 2004/3; Bulut Yayınevi, s, 3637
- Torî,** *Bir Kürt Düşüncesi Yezidilik ve Yezidiler*, Berfin yayınları, İstanbul- 2000; s, 87-88)
- Towarnicki, Frederic de;** *Martin Heidegger*-Çev.: Zeynep Durukal-; Yapı Kredi Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul- 2008, s, 73,76, 79-80, 94, 98, 101, 107,
- Vikipedi/ Özgür Ansiklopedi*
- Vural, Fatih;** *Hüseyin Albayrak ile Söyleşiden*, Serçeşme Dergisi; Sayı: 35; İstanbul- Kasım/ 2007; s, 22
- Walter, Benjamin;** *Brecht'i Anlamak*-Çev.: Haluk Barışan-Güven İşis- sağ-; Metis Yayınları, Dördüncü Basım, İstanbul- 211, s, 42
- Wikipedia 2009
- Yezidiler/Dini Müzik-Halk Müziği*; Kalan Müzik Yapım, İstanbul- 2008; s, 8-9);
- Yücefer, Hakan;** *Gilles Deleuze: Ortadan Başlamak*, Cogito, Yapı Kredi Yayınları, Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 82/ Kış- 2016; s, 5)
- Žižek Slavoj;** *Sanat ya da Konuşan Kafalar*-Çev.: Mine Yıldırım-; EncorE, İstanbul- 2009; s, 48

ESAT KORKMAZ

ENEL HAK kanda dans

Hallac-ı Mansur'un, manevi özgürlüğün son adımı olarak

algılanan kan içinde raksı ya da kanda dansı,

fena-beka deneyimi olarak sūfi dünyaya taşınmıştır.

Kan içinde raks ya da kanda dans sūfinin, evliyanın, ermişin

ya da bilgenin miracı kabul edilmiştir. Miraç sürecinde,

aşk acıya, acı kanda dansa, kanda dans sanata dönüşmüştür.

Bu sanat icra edilmeden kutsalın deneyimlenemeyeceği

bilince-inanca taşınmış ve acı ibadet olmuştur.

Hallac-ı Mansur'un trajik ölümüyle kurumlaşan kanda dans

geleneginden beslenen Alevilik, geleceği kuracak olan acıyı

üretmeden ve ürettiği acıyı tüketmeden ibadet

yapılamayacağını inanca bağlamıştır.

ISBN: 978-9944-367-68-2

9 789944 387682

demos

